

YIL: 5

ISSN: 2149-939X

SAYI: 10

NİSAN 2020

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Erzurum Technical University Journal of Social Sciences
Institute

ERZURUM 2020

ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
ERZURUM TECHNICAL UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Yıl: 5

Sayı: 10

Nisan 2020

ERZURUM-2020

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzurum Technical University Journal of Social Sciences Institute

Yayın Sahibi | Owner

Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

Editörler | Editors

Doç. Dr. Oğuzhan EKİNCİ
Dr. Öğr. Üyesi M. Akif GÖZİTOK

Editör Yardımcıları | Sub Editors

Dr. Burak BAŞKAN
Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÖZER
Dr. Öğr. Üyesi Sevinç NAMLI
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Emin ALTINIŞIK

Dizgi | Typesetting

Dr. Öğr. Üyesi M. Akif GÖZİTOK

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü | Legal Representative

Doç. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜÇÜRLÜ
Doç. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ
Doç. Dr. Hüseyin DAŞTAN
Doç. Dr. Oğuzhan EKİNCİ
Dr. Öğr. Üyesi Murat BAHADIR
Dr. Öğr. Üyesi M. Akif GÖZİTOK

Yayın Kurulu Sekreteri | Publication Board Secretarie

Furgani TAŞ

Teknik Redaksiyon | Technical Redaction

Murat KILIÇ

ISSN

2149-939X

Baskı | Press

Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık
Saraybosna Cad. Altunalem Sitesi D Blok No: 69/B
Yakutiye / Erzurum

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED) yılda iki kez yayımlanan Ulusal Hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları ETÜSBED'e aittir. Dergide yayımlanan makalelerin içerikleriyle ilgili her türlü yasal sorumluluk, yazar(lar)a aittir. Dergimiz ACAR İndeks, SOBİAD Atıf Dizini, İdealonline Veri Tabanı, CiteFactor Academic Scientific Journals, Internation Scientific Indexing (ISI) indekslerinde taranmaktadır.

DANIŐMA KURULU | ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Abamüslim AKDEMİR (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet SARI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK (Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali UTKU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Alper GÜVEL (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ (Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Feridun EMECEN (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Halit DURSUNOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Haluk SELVİ (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin ÖZER (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kazım KÖKTEKİN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan İNAN (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TEZCAN (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mevlüt ÖZBEN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman KARATAY (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman KÖSE (Polis Akademisi)
Prof. Dr. Rıfat KÜTÜK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami BAKIRCI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami ECE (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sinan ÖZBEK (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman ÇİÇDEM (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY (Atatürk Üniversitesi)

HAKEMLER | REFEREES

- Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin ATMACA (Çanakkale 18 Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih YILDIRIM (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Eda BOZKURT (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Haktan SEVINÇ (Iğdır Üniversitesi)
Doç. Dr. İlyas Görgüt (Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Muhammed Kürşat TİMURÖĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Nermin ÇITAK (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Özlem NEMUTLU (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Şakir DIZMAN (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Şerife ÇAĞIN (Ege Üniversitesi)
Doç. Dr. Zekihan HAZAR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Anıl TÜRKELİ (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Büşra ASLAN (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Eyüp KUL (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Melek HALİFEOĞLU (Bingöl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Murat BAYRAM (Bingöl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Serkan NAKTİYOK (Kafkas Üniversitesi)
Öğr. Gör. Dr. Sinan ÇAVUŞOĞLU (Bingöl Üniversitesi)

EDİTÖRDEN

Değerli Bilim İnsanları,

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)'nin 10. sayısı 29.04.2020 tarihi itibarıyla yayımlanmıştır. Erzurum Teknik Üniversitesi'nin kuruluşunun 10. yılı olması hasebiyle kapakta üniversitemizin 10. yıl logosunu kullandık.

10. sayımızda, hakem süreçleri tamamlanan 6 araştırma makalesi ve 1 tercüme makale yer aldı. Bu sayımızda yer alan edebiyat, hukuk, tarih, iktisat, işletme ile alakalı makalelerin ilgililere faydalı olmasını arzu ediyoruz.

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)'nin 10. sayısına makaleleriyle katkı sağlayan değerli bilim insanlarına, hakemlere, dergimizin yönetim ve yayın kurulunda görev yapan bütün arkadaşlarımıza teşekkür eder; makalelerin bilim dünyasına yararlı olmasını temenni ederiz.

Doç. Dr. Oğuzhan EKİNCİ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif GÖZİTOK

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Araştırma Makaleleri | Research Articles

**OSMANLI KRONİKLERİ IŞIĞINDA
SULTAN İBRAHİM VE DÖNEMİ (1640-1648)
IN THE LIGHT OF OTTOMAN CHRONICLES
SULTAN İBRAHİM AND HIS PERIOD (1640-1648)**

BEKİR GÖKPINAR

1-22

**HİSSE BAZLI ÖDEME UYGULAMALARI VE ŞİRKET ÇALIŞANLARI
ÜZERİNE ETKİLERİ
SHARE-BASED PAYMENT PLANS AND EFFECTS OF THE ISSUE ON
EMPLOYEES**

YILDIRIM ERCAN ÇALIŞ & SELMAN AKMAN

23-43

**TÜRKİYE'DE TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN DURDURULMASININ
ANAYASAL ÇERÇEVESİ
CONSTITUTIONAL FRAMEWORK OF SUSPENSION OF
FUNDAMENTAL RIGHTS IN TURKEY**

MEHMET DEĞİRMENCİ

45-72

**CELAL NURİ İLERİ'NİN GÖZÜYLE KADINA YÖNELİK ŞİDDET VE
CİDDİ SONUÇLARI
VIOLENCE AGAINST WOMEN FROM CELAL NURİ İLERİ'S POINT OF
VIEW AND ITS SERIOUS CONSEQUENCES**

HANİFE YASEMİN MUMCU

73-87

**ANADOLU VE SPOR LİSESİ ÖĞRENCİLERİNİN BEDEN EĞİTİMİ VE
SPORA İLİŞKİN TUTUMLARININ İNCELENMESİ
A STUDY ON THE ATTITUDES OF STUDENTS AT ANATOLIAN AND
SPORTS HIGH SCHOOLS TOWARDS PHYSICAL EDUCATION AND
SPORTS CLASS**

SERKAN DUMAN & ELİF KARAGÜN & SABİT SELVİ

89-103

**KADINLARIN YOKSULLUKLA MÜCADELESİNDE SOSYAL
YARDIMLARIN ROLÜ: ERZURUM'DA BİR UYGULAMA**
**THE ROLE OF SOCIAL ASSISTANCES IN WOMEN'S STRUGGLE
AGAINST POVERTY: A CASE STUDY ON ERZURUM**

EMİNE DEMET EKİNCİ HAMAMCI & KÜBRA ANIK

105-131

Çeviri Makaleler | Translated Articles

SİYASİ YÜKÜMLÜLÜK OLMADAN ZİMNİ RIZA
TACIT CONSENT WITHOUT POLITICAL OBLIGATION

Yazar, JAMES FURNER & Çevirmen, YUNUS BADAM

133-161

YAZIM KURALLARI VE YAYIN İLKELERİ
AUTHOR GUIDELINES AND EDITORIAL PRINCIPLES

163-168

OSMANLI KRONİKLERİ İŞİĞINDA
SULTAN İBRAHİM VE DÖNEMİ (1640-1648)
IN THE LIGHT OF OTTOMAN CHRONICLES
SULTAN İBRAHİM AND HIS PERIOD (1640-1648)

BEKİR GÖKPINAR

Dr.

bgokpinar@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-1017-6037>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute

S.10, Nisan | April 2020, Erzurum

ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received Date : 26.02.2020

Kabul Tarihi | Accepted Date : 02.04.2020

Sayfa | Pages : 1-22

 <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.129>

www.etusbe.com

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

 iThenticate

OSMANLI KRONİKLERİ IŞIĞINDA SULTAN İBRAHİM VE DÖNEMİ (1640-1648)

Bekir GÖKPINAR

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S.10, Nisan 2020, Sayfa: 1-22

ÖZ

Sultan İbrahim, 1640-1648 yılları arasında saltanat sürmüş olup, döneminde çok dikkat çekici bir olay olmamakla birlikte şahsiyeti çok tartışılmıştır. Babası I.Ahmed ve annesi Kösem Sultan'dır. Kendisinden önce kardeşleri Osman ve Murad padişahlık yapmışlardır. XVII. yüzyılda Osmanlı Devletinde siyasi, ekonomik, idari, askeri ve sosyal birçok alanlarda kriz ve değişimler olmuştur. Buna ilave olarak Osmanlı hanedanı için de çok ilginç bir durum gerçekleşmiştir. Zira İbrahim, IV. Murad'ın son döneminde Osmanlı hanedanının hayatta kalan tek erkek üyesidir. Bu durum Osmanlı hanedanında saltanat için risk oluşturmuştur. Uzun süre sarayda tecrit edilmiş bir hayat yaşadığı için saltanatı süresince bazı uygunsuz tavırları onun akli melekelerinde problem olduğu şeklinde anlaşılmıştır. Aslında şehzadeligi döneminden gelen psikolojik rahatsızlıklar nedeniyle zaman zaman devlet işlerinden kendini çekmiş, bunun sonucunda da etrafındaki insanların nüfuzunun artmasına yol açmıştır. Bu da yönetimde zaman zaman istikrarın bozulmasına sebep olmuştur. Bu dönemde yaşanan en önemli dış olay ise Girit seferlerinin başlamasıdır. Çalışmada Sultan İbrahim'in tahta çıkışından başlayarak bu dönemde yaşanan olaylar ele alınmıştır. Genel olarak XVII. yüzyıl ve özel olarak da bu dönem gerek Osmanlı tarihçileri gerekse batılı elçi ve seyyahaların dikkatini çekmiş ve çok sayıda eser yazılmıştır. Bu nedenle daha çok bu dönemi anlatan kronik eserler esas alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sultan İbrahim, Girit seferi, Kösem Sultan, Emîrgüne oğlu Yusuf

IN THE LIGHT OF OTTOMAN CHRONICLES SULTAN İBRAHİM AND HIS PERIOD (1640-1648)

ABSTRACT

Sultan İbrahim was reigned between 1640 and 1648 and his personality was highly disputed, although there was not an extraordinary event during his time. His father is I. Ahmed and his mother is Kösem Sultan. His brothers Osman and Murad were the sultans before him. In the 17th century, there were crises and changes in many areas of the Ottoman state in the political, economic, administrative, military and social areas. Furthermore, a very interesting situation occurred for the Ottoman dynasty. Because İbrahim is the only surviving male member of the Ottoman dynasty in the later period of Murad IV. This situation represented a risk for the reign of the Ottoman dynasty. Since he lived an isolated life in the palace for a long time, some of his inappropriate attitudes during his reign were considered a problem in his mental abilities. In fact, he withdrew from governmental affairs from time to time due to psychological disturbances of the period of his principles and, consequently, led to an increase in the influence of the people around him. This situation has caused deterioration of stability from time to time. The most important external event experienced in this period is the beginning of Cretan campaigns. In our paper, the events that took place during this period since the throne of Sultan İbrahim were examined. This period drew the attention of both Ottoman historians, Western ambassadors and travelers, and many works have been written. For this reason, the chronicle works that describe this period are mostly taken as a basis.

Keywords: Sultan İbrahim, Campaigns of Crete, Kösem Sultan, Yusuf The son of Emîrgüne

Giriş

Şehzadeliği ve Tahta Çıkışı

Sultan I.Ahmed'in tahta çıkan üç oğlundan en küçüğü olup, 4 Kasım 1615 (12 Şevval 1024) tarihinde doğmuştur (Gökbilgin, 1988:5-2/880). Annesi Kösem Mahpeyker Sultan'dır. Sarayda kardeşleri II.Osman ve IV.Murad ile birlikte kendilerine tahsis edilen hocalardan iyi bir eğitim aldıkları tahmin edilmektedir. 1640 yılında tahta çıktığında 25 yaşında olan Sultan İbrahim'in şehzadelik dönemi Osmanlı sarayının son derece karışık yılları olmuştur. Babası I.Ahmed genç yaşta vefat etmiş, amcası I.Mustafa'nın akıl sağlığının yerinde olmamasından kaynaklanan yönetimde kargaşalık dönemi yaşanmış, ağabeyi II.Osman genç yaşta tahttan indirilip feci şekilde şehit edilmişti. Nihayet bir diğer ağabeyi IV.Murad'ın tahta çıktığında yaşının küçüklüğünden dolayı yaşanan problemleri müteakip idareyi tam anlamıyla ele aldıktan sonra sergilediği son derece sert yönetim tarzı, onun ruh dünyası üzerinde derin izler bırakmıştır. Özellikle şehzadelik döneminde şahit olduğu olaylar, öldürülme korkusu, narin bir yapıya sahip olan İbrahim'i çok etkilemiştir. Bütün bunlara ilave olarak IV.Murad'ın saltanatı sırasında asilerin talepleri ile şehzadelerin Babü's-saade kapısı önüne çıkarılması hadisesi, kardeşleri Bayezid ve Süleyman'ın öldürülmesi (12-13 Rebülevvel 1045/26-27 Ağustos 1635), Bağdat seferi öncesi bir dedi kodu sonucu kardeşi Kasım'ın idamı gerçekleşmiştir (2 Şevvâl 1047/17 Şubat 1638). IV. Murad'ın kardeşlerinin öldürülme sebebi "*saltanata tâlib ve fursatı gânimet bilüp hurûc ve alemi fitne ve fesâda vire*" diye korkudan kaynaklanmıştır. İbrahim dışındaki tüm şehzadelerin katl edilmesi, onun ise diğerlerinden küçük olması ve bir miktar "*hiffet-i aklı olmağla*" istisna tutulmuştu. Bütün bu olaylar sonucu artık sıranın kendine gelmekte olduğu endişesi ile sınırları iyiden iyiye bozulmuştur (Şimşek, 2005: 48; Emecen, 2016: 322).

Bağdat seferinden dönen Sultan Murad'ın sağlığı bozulmuş, sinir ve eklem rahatsızlıkları sebebiyle uzun süre dışarı çıkamamıştı. Ramazan-ı Şerifte rahatsızlığı artmış ancak bayramda bir miktar iyileşmiş, tahta çıkmış ve halk buna sevinmişti. Hatta saray erkanının bayramlaşma merasimlerine katılmış, sahilde Sinan Paşa Köşkü'ne inmiş, muhtelif oyunları izlemiştir. Bu durum uzun sürmemiş, hastalığı tekrar artmıştır. Dönemin bazı Osmanlı tarihlerinde Sultan Murad'ın ölümü öncesinde vuku bulan bazı hadiseler şayan-ı dikkattir. Bunlardan en önemlisi güneş tutulması ile ilgili gelişen hadiselerdir. Sultan Murad, 31 Mayıs 1639 (28 Muharrem 1049) tarihinde gerçekleşen güneş tutulması konusunda Müneccimbaşı Hüseyin Efendi'den yorum istemiş ancak verilen cevaptan mutmain olmayarak "*Ya bana söylersin bu sözler berâ-i hâtır te'vilâttir bu küsûfbana müte'allıktır*" diyerek uğursuzluğa işaret ettiğini söylemiştir. Halbuki kendi saltanatı döneminde başkaca güneş tutulmaları da olmuş ve bunlara hiç ehemmiyet atf etmemiştir. Ancak bu defa Sultan Murad, farklı bir halet-i ruhiyye içine girmiş, bazı endişe ve kederden kendini alıkoyamamıştır. Aslında söz konusu güneş tutulması konusunda müneccimler de

Osmanlı hanedanından birinin vefat edeceğinin (mülk-i âhara intikâl) işareti olarak yorumlamışlardı. Hakeza Hadramut'tan gelen Yemenî bir cifr üstadı bu sene gerçekleşen güneş tutulmasının ölümüne işaret ettiğini, ölüm olmasa bile büyük müşkilat olacağını ifade etmiştir (Na'imâ, II, 938-940). Hekimbaşılar ve doktorlar Sultan Murad'ın hastalığına bir türlü çare bulamamışlar ve nihayet 9 Şubat 1640 (16 Şevvâl 1049) tarihinde vefat etmiştir (Topçular Kâtibi, 2003: II/1133).

IV.Murad'ın ölümü üzerine Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa tarafından gönderilen Kapağası, İbrahim'in olduğu yere varıp *"Şehzâdem mübârek başınız sağ olsun birâder-i sa'd-ahteriniz Sultan Murad dâr-ı bakâyâ gitti, taht-ı saltanat sizindir buyrun"* diyerek tahta çıkması için davet etmişti. Ancak İbrahim, önce bunun kendisini öldürmek için yapılan bir tertip olduğunu düşünerek *"Siz bana mekr ü âl edersiz, bana taht u saltanat gerekmez, karındaşım sağ olsun benden ne istersiz"* diyerek odasından çıkmamıştı. Hatta Kösem Sultan'ın *"Arslanım başın sağ olsun gel çık"* diye ısrarları bile bir sonuç vermemişti. Nihayet kapağası ve valide sultanın koltuğuna girip *"Kendiniz varın nazar eylen"* diyerek dışarı çıkmaya ikna edilmiş ve ağabeyinin vefat ettiğini kendisi de gördükten sonra cülusu kabul etmiştir. Hatta ağabeyinin vefat ettiğinden emin olmak için bizzat iki defa bakmıştır. Sonra taht odasına geçmiş, veziriazam, kapağası ve diğer hazır bulunanlar huzurunda başını açıp imamesini giyerek dua ile tahta oturmuş, orada bulunan herkes kendisine biat etmiştir (Na'imâ, 2007: II/941-942). Resmî biat merasimi ise Veziriazam Mustafa Paşa, Şeyhülislam Yahya Efendi, devlet ileri gelenleri ve ulemanın katılımı ile ertesi günü Divân-ı Hümayunda yapılmıştır (16 Şevvâl 1049/9 Şubat 1640). Daha sonra Sultan İbrahim, Harem-i Hümayun'a dönmüş ve akabinde IV.Murad'ın cenazesi Sultan Ahmed'in türbesine defn edilmiştir (Topçular Kâtibi, 2003: II/1133-1134).

Sultan İbrahim cülus merasimini müteakip adet olduğu üzere kayıkla Eyüp Sultan'a gitmiş, burada türbe ziyareti yapmış, kurbanlar kesilip fakirlere sadaka dağıtmış ve sonra kılıç kuşanmıştır. Müteakiben Edirnekapı'dan alay ile şehre girmiştir. Bu esnada kuşluk vaktine kadar sokaklar kapalı tutulmuş, biat tamamlandıktan sonra münâdîler yeni padişahın Sultan İbrahim olduğunu ilan etmişlerdir. Halk yol kenarında iki sıra halinde dizilerek yeni sultanın dönüşünü seyr etmiştir. Sultan İbrahim onları selamlayarak Fatih Camiine gelmiş, burada atından inip türbe ziyareti yapmıştır. Sonra Sultan Selim, Sultan Bayezid ve babasının türbelerini de ziyaret ettikten sonra saraya dönmüştür. Aynı gün vezirlere, ileri gelenlere, divan çalışanlarına, ulemaya muhtelif hediye ve bahşişler vermiştir (Na'imâ, 2007: II/945).

1. Saltanat Dönemi ve Olayları

Sultan İbrahim'in sekiz yıl süren saltanatı zamanında gerek içeride gerek dışarıda gelişen olaylar açısından bakıldığında 1645 yılında başlayan Girit seferine kadar sakin bir dönem yaşanmıştır. Sultanın devlet işlerini genel olarak sadrazamlara bıraktığı yazdığı Hatt-ı Hümayunlar'a yansımından

anlaşılmaktadır. Ancak bu durum sultanın devlet işlerinden uzak olduğu anlamına da gelmiyordu. Nitekim Sultan İbrahim'in padişah olarak devlet ve halkın durumu ile ilgilendiği belgelerle sabittir. Çıkardığı fermanlarda devlet ve millete hizmetten büyük zevk aldığını, bunlardan uzak kaldığı günlerde hüzünlendiğini ve huzurlu olamadığını ifade ediyordu (Uluçay, 2012: 135). Sultan İbrahim'in tahta çıkması ile birlikte Kösem Sultan'ın Osmanlı hanedanının son bulmasını önlemek için aldığı tedbirlerin başında padişaha sunulan cariye ve gözdelerin sayısında artış meydana gelmiştir. Bu artış harcamaların artmasına, kadınların yanında musahiplerin ve nedimlerin de devlet işlerine karışmasına sebep olmuştur (İlgürel, 2002: 26/274). Bunlara rağmen saltanatının ilk dört senesi Veziriazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın dirayetli ve adil bir idareci olmasından dolayı istikrarlı ve huzurlu geçmiştir. Tahta çıktığında başta Koçi Bey olmak üzere bazı musahiplerinden devlet işleri hakkında bilgi almış ve başlangıçta ağabeyi IV.Murad gibi idareyi doğrudan ele alma teşebbüsünde bulunduğu da bilinmektedir (Şimşek, 2005: 49; Emecen, 2016: 326). Sultan İbrahim döneminde Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın dışında Valide Kösem Sultan'ın da hükümranlık karakterinin hakimiyeti açısından mühim bir yer teşkil ettiği bilinmektedir (Zinkeisen, 2011: 4/371).

1.1. Emîrgüneoğlu Yusuf Paşa Olayı

İran elçisi olarak Moka Hakimi İbrahim Han 16 Haziran 1641 (7 Rebülevvel 1051) tarihinde cülus tebriğinde bulunmak için İstanbul'a gelmişti. Elçi padişaha atlar, ipek dokuma nakışlı halılar ve bir çok Acem hediyeleri getirip barış antlaşmalarını yenilemiş ve İran Şah'ın cülus tebriğini ihtiva eden mektubu kendisine takdim etmişti (Na'imâ, 2007: III/951). Ancak bir müddet sonra IV.Murad'ın Revan seferi sırasında kaleyi Osmanlı askerine teslim eden Revan'ın eski hakimlerinden Emîrgüneoğlu'nun idamı hadisesi yaşanmıştır. Bilindiği üzere Revan hâkimi olan Emîrgüneoğlu Tahmasp Kulu Han, Sultan IV.Murad tarafından 28 Temmuz 1635 (12 Safer 1045) tarihinde Revan kalesi kuşatma altına alındığında, kuşatmanın on birinci günü kale muhafızı olarak padişahla görüşerek kaleyi teslim etmişti. Sultan Murad, Tahmasb Kulu Han'a "*Yusuf*" adını vermiş ve vezirlik ihsan etmişti. Böylece Tahmasb Kulu Han, artık Emîrgüneoğlu Yusuf Paşa olmuş ve kendisi Haleb valiliğine, kethüdası Murad ise Trablusşam sancakbeyliğine tayin edilmişti. Fakat Emîrgüneoğlu Yusuf'un bir takım hareketleri dolayısıyla hakkında şikayetler geldiğinden iki ay kadar süren valilik görevinden azledilip Sultan Murad'ın İstanbul'a dönüşüne kadar İzmit'te bekletilmesi emredilmişti. Emîrgüneoğlu, kethüdası Murad'ı Erzincan yakınlarında Keşiş hamı menzilinde Revan'ın teslimine sebep olduğu gerekçesi ile katlettirmiştir. Padişah İzmit'e gelince Emîrgüneoğlu'nu da kadırgasına bindirerek birlikte İstanbul'a dönmüşlerdir (Receb 1045/Aralık 1635)(Kâtip Çelebi, 2016; II/766; Na'imâ, 2007: II/818-819; Uzunçarşılı, 1983: III-I/197-198).

Emîrgüneoğlu Yusuf Paşa, İstanbul'a geldikten sonra bizzat Sultan Murad tarafından İstinye'de, Feridun Bey bahçesi olarak bilinen yer kendisine verilmiş, daha sonra bu bahçe isminden dolayı "*Emîrgüne bahçesi*" olarak meşhur olmuştur. Dahası IV.Murad'la olan yakın dostluğu sayesinde kubbe vezirliğine kadar yükselmiştir. Sultan Murad zaman zaman Emirgan'a gidip Emîrgüneoğlu Yusuf Paşa ile sohbet eder, onun eğlencelerine iştirak ederdi (Danışmend, 1972: 3/388). Yusuf Paşa'ya Emirgan bahçesinden başka Kağthane'de bir çiftlik, ayrıca İstanbul'da kaldığı süre içinde saray ahırlarının yakınında mükellef bir saray ihsan olunmuştu. IV.Murad döneminde her şeyini devlet karşılamakta iken Sultan İbrahim dönemiyle birlikte bu durum değişmişti.¹ İran elçisi 14 Temmuz 1641 (5 Rebülâhir 1051) tarihinde Sultan İbrahim'e gelip el öpüp hediyeler takdim etmişti. Bu arada Bab-ı Hümâyün ile Ayasofya arasında elçi alayını seyr etmek için gelen insanlar izdihama sebep olmuştur. Hatta kalabalıktan dolayı ölen ve yaralananlar bile olmuş, elçi padişahın elini öptükten sonra Yedikule'de mahpus olan Kızılbaşları da İran'a götürmek için izin almıştı (Na'imâ, 2007: III/951; Topçular Kâtibi, 2003: II/1154-1156). Aynı gün Emîrgüneoğlu Yusuf Paşa da İran elçisi ile birlikte İran'a gitmek için Sadrazam Mustafa Paşa'dan ricada bulunmuştur. Ancak Mustafa Paşa "*Sa'âdetlü padişaha telhîs edeyim onlardan izin almadıkça cevâb veremem*" diyerek bunun padişahın izni ile mümkün olabileceğini belirtmişti. Ziyafet programı bittikten sonra sadrazam bu konuyu padişaha arz edince sadrazama hitaben "*Emîrgüneoğlu gitmeği kendi mi murâd edindi? Yoksa elçinin tahrîki ile midir?*" diyerek tepki göstermiştir. Ve olay bununla kalmayarak padişah "*bizim ni'metimizin kadrini bilmezlere cezâsı verilmek gerekdir. Vücûd-ı nâ-pakını sâhife-i rûzgârdan hâk edesin*" diyerek idam edilmesini emretmiş ve hemen bu karar infaz edilmiştir (Solakzâde, 1297: 767-768). Aslında sadrazamın, Sultan İbrahim'e takdim ettiği bir telhiste Emîrgüneoğlu'nun bir takım uygun olmayan hareketleri olduğu belirtilmiş ve bu konuda padişahın dikkati çekilmiş ve hatta kendisi bu hareketlerinden ötürü ikaz da edilmiştir. Ancak Emîrgüneoğlu'nun yapılan ikazları dikkate almadığından dolayı Sultan İbrahim'in onu gözden çıkardığı bilinmekle birlikte İran elçisinin gelişi sebebi ile ertelenmişti. Yine Sultan İbrahim, tahta çıktığında devlet erkanı biat merasimi yapmış ve Emîrgüne oğlu vezirlik rütbesinde bulunduğu buradan hazır bulunmuştur. Ancak biattan hemen sonra beklemeden buradan ayrılması dikkat çekmişti (Na'imâ, 2007: II/942; Emecen, 2016: 327).

1.2. Zitvatorok Antlaşmasının Yenilenmesi

Habsburglar'la 1606 yılında yapılan Zitvatorok Antlaşmasının yenilenmesi görüşmeleri dönemin dış olaylarındandır. Habsburglar tarafından 21 Aralık 1640

¹ "*Altı yedi sene fîsk u ficûr ile evkât geçirüp, bazı umûr iktizâsıyla Sultân İbrâhim zamânında izâle olundu.*", (Kâtip Çelebi, 2016: II/766-767); Emîrgüneoğlu Yusuf'a ait saray Evliya Çelebi 'de "*Sarây-ı Emîrgünezâde Yusuf Paşa kurb-ı Bâb-ı âhûr*" olarak zikr edilmektedir. (Evliya Çelebi, 1998: I/151, 235).

tarhinde Sultan İbrahim'e takdim edilmek üzere Macar Andreas Iszdency elçi olarak gönderilmişti. 1641 yılı Nisan ayında İstanbul'a gelen elçi özellikle Habsburgların Macaristan'daki topraklarına sık sık saldırılar konusunda şikayetini dile getirmiş ancak Osmanlı idarecileri de karşı tarafın birliklerinin Osmanlı topraklarına benzer girişimleri olduğunu gündeme getirmişlerdi. Karşılıklı yapılan görüşmelerde ağır top ve silah kullanılmadığı sürece her iki taraf için de barış ihlali kabul edilmeyeceğine kararı verildi. 1642 yılı başlarında Zitvatorok Anlaşmasını yenilemek için Szön'de taraflar tekrar bir araya gelmişlerdir. Burada yapılan müzakerelerde Zitvatorok Antlaşmasının süresi 20 yıl daha uzatılmış, daha önce Zitvatorok, Viyana, Komorn, Gyarmath ve Szön'de antlaşmaya varılan hususlar tekrar vurgulanarak onaylanmıştı. Vaç ve antlaşmalara aykırı olarak ele geçirilmiş olan topraklar bu amaçla tayin edilen görevlilerin uzlaşmasına bırakılmıştır (17 Zilhicce 1051/19 Mart 1642).(Uzunçarşılı, 1982: III-II/189-195; Zinkeisen, 2011: 4/376-377).

1.3. Kefe ve Azak'ta Kazaklarla Mücadele

Sultan İbrahim'in saltanatının ilk yıllarında Azak kalesi Kazaklar tarafından zabt edilmişti. Kazaklar, Azak'la iktifa etmemiş Karadeniz kıyılarına gelerek burada olan kasaba ve köyleri basıp ahalinin mallarını gasp edip, erkek-kadın ve çocukları esir almışlar ve tekrar Azak kalesine dönmüşlerdi. Bunun için Azak kalesi üzerine karadan ve denizden asker sevkiyatına karar verildi. Özi Beylerbeyi Vezir Hüseyin Paşa, Azak seferine karadan gidecek kuvvetler üzerine, Siyavuş Paşa da denizden gidecek kuvvetler üzerine serdar tayin edilmişti. Kırım hanının da askeri ile beraber bu sefere iştirak etmesi istendi. 12 Mayıs 1641 (1 Safer 1051) tarihinde donanma Kefe'ye gitmek üzere tersaneden ayrılmıştı. Kırım sahrasında Vezir Hüseyin Paşa ve Kırım Hanı bir araya gelip 10 Haziran 1641 (1 Rebülevvel 1051)'de Azak kalesini muhasara etmeye başlamışlardı (Topçular Kâtibi, 2003: II/1150-1152; Şimşek, 2005: 53-55). Ancak yaklaşık üç ay süren kuşatma sonucu kıtlık ve Osmanlı askeri arasında ortaya çıkan bulaşıcı hastalık sebebiyle geri çekilmek zorunda kalınmıştı. Ertesi yıl baharda Azak kalesi üzerine yeni bir sefer hazırlığı başlamış ve bu defa Vezir Sultanzâde Mehmed Paşa Özi muhafızlığı ile birlikte Azak'a gönderilen asker üzerine serdar olarak tayin edilmişti. Yine donanma İstanbul'dan ayrılarak Karadeniz üzerinden Kefe'ye ve oradan Azak'a gitmek üzere yola çıkmıştı. Nihayet Osmanlı kuvvetleri Kırım ordusu ile bir araya gelip Azak kalesi üzerine yürüyüşe geçmiş, kalabalık Osmanlı ve Kırım güçleri karşısında dayanamayacağını anlayan Kazak askerleri kaleyi terk edip kaçmışlardı. Kazaklar, kaleyi hem su basarak hem de ateşe vererek terk ettiklerinden dolayı büyük bir tahrip oluşmuş, Sultanzâde Mehmed Paşa savaşımadan kaleyi teslim almış ancak önemli ölçüde hasar olduğu için emrindeki askerle burayı tamir ettirmiştir. Sultanzâde Mehmed

Paşa buradan Özi'ye geçmiş, donanma ise 2 Ekim 1642 (8 Receb 1052)'de Tersâne-i Âmireye dönmüştür.²

1.4. Mali Tedbirler ve İktisadi Meseleler

Sultan İbrahim döneminde Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa'nın padişahın izniyle bazı mali ve iktisadi tedbirler alarak uygulamaya koyduğu bilinmektedir. Bunların başında sikke tecdid ve memleket genelinde yapılan umumi tahrirler gelmektedir. Piyasada olan Osmanlı sikkeleri muhtelif sebeplerden dolayı değer kaybetmişti. Tedavülde olan kuruş 125 akçe, altın ise 250 akçeye kadar çıkmıştı. Saltanat değişikliğinden dolayı padişah adına hutbe okutma ve para bastırma bir gelenek olduğu için bu konuda Sultan İbrahim'in de arzusu bulunmaktaydı. Bu sebeple Sadrazam Mustafa Paşa yeni akçe kestirip Ramazan bayramında "cedîd akçe" üzerinden mevâcip dağıtmıştı. Yeni sikkenin tedavüle çıkması ile birlikte kuruş 80 akçe, altın 160 akçe ve Mısır pâresi de iki akçe olarak rayiç belirlenmiştir (Na'imâ, 2007: II/947). Bundan böyle yeni akçenin kullanılması ve kuruşun da rayicinde alınması istenmiş, Anadolu'da ihtiyaç olan yerlere de yeni akçeden gönderilmiştir. Sikkelerin tashihi ile birlikte artık yeni akçenin geçerli olduğu ve elinde gümüş olanların Darphaneye teslimi istenmiştir (Gök, 2003: 39, 54, 82, 131). Yine padişahın İstanbul'da işe sıkıntısı çekilmemesi ve fiyatların da sıkı takip edilmesi için İstanbul kadısı ve nazırlar görevlendirilmiştir. Bu dönemde saray, ordu ve İstanbul halkı için satın alınan gıda maddelerinin kıtlığı fiyatların yükselmesine sebep olmuştu. Bunun için Sultan, sadrazama emir vererek fiyat artışı ve ihtikârlığı önlemek için esnafı ve pazarı gezerek zahire ve her türlü işe için belirlenen fiyatları kontrol etmeleri konusunda ikaz etmiştir (Uluçay, 2012: 153).

Sultan İbrahim döneminin en önemli faaliyetlerinden biri tahrirlerdir. Osmanlı Devleti'nde vergi mükelleflerini tespit edebilmek amacıyla belirli aralıklarla umumi tahrirler yapılmaktaydı. XVI. yüzyılın sonuna doğru klasik tahrir geleneği terk edilmiş, uzun süren savaşlar ve mali sıkıntılar sebebiyle avarız vergilerinin olağan hale gelmesiyle artık avarız tahrirleri yapılmaya başlanmıştır. Yapılan tahrirler Avarız Defterlerine kayd edilirdi. Bunlar yapılan tahririn detaylı kayıtlarını ihtiva ettiği için mufassal defterler olarak adlandırılmış ve köy, şehir ve mahalle ölçeğinde mevcut nefer ile avarız hanesi birlikte verilmiştir. Söz konusu tahrirler devletin nüfus, iskan ve mali durumunu tespit açısından son derece mühimdir (Özel, 1999:III/737-739; İnbaşı, Çakır & Demir, 2014: 1). Sadrazam Mustafa Paşa Anadolu ve Rumeli'de vergilerde adaleti temin için umumi tahrirler yaptırmıştır. Çünkü Sultan II.Mehmed zamanından beri nüfusu artan veya azalan bazı mahallerde vergi yükü değişmediğinden türlü problemlere sebep oluyordu. Bu tahrirler sonunda

² "Ve ol kadar asâkir-i İslâm ve mühmmât-ı sefer tedârikü ile Azak Kal'ası üzerine varulduğu kefare-i Kazak âsîleri haber alurlar. Melâ'in bir uğurdan havfa düşüp, Azak Kal'asını barğup, birer başları ile firâr ederler.", (Topçular Kâtibi, 2003: II/1162-1166).

avarız vergilerine temel teşkil edecek olan hane sayılarının sıhhatli bir şekilde tespit edildiği görülmektedir (Topçular Kâtibi, 2003: II/1149; Kâtip Çelebi, 2016: II/836). Söz konusu tahrirlerin Sultan İbrahim'in tahta çıkışı ile başlayıp birkaç yıl devam ettiği, bundan böyle 1640-1642 yılında yapılan tahrirlerin esas alınması, tahrir yapılan köylerden reayanın toprağını terk etmemesi, ayrıca tahrire mani olanların da cezalandırılması istenmişti (Gök, 2003: 67, 107, 111). Sultana yapılan tavsiyeler arasında avarız akçesinin hane başına 5 riyal kuruştan alınmasının halka zulüm olduğu, öteden beri hane başına 300 akçe alınmasının münasip olduğu belirtilmişti (Koçibey, 2007: 130).

Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın mali alanda yaptığı en önemli icraatlarından biri de, yeniçeri ve sipahi mevcudunu üçte bir kadar indirmesi ve mahlûlleri de kaldırarak maaş giderini azaltmasıdır. Hakeza tezkire usulünü kaldırarak devlet gelir ve giderlerinde denge kurmaya çalışmıştır. Mustafa Paşa'nın mali alanda yaptığı değişiklikler daha sonra Tarhuncu Ahmed Paşa dönemi bütçelerine de temel oluşturmuştur. Tüccar ve esnafa da ayarı düzgün para verildiğinden bolluk ve ucuzluk sağlanmıştır. Saray mensuplarının ulûfelerini Divân-ı Hümâyuna bağlayıp Matbah-ı Âmire ve Istabl-ı Amireye ait işleri de düzenlemiştir. Bu mali faaliyetler sonucunda devlet maliyesinde denge sağlandığı gibi hatta gelir fazlalığı bile oluşmuştur (Özcan, 2002: 25/249).

1.5. İç Siyaset ve Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın idamı

Kara Mustafa Paşa, IV.Murad'ın nedimi olan Silahdar Mustafa Paşa'nın idamı ile otoritesini biraz daha güçlendirmişti. Kınalı-oğlu Mahmud Anadolu'da defalarca isyan etmiş, son olarak da Aydın ve Teke illerinde halka zulm etmeye başlamış, Sultan Murad döneminde Silahdar Mustafa Paşa'nın ricası ile kurtulmuştu. Tekeli Mustafa Ağa'nın Yeniçeri Ağası olması ile İstanbul'a getirilen Kınalı-oğlu Mahmud'a önce Sivas valiliği verilmişti. Ancak Sivas'a gitmek için hazırlık yaparken gelen şikayetler üzerine sadrazam, Kınalı-oğlu'nu huzuruna çağırması ve Ayasofya çarşısındaki bir kasap dükkanı önünde idam ettirmiştir (18 Şevval 1051/20 Ocak 1642). Hemen akabinde malları da müsadere edilmiştir (Na'imâ, 2007: III/953-954). Sultan Murad'ın musahibi ve silahdarı olan Mustafa Paşa, önce Budin valisi olarak tayin edilmiş, sonra Musa Paşa ile becayış yapılarak Temeşvar valiliğine gönderilmişti. IV.Murad'ın en yakın adamlarından biri olmakla birlikte bazı suistimalleri sebebiyle büyük serveti olmuştu. Kıbrıs'ın bir yıllık vergisi olup orada görevli askerin maaşı olan 80.000 kuruşu 3-4 seneden beri kendisi almakta idi. Nihayet hazineyi zarara uğrattığı gerekçesiyle Edirne Bostancıbaşı Sinan Ağa tarafından hakkında tahkikat açıldı ve Mustafa Paşa 50.000 kuruşu servetine haksız olarak kattığını itiraf etti. Bu arada IV.Murad'ın kız kardeşi Kaya Sultan'ı Silahdar Mustafa Paşa ile evlendirmek istemesi, Kösem Sultan ile sadrazamın arasının açılmasına sebep olmuştu. Sonunda Sadrazam, Silahdar Mustafa Paşa'nın katli için

padişahu ikna etmiş ve Edirne Bostancıbaşısı Sinan Ağa 40 celladı ile birlikte onu Temeşvar kalesinde boğdurmıştır (1642).³

Bu arada Kaya Sultan, Şam Beylerbeyi Vezir Ahmed Paşa ile nikahlanmış ve görkemli bir düğün yapılmıştı. Düğüne Sadrazam Mustafa Paşa, ulema ve enderun ağaları katılmıştır (28 Muharrem 1053/18 Nisan 1643). (Topçular Kâtibi, 2003: II/1171). Her şeye rağmen Silahdar Mustafa Paşa'nın katlinden sonra Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın durumu zayıflamaya başlamıştı. Bursa'da Hristiyanların sonradan yaptırmış oldukları bir kiliseyi Divân-ı Hümâyün'a haber vermeden yıktıran Bursa Kadısı Hoca-zâde Mesud Efendi'yi görevden alması üzerine halk galeyana gelerek diğer üç kiliseyi tahrip etmişlerdi. Bunlardan suçlu görülenleri Vezir Eyüb Paşa ile Müfettiş Şaban Efendi tarafından divana getirip hapsedirmiş ve kiliselerin yeniden tamiri için ferman çıkartıp Müslüman ve gayr-i müslimler arasında adalet ve hakkaniyetli davranmıştır (Emecen, 2016: 336). Halep Beylerbeyi Nasuh Paşa-zâde Hüseyin Paşa, öteden beri Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın emirlerine itaat ve sözlerine rağbet etmemekteydi. Hatta bir rivayete göre *"ben vezîr oğlu vezîr olup, ol ise bir bed-asıl ola! Anın gibi Arnavud'un benim üzerime tefazzülü nedir?"* diyerek kibir ve enaniyetini göstermişti. Bunu duyan sadrazam fazlasıyla rencide olmuş ve onu görevden azl etmişti. Hüseyin Paşa, azl edilmesini kabul etmiş ve gelen mütesellime de karşı gelmemişti. Ancak etrafına çok sayıda levent, sarıca ve sekban toplayarak *"Ben Üsküdar'a gidip ol Arnavud ile şer'an da'vânu gördürürüm"* diyerek isyan etmiştir. Halep'ten Sivas'a geldikten sonra burada kalmayıp sadrazamlık hayali ile İstanbul'a yürümüştür. Anadolu Beylerbeyi Osman Paşa, Hüseyin Paşa isyanını bastırmakla görevlendirilmiş ancak yapılan muharebede şehid olmuş ve onun Üsküdar'a kadar gelmesine engel olamamıştır. Sadrazam Kara Mustafa Paşa, mühim miktarda askeri Üsküdar'a geçirmiş, bunlar için gerekli silahları hazırlamış ve bu arada peygamberimizin sancığını da hazineden çıkarıp Üsküdar'a dikmiştir. Hüseyin Paşa'nın etrafındaki asker sancak-ı şerifi görünce savaşmaktan vaz geçmiş, önemli kısmı firar ederken bir kısmı da karşı tarafa tabi olmayı tercih etmiştir. Bu durumu gören Hüseyin Paşa mücadele etmeyip yanına aldığı bir miktar adamıyla Rumeli tarafına geçip Rusçuk'ta iken yakalanıp İstanbul'a getirilerek idam edilmiştir (20 Rebiülevvel 1053/8 Haziran 1643). (Topçular Kâtibi, 2003: II/1172-1173; Şimşek, 2005: 56-59; Özgül, 2010: 354-356).⁴

³ Sadrazam, Silahdar Mustafa Paşa aleyhine padişahu gazaplandırarak sözler söylemiş ve bu sözlerin sonunda *"Ol hayatta oldukça kütâh-bînler fitne mülâhazasından hâlî olmazlar ve kendine müddehir olan hazâyini dahi tahsili mümkün değildir"* diyerek katli için hatt-ı hümâyün almıştır. (Na'imâ Mustafa Efendi, 2007: III/956-957).

⁴ Hüseyin Paşa Üsküdar'a geldiğinde *"Ben pâdişâhun emrine rânum, muhâlefetim yoktur. Şer'le da'vânu görmeğe geldim. Çünkü mümkün olmadı, emir kendilerinin"* demiştir. (Kâtip Çelebi, 2016: II/837-839).

Bütün bunları bertaraf eden Kara Mustafa Paşa'nın karşısına bu defa merkezde ciddi rakipler çıktı. Onun sadaretinde başarılı idaresini çekemeyen ve dürüst hareketlerinden dolayı menfaatleri zedelenen bazı kimseler sadrazam aleyhine yeni bir cephe oluşturmayı başarmışlardır. Bu karşı cephenin başında Cinci Hüseyin Efendi, silahdarlık ile padişahın yakınları arasına girmeyi başaran Yusuf Paşa ve Sultanzâde Mehmed Paşa vardı. Bunlardan başka padişahın gözdesi ve musahibesi Şekerpare Hatun ile Kösem Sultan da bulunuyordu. Kösem Sultan ile sadrazam arasında bir problem görünürde yoksa da aslında arka planda gizli bir mücadele yürümekteydi (Pierce, 1996: 332-333). Padişahın uzun yıllar hayatta kalma endişesi ile ortaya çıkan kalp, musâheret ve psikolojik hastalıklarına hekimler bir çare bulamamıştı. Bu rahatsızlıklarının sonucu Osmanlı neslinin kesilmesi tehlikesi ortaya çıkmıştı. Valide Sultan hekimlerin aciz kalması üzerine başka yollar aramaya devam ediyordu. Bu minvalde bir kişi "*falân medresede suhtecik vardır, cem'-i ecinneye kâdir ve günâ-gün emrâzun ilâcına mâhir eli sebebi bir kimesnedir*" diyerek tavsiye edilmiş ve Valide Sultan bu kişiyi derhal huzura getirtmiştir. Valide Sultan "*Sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin bir arzâsı olup ilâcına kâdir olup dest-res idebilirsen seni günâ-yı ebede îsâl itmümüz mukarrerdir*" diyerek ondan beklentilerini ifade etmiştir. Aslında Cinci Hüseyin Hoca'nın çok bildiği bir şey olmamakla birlikte okuduğu bazı dualarla birlikte Sultan İbrahim'de manevi rahatlama görülmüş ve hastalıklarından şifa bulmuştu. Bunun üzerine Cinci Hüseyin Efendi'nin hem şöhreti artmış hem de saraya intisap ederek padişahın iltifatını kazanmıştı. Önce Fatih, sonra Süleymaniye Medresesi'ne müderris ve hemen akabinden Galata kadılığına ve nihayet Anadolu kazaskerliğine tayin edildi. Bunlarla iktifa etmeyip Sultan İbrahim ile olan münasebeti sebebi ile devlet idaresinde tayin ve terfilerde nüfuzu ve müdahalesi artmıştı. Hatta Sadrazam Mehmed Paşa ve Salih Paşa, bazı konuları Cinci Hüseyin Efendi vasıtasıyla padişaha iletmeye başlamışlardı (Kâtip Çelebi, 2016: II/840-841; Şimşek, 2005: 59-60; Özcan, 1998: 18/542). Cinci Hüseyin Efendi ile Silahdar Yusuf Paşa'nın padişah üzerinde güçlü nüfuzları ile birlikte devlette tayin ve azillerde müdahil olmaları, makamları rüşvet karşılığı satmaları gibi münasip olmayan tavırlarına sadrazam mani olamamış, bilakis bu yaptıklarını sadrazam Kara Mustafa Paşa aleyhine kullanmaya başlamışlardı (Na'imâ, 2007: III/973-975; Akkaya, 1957: 56-57). Sadrazam Mustafa Paşa, Sultanzâde Mehmed Paşa'yı Şam valiliğine tayin ettirip merkezden uzaklaştırmış ancak Yusuf Paşa ve Cinci Hüseyin Efendi karşısında çaresiz kalmıştı. Kara Mustafa Paşa, yeniçeri ocağını kullanarak Silahdar Yusuf Paşa'yı bertaraf etmek istemiş ancak ocak ileri gelenleri onun aleyhine dönüp vaziyeti padişaha bildirmişlerdi. Padişah, Kara Mustafa Paşa'yı huzuruna davet edip görüşmekle birlikte bir netice elde edememiş ve yeniçeri tahriki ile ilgili iddiaları kabul etmemişse de itibar edilmemişti. Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın önce haps olunması emredildiyse de daha sonra

Hocapaşa Çarşısı sebilhane önünde boğdurulmuştur (21 Zilkâde 1053/31 Ocak 1644).(Özgül, 2010: 358-360).⁵

1.6. Sadrazam Sultanzâde Mehmed Paşa Dönemi

Kara Mustafa Paşa'dan sonra sadaret mührü Şam Valisi Sultanzâde Mehmed Paşa'ya gönderilmiş, o gelinceye kadar defterhaneyi açmamak, tayin ve azillere karışmamak üzere Kenan Paşa kaymakam tayin edilmişti. Bu dönemde Sultan İbrahim tamamen hareme kapanmış ve kendini eğlenceye vermişti. Bu sırada Cinci Hüseyin Efendi Anadolu kazaskeri olup, Galata arpalık olarak ona verilmiş, padişah hocalığına tayin edilmiş, kendine büyükçe bir saray da yaptırmıştı. Silahdar Yusuf Paşa'ya da önce vezirlik ile Haleb eyaleti ve daha sonra kaptanlık tevcih olunmuştu. Sadrazam Sultanzâde Mehmed, bu tayinlerle ilgilenmiyor, padişahın mizacına göre hareket etmeyi tercih ediyordu (Gökbilgin, 1988: 5-2/881-882; Emecen, 2016: Ek-2/227-229).⁶ Nitekim Kâtip Çelebi'nin naklettiği bir olay sadrazamın yönetim tarzını izah açısından çok manidardır. Bir gün Sultan İbrahim, önceki sadrazam Mustafa Paşa'nın bazen kendisine itiraz ettiğini ancak Mehmed Paşa'nın hiçbir şeyi itiraz etmediğini ifade etmişti. Bunun üzerine Mehmed Paşa, padişahın Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olduğu, bu sebeple kendisinden söz ve fiil olarak hata vuku bulmayacağını söylemiş ve bu olay İbrahim'i cesaretlendirmişti.⁷ Bu şekildeki izahı zor hareketleri yanında makul hareketlerini de görmek mümkündür. Bu sırada Kırım Hanlığı'na tayin olunan İslam Giray'ı kabulünde, Cezayir'den gelen dayı kaptanlara karşı söylediği sözler, Kazaklara karşı alınacak tedbirler hususunda sadrazama verdiği emirler bu meyanda zikr edilebilir (Na'imâ, 2007: III/ 994-1005, 1005-107; Gökbilgin, 1988: 5-2/882).

Sultanzâde Mehmed Paşa'nın sadareti döneminde Yahya Efendi'nin vefatı, yerli-yersiz birçok idam hadisesi, Kalmuklar ve Çerkes beyleri arasındaki mücadele vesilesi ile Kırım hadiseleri, Haleb'te Asaf Beyi ve çöl Araplarının isyanları, bir çok tayin ve azl hadisesi, Avusturya ve Erdel elçilerinin İstanbul' a gelişleri, Lehistan, Fransa ve İsveç'ten alınan mektuplar gibi bazı harici meseleler bulunmaktadır (Kâtip Çelebi, 2016: 842-843; Na'imâ, 2007: III/992-993).

⁵ Kara Mustafa Paşa, padişahın huzuruna giderken yanına bir mushaf almıştı. Padişahın, yeniçeri tahrikleri ile ilgili sorusuna koynundan mushafı çıkararak "Tahrîkten haberim yoktur" diyerek yemin etmiştir. Ancak itibar olunmayup Bostancıbaşı'na "Habs eyle" diye emir buyurmuştur. (Kâtip Çelebi, 2016: II/ 841-842).

⁶ Sultanzâde Mehmed, genç yaşta kapıcıbaşılığa çıktığı için "Civankapıcıbaşı" lakabıyla şöhret bulmuştur. Sadrazam Sultanzâde Mehmed dönemi için bkz. (Altınay, 2010: s. 73-92).

⁷ "...Siz yeryüzünün halîfesi, zillu'llâhsız. Zamîr-i münîrinize lâyh olan havâtr cümle ilhâm-ı Rabbânî'dir. Kavlen ve fi'len sizden bî-hûde hatâ sudûr eylemez ki i'tirâza mecâl ola' dimekle bu rîş-handı Pâdişâh-ı sâfi-meşreb hakîkate haml idüip ol i'tikâdda oldu. Ve bundan sonra mukarrebler ba'zı vaz'-ı nâ-pesendîdeye i'tirâz itdikce, 'Sizin sözünüz garazdır. Bana lâlâm böyle ta'lîm eyledi, benden hatâ sudûr eylemez' dimeğe başladı.", (Kâtip Çelebi, 2016: II/925).

1.7. Sonun Başlangıcı: Girit Seferi

Girit seferinin açılması sebebiyle Venedikliler ile başlayan uzun soluklu savaş bu dönemin en mühim olayıdır. Darüssade Ağası Sümbül Ağa, sarayda mevkiini kaybetmesi üzerine 1641 yılında Mısır'a gönderilmişti. Yanında yakın adamları ve hazinesinden başka Mekke Kadısı Bursevî Mehmed Efendi ve hacılar olduğu halde bindikleri gemi Rodos'u geçip Girit adası açıklarında Kerpe adasında demir atmışlardı. Burada Malta korsanları tarafından baskına uğrayıp yağmalanmış, başta Sümbül Ağa ve gemi reisi İbrahim olmak üzere içindeki yolcuların da bir kısmı öldürülmüş bir kısmı da esir alınmıştı. Bu durum Sultan İbrahim'i çok öfkelenmiş, yapanlar hakkında İstanbul'daki elçilerden bilgi istemişti (TSMA.e, 857/63; Kâtip Çelebi, 2018: 195; Şimşek, 2005: 62-64; Pul, 2017: 150-151; Gökbilgin, 1988: 5-2/882). Bir çok mal ve esir bulunan gemiyi ele geçiren Malta korsanları bir müddet uğradıkları Girit adasına Sümbül Ağa'ya ait olan atları çıkarmışlar ve Girit'te bulunan Venedik komutanına da bazı hediyeler göndermişlerdi. Bu arada Sümbül Ağa'nın atlarının korsanlar tarafından Girit adasına çıkarılması üzerine bazı papazlar *"Türk'ün atı ayağı bu cezîreye basmak, husûsa bu tarikle gelmek cezîre elden çıkmağa delâlet eder."* diyerek bunu uğursuzluğa yorumlamışlardı. Bu olay Yusuf Paşa'nın bir müddetten beri Venedik aleyhine tahrik ettiği padişahı ikna için fırsat olmuş, bunun intikamını almak üzere hemen bir donanma hazırlanarak Girit seferi açılmış ve sefer hazırlıklarına başlanmıştır. Rumeli'de bulunan ümera askeri silahu ile baharda Selanik sancakbeyinin yanında, Anadolu eyaletinden bazı sancakbeyiler, Karaman, Sivas eyaletlerindeki bazı sancakların askeri ile birlikte Çeşme iskelesinde hazır bulunmaları emredildi. Serdar olarak Kaptan-ı Derya Vezir Yusuf Paşa tayin olunmuş, Malta'ya sefer ilan edilmiş ve Serdar Yusuf Paşa komutasında donanma 30 Nisan 1645 (4 Rebiülevvel 1055)'te İstanbul'dan hareket etmişti (Kâtip Çelebi, 2018: 196; Na'îmâ, 2007: III/1028-1029; Kâtip Çelebi, 2016: II/855-856).

Girit seferi başladığı sıralarda devlet yönetiminde her bakımdan ciddi sıkıntılar bulunmaktaydı. Sultan İbrahim'in kendi ruhi problemleri yanında dönemin sadrazamları da yeterli vasıflara haiz kişiler değildi. Bütün bunlara rağmen Girit, öteden beri Osmanlılar'ın Akdeniz hakimiyeti açısından önemli engellerden biriydi ve sefer kararının verilmesinde padişahın şahsi öfkesinden çok stratejik hedefler daha ön planda idi. Ancak yine de böyle bir seferin bu kadar uzun süreceği, insani ve maddi kayıpları önceden hesaplanamamıştı (Gülsoy, 2004: 78-79; Emecen, 2016: 330). 21 Mayıs 1645 (25 Rebiülevvel 1055)'te Sakız'a gelen Osmanlı deniz gücü buradan ayrılıp Navarin'e ulaşmıştır. Osmanlı askerine bu hareketin Girit'e yapılacağı burada ilan edilmiş ve 21 Haziran (26 Rebiülâhir)'da buradan ayrılmış ve hedef Hanya olarak belirlenmişti. Aya Todori yakınlarına 23 Haziran'da karaya asker çıkarılarak ve bundan hemen sonra 27 Haziran'da Hanya muhasarası başlamıştı. Yoğun bir çatışma sonucu dışarıdan yardım alamayan Hanya kalesi 54

gün sonra teslim oldu (26 Cemâziyelâhir 1055/19 Ağustos 1645). Burada bulunan Venediklilerin serbestçe gitmelerine izin verilmiş ve eşyalarını alarak kaleyi terk etmişlerdi.⁸

Hanya'nın teslim alınması üzerine Sultan İbrahim İstanbul'da üç gün üç gece şenlikler yaptırdı. Serdar, Venediklilerin Dalmaçya sahillерinde, Karlı-ili ve Ballı-Badra taraflarına hücumlarının olduğunu bildirip, yeni kuvvetler istemişti. Yeni gelen kuvvetlerle birlikte kalenin barut, cephane ve erzak ihtiyacı da temin edilmiş oldu. Yusuf Paşa, Hanya'da Hasan Paşa kumandasında bir miktar muhafaza gücü bırakarak İstanbul'a dönmüş ve padişah tarafından kabul edilmişti (Na'imâ, 2007: III/1048-1050). Yusuf Paşa'nın Hanya'dan galibiyetle dönmesi Sadrazam Sultanzâde Mehmed Paşa'nın pek hoşuna gitmedi ve aralarında şiddetli bir rekabet başladı. Önce onu Mısır valiliği ile uzaklaştırmak istediye de Yusuf Paşa'nın Kösem Sultan ve Cinci Hüseyin Efendi tarafından desteklenmesinden dolayı bunda başarılı olamadı (Kâtip Çelebi, 2016: II/896). Bu defa Yusuf Paşa, Sadrazam aleyhinde bazı ithamlarda bulunarak Venediklilerden aldığı 60.000 flori karşılığında Girit seferine muhalefet ettiğini söyledi. Bunun üzerine padişah her ikisini huzurunda yüzleştirerek karşılıklı ithamlarını dinledi ve sadrazamı azletti (28 Şevvâl 1055/17 Aralık 1645). (Na'imâ, 2007: III/1064-1066; Kâtip Çelebi, 2016: II/896). Bundan sonra padişah, Yusuf Paşa'ya "*Elbette iç-ilinde olan beylerbeyiler ile hemen git var, Girit'i bütün al.*" diye Girit savaşına devam etmesini istemişti. Ancak Yusuf Paşa da Sultan İbrahime'e cevaben "*Pâdişâhım! Re'âyâyâ kereste salınup hâlâ gemiler yapılmak üzere dir ve vaktimiz erba'în esnâsıdır, mevsim-i sefer-i bahr olmadığından kat'-ı nazar ol kadar mîrimîrânlara ol cezîrede güncâyış yoktur şimdi gidemem.*" diyerek padişahı gazaplandırmıştı. Böylece sadrazamın söylediği şeyler padişahın içinde ukde olarak kalmış, kış ortasında Girit'in tamamını feth ile yeni bir emir karşısında isteksiz tavırlarından dolayı Silahdar Yusuf Paşa da idam edilmiştir (4 Zilhicce 1055/22 Ocak 1646). (Na'imâ, 2007: III/1067-1068; Gökbilgin, 1988: 5-2/883).

Sultanzâde Mehmed Paşa'nın yerine sadrazam tayin olunan Defterdar Salih Paşa, Erdel, Boğdan, Kırım ve Lehistan ile olan ilişkileri düzene koyduktan sonra yine Girit'te devam eden savaşla meşgul olmaya başladı. Azledilen Sadrazam Sultanzâde, Girit'e serdar olarak tayin edildiyse de iki ay sonra orada vefat edince yerine Deli Hüseyin Paşa görevlendirildi (29 Cemâziyelâhir 1056/12 Ağustos 1646). Hüseyin Paşa kumandasındaki Osmanlı kuvvetlerinin kırk günlük kuşatması sonucu Resmo feth edilmiş ve bir müddet sonra Kandiye muhasarası başlamıştı. Ancak Venediklilerin karşı harekatı yanında Çanakkale Boğazını abluka altına alıp gerekli mühimmatın ulaşmasını engellemeleri sebebiyle Kandiye kuşatması uzadı. Öbür taraftan Venediklilerle Dalmaçya kıyılarında da mücadele sürdürülmekte idi.

⁸ Girit seferi ve savaşın safahatı ile ilgili geniş bilgi için bkz. (Kâtip Çelebi, 2016: II/858-881; Şimşek, 2005: 64-70).

Başlangıçta üstünlük elde edilmesine rağmen durum gittikçe Osmanlı aleyhine dönmüş, Kırka sancağında bir çok kale elden çıkmış ve Kilis de kaybedilmişti (Na'imâ, 2007: III/1074-1109; Kâtip Çelebi, 2016: II/903-946; İlgürel, 1999: 19/5; Emecen, 2016: Ek-2/466).

1.8. İstikrarın Bozulması: Sadrazam Değişiklikleri ve Varvar Ali Paşa İsyanı

Girit ve Dalmaçya'da Venediklilerle devam eden mücadeleler esnasında İstanbul'un ahvali giderek bozulmakta, padişahın hastalığı ve muvazenesiz hareketleri artmaktaydı. Bu ortamda Cinci Hüseyin Efendi'nin itibarı azalmış, Sultan İbrahim bazı şeyhlere tedavi amacıyla daha fazla gitmeye başlamıştı. Böyle bir ziyaret için Davud Paşa'ya gittiği sırada araba yasağı emrini yerine getirilmediği gerekçesi ile kusurlu bulduğu Sadrazam Salih Paşa'yı idam ettirmiş (17 Şaban 1057/18 Eylül 1647), bundan sonra daha fazla harem kadınlarının tesir ve nüfuzu altına girmişti.⁹ Sadrazam Salih Paşa döneminde devlet yönetimi adam kayırma, haksız vergiler, rüşvet, saray döşemeleri için beylerbeyilerden samur kürkleri ve kumaşlar istemesi gibi olalar iyice artmıştı (Özgül, 2010: 404-405). Sultan İbrahim, Sadrazam Salih Paşa'yı idam ettirdikten sonra sadaret mührünü musâhibesi Şekerpâre Hatun'un kocası olan Köse Musa'ya vermiş idi. Ancak Köse Musa Anadolu'da olduğundan onun İstanbul'a gelişine kadar sadaret kaymakamlığına getirilen BaşdeFTERdar Ahmed Paşa verdiği 300.000 kuruş rüşvet karşılığında sadrazam tayin edilmişti (21 Şaban 1057/21 Eylül 1647). Sadrazam Ahmed Paşa döneminde padişahın dengesiz hareketleri artmış, onun samur alışkanlığını körükleyerek samur vergisi ihdas ederek hem padişahı oyalamış hem de kendi makamını korumaya çalışmıştır. Sadrazamlığı döneminde kimi zaman kendisi kimi zaman da padişahı etkileyerek haksız olarak çok sayıda insanın ölümüne sebep olmuştur. Ahaliye yeni vergiler ihdas ettiği gibi makamları hak etmeyenleri tayin etmişti. Sadece devlet idaresinde olanlar değil azledilenler ve müderrislerden bile yeni vergiler talep ettiği gibi yeni mükellefiyetler yüklemekteydi. Nitekim mazul olan kimi devlet görevlilerinden hünkar bahçelerinde kayık ve köşk yapturtmalarını emretmiş, imkanı olan bunu ifa edebilirken olmayanlara da *"bu gün ikindi vaktine varınca hâzır olmazsa başın almağla kanâ'at itmezüz"* diyerek tehdit etmişti. Bu dönemde samur ve amber merakı çok yaygınlaşmış, çıkarılan bir fermanla bütün taşra ümerasına kasır ve köşkerin samur kürkleriyle döşenmesi emri verilmiştir (Şimşek, 2005: 51-52; Özcan, 1998: 17/301). Sultan İbrahim'in bir başka garip hareketi de çocuk yaştaki kızlarını büyük şenlikler yaparak vezirlere nikahlamasıdır. Sadrazam Ahmed Paşa'yı damat edinmek için hanımından ayırmış

⁹ Sultan İbrahim araba ile gezerken başka arabalar ile karşılaşarak sokaklarda sıkışıklık olmasından dolayı *"Arabalar şehre girmesin ve şehirde bir ferd arabaya sivoâr olmasın. İstanbul içinde bir dahi görmeyem"* diye yasak getirmişti. Bir gün Davud Paşa tarafında iken tesadüfen önlerine bir araba çıkması üzerine yasağı uygulamadığı gerekçesiyle Salih Paşa'yı katletmiştir. (Na'imâ, 2007: III/1109-1111).

ve kızı Beyhan Sultan ile evlendirmiştir. Söz konusu düğün için türlü türlü mücevher süsler ile yedi gün yedi gece düğün ve şenlikler düzenlenmiştir (Şubat 1648).(Kâtip Çelebi, 2016: 978; Emecen, 2916: 339). Haremde bulunan bir çok cariyeden başka mevcut yedi hasekiye yıllık gelirleri yüzbinlerce kuruşluk hasılatın tahsis edilmesi, bunların mensuplarına yapılan harcamalar hazine gelirlerini önemli miktarda azaltmakta ve askerinin bile maaşını ödemekte güçlük çekilmekteydi. Bundan dolayı ilmî, idarî ve askerî makamlar açıktan fazla rüşvet verene satılmakta, önemli sancaklar ve geliri yüksek eyaletler hem musahip ve nedimlere hem de haseki ve kethüdalarına verilmekteydi. Sultan İbrahim, haremdeki yedi hasekiden başka teamüllere aykırı olarak bir cariyeyi nikahına almış, bunun için gösterişli bir düğün tertip etmiş, bir çok kimseye büyük hediyeler vermeyi zorunlu tutmuştu. Hatta bilahare “*Telli Haseki*” adını alan bu cariyeye için İbrahim Paşa sarayını kürk ile tefriş ettirmişti (Gökbilgin, 1988: 5-2/884).¹⁰

Özellikle 1647 yılından itibaren sarayda meydana gelen bu hadiseler merkez ve taşrada huzursuzluğu giderek arttırdı. Eyalet ve sancakbeylerine yönelik yeni kararlar bu kesim üzerinde menfi tesirlerin artmasına sebep oldu. İstanbul dışındaki eyaletlerden kanun dışı isteklerde bulunulmaktaydı. Sivas Beylerbeyi Varvar Ali Paşa’dan nizami olmayan vergiler tekâlif olarak 30.000 kuruş bayram harçlığı istenmesi isyanına sebep olmuştur. Şehrin önde gelenlerini toplayarak bu tekâlifin ödenmesine imkan olmadığını belirtmiş, ayrıca Anadolu Beylerbeyi İpşir Mustafa Paşa’nın Sivas’ta bulunan güzelliği ile şöhret olmuş zevcesinin İstanbul’a gönderilmesi emrine karşı gelmiş, bu olumsuz gidişten padişahın sorumlu olduğunu, devlet işlerinin kadınların elinde kaldığını, padişahın memleket meseleleri ile ilgilenmediğini, ümera ve beylerbeylerin üç senelik görev sürelerinin tamamlanmadan azledilmelerinin yanlış olduğunu ve bunların düzeltilmesi için İstanbul’a gideceğini ilan etmiştir. Azledildikten sonra etrafına topladığı adamlarla harekete geçen Ali Paşa, Çerkeş kasabasına geldiğinde etrafı merkezi hükümetin gönderdiği asker tarafından çevrilmiş ancak bunları mağlup etmiştir. Daha sonra İpşir Mustafa Paşa karşısında yenilmiş ve yakalanıp idam edilmiştir (26 Rebüülâhîr 1058/20 Mayıs 1648). (Özgül, 2010: 413-414).¹¹

Varvar Ali Paşa isyanı bastırıldıktan sonra Çanakkale Boğazı’nın Venedik ablukası altında olmasından dolayı Girit’teki askere yardım malzemesi götürmeyen Kaptan-ı Derya Ammarzâde Mehmed Paşa da katl edilmiştir (26 Cemâziyelevvel 1058/18 Haziran 1648). Hemen arkasından İstanbul’da deprem

¹⁰ “Beş altı hassekînin senevî yüzer bin kuruş hâsırlarından gayri, tevâbi’ u levâhuk ve sâ’ir erbâb-ı isrâfîn içeride ve taşrada kesret-i itlâf ve isrâfından Hazîne-i Âmire vâridâtına küllî kesr târî olup kul mevâcibi verilmeye küllî usret çekilip...”, (Kâtip Çelebi, 2016: II/954-955).

¹¹ “...bundan akdem Sivas’da olan zevcesi taraf-ı saltanatdan talep olundukta...”, (Kâtip Çelebi, 2016: II/981-982).

olmuş, kısmî tahribata yol açmıştır. Bu felaket ilahi bir ceza işareti olarak görülmüş, Osmanlı payitahtında türlü türlü dedikodulara sebep olmuştur.¹²

1.9. Sultan İbrahim'in Tahttan İndirilmesi ve Katli

Sadrazam Ahmed Paşa'nın getirdiği ağır mükellefiyetler umumi olarak toplumun her kesiminden büyük tepkiye sebep olmaktadır. Nitekim devlet erkanından tahsil etmekte olduğu samur ve amber bedelini yeniçeri ocağının önde gelen ocak ağalarından da almak istemesi olayların seyrini tümünden değiştirmiş, bir anda her şey kendi aleyhine dönmüştür. Sadrazamın, ocak ağalarından almak istediği bu bedeli Bektaş, Muslihuddin, Kara Murad, Kara Çavuş ve Mustafa ağalar vermemek için aralarında mutabakat sağlamışlardır. Bu durumu öğrenen Ahmed Paşa, oğlu Baki Bey'in düğününe davet ettiği ağaları bir tertip hazırlayarak ortadan kaldırma planı hazırlamıştı. Durumdan şüphelenen ağalar derhal burayı terk etmişlerdir.¹³ Bu defa ağalar Sadrazam Ahmed Paşa'ya karşı harekete geçmek için önce Fatih Camiinde toplanmışlardır. Toplantıya katılanlar arasında Şeyhülislam Abdurrahim Efendi, kazaskerler, müderrisler, şeyhler, ocak ağaları, sipahi ve yeniçeriler mevcuttu (16 Receb 1058/6 Ağustos 1648). Bu toplantıda Sadrazam Ahmed Paşa suçlanmış, onun padişahı kadınlara ve güreş eğlencelerine meyl ettirdiği, rüşvetin yaygınlaştığı, halk ve devlet görevlilerinin durumunun perişan olduğu, samur ve kürk merakının hem büyük mali zarara hem de tepkiye yol açtığı, bu sebeple öncelikle dirayet sahibi ve istikamet üzere bir sadrazamın işbaşına getirilmesi gerektiği istişare edilmiştir. Yapılan toplantıda Sofu Mehmed Paşa'nın sadrazam yapılması uygun görülmüş, buraya davet edilmiş, ulemadan biri kendisine "*Cemâ'at-i mislimîn bi'l-ittifâk sadâret-i uzmâya sizi lâayk görüp, ihtiyâr eyledik ve cümlelerin iltimâsı oldur ki ber-muktezâ-yı şer'-i şerîf mesâlih-i müslîmini görüp umûr-ı saltanat ve levâzım-ı dîn ve devlette kemâl-i mertebe tekayyüd ve ihtimâm buyurasız*" diye hitap etmişti (Akkaya, 1957: 81-82; Şimşek, 2005: 81; Emecen, 2016: 343-344). Bu istişarî toplantı her ne kadar sadrazama karşı olmakla birlikte asıl hedefin padişahı tahttan indirmek olduğu bilinmekteydi (Özgül, 2010: 417). Bu hareket yeniçeri ocak ağaları ve ulemanın işbirliği ile hazırlanmış, görünüşteki öncülerinin Şeyhülislam Hoca Abdurrahim Efendi ve Kara Murad Ağa olup ancak Kösem Sultan'ın da her ne kadar oğlunu koruyor gibi görünmesine rağmen perde arkasında onun müessir rolü olduğu dikkati çekmekteydi (Özgül, 2010: 418; Emecen, 2016: 344).

Ocak ağaları 7 Ağustos 1648 (17 Receb 1058) Cuma sabahı Orta Camiinde bir araya gelmişler, Ahmed Paşa'nın idamı için şeyhülislamı davet etmişlerdi. Ulema da bu sırada Fatih Camiinde toplantı halindeydi. Ağalar ve ulemanın faaliyetini

¹² "Haziran'da gündüz zelzele Rum'da kan dökülüp pâdişâh helâkine delâlet eder", (Kâtip Çelebi, 2016: II/982).

¹³ Ağalar düğüne gelmişken ocak halkından Recep Ağa "Ne otursunuz devletlinin size sût-i kasdı vardır, ba'de'l-yevm hânelerinizde bile bulunmayasız." diyerek onlara bu tertibi haber vermiştir (Na'imâ, 2007: III/1147).

öğrenen Ahmed Paşa geceleyin kaçarak saklanmıştı. Fatih Camiinde toplanan ulema Orta Camiine giderek ocak ağaları ile bazı yeni kararlar almış ve böylelikle ağalar da hareketlerini de meşruiyet kazandırmışlardı. Söz konusu toplantıların nihai amacını bir telhis yazarak padişaha bildirmişlerdir. Bu telhisin özü Ahmed Paşa'nın azledilmesi ve Sofu Mehmed Paşa'nın sadrazam tayin edilmesini ihtiva etmekteydi. Padişah bu talebi kabul etmiş, Sofu Mehmed Paşa'nın huzuruna gelmesini istemiştir. Padişah sadaret mührünü ona verip eski sadrazama da dokunulmamasını istediye de topluluk bunu kabul etmemiştir. Şeyhülislam Orta Camiide eski sadrazam Ahmed Paşa'nın idamı konusunda fetva vermişti. Bu kararı bildirmek için sadrazam tekrar padişahın huzuruna çıktıysa da Sultan İbrahim tarafından azarlanıp ağır hakaretlere maruz kalmıştı.¹⁴

Nihayet eski sadrazam Behram Ağa'nın evinde yakalanıp 7-8 Ağustos gecesinde idam edilmiş (Na'imâ, 2007: III/1156-1157; Şimşek, 2005: 82-83), Orta Camiinde toplanan kalabalık bu defa padişahı tahttan indirmek için saraya yönelmişti. Ertesi günü saraya giden topluluk içinde yer alan şeyhülislam, ulema, yeniçeri zabıtları ve silahlı kimseler Atmeydanı'nda toplanmışlardı. Görevi sırasında menfi icraatları ile tepki toplayan Rumeli Kazaskeri Muslihuddin Efendi'yi Sultan Ahmed Camii girişinde rastlayan kalabalık onu hemen öldürmüşler, cesedini daha önce katl edilen Ahmed Paşa'nın yanına bırakmışlardır. Ancak rivayete göre aynı yerlerde dolaşmakta olan Cinci Hüseyin Efendi'yi ise dokunmamışlardı (Kâtip Çelebi, 2016: II/985-987; Şimşek, 2005: 85-86). Sultan Ahmed Camiinde toplanan grup padişahın tahttan indirilmesi konusunda ittifak edildiğini, cumhura muhalefet edilmemesini, büyük Şehzade Mehmed'in biat için gönderilmesini talep etmişlerdi. Bu olayı Katip Çelebi de aynen şu şekilde nakl eder: "*Pâdişâhun hal'ine ittîfâk olunmuştur. Cumhûra muhâlefet câ'iz değildir. Büyüük Şehzâde Sultân Mehemmed bey'at için câmi'e gönderile.*" Ancak bu talep Kösem Sultan tarafından camide biat olmayacağını beyan ederek kabul görmemiş "*“Câmi'de cülûs olağelmemiştir. Sarâyaya gelsinler”* diyerek onların Topkapı Sarayına gelmelerini istemiştir (Kâtip Çelebi, 2016: II/987). Bostancıbaşının güvenlik konusunda verdiği teminat üzerine başta ocak ağalarından Muslihuddin Ağa, Bektaş Ağa, Murad Ağa ve Kara Çavuş Mustafa Ağa olmak üzere yeniçeri kethüdası vesair zabıtlar, altı bölük ağaları saraya girmişlerdir. Şeyhülislam ve beraberindeki ulema divanhaneye varıp "*Sultan İbrâhim hazretlerinin şehzâde-i esenni olan Sultân Mehmed hazretleri tiz çıkarun*" diyerek Valide Sultan'a haber göndermişlerdir. Bir müddet sonra Valide Sultan, Enderun Ağaları, kızlar ağası ve kapı ağası dışarı çıkıp Şeyhülislam ve ocak ağalarına "*Muradınız nedir?*" diye sual eylemişler ve "*Murâdımız Sultan İbrâhim hal' ve şehzâde-i esenn olan Sultan Mehmed'i iclâs ettirmektir. Heman tiz çıkarun, devlet ve ikbâl birle cülûs buyursunlar*" demişlerdir.

¹⁴ Orta Camiinde yapılan toplantıda "*Vezîr Ahmed Paşa müfsîd ve vâcib'l-katldir izâle olunup sâbikâ defterdârlıktan ma'zûl Mevlevî Mehmed Paşa vezîr olsun.*" şeklinde karar almışlardır. (Na'imâ, 2007: III/1149-1151; Katip Çelebi, 2016: II/985).

Kösem Sultan, İbrahim'in yerinde kalması için ağalarla müzakere ettiyse de bir sonuç alınmamıştır. Hatta küçük yaştaki çocuğun tahta çıkmasının şer'an uygun olmadığını ifade etmesine rağmen Şeyhülislam ve Karaçelebizâde'nin etkili sözleri karşısında Şehzade Mehmed'i ortaya çıkarmış ve akabinde o tahta oturtulmuştu.¹⁵ IV.Mehmed tahta çıktıktan sonra İbrahim'e karar tebliğ edilmiştir. İbrahim, kendisine tebliği için gelen heyet arasında uzun bir konuşma cereyan etmiş, sonunda "Hoş imdi başımda yazılan bu imiş emir Allah'ın" diyerek tahtı terk etmiştir. Daha önce kendisi için hazırlanan odaya iki cariyesi ile birlikte kapatılmıştı.¹⁶ Ancak İbrahim kapatıldığı odada devamlı feryad ü figan içinde olduğundan saray halkı bundan çok etkilenmiş ve hatta onu buradan çıkarıp yeniden tahta oturtmak mülahazası içinde oldukları halka aks etmişti (Kâtip Çelebi, 2016: II/988). Bu arada yeniçeriler ile sipahiler arasında cülus bahşişi sebebiyle ortaya çıkan ihtilaf üzerine sipahiler İbrahim'i yeniden tahta çıkarmak istemişlerdi. Fitnenin büyüme ihtimaline karşılık sadrazam, şeyhülislam ve nakibüleşraf birlikte eski padişahın boğdurulması kararını vermişlerdir (Şimşek, 2005: 90; Kara Çelebi-zâde, 2003: 10). Sadrazam ve şeyhülislam IV.Mehmed ile bir müddet görüşüp, Sultan İbrahim'in idamı ile ilgili fermanı almışlardır. Sultan İbrahim'in idam gerekçelerinden birini de aynı anda iki halifenin bulunmaması hükmüne dayandırılmıştır.¹⁷ Ayrıca Sultan İbrahim'in makamları ehline vermeyip rüşvetle ehil olmayanlara verdiği ve bundan dolayı hal ve izalesi konusunda alınan fetvadan sonra şeyhülislam, sadrazam, yeniçeri ağası odaya girerek cellat Kara Ali'nin mübaşeretini ile Sultan İbrahim tahttan indirildikten on gün sonra boğulmak suretiyle katl edilmiştir (28 Receb 1058/18 Ağustos 1648). Sultan İbrahim Ayasofya Camii kapısı yanında bulunan amcası I.Mustafa türbesine defn edilmiştir.¹⁸

¹⁵ Burada Kara Çelebi-zâde'nin "Elbette heman şimdi Şehzâde-i civân-baht hazretleri şeref-efzây-ı tâc ü taht olup, zebâne-keş olan âteş-i fitneyi bi-tarîkı'l-inhisâr bu vech üzere teskîne isti'câl lâzımdır. Şöyle ki bir an dahi te'hîr oluna, sonra yüz bin tedbîr netîce-pezîr olmaz." sözlerine karşılık Valide Sultan ile konuşmalar devam etmiştir. Artık başka çare olmadığını gören Valide Sultan, Şehzade Mehmed'i ortaya çıkarıp "murâdınız bu mudur? İşte şehzâde işte siz" demiştir. (Kara Çelebi-zâde, 2003: 3-4; Şimşek, 2005: 87-88).

¹⁶ "...ferş-i mülükâne ile tezyîn olunan âlî vü metîn kubbede iki cariye ile temkîn ve şân-ı saltanata şâyeste cümle mühimmâtı ta'yîn olunup kapusu muhkem takfil ve kilide kurşun akıldılmak üzere...", (Kara Çelebi-zâde, 2003: 7-8; Na'imâ, 2007: III/1165-1167).

¹⁷ "Pederim İbrâhim Hân ba'zı hevâdârları imdâdıyle ikaz-ı fitne vü fesâd etmek üzeredir. Def-i mahzûr-ı zarar-ı âmm mülâhazasıyle bağ-ı âlemden Mısr- adem tarafına tahrîk-i kadem etmesi dîn ü devlete ehemmiyet olmuştur. İmdi fermân-ı mütehattimü'l-iz'ân mücebince nokta-i vücvâdu merkez-i şuhûddan nâbûd olup hâr âzârı dâmen-i mülk-i milletten izâle olunsun". (Kara Çelebi-zâde, 2003: 10-11; "İzâ icteme'a'l-halîfetân fâktülühü ahadu-hümâ", (Na'imâ, 2007: III/1168).

¹⁸ İbrahim katli için alınan fetva metni Fezleke'de şu şekilde yer almaktadır: "Menâsib-ı 'ilmiyye ve seyfiyyeyi ehline vermeyüp rüşvetle nâ-ehle tevcih itmekle nizâm-ı 'âleme hâle viren pâdişâhın şer'an hal' ü izâlesi câ'iz olur mu?" diyü istiftâ ve "Olur" diyü imzâ itdiklerinden sonra...", (Katip Çelebi, 2016: II/988-989; Na'imâ, 2007: III/1168).

Sultan İbrahim, 4 Kasım 1615 (12 Şevvâl 1024) tarihinde doğmuş ve 18 Ağustos 1648 (28 Receb 1058) yılında vefat etmiştir. İbrahim'in hanımları Hatice Turhan Sultan, Aşub Sultan, Muazzez Sultan, Ayşe Sultan, Mahenver Sultan, Şivakar Sultan, Hümaşah (Telli Haseki), kızları ise Fatma Sultan, Gevher Sultan ve Beyhan Sultan'dır. Şehzadeleri ise Mehmed (1051), Süleymân (1052), Ahmed (1052), Murâd (1052), Selîm (1054), Osman (1054), Cihângîr (1056), Bâyezîd (1058), Orhan(1058)'dir. Bunlardan dördü İbrahim hayatta iken vefat etmiştir (Özgül, 2010: 419; Uluçay, 1980: 56-65). Sultan İbrahim, tahta çıktığında Osmanlı hanedanının tek varisi idi. Gerçekte bu durum Osmanlı padişahlarının neslin devamı açısından büyük bir riskle karşı karşıya gelindiğini işaret etmekteydi. Ancak Valide Kösem Sultan'ın büyük gayretleri ile İbrahim'e temin edilen cariyeler ve hasekilerden yukarıda da görüldüğü gibi on erkek ve üç kızı olmuştur. Bundan dolayı Sultan İbrahim, Osmanlı hanedanının neslinin inkiraza uğramasını önlediğini kabul edilmektedir (Kâtip Çelebi, 2016: II/1002; Danışmend, 1972: 3/410; Pierce, 1996: 144).

Sonuç

XVII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin malî, idarî, askerî ve içtimaî bakımdan büyük kargaşaların yaşandığı kaotik bir dönemdir. Devlet yüzyılın başından itibaren doğuda ve batıda sık sık seferlere çıkmak zorunda kalmış, bunların sonuçları toplumun her kesimini etkilemiştir. Yine bu yüzyıl başlarında şehzadelerin sancağa çıkma geleneğinden vazgeçilerek saltanatta "ekberiyet" usulüne geçilmesinin getirdiği olumsuzluklar devlet yönetimine de yansımıştır. Özellikle şehzadelerin sarayda bir odada tutulmaya başlanması, onların padişah olarak tahta çıktıklarında devlet yönetimi için yeterli tecrübe ve bilgilere haiz olmalarına mani oluyordu. XVII. yüzyılda padişahların tamamı sarayda yetişmek durumunda kaldığından saltanata çıkanların icraatlarını kabiliyetleri belirlemekteydi. Bunun yanında idarede bulunan devlet adamlarının da bunda etkisi tartışılmaz bir gerçektir.

Osmanlı kroniklerinde Sultan İbrahim'in şahsiyeti ve idaresi hakkında ilginç olaylar anlatılmaktadır. İbrahim, dönemin kroniklerinden hareket ederek baktığımızda belki çok kabiliyetli bir kişiliğe sahip değildi ancak koca bir cihan imparatorluğunun sultanı olduğunun da farkındaydı. Zira tahta oturduğunda söylediği ilk cümle "Yâ Râb! Eyyâmında Ümmed-i Muhammed'i hoş hâl eyle ve biri birimizden hoşnûd eyle" dua ve temennisidir. Bunun yanında devletin iç ve dış meseleleri ile de yakından ilgilendiği görülmektedir. İstanbul'da zahire sıkıntısı çekilmemesi için limanlara gelen zahireleri takip ettiği gibi bunların fiyatlarıyla da yakından ilgilenmiştir. Burada Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın Sultan İbrahim'i olumlu yönde yönlendirmesinin de etkisi büyüktür.

Sultan İbrahim dönemi ile ilgili kroniklerde dikkat çeken husus şudur: Kemankeş Kara Mustafa Paşa gibi dirayetli bir paşadan sonra gelen sadrazamlar padişahın içinde bulunduğu halet-i ruhiyyeden ve devlet otoritesininin tam

manasıyla tesis edilememesinden dolayı idare-i maslahat yoluna gitmeyi tercih etmişlerdir. Çünkü padişahın olaylar karşısında sergileyeceği tutumu öngörebilmek mümkün değildi. Bunu bir araba sebebiyle katl edilen Salih Paşa, kış ortasında Girit'e asker gönderme meselesinden idam edilen Yusuf Paşa olayında görmek mümkündür. Yine Sultanzâde Mehmed Paşa ve Ahmed Paşa'nın padişahın olaylar karşısındaki tavırlarını dikkate alarak hareket etmeleri devlet yönetiminde zaafa sebep olmuştur. Bir tarafta bir türlü sonuçlanmayan Girit savaşı, öbür tarafta mümkün olduğunca makamda kalmak isteyen sadrazamlar olayların seyrini etkilemiştir. Padişahın samur merakını keşf edip yeni vergiler ihdas ettirmeleri, yönetimde etkin hale gelen kadınların masraflarının maliyeye olan külfeti için başka bir buyutunu oluşturuyordu. Bütün bunlar Sultan İbrahim'in son dönemde devlet idaresinden uzaklaşmasına ve tahttan indirilmesine sebep olmuştur.

Kaynakça

Abdülkadir Efendi. (2003). *Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*. C. II, (Haz. Z. Yılmaz), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Akkaya, Z. (1957). *Vecihi Devri ve Eseri (1637-1661/1057-1071)*. Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi.

Altınay, A. R. (2010). *Samur Devri (1640-1648)*. (Çev. Z. Öktem), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Anonim Bir Osmanlı Kaynağına Göre Girit'in Fethi, (2017). (Yay. Haz. A. Pul), Ankara: Gece Kitaplığı.

Danışmend, İ. H. (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. C.3, İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Emecen, F. M. (2016). *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-II*. İstanbul: İSAM Yayınları.

----- (2016). Sâlih Paşa. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde Ek-2 (ss. 465-467), İstanbul: TDV Yayınları.

----- (2016). Mehmed Paşa, Sultanzâde. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde Ek-2 (ss. 227-229). İstanbul: TDV Yayınları.

Evliya Çelebi. (1998). *Seyahatnâme*, (Haz. R. Dankoff-S. A. Kahraman-Y. Dağlı), C.1, İstanbul: Yapı Kredi Bankası.

Gök, E. B. (2003). *89 Numaralı Mühimme Defteri*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Gökbilgin, M.T. (1988). İbrahim. *İslam Ansiklopedisi* içinde C. 5/2, (ss. 880-885), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Gülsoy, E. (2004). *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)*. İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı.

İlgürel, M. (1999). Hüseyin Paşa. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde C.19, (ss. 4-6), Ankara: TDV Yayınları.

----- (2002). Kösem Sultan. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde C.26, (ss. 273-275), Ankara: TDV Yayınları.

İnbaşı, M., Çakır, İ.E., & Demir, S. (2014). 1642 Tarihli Erzurum Eyaleti Mufassal Avarız Defterleri (Erzurum-Tortum-İsbir-Hınıs-Pasin). Ankara: Türk Tarih Kurumu

Kâtip Çelebi. (2018). *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'i-Bihâr*. (Haz. İ. Bostan), Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

Kâtip Çelebi. (2016). *Fezleke*. II, (Haz. Z. Aycibin), İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.

Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi. (2003). *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli, (Tahlil ve Metin)*. (Haz. N. Kaya), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Koçi Bey Risâleleri. (2007). (Haz. S. Çakmakçioğlu), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Na'imâ Mustafa Efendi. (2007). *Târih-i Na'imâ*. C. II, (Haz. M. İpşirli), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özcan, A. (1998). Hezarpâre Ahmed Paşa, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde C.17, (ss. 301-302), İstanbul: TDV Yayınları.

----- (1998). Hüseyin Efendi. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde C.18, (ss. 541-543). İstanbul: TDV Yayınları.

----- (2002). Kemankeş Mustafa Paşa. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde C.25, (ss. 248-250), Ankara: TDV Yayınları.

Özel, O. (1999). 17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskan Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: "Mufassal" Avarız Defterleri, XII.Türk Tarih Kongresi,(12-16 Eylül 1994), Kongreye Sunulan Bildiriler içinde C. III, (ss. 735-743), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özgül, İ. (2010). *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-ibrâr adlı Eseri (1299-1648). Tahlil ve Metin*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Peirce, L. P. (1996). *Harem-i Hümayun:Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*. (Çev.A. Berktay), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Şimşek, H. (2005). *Peçevî Târihi, (355b-364b, Zeyl 365a-393a Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

TS.MA.e, nr. 857/63.

Uluçay, M. Ç. (1980). *Padişahların Kadınları ve Kızları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

----- (2012). Sultan İbrahim Deli miydi? Hasta mıydı?. (Haz. M. Ç. Uluçay-M. S. Koz -H. Şahin), *Sancaktan Saraya* içinde (ss. 127-172), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Uzunçarşılı, İ.H. (1982). *Osmanlı Tarihi*. C.III/I-II, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1623-1669)*. C. 4, (Çev. N. Epçeli), İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

**HİSSE BAZLI ÖDEME UYGULAMALARI VE ŞİRKET ÇALIŞANLARI
ÜZERİNE ETKİLERİ**
SHARE-BASED PAYMENT PLANS AND EFFECTS OF THE ISSUE ON
EMPLOYEES

YILDIRIM ERCAN ÇALIŞ

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü

ecalis@marmara.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-6783-9164>

SELMAN AKMAN

Yüksek Lisans Mezunu, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

selman.akman@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-6900-4806>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute

S.10, Nisan | April 2020, Erzurum

ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 18.07.2019
Kabul Tarihi | Accepted Date : 02.04.2020
Sayfa | Pages : 23-43
 <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.130>

www.etusbe.com

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

 iThenticate

HİSSE BAZLI ÖDEME UYGULAMALARI VE ŞİRKET ÇALIŞANLARI ÜZERİNE ETKİLERİ

Yıldırım Ercan ÇALIŞ, Selman AKMAN

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S.10, Nisan 2020, Sayfa: 23-43

ÖZ

Bu çalışmada, gelişmiş ülkelerdeki şirketlerde yaygın uygulama alanı bulan ancak ülkemizdeki şirketlerde henüz tam anlamıyla uygulanmayan hisse bazlı ödemeler kavramı ve çalışanların sermayeye ortaklığı kavramı açıklanmış, dünyanın çeşitli ülkelerindeki uygulama yöntemleri, avantaj ve dezavantajları ortaya koyulmuş, çalışanların konuya bakışları ve önem verdiği faktörler incelenmiş, bu tür planların ülkemizde uygulanabilirliği tartışılmış, şirket karlılığına ve şirket çalışanlarının aidiyeti, verimliliği ve performansı üzerine etkileri ve ülkemizde konunun gelişiminin sağlanabilmesi için üzerinde durulması gereken hususlar ve yapılabilecekler araştırılmıştır.

Hisse bazlı ödemeler konusunda birçok farklı model yer almakta olup, hepsinin kendi özelinde çeşitli avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Ülkemizde konuya ilişkin ilerleyen dönemlerde yapılacak olan yasal düzenlemelerde, diğer ülkelerin de tecrübeleri göz önünde bulundurularak, ülke kültürü, ülkenin ekonomik durumu, işçi-işveren kesiminin ilişkileri, konuya bakışları ve konu hakkındaki görüşleri, önem verdikleri hususlar, şirketlerin yapısı, planların uygulanma amaçları gibi faktörler dikkate alınarak katılım ve başarı düzeyi yüksek olacak ülkeye özgü modeller geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hisse bazlı ödeme, finansal katılım, çalışan hisse sahipliği, hisse senedi edindirme, kâra ortaklık

SHARE-BASED PAYMENT PLANS AND EFFECTS OF THE ISSUE ON EMPLOYEES

ABSTRACT

Share based payment practices or employee stock ownership plans are not developed in Turkey as developed countries. In this study, share based payment and employee stock ownership concepts are explained. Also, different types of practices worldwide especially in economically developed countries, advantages and disadvantages are clarified. It is aimed to develop suggestions for Turkey about development of the issue and also effects of the issue about company commitment, company and employee performance and profitability of company are analyzed.

There are different types of models about employee stock ownership or financial participation, all have their own advantages and disadvantages. It is important for Turkey taking into consideration of factors like other countries' experiences, economic situation of the country, country culture, employee-employer relationships and opinions, structure of the companies, objectives of the plans while implementing these plans and implementing legal framework, that could let successful original models with high level of participation.

Keywords: Share-based payment, financial participation, employee stock ownership

Giriş

İşletmeler yaptıkları mal veya hizmet alımlarının bedellerini, karşı tarafa nakit olarak veya sermayeye (özkaynağa) dayalı finansal enstrümanlar vererek ödeyebilirler. Şirketlerin hizmet alımı yaptığı çalışanlarına, hizmetleri karşılığında özkaynağa dayalı finansal enstrümanlar vermesi (hisse bazlı ödemeler yapması), sermayesinin bir kısmına ya da tamamına çalışanlarının sahip olmasını yani çalışanların şirkete ortaklığını ifade etmektedir.

Çalışanlara yönelik hisse bazlı ödeme planları ya da bir diğer deyişle çalışanları hisse edindirme planları, ABD ve AB başta olmak üzere özellikle ekonomik olarak gelişmiş ülkelerdeki birçok şirket tarafından yoğun olarak uygulanmakta olup, ülkemizde ise henüz yeterince gelişme alanı bulamamıştır (Bolayır, 2018). Hisse bazlı ödemeler; ülkenin finansal istikrarına, ekonomisine, sermaye piyasalarının gelişimine, bu tarz planları uygulayan şirketlere ve bu şirketlerin çalışanlarına birçok faydalar sağlamakta, bu sebeple hisse edindirme planları ülkeler tarafından desteklenmekte ve bu uygulamalar özelinde çeşitli vergi avantajları ve teşvik imkânları sağlanmaktadır.

Bu çalışmada; gelişmiş ülkelerdeki şirketlerde yaygın uygulama alanı bulan ancak ülkemizdeki şirketlerde henüz tam anlamıyla uygulanmayan çalışanlara hisse bazlı ödemeler kavramını ve çalışanların sermayeye ortaklığı kavramını açıklamak, uygulama şekillerini, avantaj ve dezavantajlarını ortaya koymak, planların ülkemizde uygulanabilirliğini tartışmak, şirket karlılığına ve şirket çalışanlarının aidiyeti, verimliliği ve performansı üzerine etkilerini, işçi ve işverenlerin önem verdiği hususları ve ülkemizde konunun gelişiminin sağlanabilmesi için yapılabilecek çalışmaları araştırmak amaçlanmaktadır.

Bu kapsamda, çalışanlara hisse bazlı ödemelerin Türkiye’de uygulanabilirliği, şirket karlılığına ve şirket çalışanlarının performansı üzerine etkileri, BES (Bireysel Emeklilik Sistemi) gibi başka uygulamalara alternatif olup olamayacağı, işçi ve işveren kesiminin konuya bakışının tespiti konuları üzerine bir anket çalışması yapılmış ve anket sonuçları analiz edilmiştir. Yapılan araştırmada hedef kitle işçi ve işveren kesimi olarak belirlenmiş ve temel olarak, işçi ve işverenlerin konuya yaklaşımlarını ölçmek, konunun bilinirliğini araştırmak amaçlanmıştır.

1. Literatür Taraması

Küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte şirketler uluslararası düzeyde ekonomik faaliyetlerde bulunmaya başlamış ve uluslararası nitelikler kazanmışlardır. Yeni ekonomik fırsatlarla birlikte, şirketler yeni pazarlara açılmış ve uluslararası rekabet koşullarında ayakta kalabilmek ve finansal sürdürülebilirliklerini sağlamak için finansman kaynaklarını da çeşitlendirme ihtiyaçları doğmuştur. Aynı şekilde, şirketler iyi yönetilemediğinde ya da kriz dönemlerinde nakit sıkıntısı çekildiği zamanlarda alternatif ödeme yöntemlerine

ihtiyaç duyulmuştur. Bütün bu belirtilen sebepler nedeniyle, şirketler çalışanlarına ücret ödemelerinin bir kısmını veya tedarikçilerine mal ve hizmet alım bedellerini hisse bazlı ödemeler şeklinde yapma yoluna gidebilmektedirler.

Hisse bazlı ödeme yöntemlerinin ortaya çıkması ile birlikte, belirtilen işlemlere ilişkin kayıtların uluslararası muhasebe dilinde ortak bir zeminde aynı standartlarda kayıt altına alınabilmesi ihtiyacı da doğmuş, aynı zamanda bu uygulamaların ülkenin finansal istikrarına, ekonomisine, sermaye piyasalarının gelişimine, bu tarz planları uygulayan şirketlere ve bu şirketlerin çalışanlarına birçok faydalar sağladığı görülmüş, bu sebeple hisse edindirme planları ülkeler tarafından desteklenmeye ve bu uygulamalar özelinde çeşitli vergi avantajları ve teşvik imkânları sağlanmaya başlamış bu da hisse bazlı ödemelere ilişkin yasal düzenlemelerin yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Yukarıda belirtilen hususlardan da anlaşılacağı üzere hisse bazlı ödemelerin; uygulama yöntemleri ve tasarımı, finansal raporlama ve muhasebeleştirme ile mevzuat ve özellikle vergisel düzenlemeler olmak üzere üç boyutu olduğu söylenebilir. Konuya ilişkin literatürde bu 3 ana boyut üzerinde toplanmaktadır. Bu çalışmada, konunun finansal raporlama ve mevzuat boyutuna değinilmemiş, bu sebeple sadece uygulama yöntemleri ve tasarımına ilişkin literatüre yer verilmiştir.

Çalışanlara yönelik hisse bazlı ödemelerin dünyada 1970'li yıllardan itibaren gelişim gösterdiği söylenebilir. Konunun ülkemizde bilinirliği 1990'lı yıllarda başlamış, bu kapsamda uygulama çeşitlerinin anlatıldığı ilk çalışma Demirkan (1999)'a aittir. Ersöz (2001) çalışmasında, Kardemir'in özelleştirmesinde çalışanların mülkiyet sahipliğini incelemiştir. SPK tarafından 2004 yılında Borsada işlem gören şirketlere yönelik gerçekleştirilen Kurumsal Yönetim Uygulama Anketinin konularından biri de şirketlerde hisse bazlı ödeme uygulamalarının uygulanıp uygulanmadığı olmuştur. Işık Erol 2011 ve 2017 yıllarındaki makalelerinde, ABD'de en yaygın hisse edindirme uygulaması olan Çalışanların Hisse Senedi Sahipliği Planını (ESOP) ve tarihini anlatmış, şirketlerdeki uygulama örneklerine yer vermiştir. Atasoy (2009), tez çalışmasında çalışanların sermayeye ortaklığı kavramını incelemiş, hisse edindirme planlarına ilişkin uygulamaları anlatmıştır. Vanlı (2013), da tezinde ESOP'ları incelemiş ve SWOT analizi yapmıştır. Varol (2017) da tez çalışmasında hisse edindirme planlarına ilişkin uygulamalara da değinmiş ve muhasebe boyutunu incelemiştir. Gündüz (2014), Ayrancı (2017) ve Bolayır (2018) bloglarında çalışanlara sağlanan hisse planları ve vergi boyutu ile hisse opsiyonu uygulaması üzerinde durmuşlardır.

Çalışanların sermayeye ortaklığı olgusunun ilk olarak ABD'de ortaya çıktığı ve gelişim gösterdiği söylenebilir. Gelişmiş ülkelerde, özellikle ABD'de, bu konu üzerine birçok araştırmalar yapılmış, kitap ve makaleler yayımlanmış ve konuya ilişkin kapsamlı yasal düzenlemeler yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Çalışanlara hisse senedi edindirme planlarına yönelik olarak da her yıl AB ve ABD

kurumlarınca istatistikler toplanmakta, hisse bazlı ödeme uygulamalarını geliştirme yolları aranmakta ve çok farklı teşvik mekanizmaları hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla, konuya ilişkin yurtdışı literatür oldukça gelişim göstermiştir. Bu çalışmada yararlanılan kaynaklara baktığımızda, Johanson ve Shine (2016), Kimmons (2017) ve Docuri (2017)'nin çalışmalarında, hisse edindirme planlarının avantaj ve dezavantajları ile özellikle ESOP'ların incelendiğini görmekteyiz. Avrupa kıtasına geldiğimizde Pendleton ve Poutsma'nın bu konuda yoğun çalışmaları olduğunu görmekteyiz. Avrupa Birliği kurumları da konuya ilişkin istatistikler toplamakta, konferanslar düzenlemekte, raporlar hazırlamakta ve çalışanların finansal katılımını geliştirme yolları aramaktadırlar. Konuya ilişkin en kapsamlı çalışmalar PEPPER (Promotion of Participation by Employed Person in Profits and Enterprise Results) rapor serileriyle gerçekleştirilmekte olup, Mathieu tarafından AB ülkelerinde çalışan hisse sahipliği üzerine her yıl istatistik raporu hazırlanmaktadır.

2. Hisse Bazlı Ödemeler Kavramı ve Çalışanların Çalıştıkları Şirketin Sermayesine Ortaklığı

Küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte şirketler uluslararası düzeyde ekonomik faaliyetlerde bulunmaya başlamış ve uluslararası nitelikler kazanmışlardır. Yeni ekonomik fırsatlarla birlikte, şirketler yeni pazarlara açılmış ve uluslararası rekabet koşullarında ayakta kalabilmek ve finansal sürdürülebilirliklerini sağlamak için finansman kaynaklarını da çeşitlendirme ihtiyaçları doğmuştur. Aynı şekilde, şirketler iyi yönetilemediğinde ya da kriz dönemlerinde nakit sıkıntısı çekildiği zamanlarda alternatif ödeme yöntemlerine ihtiyaç duyulmuştur. Bütün bu belirtilen sebepler nedeniyle, şirketlerin çalışanlarına ücret ödemelerinin bir kısmını veya tedarikçilerine mal ve hizmet alım bedellerini sermayeye dayalı finansal enstrümanlar vermek suretiyle veya özkaynağa dayalı finansal enstrümanların fiyatlarına endeksli bir değer üzerinden nakde dayalı olarak(TFRS-2 md.1) da ödeme şeklinde gerçekleştirebilecekleri "Hisse Bazlı Ödemeler" kavramı ortaya çıkmıştır.

Son yıllarda, çeşitli hisse senedi edindirme planları ya da hisse opsiyonları (stock option) yoluyla çalışanların çalıştıkları şirkete ortak olmaları olgusu, ABD başta olmak üzere özellikle ekonomik olarak gelişmiş olan ülkelerde büyük ilgi görmektedir. Çalışılan şirkete ortak olma olgusu, esasen halka açık ya da halka kapalı bir şirkette, çalışanlara adi veya imtiyazlı şirket hisselerinin bedelli (iskontolu-iskontosuz) veya bedelsiz olarak edindirilmesi temeline dayanmaktadır(Ayrancı, 2017).

Çalışanların şirketlerinin sermayesine ortak olmalarında, hükümetler tarafından çeşitli teşvik mekanizmalarının ve vergi avantajlarının hayata geçirilerek bu tarz uygulamaların desteklenmesi ve ekonomik krizler veya kötü yönetim sebebiyle kapanma tehlikesi yaşayan şirketlerin çalışanlarının, işsiz kalmamak

adına kendi çalıştıkları şirketi satın almaları etkili olmuştur. Değişen koşullarla birlikte günümüzde ise çalışanlara hisse bazlı ödeme uygulamaları, elde edilmesi ve elde tutması zor olan kritik çalışanların şirkete kazandırılması ve şirketten ayrılmasını önlemek amacıyla bir teşvik yöntemi olarak da kullanılmaya başlanmıştır (Ayrancı, 2017). Bunların haricinde; iyi performansın ödüllendirilmesi, çalışanların motivasyonunun artırılması, şirketin el değiştirmesinin veya rakipler tarafından ele geçirilmesinin önlenmesi gibi amaçlarla da bu tarz uygulamalara başvurulmaktadır. Ayrıca, özellikle yönetici statüsündeki çalışanların şirket hedeflerinin başarılmasında daha etkin olabilmesi amacıyla bazı şirketler hisse edindirme planlarını veya hisse opsiyonlarını yöneticiler için zorunlu tutabilmektedir. Sonuçta, şirket hedeflerine ulaşıp başarılı oldukça, yöneticilerin getirisi de bu oranda artmış olacaktır.

Çalışanların sermayeye ortak olması çeşitli yollarla olabilmektedir. Günümüzde en yaygın uygulanan hisse bazlı ödeme uygulama yöntemlerini; emeklilik planı şeklinde uygulanan hisse edindirme planları, çalışanlara sağlanan doğrudan hisse senedini satın alma planları, belli kriterlerin sağlanmasına bağlı olarak sağlanan hisse senedi opsiyon planları ve prim veya kâr paylaşımı kapsamında sağlanan hisse senetleri olmak üzere 4 ana başlıkta toplayabiliriz. AB ise hisse edindirme planlarını “Çalışanların Finansal Katılımı (Employee Financial Participation-EFP)” başlığı altında düzenlemekte, finansal katılım türlerini, kâra ortaklık ve çalışanların hisse senedi sahipliği olmak üzere iki ana başlık altında değerlendirmektedir. Son yıllarda çalışanlara yönelik hisse senedi opsiyonları da ayrı bir başlık olarak değerlendirilmektedir.

Emeklilik planı şeklinde uygulanan planların en yaygınlarını ABD’de ESOP (Employee Stock Ownership Plan-Çalışan Hisse Sahipliği Planı), 401 (k) Vergi Ayrıcalıklı Emeklilik Planları ve İngiltere’de uygulanan Save-as-you-Earn (SAYE) olarak sayabiliriz. Hisse Senedi Satın Alma Planları veya AB yaklaşımıyla çalışanların hisse sahipliği ise tipik olarak şirket hisselerinin şirket tarafından avantajlı koşullarla çalışanlara satılması şeklinde olmaktadır. Belli hakediş koşullarının sağlanması halinde çalışana önceden belirlenmiş bir fiyattan şirket hissesini alma opsiyonu tanınması şeklinde uygulanan hisse opsiyonları ABD’de Stock Option Plans (SOPs), İngiltere’de Company Share Option Plans (CSOP) ve Enterprise Management Incentives (EMI) isimleriyle uygulanmaktadır. Şirketlerin elde ettikleri kârdan çalışanlara hisse olarak pay vermesi de kâr paylaşım planları çerçevesinde yapılabilmektedir. Bunun haricinde, hisselerin mülkiyetine sahip olmaksızın, veriliş tarihi ve hak ediş tarihindeki piyasa fiyatları arasındaki pozitif farkın (hissenin değer artışı); çalışana nakit olarak, hisse olarak ya da ikisinin bir birleşimi olarak ödenmesine ilişkin hak olarak tanımlanan Hisse Senedi Değerleme Hakları uygulamaları da bulunmaktadır (Demirkan, 1999: 12).

Yapılan araştırmalarda, hisse bazlı ödemelerin birçok avantajı olduğu ortaya konulmuş olup, çalışanların ortağı olduğu şirketlerin kârlılık, verimlilik ve performanslarının diğer şirketlere göre daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte, çalışanların finansal katılımı neticesinde çalışanların da iş memnuniyeti, verimlilik ve motivasyonu artmakta, performansı, şirkete bağlılığı ve şirket aidiyeti yükselmekte, çalışanlar arasında takım ruhu oluşmakta, çalışanlar kendilerine değer verildiğini hissetmektedirler. Diğer taraftan çalışanların cezbedilmesi ve elde tutulması kolaylaşmakta, işgücü devir hızı azalmakta, işçi-işveren ilişkilerinde gelişme sağlanarak, grev-lokavt uygulamalarında azalma görülmektedir. Ayrıca, bu tür uygulamalar çalışanlara tasarruf etme imkânı ve emekliliklerinde bir fayda sağlamakta, devletin teşvik sağlaması neticesinde çalışanlara/şirketlere nakit ödemeye göre vergi veya sigorta prim avantajı sağlayabilmektedir(Johanson ve Shine, 2016). Şirketlerin ücret ödemesi yapmak için gerekli olan nakit çıkışını azaltmakta, şirket kapanmalarını engellemekte ve şirketi ele geçirme faaliyetlerine engel olmaktadır. Ancak, çalışanlar şirkete ortak olup yönetim kurulunda temsil edildiğinde, çalışanlar aleyhine karar almak zorlaşmakta, profesyonel yönetim ortadan kalkabilmekte ve şirket performansı olumsuz etkilenebilmekte, karar alıcıların özgürlüğü kısıtlanabilmekte, önemli şirket kararlarının gizliliğini sağlamak zorlaşmakta, şirketin karar alma ve uygulama süreçleri yavaşlayabilmektedir. Ayrıca, bu tür uygulamalar, borçlanarak hisse senedi edinimini teşvik edebilmekte ve yüksek borçlu şirketler oluşmasına sebep olabilmektedir. Bununla birlikte, bu tarz uygulamalarda en önemli unsurlardan biri hissenin likiditesi ve değerlendirme problemi(Johanson ve Shine, 2016). O yüzden, ilgili ülkede sermaye piyasalarının derin olması, hisse değerlemelerinin sıklıkla ve profesyonel ekiplerce yapılması son derece önem arz etmektedir.

Ülkemizde hisse bazlı ödeme planları çok gelişmemiş olmakla beraber, ilerleyen dönemde bu konuda gelişim sağlanmasıyla birlikte, çalışanlara yönelik hisse bazlı ödeme yöntemleri farklılık arz ettiğinden, planlar oluşturulurken şirketin yapısı, kültürü ve hedefleri, şirketi bu tarz planları uygulamaya sebep olan faktörler dikkate alınmalı, planlar arasında değerlendirme yapıp, şirkete en uygun plan türünün seçilmesine özen gösterilmelidir(Atasoy, 2009: 58). Uygulanan plan, şirketin kârlılık ve performans hedeflerinin başarılmasına, çalışanların sanki şirket sahibiymiş gibi düşünmelerine ve davranmalarına katkı sağlamalıdır. Çalışanların yönetimde söz sahibi olup olmayacağına yönelik olarak, şirketler kendi kültür ve yapılarını göz önünde bulundurarak karar vermelidir. Çalışanlarla iyi iletişim kurulmalı, planla ilgili düzenli bilgilendirmeler yapılmalı, geri bildirimler alınarak sistemde sürekli olarak iyileştirmeye gidilmelidir(Atasoy, 2009: 59). Ayrıca, hisse senedinin bir piyasasının olması veya oluşturulması, değerinin kolay ve doğru tespiti de önemli konular arasındadır. Özellikle halka kapalı şirketler, hisseleri

elden çıkarmak isteyen hak sahipleri için yeterli likiditeyi sağlayacak planlara sahip olmalıdır.

3. Çalışanlara Hisse Bazlı Ödemeler Konusunda Çalışanlar Üzerine Bir Uygulama

3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Araştırma kapsamında yapılan anket çalışması ile ülkemizde faaliyet gösteren şirketlerin ve çalışanlarının, hisse bazlı ödemeler hakkında ve bu tür planların uygulanmasını teşvik edebilecek faktörler konusunda görüş ve önerilerinin alınması, uygulamaya engel hususlar ile uygulamanın avantaj ve dezavantajlarının ortaya konulması ve konunun ülkemizde gelişiminin sağlanması amacıyla yapılabileceklerin tespiti ve ileride yapılacak yasal düzenlemeler için ışık tutmak ve öneriler sunmak, ülkemizin tasarruf açığını gidermek amacıyla uygulanmaya başlayan ancak yeterli başarıya ulaşamayan Otomatik BES gibi uygulamalara alternatif bir yöntem olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği, yeterince derinliğe sahip olmayan ve az gelişmiş olan sermaye piyasalarımızın gelişimini sağlamak ve derinliğini arttırmak amacıyla bir yöntem olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği hususlarını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Anketin uygulandığı hedef kitle Borsa İstanbul BIST-Tüm endeksinde işlem görmekte olan 326 şirketin çalışanları, Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların çalışanları, İstanbul Ticaret Odası’na üye şirketlerin çalışanları, Borsa İstanbul Anonim Şirketi’nin çalışanları ve araştırmacı ile çalışma arkadaşlığı yapmış çeşitli şirket çalışanlarından oluşmaktadır. Hedef kitlenin seçiminde; belirtilen şirketlerin çalışanlarının konu hakkında daha fazla bilgi sahibi olmalarının beklenmesi, bu tarz uygulamalarda bu şirketlerin öncü olacağını değerlendirilmesi, Borsada işlem gören şirketlerin hisse değerinin tespitinin sorun teşkil etmemesi, tamamının web sayfasının, e-posta adresinin bulunması ve Kamuyu Aydınlatma Platformu’nda iletişim bilgilerinin yer alması nedeniyle, anketin elektronik olarak ulaştırılmasının mümkün olması ve belirtilen şirketlerin daha şeffaf oldukları değerlendirildiğinden ankete cevap veren çalışan sayısının daha yüksek olacağını öngörülmesi gibi faktörler etkili olmuştur.

33 sorudan oluşan anket formundaki soruların belirlenmesi sürecinde, literatür taramasında elde edilen bilgilerden yararlanılmış olup, verilerin analizinde “Pozisyon Bilgisi”ne verilen cevaplarda unvan bilgisini Üst veya Orta Düzey Yönetici olarak belirten çalışanlar aynı zamanda İşveren Vekili (İşveren) olarak değerlendirilmiştir.

Anketin ilk 5 sorusu katılımcıların yaş, öğrenim düzeyi, cinsiyet, çalışma süresi, çalışılan pozisyon gibi kişisel verilerine ilişkin sorulardan oluşmaktadır. 6 ile 26 arası sorular ile 33’üncü soru çalışanların şirketlerine ve şirket uygulamalarına ilişkin bilgi edinmeye yönelik sorular ile çalışanların şirket uygulamalarına ve hisse bazlı

ödeme planlarına ilişkin görüşlerini elde etmeye, yaklaşımlarını ölçmeye ve durum tespitine yönelik sorulardan oluşmaktadır. 27 ve 28'nci sorular araştırmanın ana omurgasını oluşturan ve SPSS (Statistical Program for Social Sciences) uygulaması kullanılarak analiz edilmeye çalışılan ölçekli sorulardan oluşmaktadır. 27'nci soru hisse bazlı ödemelerin literatürde avantaj ve dezavantajı olarak değerlendirilen olgulara ülkemizdeki çalışanların bakışını ölçmeye yönelik kendi içinde 19 ayrı ifadeden oluşmaktadır. Burada amaç, çalışanların belirtilen olguları hisse bazlı ödemelerin ne derece avantaj veya dezavantajı olarak gördüğünün tespitidir. 28'inci soru ise bu tür planların ülkemizde uygulanmasının teşvikinde hangi faktörlerin ne derece önem düzeyine sahip olduğu konusunda çalışanların görüş ve önerilerinin alınması, konunun ülkemizde gelişiminin sağlanması amacıyla yapılabileceklerin tespiti ve önceliklendirilmesi amacıyla sorulan 14 ifadeden oluşmaktadır. Ölçekli sorularda 5'li likert ölçeği kullanılmış olup, SPSS'de analiz yapılırken, "Kesinlikle Katılmıyorum/ Önemli Değil" rakamsal olarak 1, "Kesinlikle Katılıyorum/ Son Derece Önemli" ise 5 olarak tanımlanmıştır. 29 ile 32 arası sorular ise, ülkemizin tasarruf açığını gidermek amacıyla uygulanmaya başlayan ancak yeterli başarıya ulaşamayan Otomatik BES gibi uygulamalara alternatif bir yöntem olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğinin tespitinin amaçlandığı çoktan seçmeli sorulardan oluşmaktadır.

Anket formu elektronik ortamda 200 kişiye iletilmiş, 17 gün süreyle açık kalan anket formunu 147 kişi cevaplandırmıştır. Ankete verilen cevaplar öncelikle MS Excel ortamında manuel bir değerlendirmeye tabi tutulmuş, verilen cevaplarda tutarsızlık ve ciddiyetsizlik tespit edilen 12 anket kapsamdan çıkarılmış ve analize dâhil edilebilecek nitelikteki anket sayısı 135 olmuştur.

Tutarsızlıkların tespiti, düzeltilmesi ve yapılan ön değerlendirmenin sonrasında elde edilen veriler SPSS ortamına girilmiş ve veri analizi aşamasına geçilerek, araştırma sonucunda elde edilen bulgular analiz edilmiştir. Bu kapsamda, ankete katılan kişilere ilişkin kişisel bilgiler ile ölçek sorularına ilişkin veriler SPSS ortamına girilmiş, çalışanların şirketlerine ve şirket uygulamalarına ilişkin bilgi edinmeye yönelik sorular ile çalışanların şirket uygulamalarına ve hisse bazlı ödeme planlarına ilişkin görüşlerini elde etmeye, yaklaşımlarını ölçmeye ve durum tespitine yönelik sorular SPSS ortamına girilmeden sadece basit istatistikî analizlerle MS Excel ortamında analiz edilmiştir.

SPSS'de uygulanacak istatistikî analiz testlerinin seçiminde, konunun ülkemizde yeterli gelişmişlik düzeyine sahip olmaması ve uygulamaların kısıtlı olması sebebiyle daha çok değişkenler arası ilişkiler ve dağılımlar üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda, ölçek sorularına ilişkin güvenilirlik analizleri yapılmış, birbiriyle ilişkisi olabilecek değişkenlerle ilgili çapraz tablo ile ki-kare testi uygulanmıştır. Cronbach Alfa değerlendirme kriterleri dikkate alındığında,

ölçeklerin Cronbach Alfa Katsayısı 0,6'dan büyük değer almış ve tutarlı ve güvenilir ölçekler olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

3.2. Çalışanların Şirketlerine ve Şirket Uygulamalarına İlişkin Bilgiler ile Çalışanların Şirket Uygulamalarına ve Hisse Bazlı Ödeme Planlarına İlişkin Görüşler

Tablo 1: Anket Katılımcılarının Dağılımı

Halka Kapalı Şirket	Halka Açık Fakat Borsada İşlem Görmeyen Şirket	Halka Açık Borsada İşlem Gören Şirket
% 63	% 5	%32

Tablo 2 : Anket Katılımcılarının Şirketteki Ortaklık Durumu

Herhangi Bir Ortaklık Yoktur	Sandık veya Vakıf Üzerinden Dolaylı Ortaklık	Doğrudan Ortaklık
% 86	% 11	% 3

Ülkemizde özellikle Bankalarda vakıf sandığı uygulaması yaygın olduğundan ESOP gibi uygulamalar için yapılarının müsait olduğu ve yapılabilecek düzenlemeler sonrası bu tarz uygulamalara öncü olabilecekleri değerlendirilmektedir. Nitekim anketi cevaplayan çalışanların 20 tanesi (%15) şirketlerinde vakıf sandığı uygulaması bulunduğunu, 20 çalışanın 9'u da (%45) vakıf sandığının şirket hisselerine yatırım yaptığını belirtmişlerdir. Katılımcıların şirketlerinin 58'inde (% 49) kâr payı dağıtım uygulaması bulunmaktadır. Kâr payı dağıtım uygulaması bulunan şirketlerin kâr payı dağıtım şekline verilen cevaplarda ise 1 şirketin (%2) kâr payı dağıtımını şirket hissesi olarak, 5 şirketin (%9) ise kısmen hisse kısmen nakit olarak yaptığı belirtilmiştir. Türkiye özelinde değerlendirdiğimizde hisse senedi olarak yapılan kâr payı dağıtımının bir nevi bedelsiz sermaye artırımını olabileceği de değerlendirilmektedir. Kâr payı dağıtımının %90'ı nakit olarak yapılmaktadır. Ülkemizde özellikle kâr payı dağıtım uygulaması yaygın olduğundan hisse bazlı ödeme planlarında kâr paylaşım planlarının, uygulamanın gelişimine öncülük edebileceği değerlendirilmektedir. Katılımcıların % 54'ü hisse bazlı ödeme planlarına ilişkin bilgi sahibi iken, % 46'sı söz konusu planlar hakkında bilgi sahibi olmadıklarını belirtmişlerdir. Ülkemizde söz konusu planlara ilişkin uygulamalar çok nadir olmasına rağmen çalışanların bilgi sahibi olma düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir. Ancak, yine de uygulamaların başarı ve katılım düzeyinin artırılabilmesi için çalışanların konu hakkında bilinçlendirilmesi ve eğitimler verilerek bilgi düzeylerinin yükseltilmesi önem arz etmektedir. Katılımcıların şirketlerinin 3'ünde (% 2) hisse bazlı ödeme uygulaması bulunmaktadır. Bu 3 çalışanın şirketi Borsa İstanbul'da işlem görmektedir. Hisse

bazlı ödeme uygulaması bulunan şirketlerde, planın kimlere uygulandığına ilişkin verilen cevaplarda ise 1 şirketin (%33) yöneticilerin tamamına, 2 şirketin (%67) ise tam zamanlı çalışanlara plan uyguladığı belirtilmiştir. SPK tarafından 2004 yılında Borsada işlem gören şirketlere yönelik gerçekleştirilen Kurumsal Yönetim Uygulama Anketi sonuçlarına göre de, payları borsada işlem gören şirketlerin yaklaşık % 3-4'ünde hisse bazlı ödeme uygulamaları söz konusu olduğu belirtilmiş olup, ülkemizde konunun fazla gelişmediğinin de bir kanıtıdır. Şirketinde, hisse bazlı ödeme planı uygulandığını belirten 3 çalışandan 2'si plana kendisinin de dâhil olduğunu belirtmiş olup, 2 çalışandan 1'i üst düzey yönetici diğeri ise idari grup çalışandır. Plana dâhil olan 2 çalışan da "plandan memnun musunuz?" sorusuna memnun olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Katılımcıların % 77'si çalıştığı şirkette herhangi bir hisse bazlı ödeme planı uygulanırsa bu plana dâhil olmak istediğini belirtirken, % 23'ü dâhil olmak istemediğini belirtmiştir.

Ülkemizde söz konusu planlara ilişkin uygulamalar çok nadir olmasına rağmen çalışanların bu yönde ilgisinin yüksek olduğu, dolayısıyla konuya ilişkin uygulamaların başarı ve katılım düzeyinin yüksek olacağı değerlendirilmektedir. "Ortak olduğunuz veya çalışanlarının ortağı olduğu bir şirkette çalışmayı tercih eder miydiniz?" sorusuna verilen cevapta katılımcıların % 91'i soruya olumlu yaklaşırken, % 9'u ise çalışan ortaklığını tercih etmediğini belirtmiştir. Konuyu işveren ve işçi bakış açısıyla incelediğimizde de sonuçlar çok fazla değişmemekte, oranlar işveren vekili için % 92, işçi için % 90 düzeyinde gerçekleşmektedir. Taraflar genel anlamda çalışan ortaklığına pozitif yaklaşmaktadır. Katılımcıların 115'i (% 87), çalışanlarının ortağı olduğu bir şirkette, çalışanların şirket yönetimine katılması gerektiğini belirtmiştir. Bu 115 çalışandan 107'si (% 93) ise bu durumun şirket performansını olumlu etkileyeceği yönünde görüş bildirmiştir. Çalışanlarının ortağı olduğu bir şirkette, çalışanların şirket yönetimine katılmaması gerektiğini belirten 17 (% 13) çalışandan ise 11'i (% 65) bu durumun şirket performansını olumsuz etkileyeceği yönünde görüş bildirmiştir. 5 (% 29) çalışan ise şirket performansı üzerinde etkisi olmayacağını belirtmiştir. Katılımcıların 52'sinin (% 39), herhangi bir şirkete ilişkin hisse senedi sahipliği vardır ya da olmuştur. Bu 52 çalışandan ise 7 tanesinin (% 5) kendi çalıştığı şirket hissesine de sahipliği olmuştur. Bu veriler incelendiğinde, sermaye piyasalarımızda yatırım oranının oldukça düşük olduğu, çalışanların kendi şirketine yatırım yapma oranının ise çok yetersiz olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu da sermaye piyasalarımızın maalesef fazla gelişim kaydedemediğini göstermektedir. Katılımcıların 77'si (% 61), çalıştığı şirketin faaliyet sonuçlarını/değerini takip ettiğini belirtmiş olup, bu 77 çalışandan ise 51 tanesi (% 66) şirketinin faaliyet sonuçlarına ilişkin çalışanlarına bilgilendirme yaptığını belirtmiştir. Genel olarak, şirketlerin faaliyet sonuçlarına ilişkin bilgilendirme yapma oranı ise %41'de kalmıştır. Katılımcıların 82'si (% 61), ücretinin bir kısmını hisse olarak almak istediğini belirtmiş olup, bu 82 çalışanın ücretinden

hisseye ayırabileceğini belirttiği oran ise en çok 34 çalışanın (% 43) tercih ettiği %4-6 arası olarak gerçekleşmiştir.

Ülkemizde tasarruf açığı olduğu değerlendirildiğinde ve tasarrufu teşvik için uygulanan otomatik BES gibi uygulamalardan cayma oranının %65'leri geçtiği değerlendirildiğinde, çalışanlara hisse bazlı ödeme planlarının sunulması otomatik BES'e bir alternatif olarak değerlendirilebilir. Böylece, sermaye piyasalarımızın gelişmesi ve derinliğinin artması da sağlanmış olacaktır. Ankete cevap veren çalışanların % 86'sı şirketlerin hisse bazlı ödeme planlarını uygulamakta zorunlu tutulmaması gerektiğini belirtmektedir. Bu da, yasal düzenlemeler yapılırken ve bu tip uygulamalar hayata geçirilirken gönüllülük esasına dayanan uygulamaların daha başarılı olacağını göz önünde bulundurularak hareket edilmesinin daha doğru olacağını göstermektedir.

3.3. Hisse Bazlı Ödemelerin Avantaj ve Dezavantajlarına İlişkin Görüşler

Literatürde hisse bazlı ödemelerin avantaj ve dezavantajı olarak belirtilen faktörler tek ölçekte toplanmış, ifadelerde ilgili avantaj / dezavantajın önem derecesinin 'çok önemli (5) - önemli değil (1)' arasında oluşturulan beşli skalada değerlendirilmesi istenmiştir. Anketler doldurulduktan sonra ölçekler analiz edilirken avantaj ve dezavantaja ilişkin faktörlerin birlikte ve ayrılarak iki farklı şekilde analiz edilmiştir.

Avantaj ve dezavantajların tek ölçekte SPSS üzerinde birlikte yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach Alfa katsayısının 0,838 değerini aldığı ve ölçeğin güvenilir olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak, "İfade Silindiğinde Ölçeğin Alfa Katsayısı" değerine baktığımızda dezavantaj olarak belirtilen ifadelerin ölçekten ayrılması durumunda, genelde ölçeğin güvenilirlik katsayısının artacağı görülmektedir. Bu da birbiriyle farklı faktörleri analiz eden ifadelerin ayrı değerlendirilmesinin daha doğru olacağını göstermektedir.

Tablo 3: Hisse Bazlı Ödemelerin Avantaj ve Dezavantajlarına İlişkin Ölçek İstatistikleri ve Güvenilirlik Analizi

İfadelerin İstatistikleri					
	İfade Silindiğinde Ölçeğin Ortalaması	İfade Silindiğinde Ölçeğin Varyansı	Düzeltilmiş Faktör-Toplam Ölçek Korelasyonu	Çoklu Korelasyonların Karesi	İfade Silindiğinde Ölçeğin Alfa Katsayısı
s27.1avantaj-şirketin kârlılığını ve performansını yükseltir	64,0963	76,013	,292	,524	,836

s27.2dezavantaj- çalışan ortaklığı ve yönetimde temsili sonucu çalışanlar aleyhine karar almak zorlaşır, profesyonel yönetim ortadan kalkar ve şirket performansı olumsuz etkilenir	65,4889	78,461	,041	,612	,853
s27.3dezavantaj- şirketin karar alma ve uygulama süreçlerini yavaşlatır	65,6000	74,510	,243	,673	,842
s27.4dezavantaj- önemli şirket kararlarının gizliliğini sağlamak zorlaşır	65,3778	73,700	,281	,667	,840
s27.5avantaj- verimlilik ve motivasyonu arttırır	64,1481	71,858	,567	,713	,825
s27.6avantaj- çalışanlar arasında takım ruhu oluşturur	64,2370	71,585	,611	,758	,823
s27.7avantaj-iş memnuniyetini arttırır	64,2074	70,539	,691	,861	,820
s27.8avantaj-şirkete bağlılığı ve şirket aidiyetini arttırır	64,0370	72,275	,637	,823	,824
s27.9avantaj-şirketin çalışanlarına değer verdiğini hissettirir	64,1556	70,879	,601	,737	,823
s27.10avantaj-grev- lokavt uygulamaları azalır	64,2667	71,003	,641	,705	,822

s27.11avantaj-tasarruf imkânı ve emekliliğe fayda sağlar	64,3037	71,735	,557	,590	,825
s27.12avantaj-çalışana nakit ödemeye göre vergi veya sigorta prim avantajı sağlar	64,3407	70,614	,648	,860	,821
s27.13avantaj-şirkete nakit ödemeye göre vergi veya sigorta prim avantajı sağlar	64,4074	70,915	,605	,852	,823
s27.14dezavantaj-borçlanarak hisse senedi edinimini teşvik eder ve yüksek borçlu şirketler oluşmasına sebep olur	65,4815	73,565	,356	,456	,834
s27.15avantaj-ücret ödemesi yapmak için gerekli olan nakit çıkışı azaltır	64,4222	76,216	,223	,271	,840
s27.16avantaj-çalışanların cezbedilmesini ve elde tutulmasını kolaylaştırır, işgücü devir hızını azaltır	64,2519	73,727	,455	,486	,830

s27.17avantaj- şirket kapanmasını engeller, şirketi ele geçirme faaliyetlerine engel olur	64,7481	70,548	,541	,443	,825
s27.18dezavant aj-hisse senedinin satılmayacağı belli bir bekleme döneminin olması önemli bir dezavantajdır	65,0222	73,350	,314	,603	,837
s27.19dezavant aj-hisse senedinin nakit gibi kişinin tasarrufuna hemen geçmemesi önemli bir dezavantajdır	64,8741	75,365	,227	,633	,841

Hisse bazlı ödemelerin avantaj ve dezavantajları olarak belirtilen faktörlere yönelik olarak işçi ve işveren arasında bir bakış farklığı olup olmadığını ölçmek amacıyla Ki-kare analizi uygulanmıştır. Yapılan çapraz tablo ve Ki-kare analizinde 19 faktörün 15'inde Pearson Ki-Kare Değeri 0,05'in üzerinde gerçekleşmiş, dolayısıyla işçi-işveren değişkenleri arasında ilgili faktörlere bakış yönünden anlamlı bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir. İki taraf bu 15 faktöre ilişkin benzer yaklaşımlara sahiptir. İşçi ve işverenin yaklaşım farklığı bulunduğu faktörler ise; "hisse bazlı ödemeler şirketin çalışanlarına değer verdiğini hissettirir", "hisse bazlı ödemeler grev-lokavt uygulamalarını azaltır", "hisse bazlı ödemeler çalışana nakit ödemeye göre vergi veya sigorta prim avantajı sağlar" ve "hisse bazlı ödemeler şirket kapanmasını engeller, şirketi ele geçirme faaliyetlerine engel olur" faktörleridir. Ancak, 19 faktöre ilişkin yapılan Ki-Kare analizlerinin tamamında çapraz tablolardaki hücrelerde, beklenen değerlerin %20'sinden fazlası 5'in altında gerçekleştiğinden dolayı, Pearson Ki-Kare analizimizin çok sağlıklı olmadığını söyleyebiliriz.

Hisse bazlı ödemelerin avantaj ve dezavantajlarını ölçmeye yönelik 19 ifadeden 13'ü avantaj, 6'sı ise dezavantajlar ile ilgilidir. Bu ifadeler ayrıştırılıp iki ayrı ölçüm gibi değerlendirildiğinde ise hisse bazlı ödemelerin avantajlarına ilişkin güvenilirlik analizinde Cronbach Alfa değerinin 0,916 olduğu görülmektedir. Buna

göre, ölçek yüksek güvenilirliğe sahiptir. Ölçek ifadelerinin konuyu açıklamaya katkısına baktığımızda ise, 'hisse bazlı ödemeler ücret ödemesi yapmak için gerekli olan nakit çıkışı azaltır' ifadesi haricindeki bütün ifadeler ölçeğe katkı sağlamaktadır. "İfade Silindiğinde Ölçeğin Alfa Katsayısı" değerine baktığımızda bu ifadenin anketten çıkarılması hâlinde Cronbach Alfa değeri 0,933'e yükselecektir. Ölçeğe en fazla katkısı olan ifade ise 'hisse bazlı ödemeler iş memnuniyetini artırır' ifadesidir. Bu ifadenin anketten çıkarılması hâlinde Cronbach Alfa değeri 0,902'ye düşecektir.

Ankete katılanların hisse bazlı ödemelerin avantajları konusundaki görüşlerine ilişkin frekans dağılımları ve her bir ifadenin 5'li ölçekteki ortalamaları dikkate alındığında, hisse bazlı ödemelerin belirtilen avantajlarının çalışanlara göre önem sırası şöyledir:

Tablo 4: Hisse Bazlı Ödemelerin Avantajlarının Önem Sırası

	İlgili İfadenin Ölçek Ortalaması	İlgili İfadeye "Kesinlikle Katılıyorum/ Katılıyorum" Cevabı Veren Sayısı
s27.8avantaj-şirkete bağlılığı ve şirket aidiyetini artırır	4,1556	120
s27.1avantaj-şirketin kârlılığını ve performansını yükseltir	4,0963	116
s27.5avantaj-verimlilik ve motivasyonu artırır	4,0444	114
s27.9avantaj-şirketin çalışanlarına değer verdiğini hissettirir	4,0370	111
s27.7avantaj-iş memnuniyetini artırır	3,9852	106
s27.6avantaj-çalışanlar arasında takım ruhu oluşturur	3,9556	108
s27.16avantaj-çalışanların cezbedilmesini ve elde tutulmasını kolaylaştırır, işgücü devir hızını azaltır	3,9407	107
s27.10avantaj-grev-lokavt uygulamaları azalır	3,9259	101

s27.11avantaj-tasarruf imkânı ve emekliliğe fayda sağlar	3,8889	102
s27.12avantaj-çalışana nakit ödemeye göre vergi veya sigorta prim avantajı sağlar	3,8519	98
s27.13avantaj-şirkete nakit ödemeye göre vergi veya sigorta prim avantajı sağlar	3,7852	91
s27.15avantaj-ücret ödemesi yapmak için gerekli olan nakit çıkışını azaltır	3,7704	102
s27.17avantaj-şirket kapanmasını engeller, şirketi ele geçirme faaliyetlerine engel olur	3,4444	70

*‘Kesinlikle Katılıyorum’ 5, ‘Kesinlikle Katılmıyorum’ 1 olarak değerlendirilmektedir.

Buna göre, çalışanların şirkete bağlılığını ve şirket aidiyetini arttırması, şirketin kârlılığını ve performansını yükseltmesi, çalışanların verimliliğini ve motivasyonunu arttırması, şirketin çalışanlarına değer verdiğini göstermesi, hisse bazlı ödemelerin en önemli avantajları olarak görülmektedir. Şirketin ele geçirilme faaliyetlerine engel olunmasına, nakit çıkışını azaltmasına ve vergi avantajı sağlanmasına çok fazla önem verilmediği görülmekte olup, belirtilen faktörler daha çok bu uygulamaların pratik yönüne ilişkin avantajlar olduğundan ve mevcut durum itibarıyla bu uygulamaların ülkemizde uygulamasının çok yaygın olmaması nedeniyle, bu durumun anlaşılabilir olduğu değerlendirilmektedir.

Hisse bazlı ödemelerin avantaj ve dezavantajlarına ilişkin ifadeler ayrıştırılıp iki ayrı ölçekmiş gibi değerlendirildiğinde hisse bazlı ödemelerin dezavantajlarına ilişkin güvenilirlik analizinde Cronbach Alfa değerinin 0,794 olduğu görülmektedir. Buna göre, ölçek güvenilir bir ölçektir. Ölçek ifadelerinin konuyu açıklamaya katkısına baktığımızda ise, ‘hisse senedinin satılamayacağı belli bir bekleme döneminin olması önemli bir dezavantajdır’ ifadesi haricindeki bütün ifadeler ölçeğe katkı sağlamaktadır. “İfade Silindiğinde Ölçeğin Alfa Katsayısı” sütununa baktığımızda bu ifadenin anketten çıkarılması hâlinde Cronbach Alfa değeri 0,795’e yükselecektir. Ancak, bunun çok büyük bir etkisinin olmadığı değerlendirilmektedir. Ölçeğe en fazla katkısı olan ifade ise ‘hisse bazlı ödemeler şirketin karar alma ve uygulama süreçlerini yavaşlatır’ ifadesidir. Bu ifadenin anketten çıkarılması hâlinde Cronbach Alfa değeri 0,730’a düşecektir.

Her bir ifadenin 5'li ölçekteki ortalamaları dikkate alındığında, hisse bazlı ödemelerin belirtilen dezavantajlarının çalışanlara göre önem sırası şöyledir:

Tablo 5: Hisse Bazlı Ödemelerin Dezavantajlarının Önem Sırası

	İlgili İfadenin Ölçek Ortalaması	İlgili İfadeye "Kesinlikle Katılıyorum / Katılıyorum" Cevabı Veren Sayısı
s27.19dezavantaj-hisse senedinin nakit gibi kişinin tasarrufuna hemen geçmemesi önemli bir dezavantajdır	3,3185	70
s27.18dezavantaj-hisse senedinin satılmayacağı belli bir bekleme döneminin olması önemli bir dezavantajdır	3,1704	59
s27.4dezavantaj-önemli şirket kararlarının gizliliğini sağlamak zorlaşır	2,8148	45
s27.14dezavantaj-borçlanarak hisse senedi edinimini teşvik eder ve yüksek borçlu şirketler oluşmasına sebep olur	2,7111	32
s27.2dezavantaj-çalışan ortaklığı ve yönetimde temsili sonucu çalışanlar aleyhine karar almak zorlaşır, profesyonel yönetim ortadan kalkar ve şirket performansı olumsuz etkilenir	2,7037	41
s27.3dezavantaj-şirketin karar alma ve uygulama süreçlerini yavaşlatır	2,5926	32

*'Kesinlikle Katılıyorum' 5, 'Kesinlikle Katılmıyorum' 1 olarak değerlendirilmektedir.

3.4. Otomatik BES ve Hisse Bazlı Ödeme Planları Karşılaştırması

Ankete cevap veren çalışanların % 29'u otomatik BES sisteminde kalmaya devam ettiğini belirtmiştir. Bu da kamuoyuna açıklanan verilerle uyum göstermektedir. Ankete katılan çalışanların % 67'si otomatik BES'e aktarılan ücret tutarının otomatik BES yerine çalışılan şirketin hisse senedinin alımına aktarılmasını tercih edeceğini belirtmiştir. Bu da hisse bazlı ödeme uygulamalarının cazibesinin daha yüksek olduğunu göstergesidir. Ankete cevap veren otomatik BES'ten çıkmış çalışanların % 67'si otomatik BES'e aktarılan ücret tutarının, şirket hisse senedine

yatırılmış olması durumunda, hisse senedi edindirme planından çıkmayacağını belirtmiştir. Bu da otomatik BES yerine hisse bazlı ödeme uygulamalarının daha başarılı bir uygulama olacağını göstergesidir. Nitekim, ankete katılanların %62'sine göre otomatik BES'e aktarılan ücret tutarı, şirket hisse senedine yatırılır ise, hisse senedi edindirme planında kalmaya devam eden çalışan sayısı, otomatik BES'te kalmaya devam eden çalışan sayısından daha yüksek olacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Hisse bazlı ödeme uygulamaları ülke ekonomilerine, şirketlere ve çalışanlara birçok faydalar sağlamakta, bu sebeple ülkeler tarafından desteklenmekte ve uygulamalar özelinde çeşitli vergi avantajları ve teşvik imkânları sağlanmaktadır. Uygulamaların gelişimi, ülkelerin ekonomik gelişmişlikleri ve özellikle planlara devletler tarafından sağlanan teşvik imkânlarıyla paralellik göstermektedir. Nitekim, Almanya ekonomisi gelişmiş bir ülke olmasına rağmen bu tür planlara ilişkin teşviklerin yetersiz olması sebebiyle hisse bazlı ödeme uygulamaları gelişme alanı bulamamıştır. Ülkemizde konuya ilişkin herhangi bir yasal düzenleme bulunmaması ve herhangi bir teşvik mekanizmasının olmaması bu tür uygulamaların gelişimindeki en büyük engeller olmuş ve uygulamalar daha çok, çok uluslu şirketlerin çalışanlarına yönelik yurtdışında uyguladıkları planlara, Türkiye'deki iştirak veya bağlı şirketlerindeki çalışanları da dâhil etmesi şeklinde gerçekleşmektedir.

Hisse bazlı ödeme uygulamalarına ilişkin birçok farklı uygulama şekli bulunmakta olup, bu uygulamaları; emeklilik planı şeklinde uygulanan çalışan hisse edindirme planları, çalışan hisse sahipliği planları, kâr paylaşım planları ve hisse opsiyon planları olarak 4 ana başlıkta toplayabiliriz.

Konuya ilişkin yapılan anket çalışmasına ilişkin sonuçlar analiz edildiğinde genel olarak çalışanların konuya oldukça olumlu yaklaştığı ve ilgili oldukları görülmektedir. İşçi ve işveren kesimi arasından konuya bakış açısından bir farklılık bulunmamaktadır. Konuya ilişkin bilgi düzeyi %50'lerin üzerinde yer almakla birlikte yine de uygulamaların başarı ve katılım düzeyinin artırılabilmesi için çalışanların konu hakkında bilinçlendirilmesi ve eğitimler verilerek bilgi düzeylerinin yükseltilmesi önem arz etmektedir. Anket sonucunda çok az şirkette hisse bazlı ödeme uygulaması bulunduğu teyit edilmiştir. Ancak hisse bazlı ödeme planlarına dâhil olmak isteyen çalışan sayısı çok yüksek oranlarda olup, bu tür uygulamaları ülkemizin tasarruf açığını gidermek amacıyla uygulanmaya başlayan ancak yeterli başarıya ulaşamayan Otomatik BES gibi uygulamalara tercih etmektedirler. Çalıştığı şirkete ortak olma duygusunun da çalışanlar nezdinden oldukça heyecan uyandırdığı ve karşılık bulduğu söylenebilir.

Çalışanların hisse bazlı ödemelerin avantajlarına yaklaşımlarını incelediğimizde; çalışanların şirkete bağlılığını ve şirket aidiyetini arttırması,

şirketin kârlılığını ve performansını yükseltmesi, çalışanların verimliliğini ve motivasyonunu arttırması, şirketin çalışanlarına değer verdiğini göstermesi, hisse bazlı ödemelerin en önemli avantajları olarak görülmektedir. Şirketin ele geçirilme faaliyetlerine engel olunmasına, nakit çıkışını azaltmasına ve vergi avantajı sağlanmasına çok fazla önem verilmediği görülmekte olup, belirtilen faktörler daha çok bu uygulamaların pratik yönüne ilişkin avantajlar olduğundan ve mevcut durum itibarıyla bu uygulamaların ülkemizde uygulamasının çok yaygın olmaması nedeniyle, bu durumun anlaşılabilir olduğu değerlendirilmektedir. Dezavantajları konusunda ise; hisse senedinin nakit gibi kişinin tasarrufuna hemen geçmemesi ve hisse senedinin satılmayacağı belli bir bekleme döneminin olması, hisse bazlı ödemelerin en önemli dezavantajları olarak görülmektedir. Şirketin karar alma ve uygulama süreçlerini yavaşlatacağı düşünülmemektedir. Ancak, dezavantajlara yönelik ifadelerin ölçek ortalamalarına baktığımızda; ifadelere katılma durumunun az olduğu ve ölçek ortalamalarının düşük olduğu değerlendirildiğinde, literatürde dezavantaj olarak değerlendirilen faktörlere ilişkin çalışanların bakış açısı hisse bazlı ödemelerin bu tarz dezavantajları olmadığı yönündedir. Bu da çalışanlar tarafında bu tür uygulamalara bakışın olumlu olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Konunun teşvikine ilişkin olarak; yasal düzenlemelerin yapılması, sunulan hisse bazlı ödeme planının çalışana bir avantaj sağlaması, Devlet tarafından bu tür uygulamaların teşvik edilmesi, vergi veya sigorta prim teşviği sağlanması, hisse bazlı ödemelerin ülkemizde gelişiminin sağlanması ve uygulanmasının teşvikinde en önemli faktörler olarak görülmektedir. Uygulama konusunda bilgi ve tecrübe sahibi kişi/danışman/danışman şirketlerin yeterli olması, hisse senedinin elde edilemeyeceği/satılmayacağı bekleme süresinin kısa olması, planın/hisse senedinin şirket yönetimine katılma imkân sağlaması faktörlerine ise çok fazla önem verilmediği görülmektedir.

Kaynakça

Atasoy, Y. (2009). "Çalışanların Sermayeye Ortaklığı (Çalışanları Hisse Senedi Edindirme) Konusunda Şirketler ve Çalışanlar Üzerine Bir Uygulama ve Türkiye İçin Öneriler". *Ankara: Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE.*

Ayrancı, Z. B. (2017). "Stock Option: Çalışanlara Hisse Senedi Alma Opsiyonu Tanınması", <https://startuphukuku.com/stock-option/>, (Erişim Tarihi: 23 Aralık 2018).

Bolayır, G. T. (2018). "Employee Stock Option: Çalışanlara Hisse Senedi Edindirme Opsiyonu", <https://bolayirdogancelik.com/employee-stock-option-calisanlara-hisse-senedi-edindirme-opsiyonu/>, (Erişim Tarihi 20 Mart 2019).

Demirkan, S. (1999). "Çalışanları Hisse Senedi Edindirme Planları ve Türkiye İçin Öneriler", *Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yeterlilik Etüdü.*

Docuri (2017). "ESOPS: Employee Stock Ownership Plan", https://docuri.com/download/esopsfinal_59bf3b28f581716e46c53ef0.pdf, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2018).

EFES - European Federation of Employee Share Ownership (2018), "Employee Share Ownership Benefits And Risks", <http://www.efesonline.org/LIBRARY/2018/Employee%20share%20ownership%20-%20Benefits%20and%20risks%20-%20Facts%20and%20policies.pdf>, (Erişim Tarihi 20 Mart 2019).

Employee Share Ownership The European Policy, <http://www.efesonline.org/LIBRARY/2018/Employee%20Share%20Ownership%20-%20The%20European%20Policy.pdf>, (Erişim Tarihi: 27 Mart 2019).

Ersöz, H. Y., "Özelleştirmede Çalışanların Mülkiyet Sahipliği: Kardemir Örneği", <https://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale-22.pdf>, (Erişim Tarihi: 23 Aralık 2018).

ESOP (2018), "ESOP (Employee Stock Ownership Plan) Facts", <https://www.esop.org/>, (Erişim Tarihi: 27 Mart 2019).

Financial Participation, <https://www.worker-participation.eu/National-Industrial-Relations/Countries/>, (Erişim Tarihi: 27 Mart 2019).

Gündüz, Ö. (2014). "Çalışanlara Sağlanan Hisse Planları ve Vergilendirilmesi", <https://www.verginet.net/dtt/1/calisan-hisse-vergi.aspx>, (Erişim Tarihi: 23 Aralık 2018).

Işık Erol, S. (2017). "Emek-Sermaye Ortaklığı Bağlamında Çalışanların Hisse Senedi Sahipliği Planı: Amerika'dan Örnekler", *Sosyal Siyaset Konferansları / Journal of Social Policy Conferences*, Sayı / Issue: 72 - 2017/1, ss. 55-87 <http://dergipark.gov.tr/iusskd>.

Işık, S. (2011). "Amerika'da Mülkiyetin Tabana Yayılması Çerçevesinde Çalışanların Hisse Senedi Sahipliği Planı (ESOP)", *Çalışma ve Toplum*, 28, 2011/1, ss.265-278.

Johanson, D. R. ve Shine T. H. (2016). "The Pros & Cons of Employee Stock Ownership Plans", http://www.hptylaw.com/media/article/149_AI%20Magazine%20February%202016%20Hawkins%20Parnell%20Thackston%20%20Young%20LLP_%201512WO06.pdf, (Erişim Tarihi: 23 Aralık 2018).

Kimmons, R. (2017), "ESOP Disadvantages", <https://bizfluent.com/list-7308255-esopdisadvantages.html>, (Erişim Tarihi: 23 Aralık 2018).

Mathieu, M. (2017). "Annual Economic Survey of Employee Ownership in European Countries", European Federation of Employee Share Ownership.

Overview - Employee Financial Participation in the EU, http://intercentar.de/fileadmin/files/Conference/3_Overview-Employee%20Financial%20Participation%20in%20the%20EU_2p.pdf, (Erişim Tarihi: 23 Mart 2019).

Pendleton, A., "Financial participation in Europe: opportunities and risks for employees", <https://www.etui.org/content/download/36113/360706/file/Financial+participation+employees+Pendleton+Policy+Brief+2019.01+final.pdf>, (Erişim Tarihi: 23 Mart 2019).

Poutsma E., "Recent trends in employee financial participation in the European Union", <http://edz.bib.uni-mannheim.de/www-edz/pdf/ef/01/ef0112en.pdf>, (Erişim Tarihi: 23 Aralık 2018).

SPK, Kurumsal Yönetim Uygulama Anketi, <http://www.spk.gov.tr/Sayfa/Dosya/68>, (Erişim Tarihi: 23 Ocak 2019).

TFRS-2, Hisse Bazlı Ödemeler, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2018Seti/TFRS/TFRS_2_2018.pdf, (Erişim Tarihi: 23 Aralık 2018).

Vanlı, O. (2013). "Employee Stock Ownership Plan", *İstanbul: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi SBE.*

Varol, N. (2017). "Çalışanlara Sağlanan Faydaların Muhasebe Standartları ve Mevzuat Açısından İncelenmesi: Bir Uygulama Örneği", *Kayseri: Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE.*

**TÜRKİYE'DE TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN DURDURULMASININ
ANAYASAL ÇERÇEVESİ**
CONSTITUTIONAL FRAMEWORK OF SUSPENSION OF FUNDAMENTAL
RIGHTS IN TURKEY

MEHMET DEĞİRMENCİ

Doktora, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Yönetimi

mehmetdegirmenci06@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-6949-4155>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
S.10, Nisan | April 2020, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 17.01.2020
Kabul Tarihi | Accepted Date : 02.04.2020
Sayfa | Pages : 45-72
 <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.131>

www.etusbe.com
<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

 iThenticate

TÜRKİYE'DE TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN DURDURULMASININ ANAYASAL ÇERÇEVESİ

Mehmet DEĞİRMENCİ

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S.10, Nisan 2020, Sayfa: 45-72

ÖZ

Hukuk devleti ilkelerini benimsemiş olan ülkelerde, olağan dönemlerde olduğu gibi, insan hakları rejiminin olağanüstü dönemlerde de kurallara bağlanması gerekmektedir. Çalışmamızda amaç, temel hak ve hürriyetlerin olağanüstü dönemlerde durdurulmasının sınırsız olmadığını göstermektir. Böylece, olağanüstü dönemlerde maruz kalınabilecek keyfi uygulamaların önüne geçilmiş olacaktır. Çalışmamızda literatür taraması sonucu tarihsel karşılaştırma yöntemi de kullanılarak tarama/değerlendirme metodu kullanılmıştır. Literatür taraması sonucunda daha önce bizim çalışmamızda yer alan kavramları bir araya getiren hiçbir çalışma yapılmadığı ve böyle bir çalışma yapılması gerekliliği görülmüştür. Çalışmamızın henüz başında konu ile ilgili önemli kavramlar olan anayasa, insan hakları, temel haklar ve olağanüstü hal gibi kavramlar detaylı olarak ele alınmış, tarihsel süreç içerisinde bu kavramların durumu da anlatılmıştır. Temel haklar konusunda sınırlanma ve durdurulma kavramları arasında yaşanan kavram karmaşasının da önüne geçilmesi amacıyla bu iki kavram da incelenmiştir. Temel hakların kullanılmasının durdurulmasının hem günümüz anayasasında, hem de geçmiş anayasal metinlerde ne şekilde ele alındığı incelenmiş, Anayasa Mahkemesi'nin konu ile ilgili kararları da ortaya konulmuştur. Böylelikle, Türkiye Cumhuriyeti'nde Temel Hakların kullanılmasının durdurulması kavramının Hukuk Devleti ilkeleri ile bağdaşır bir şekilde Anayasal Metinlerde yer bulduğunu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, Anayasal Metinler, İnsan Hakları, Temel Haklar

CONSTITUTIONAL FRAMEWORK OF SUSPENSION OF FUNDAMENTAL RIGHTS IN TURKEY

ABSTRACT

The aim of our study is to demonstrate that stopping fundamental rights and freedoms in extraordinary periods is not unlimited. Thus, arbitrary practices that may be exposed in extraordinary periods will be prevented. In our study, the scanning/evaluation method was used by using the historical comparison method as a result of the literature review. As a result of the literature review, it has been seen that there is no study that brings together the concepts included in our study and the necessity of such a study. At the beginning of our study, concepts such as constitution, human rights, fundamental rights and state of emergency discussed in detail. In order to prevent the confusion between the concepts of restriction and suspension on fundamental rights, these two concepts were also examined. The ways in which the suspension of the use of fundamental rights was addressed both in today's constitution and in the past constitutional texts were examined, and the decisions of the Constitutional Court on the subject were also revealed. Thus, in Turkey, it has been shown that the suspension of the use of Fundamental Rights found a place in the constitutional text.

Keywords: Constitution, Constitutional Texts, Fundamental Rights, Human Rights

Giriş

Dünyada hem iletişim teknolojilerinin artması temelinde ortaya çıkan küreselleşme olgusu, hem de son zamanlarda kabul edilebilirliği artan doğal hukuk doktrininin insan haklarına atfettiği insan haklarının evrenselliği ilkesi gereği, insan haklarının korunması kavramı tüm dünya çapında bütün olarak ele alınmaya başlamıştır. Artık dünyada yeni algılamaların eğilimi, beyaz-siyah, doğulu-batılı ya da solcu-sağcı şeklindeki ayrımlara tabi tutulmadan bütün insanların insan olmalarından dolayı sahip oldukları birtakım temel hakların her yerde korunması yönündedir. Bu bağlamda temel hakların korunması alanında dünyada çok sayıda gerek bölgesel (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi), gerekse dünya çapında (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi) sözleşme, anlaşma ve protokoller imzalanmakta, temel hakların korunması konusuna verilen önem ortaya çıkartılmaktadır.

Temel hakların korunmasında normal zamanlarda yani olağan dönemlerde yapılması ya da yapılmaması gerekenler konusunda, her ne kadar uyulup uyulmaması konusunda eksiklik ve tartışmalar bulunsa da, genel bir uzlaşma oluşturulmuştur denebilir. Bu alanda imzalanan ve yürürlüğe konulan sözleşmelerin sayısı da göz önüne alındığında bu gerçeklik desteklenmektedir.

Ülkeler, yer yer ve zaman zaman olağanüstü dönemlere de maruz kalabilmektedir. Olağanüstü hal kısaca: ülkelerin olağan dönemlerde, olağan uygulamalarla üstesinden gelemeyeceği durumlar ile ortaya çıkan ve geçici bir süre uygulanan bir olağanüstü bir durum olarak tanımlanabilir.

Hukuk devleti ilkesi Modern hukuk devletlerinin uyguladıkları temel ilkelerden biridir. Bu ilke uyarınca, olağanüstü dönemler de olağan dönemler gibi devletlerin pozitif hukukunda yer almalı ve olağanüstü dönemlerin de bir hukuki rejim olduğu belirtilmelidir. Aksi durumda, olağanüstü dönemle karşı karşıya kalan devlet, bu durumlarda yapması gerekenleri bilmemekte, ister istemez hukuksuzluk teşkil edebilecek uygulamalara yönelebilmektedir. Bu tür sakıncaların önlenmesi açısından olağanüstü yönetim usulleri devletlerin hukuk sisteminde yer almalıdır. Anayasal devlet niteliğine sahip devletlerde ise hukukun en üstün belgesi olan anayasalarda yer almalıdır.

Dünyada oluşan olağan dönemlerde temel hakların korunması algısı gibi olağanüstü dönemlerde de temel haklar rejiminin ortak bir algısının oluşması gerekmektedir. Bu durumun oluşmamasına, olağanüstü durumlarda en çok gündeme gelen insan haklarına müdahale olgusunun, devletlerin kendi egemenlik alanlarına bir müdahale olarak algılamaları ve kimsenin müdahale etmesini istememeleri neden olabilmektedir.

Olağanüstü dönemlerde temel haklar rejiminin temelinde, temel hakların sürekli ve sağlıklı yaşam alanı bulabilmesi için, bazı temel hakların kullanılmasının sınırlandırılması gerçeği yatmaktadır. Bu sınırlandırma durdurma şeklinde

olacaktır ve devletin keyfi davranmasını önleyici tedbirleri de ihtiva etmektedir. Sınırlandırma kavramı olağan dönemlerde de olabileceği gibi, doğası gereği durdurma kavramı ise sadece olağanüstü dönemlerde ele alınmaktadır. Çünkü bir temel hakkın kullanılmasının durdurulması, o hakkın bir süre yok sayılması anlamına gelmektedir.

Bu çalışma temel hak ve hürriyetlerin kullanımının durdurulmasının sınırlarını açıklamaya yöneliktir. Bu bağlamda konu ile ilgili literatür taraması yapılmış tarihsel karşılaştırma yöntemi de kullanılarak tarama/değerlendirme metodu kullanılmıştır. Literatür içerisinde olağanüstü yönetim usulleri ile ilgili çalışmalar göze çarpmakta, bu usuller ile temel hakların durdurulması konularını başlı başına ele almış bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmamızın çıkış noktası, literatürde bu eksikliğin giderilmesine bir katkı sağlanmasını amaçlamaktadır.

Çalışmamızın temel amacı, temel hakların kullanılmasının durdurulması konusunu başlı başına ele almak ve anayasal düzlemde incelemektir. Aynı zamanda bu konuda anayasanın amir hükümlerini ortaya çıkarmaktır. Bununla birlikte Anayasaya uygunluk denetiminin yegane kurumu olana Anayasa Mahkemesinin konu ile ilgili kararları da incelenerek, konunun genel bir çerçeveden incelenmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmamızın birinci kısmında konumuzla alakalı olabilecek temel bir takım kavramlardan (anayasa, insan hakları, vb..) bahsedilmektedir. Bu kavramların ortaya çıkışı, tarihsel gelişim süreçleri, bu kavramlarla bağlantılı kavramlar ve günümüzde bu kavramların algılanış şekillerini inceleyeceğiz. Böylelikle çalışmamızın ana çatısını oluşturan bu kavramlar ile ilgili herhangi bir soru işareti kalmaması amaçlanmaktadır.

Bir sonraki bölüm ise temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulmasını detaylı olarak ele alacağımız bölümdür. Bu bölümde öncelikle Türkiye Cumhuriyetinin mevcut Anayasasında temel hakların durdurulması konusunun nasıl ele alındığını açıklayacağız. Sonrasında ise daha önceki anayasalar ve anayasal metinlerdeki mevcut durum, tarihsel süreci görmek açısından ele alınacaktır.

Aynı bölümün devamında anayasa yargısının en başı olan Anayasa Mahkemesinin konu ile ilgili tutumunu incelemek adına olağanüstü yönetim usulleri ve temel hakların durdurulması ile ilgili vermiş olduğu örnek kararlar incelenecektir.

Türkiye’de temel hakların kullanılmasının durdurulması konusu, olağan dönemlerde temel hak rejimi gibi, olağanüstü dönemler de pozitif hukukta yerini bulmuş, herhangi bir tartışmaya mahal vermeyecek şekilde sınırları da belirlenmiştir.

1. Konu İle İlgili Kavramlar

1.1. Anayasa

“Anayasa” kavramının ilk bakışta “ana” ve “yasa” kelimelerinin yan yana gelmesiyle oluşan birleşik bir kelime olduğu anlaşılmaktadır. Bu algılanışı itibariyle “temel yasa”, “tüm yasaların anası”, “yasaların kaynağı” gibi anlamlar içermektedir. Bu anlamları dolayısıyla mevcut tüm yasaların kaynağı anlamı ortaya çıkmaktadır. Oysa anayasa diğer kanunların kendisinden türemiş olduğu bir kaynak değildir. Anayasa esas olarak siyasal alana yöneliktir ve devletin örgütlenmesinde kullanılan temel ilkeleri göstermektedir (Erdoğan, 1999: 3).

Anayasa teriminin ilk akla gelen anlamıyla yorumlanıp o şekilde hareket edilmesi anayasanın tam anlamıyla taşıdığı anlam bakımından eksik hatta yanlış olacaktır. Çünkü anayasa temelde sadece kanunların kaynağı değil devlet yapılanmasının temel niteliklerini belirten bir metindir. Yani anayasanın incelenmesi bu yönden esas itibari ile siyasi nitelik taşımaktadır. Bu bakımdan anayasalar ancak ilgili ülkelerdeki kamu hukukunun bir ölçüde kaynağı sayılabilirler (Erdoğan, 1999: 3). Özel hukuk alanına esas teşkil eden hiçbir kuralın anayasada yer almaması ise özel hukuka kaynaklık etmediği gerçeğini göstermektedir. Kaldı ki anayasalar kamu hukuku alanına dahi tam anlamıyla kaynaklık etmemektedirler. Bu nedenle anayasaların sadece kaynak yasa yani yasaların anası olarak algılanması eksik ve hatta başta söylediğimiz gibi yanlış bir algılanış biçimi teşkil edecektir.

Ne kamu hukukuna ne de özel hukuka tam anlamıyla kaynaklık etmemesi, hukuk düzeninin yani mevcut hukuk kurallarının anayasaya aykırı olabileceği varsayımını ortaya çıkarmamaktadır. Her ne kadar kaynaklık etmese de devletin teşkilatlanması ve temel ilkelerini ortaya koyması nedeniyle birincil norm konumunda olduğundan dolayı hukuk kurallarının anayasaya aykırı olması ihtimali olamaz. Çünkü kaynaklık etmemesi yani ondan türememiş olması ile anayasaya aykırı olamaması kavramları farklı gerçekliklerdir.

Bu açıdan baktığımızda anayasa terimi sadece yasaların anası değil, hem devletin temel nitelik ve ilkelerini belirten hem de devletin iktidarını ve siyasal gücünü, insan haklarını korumak ve güvence altına almak için birtakım kural ve ilkelerle sınırlayan bir belgedir.

1.2. İnsan Hakları

İnsan hakları kavramının dünya çapında kabul edilmiş net bir tanımı olmamakla birlikte bu kavram “insan” ve “hak” kavramları temellerine oturtulmuş bir kavramdır. Burada insan deyince akla genellikle gerçek kişiler gelmektedir.

İnsan hakları kavramı insanlığın var oluşuyla ortaya çıkan, zamanla muhteva ve algılanılışı bakımından hızlı ve büyük değişimler geçiren bir olgudur. Herkesin eşit olduğu ve birtakım haklara sahip olduğu görüşünün dünya çapında hakim

olması, asırlar süren değişim süreçlerinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu değişim sürecinde yaşananlar ve insanlığın karşısına çıkan olaylar, insan hakları konusuna olan genel bakış açısını şekillendirmiştir. Elde edilen deneyimlerle ortaya çıkan bu gerçekler aslında nihayete ermiş değildir ve hala değişim ve gelişime açık durumlardır. İnsan hakları konusunun yol aldığı bu evrim sürecinin başında insanların eşit olamayacağı ve hatta bazı insanların haklarının bile olamayacağı düşüncesi hakimdi ve sonrasında bu düşünce yaşanan tecrübelerle evrim sürecini günümüze kadar devam ettirdi.

Bilinen en eski uygarlıklardan olan Antik Yunan uygarlığında insanlar eşit haklara sahip değillerdi. Soylular birtakım haklara sahip iken köle diye tabir ettikleri alt sınıftaki insanlara hiçbir hak tanınmamakta, bir eşya muamelesi gösterilmekteydi. Soylular bile kendi aralarında eşit haklara sahip değillerdi. Sümerler ilk yazılı hukuk kurallarına sahip uygarlık oldukları için insan hakları ihlallerine karşı tetikte olabiliyorlardı. Hint yaşayışına göre ise eskiden beri gelen kast sistemi, insanların eşit haklara sahip olmayacağı temel felsefesi üzerine inşa edilmiş bir düşünceydi.

Daha sonralarda uygarlıkların gelişmesi ile bu algılar yerini insanların eşit olabileceği ve daha sonrasında da insanların insan oldukları için birtakım haklara sahip olabileceği düşüncesine bırakmaya başlamışlardır. İlk başlarda insanlara hak sahipleri nazarıyla bakılmasının ardından daha sonra artık insanlar hakların sahibi olarak değil de hakların bizzat konusu olarak ele alınmış, tarihte insan hakları olgusu bu temel yaklaşımlara bağlı olarak gelişimini devam ettirmiştir. Çok uzun bir zamana yayılmış olan insanlık tarihi, aynı zamanda insan hakları tarihi olarak da düşünülebilir. Bu bağlamda insan hakları ile ilgili gelişmeleri bir periyoda veya bir mekana indirgemek ve hapsetmek yanlış olur. İnsan hakları ile ilgili gelişim süreci her ne kadar yavaş ilerlese de bu süreç içerisinde dönüm noktaları sayabileceğimiz mihenk taşları mevcut bulunmaktadır.

Tarihsel gelişim süreci içinde, aydınlanma döneminde birçok filozofun göstermiş olduğu gayret ile insanın insan olarak kişiliğine bağlı dokunulmaz, devredilemez, vazgeçilemez hak ve özgürlüklerinin bulunduğu anlayışı hız kazanmıştır (Tezcan, Erdem, Oğuz, & Rifat, 2006: 30).

Tarih içerisinde meydana gelen tüm bu değişikliklerin içerisinde en çok sözü edilen ve en uzun süre etkisini hissettiren doktrin "Doğal Hukuk Doktrini" olmuştur. İlkçağda büyük ilgi gören bu doğal hukuk akımı, etkisini Ortaçağdan sonra tedricen yitirmişken yirminci yüzyılın başından itibaren tekrar ağırlık kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra doruğa ulaşmış, son zamanlarda, özellikle terör suçlarıyla mücadele gibi gerekçelerle tekrar gerileme yaşayan bu doktrin, yine de pozitif insan hakları düzenlemelerinin düşünsel temellerini oluşturmaktadır. Zira yaygın görüşe göre insan hakları doğal hukukun ürünüdür

(Tezcan vd.: 32). Bu doktrine göre insan hakları değiştirilemez, devredilemez, ortadan kaldırılamayan, devletlerin insanlara bahsettiği değil doğal hukukun ürünü olan ve temelde devlete yön ve can veren haklardır.

Uluslararası platformda ise tek aktörün devlet olabileceği görüşü uzun yıllar hakim olduktan sonra, İkinci Dünya Savaşının sona ermesi bireylerin de uluslararası arenada aktör olabileceği görüşünün başlangıcı olmuştur. İkinci Dünya Savaşı esnasında yapılan insana karşı kötü muameleler, ülkelerin kendi içinde bu sorunu çözemediği hatta daha da kötüsü çözmeye yanaşmadığı gerçeğinden hareketle insanların ülkelerarası korunması gereken haklara sahip olması bilincini kazandırmıştır.

Bu gelişmeler ışığında 20.Yüzyılın başından itibaren, doğal hukuk doktrini, insan hakları alanında etkisini hissettirmiş ve insanın doğuştan var olan bazı hak ve özgürlüklerinin bulunduğu ve toplumsal yaşamı sürdürebilmek amacıyla topluma devredilen bu hakların devletin yasal güvencesi altında tutulacağı kabul edilmiştir.

Bu tarihlerden itibaren uluslararası bazı modeller ortaya atılmış ve devletlerin bu modellere uymak zorunda olması söz konusu olmuştur.

Uluslararası hukukun bir alt dalı konumunda bulunan insan hakları, İkinci Dünya Savaşından sonra bireylerin uluslararası arenada aktör olarak kabul edilmesiyle birlikte, birtakım uluslararası metinlerle devletlere karşı korunması yoluna gidilmiştir. Bu koruma girişiminin temel mantığında bulunan ise yine insan haklarının doğal hukukun bir ürünü olması ve hiç bir şekilde ortadan kaldırılamayacağı gerçeğidir. Uluslararası hukukun yol aldığı süreç, sadece devleti aktör gören anlayıştan, bireyleri de aktör olarak algılama anlayışına doğru ilerlemektedir.

1215 tarihinde ortaya konulan Magna Carta Libertatum (İngiliz Büyük Şartı), insan hakları adına uluslararası arenada örnek olan ilk belgedir. Bu belgenin insan hakları açısından taşıdığı en büyük özellik, iktidarın sınırlandırılması düşüncesine öncülük ve esin kaynaklığı etmesidir. Bunun yanında bu belge insanların mal ve can güvenliği hakkına sahip olduklarının da göstergesiydi.

Bu tarihten sonra, ne var ki, aydınlanma dönemine kadar başka önemli bir gelişme olmamıştır. 16. yüzyıldaki Reform ve Rönesans hareketleri ile hümanizm akımı, insanın devletten beklentilerini değiştirmiştir. İngiltere’de keyfi tutuklamaya karşı güvenceleri içeren 1627’deki “Petition of Rights” ile 1679’daki “Habeas Corpus Act” ve yargı güvencelerini içeren 1688 tarihli “Bill of Rights”dan söz etmek mümkündür (Tezcan vd.: 34).

Bunların yanında anayasal düzeyde insan hakları ilk defa 1776 Virginia Haklar Bildirgesinde yer almıştır. Bunun yanı sıra insan haklarının doğal hukuktan kaynaklandığı fikrini esas alan bir diğer önemli belge ise 1789’daki Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’dir. Daha sonra insan hakları konusu BM kurulana kadar

önemli bir gelişmede kendine yer bulamamıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra ise insanlık dışı muamelelerin göz ardı edilemeyecek boyutta olması yeni bir belgenin tetikleyicisi olmuştur. Bu belge günümüzün en önemli belgeleri arasında yer alan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'dir (İHEB). Bu belge 10 Aralık 1948 tarihinde imzalanmıştır. Her ne kadar bağlayıcılığı olmasa da bu belge insan hakları açısından çok büyük önemi haizdir ve daha sonra çıkarılacak çok sayıda sözleşmeye esin kaynaklığı yapmıştır. Anlaşma niteliğinde olmaması bağlayıcılığını engellemiştir. Daha sonra çıkarılan iki ya da çok taraflı birçok sözleşmelerde yapılan atıflarda bu bildirgenin önemini görmek mümkündür.

Daha sonra Avrupa Kıtasında kurulan Avrupa Konseyi bünyesindeki 12 devletin kabulü ve imzasıyla kabul edilen bir diğer önemli belge ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'dir (AİHS). 4 Kasım 1950 tarihinde kabul edilen bu belge 3 Eylül 1953'te yürürlüğe girmiştir. Bu belgenin İHEB den farkı ise sözleşme niteliğinde olup Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) güvencesinde kararlarının imzalayan devletler açısından bağlayıcı olmasıdır. AİHS de yer alan haklar da: İHEB de sayılan haklardan çok farklı olmamakla birlikte, devletlerce doğrudan uygulanması olanaklı haklarla sınırlı tutulmuştur (Çelik, 1987: 303).

Uluslararası platformda bu süreci takip eden insan haklarının, Türkiye'de yasal güvenceye bürünmesi 1839 Tarihli Tanzimat Fermanı ile başlar. Daha öncesinde insan hakları İslam Hukuku çerçevesinde ele alınmaktaydı.

Daha sonra 1876 Tarihli I. Meşrutiyet Anayasası ile birtakım soyut güvencelerden bahsedilmiş, 1921 Anayasası'nda ise insan haklarına değinilmemiştir. 1924 Anayasası'nda ise insanın doğal haklarına yer verilmiştir. Bu doğal haklar 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde yer alan aynı konudaki hükümlerle benzerlik göstermektedir (Tezcan vd.: 45).

Türkiye'nin 1954 de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini imzalamasının doğal sonucu olarak 1961 ve 1982 Anayasaları insan hakları konusunda gerek AİHS den gerekse Avrupa ülkelerinin Anayasalarından önemli ölçüde esinlenmiştir.

1.3. Temel Hak ve Hürriyetler

1.3.1. Temel Hak ve Hürriyetler Nedir?

İnsanların sahip oldukları temel hak ve hürriyetler, kamusal hürriyetler olarak da tanımlanmaktadır (Kapani, 1981: 14). Bu haklar aynı zamanda yasama yürütme organlarının tasarrufu ile kolayca kaldırılamayan ve pozitif hukuk tarafından güvence altına alınan hak ve hürriyetlerdir (Uygun, 1992: 5).

Temel hakların tanımlanmasında asıl sorun, hangi organ tarafından güvence altına alınan hakların temel hak niteliğinde olacağıdır. Yukarıdaki tanımdaki muğlâklık buradan kaynaklanmaktadır. Çünkü yönetmelik, kanun ve Anayasa gibi birbirinden farklı pozitif hukuk belgelerinde bu haklara yer verilmiş durumdadır. Bu tanımlamaya göre "temel hak ve hürriyet" in kapsamına söz konusu hukuki

belgelerden herhangi biri tarafından tanınan tüm haklar girmektedir (Gözler, 2000: 208).

Bir hakkın herhangi bir kanun tarafından güvence altına alınmış olması ile Anayasa tarafından güvence altına alınması arasında ciddi bir fark bulunmaktadır. Çünkü kanun maddelerinin aksine Anayasa maddesi ile güvence altına alınmış olan bir hak, aynı zamanda yasama organına karşı da korunmaktadır. Bu nedenle temel haklar yasama ve yürütmeye karşı korunan ve Anayasa maddeleri ile güvenceye alınmış olan haklardır. Buna göre temel olmayan haklar statüsünde ise kanunla ve yürütme organının düzenleyici işlemleri ile güvence altına alınmış olan haklar olacaktır. Çünkü bu haklara yasama ve yürütme organları kolayca müdahale edebilmektedir.

1.3.2. 1982 Anayasası’nda Temel Haklar

1982 Anayasası temel haklar konusunda 1961 Anayasası’nın ‘insan haklarına dayalı’ cümlesinin aksine ‘insan haklarına saygılı’ terimini benimsemiştir. Bu tümce farkını Anayasası’nın temel haklara bakışının değişmesinin bir sonucu olarak görenler olduğu gibi anlam ve yaklaşım farkının göstergesi olmadığını savunanlar da olmaktadır. Örneğin Soysal (1990) insan haklarına dayalı devleti şu şekilde tanımlamaktadır; “insan haklarına dayalı devlet, bu inanç üzerine kurulmuş olan, insanı temel değer olarak kabul eden, kendi varoluş nedenini insan haklarının korunması ya da gerçekleştirilmesi amacına dayandıran devlet demektir” (Soysal, 1990: 127). Ona göre “insan haklarına saygılı devlet” düşüncesinde “insan hakları, artık, devletin temeli sayılmaktan çıkmıştır. Devlet başka amaçlar için vardır. Türkiye Devletinin insan haklarına saygısı, “onlarla karşılaştığı zaman selam verir anlamında (bir) saygı”dır (Soysal, 1987: 48). Ancak Kuzu ise “psikolojik etki ve vurgulama biçimi” dışında bu iki ifade arasında bir fark olmadığını belirtmektedir (Kuzu, 1990: 214). Bize göre ise bu kavram farklılaşması, temel haklara olan yaklaşımın değişmesinin bir göstergesi olarak kabul edilemez. Çünkü Anayasanın 14. Maddesinde bulunan: “Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, ... insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz” cümlesi, anayasada geçen “insan haklarına saygılı” ifadesinin vurgu açısından farkındalık yaratmak amacıyla yer aldığı görüşünü destekler niteliktedir.

1982 Anayasası’nda “tabii hak anlayışı”nın benimsendiği izlenimi veren işaretler bulunmaktadır. Örneğin 12’nci maddenin ilk fıkrasında, “herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir” ifadesi kullanılmıştır. Bu ifade tabii hukukçu bir formülü yansıtmaktadır. Fakat bu maddenin ikinci fıkrasındaki “temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder” ifadesi ile bu formülden uzaklaşmış olmaktadır (Gözler, 2000: 216).

Anayasa'nın tabii hak anlayışını mı yoksa pozitif hak anlayışını mı benimsediğinin kıyaslanması bizce çok yerinde olmayan bir kıyaslamadır. Zira Anayasa tarafından tanınan bir hak doğal olarak artık pozitif bir hak olmaktadır ve Anayasa tarafından tanınmadığı sürece bir hak pozitif hukuk alanında herhangi bir sonuç doğurmayacaktır.

Bunların yanında 1982 Anayasası'nın 12'nci maddesinde "Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder." diyerek temel haklar konusunda genel çerçeveyi çizmektedir. Böylece 1982 Anayasası'nın temel hak ve hürriyetlerle ilgili sahip olduğu düşüncenin genel çerçevesi çizilmiştir. Kişiliğe bağlı olması, dokunulmaz olması, vazgeçilmez olması gibi özellikleri sayılan temel hak ve hürriyetlerin, birtakım sorumluluklar içerdiği de bu maddede yer almaktadır.

Daha sonra Anayasa madde 13, 2001 yılında yapılan değişiklikle şu hale gelmiştir: "Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz."

13. madde bu hali ile olağan dönemlerde temel hakların sınırlandırılması konusunu ele almaktadır. Olağan dönemlerde hakların kullanım alanlarının bir kısmının kısıtlanabileceğini de gösteren 13.madde, bunun yanında, ölçülülük ilkesi, laik Cumhuriyetin ve demokratik toplum düzeninin gerekleri ile Anayasa'nın ruhu ve sözü gibi sınırlandırmanın da sınırlarını belirlemiştir.

Anayasa'nın 14. Maddesi şu şekildedir:

"Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.

Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir."

Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmasının önlenmesi bu maddeyle anayasal güvence altına alınmaktadır. Böylece bu hakların korunması alanında ilk ve en temel güvence sayılabilecek düzenleme Anayasa'ya girmiştir. Bu maddeye göre hakların hiçbiri ne devletin aleyhine kullanılabilecek ne de devlet bahane gösterilip devlet adına ihlal edilebilecektir.

Son olarak Anayasa'nın Temel haklara ilişkin 15. Maddesi şu şekildedir:

“Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.

Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılmaz.”

Görüldüğü üzere 15’nci madde olağanüstü dönemlerde temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulabileceğine yöneliktir. Böylece olağanüstü dönemlere ilişkin rejimin temel standartlarını belirlemiştir. Olağanüstü dönemlerde geçici bir süre de olsa hiçbir şekilde askıya alınamayacak hakları belirtmiş, suç ve cezaların geçmişe yürütülmemesi ilkesini ve masumiyet karinesini ele almıştır.

1.3.3. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması ve Kullanılmasının Durdurulması Arasındaki Fark

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması Anayasasının 13. maddesi ile bu hakların durdurulması ise 15. madde ile ifade edilmiştir. Buradaki amacımız sınırlandırma ve durdurma kavramları arasında ne gibi farkın olduğunu ortaya koymaktır.

Sınırlandırma kavramının özünde, hakların kullanım alanlarının bir kısmının ortadan kalkması, söz konusu hakkın kullanılmasına ilişkin birtakım kısıtlamalar getirilmesi yatmaktadır. Hakların kullanılmasının durdurulmasında ise söz konusu hakkın kullanım alanlarının tamamen durdurulması vardır. “Durdurma” durumunda vatandaşların temel hak ve hürriyetlere yönelik imkanları dondurulmaktadır. Bir süreliğine belirli hakların durdurulmasını ifade eden “durdurma”, belirlenen süre zarfında belirli hakların kullanımının imkansız olmasını ifade etmektedir. Burada bilinmesi gereken “durdurma” eyleminin geçici bir tedbir olduğudur (Sağlam, 1982: 181). Yani hakkın durdurulması kavramı o hakkın bir süreye ya da bir yere bağlı olarak o hakkın kullanılmamasını ihtiva eder.

Özetle bu iki kavram arasındaki fark, birinde hakkın özüne dokunulmadan kullanım alanlarının kısıtlanması diğerinde ise hakkın kullanım alanlarının geçici bir süre tamamen sona erdirilmesini yani askıya alınmasını ifade eder.

1.4. Olağanüstü Hal

Hemen belirtelim ki, hukuki bakımdan hemen herkesin üzerinde ittifak ettiği bir “olağanüstü hal” tarifine doktrinde henüz ulaşılmış değildir (Hazır, 1991:7). Çünkü olağanüstü haller genel olarak kanun koyucu tarafından önceden kestirilemeyecek olaylardır. Bu nedenle önceden belirlenmeleri ve düzenlenmeleri de oldukça zordur (Bilgen, 1976:7).

Olağanüstü hale ilişkin yapılan tanımlamaların bir kısmında “kamu düzeni” kavramı esas alınmıştır (Çelik, 2010:26). Ancak ortak kanaate göre olağanüstü hal; olağan dönemlerde var olan hukuk kuralları ile üstesinden gelinemeyen durumlarda meydana gelen olaylar olarak tanımlanabilir.

Olağanüstü hal, özü itibarıyla, devletin olağan dönemlerde yürüttüğü politikalarla üstesinden gelemediği durumlarda ortaya çıkan geçici süreli bir yönetim yöntemidir. Olağanüstü hal, adından da anlaşılabilir gibi olağandışı bir durumun ortaya çıkması nedeniyle bu durumun olağana döndürülebilmesi için, yönetimin yetkilerinin artırılmasını, kişilerin haklarının sınırlandırılmasını ve kişilere ek birtakım yükümlülükler getirilmesini gerektiren dönemlerdir.

“Hukuk Devleti” ilkesini benimsemiş demokratik ülkelerde olması gereken, olağan dönemlere ilişkin yönetim usullerinin yanında olağanüstü dönemlere ilişkin yönetim usullerinin de hukuk kurallarıyla belirlenmesidir. Olağan yönetim biçimi gibi olağanüstü yönetim biçiminde de, yetkilerin artırılması, temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması hukuk kurallarıyla sağlanır (Üskül, 2003:31).

2. Temel Hak ve Hürriyetlerin Durdurulması

2.1. TC Anayasalarında Temel Hak ve Hürriyetlerin Durdurulması

2.1.1. 1982 Anayasası’nda Temel Hakların Durdurulması

Türkiye Cumhuriyetinin halen yürürlükte olan 1982 Anayasası temel hak ve hürriyetler rejimi konusunu daha önce de belirttiğimiz gibi 12. ve 16. maddeleri arasında ele almış, temel çerçeveyi belirlemiştir.

Olağan dönemlerde 13. maddede belirtilen sınırlamanın sınırları çerçevesinde ele alınan temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması kavramı hakkın tamamını ortadan kaldırmayan bir kavramdır.

Temel hak ve hürriyetlerin durdurulması ise olağanüstü dönemlerde söz konusu hakkın kullanım alanlarının tamamen geçici bir süre için sona erdirilmesidir. Burada önemli olan nokta durdurulma kavramının içerisinde hakkın askıya alınması olgusunun bulunmasıdır.

Anayasa’nın söz konusu 15. maddesi şu şekildedir:

“Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.

Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.”

Bu maddenin gerekçesi ise şu şekilde belirtilmiştir:

“Maddenin birinci fıkrası uyarınca savaş, sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde, bu olağanüstü durumların ortaya çıkardığı ağır tehlikeler sonucu, hak ve hürriyetlerin kullanılması tamamen durdurulabilecek veya bunların korunması amacıyla öngörülmiş bulunan güvencelere aykırı veya bu güvenceleri ortadan kaldıran tedbirler alınabilecektir. Millet hayatı ve ülke için ağır tehlike ve tehditlerin ortaya çıktığı bu durumlarda, maddenin getirdiği önemli tutuklama kendiliğinden meşruluk kazanmaktadır. Bu husus, bütün hukuk dallarında geçerli ve herkesçe bilinen ‘menfaatlerin tartılması ve ağır gelenin tercih edilmesi’ teorisinin normal, mantiki sonucudur. Hükmün uygulanabilmesi için savaş, sıkıyönetim yahut olağanüstü halin usulüne uygun yani kanunun öngördüğü suratte ilanı gerekir.

Fıkra içinde, öngörülen ağır tedbirlerin, (‘durdurma’ yahut ‘güvencenin kaldırılması’) sınırı da gösterilmiş; bu suretle, bunların, hak ve hürriyetler için dayanıksız bir tehdit teşkil etmeleri önlenmek istenmiştir. Ezcümle, hak ve hürriyetlerin durdurulması yahut bunlar için öngörülen güvencelere aykırı tedbirler getirilmesinde ‘durumun gerektirdiği ölçü içinde kalınacak’, yani ‘istisna’ da orantı korunacak; aynı zamanda, hak ve hürriyetlere getirilecek ‘istisnalar’, uluslararası hukuktan doğan yükümlülükleri ihlal etmeyecektir. Savaş yahut sıkıyönetim ve olağanüstü hal ilanında uyulacak hükümler; bu durumlarda sahip bulunulan yetkiler; kısaca, bu durumlara ilişkin temel hükümler anayasada; ayrıntılar ise özel kanunlarda gösterilecektir.

Bu maddenin ikinci fıkrası savaş, sıkıyönetim ve olağanüstü halde dahi hiçbir sebep ve suretle durdurulamayacak, ihlal edilemeyecek hak yahut hürriyetleri sınırlı şekilde saymış bulunmaktadır. Bunlar, fıkradan anlaşılacağı gibi, 17 nci maddenin son fıkrası hükmü saklı kalmak üzere yaşama ve vücut bütünlüğünün korunması hakkı ceza hükümlü kanunların geçmişe yürütülemeyeceği, suçsuzluk karinesi ve kendilerine ait maddelerde belirttikleri anlamda ve içerikte din ve vicdan, düşünce ve kanaat hürriyetleridir¹.”

Bu maddeden ve gerekçeden yola çıkılarak ilk akla gelen soru şu olabilmektedir: 13. madde mi yoksa 15. madde mi?

Bu sorunun cevabı madde metnini içinde yer almaktadır aslında. Yani madde saymış olduğu durumlarda “...Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir” diyerek, olağanüstü durumlarda 15. maddenin uygulanacağını göstermektedir. Bu maddeden açıkça anlaşılmaktadır ki sadece olağanüstü durumlarda bu madde hükümleri uygulanır.

Yani olağanüstü dönemlere ilişkin uygulamalarda Anayasa’ya uygunluk denildiğinde akla gelmesi gereken ilk ve tek şey, uygulamanın Anayasa’nın 15. maddesine uyup uymadığıdır. Bu madde 13. maddeye bir alternatif değil paralelinde olan bir maddedir. Şöyle ki: bu madde olağanüstü hallerde uygulanması gereken sınırlamalardan bahsederken, 13. madde olağan dönemlerde uygulanması gereken sınırlamaların anayasal sınırlarını çizmektedir.

¹ Madde Gerekçesinin Alındığı Kaynak için bkz: (Dinçkol & Akad, 1998:89)

Nitekim Anayasa Mahkemesi bir kararında olağanüstü dönemlerde Anayasa'nın 15. maddesinin uygulanması gerektiğini belirlemiştir.

“Anayasa genel olarak temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasını 13. maddesinde düzenlemiştir. Ancak, savaş, seferberlik, sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasını ve hatta durdurulmasını özel olarak düzenleyen 15. maddedir. (Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, 1991a:95)”

Benzer bir durum da Anayasa'nın olağanüstü hale ilişkin 121. maddesinde yer almaktadır. 121. madde şöyledir:

“Olağanüstü hallerin her türü için ayrı ayrı geçerli olmak üzere, Anayasa'nın 15 inci maddesindeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlanacağı ve durdurulacağı... Olağanüstü Hal Kanununda düzenlenir”

Olağanüstü hallerle ilgili hak sınırlandırmaları bu maddede ifade edildiği üzere, Anayasa'nın 15. maddesine göre yapılabilmektedir.

Peki, maddede geçen olağanüstü hal nedir ne değildir? Ancak hemen belirtelim ki, hukuki bakımdan hemen herkesin üzerinde ittifak ettiği bir “olağanüstü hal” tarifine doktrinde henüz ulaşılmış değildir (Hazır, 1991: 7). Çünkü olağanüstü haller genel olarak kanun koyucu tarafından önceden kestirilemeyecek olaylardır. Bu nedenle önceden belirlenmeleri ve düzenlenmeleri de oldukça zordur (Bilgen, 1976: 7).

Olağanüstü hale ilişkin yapılan tanımlamaların bir kısmında “kamu düzeni” kavramı esas alınmıştır (Çelik, 2010: 26). Ancak ortak kanaate göre olağanüstü hal; olağan dönemlerde var olan hukuk kuralları ile üstesinden gelinemeyen durumlarda meydana gelen olaylar olarak tanımlanabilir.

Olağanüstü hal, özü itibarıyla, devletin olağan dönemlerde yürüttüğü politikalarla üstesinden gelemediği durumlarda ortaya çıkan geçici süreli bir yönetim yöntemidir. Olağanüstü hal, adından da anlaşılabilirliği gibi olağandışı bir durumun ortaya çıkması nedeniyle bu durumun olağana döndürülebilmesi için, yönetimin yetkilerinin artırılmasını, kişilerin haklarının sınırlandırılmasını ve kişilere ek birtakım yükümlülükler getirilmesini gerektiren dönemlerdir.

“Hukuk Devleti” ilkesini benimsemiş demokratik ülkelerde olması gereken, olağan dönemlere ilişkin yönetim usullerinin yanında olağanüstü dönemlere ilişkin yönetim usullerinin de hukuk kurallarıyla belirlenmesidir. Olağan yönetim biçimi gibi olağanüstü yönetim biçiminde de, yetkilerin artırılması, temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması hukuk kurallarıyla sağlanır (Üskül, 2003: 31).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda ise bu durum, hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak 15. madde de hakların sınırlandırılması, 119-122. maddelerde ise olağanüstü hale ilişkin yönetimin esasları ele alınmıştır.

Olağanüstü halin tanımına gelince başta da belirttiğimiz gibi basit olarak ifade edecek olursak: devletin olağan dönemlerde yürüttüğü politikalarla üstesinden gelemediği durumlarda ortaya çıkan geçici süreli bir yönetim yöntemidir. Yani olağan dışı durumların varlığında ortaya çıkan bir yönetim şeklidir de denilebilir.

1982 Anayasası’nda olağanüstü halin iki şekilde ortaya çıkabileceği belirtiliyor. Birinci şekil: ağır ekonomik bunalım, tehlikeli salgın hastalıklar ile doğal afet hallerinde; ikinci şekli ise şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması durumunda ortaya çıkan olağanüstü haldir.

Bu maddeye göre temel hakların durdurulması yanında “savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, temel hak ve hürriyetler... için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir”. Peki, burada ifade edilen anayasal güvenceler nelerdir? Anayasa’nın çeşitli maddeleri, söz konusu maddede düzenlenmiş olan temel hak ve hürriyetlere “ek güvenceler” ya da “özgül güvenceler” getirmektedir. Mesela “hâkim kararı olmadıkça kimsenin konutuna dokunulamaz” (m.21); “hâkim kararı olmadıkça haberleşme engellenemez ve gizliliğe dokunulamaz” (m.23); “basın... sansür edilemez” (m.28/1); “süreli ve süresiz yayın önceden izin alma şartına bağlanamaz” (m.29/1); “herkes önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir” (m.33/1) vb. Yukarıda da ifade edildiği üzere kanun koyucu normal dönemlerde bu tür ek güvencelere dokunmamaktadır. Bunlara dokunması Anayasa’ya aykırılık oluşturmaktadır. Buna karşın Anayasa’nın öngördüğü bu güvencelere olağanüstü hallerde aykırılık oluşturan tedbirler alınabilmektedir. Bu kapsamda dernek kurma hakkı, süreli ve süresiz yayın yapma hakkı izne bağlanabileceği gibi basına sansür uygulanabilmekte, hâkim kararı olmadan haberleşme engellenebilmekte ya da gizliliğine dokunulabilmekte ve bir kimsenin konutuna girilebilmektedir (Gözler, 2000:225).

Anayasa’nın 15. maddesinin metnine baktığımız zaman temel hakların durdurulması müessesesinin işlerlik kazanabilmesi için sadece olağanüstü halin varlığı yeterli sebep olmamaktadır. Bunun yanında hakların hangilerinin durdurulamayacağı, durdurulabilecek hakların ne şekilde durdurulabileceği gibi soruların cevabı madde metninde yer almaktadır. Şimdi de bu madde metninden yola çıkarak temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması şartlarına bakalım.

Olağanüstü hal, sıkıyönetim, seferberlik ya da savaş gibi istisnai durumlardan birinin mevcudiyeti,

Uluslararası hukuka bağlı yükümlülüklerin ihlal edilmemesi gerekmektedir.

Ölçülülük ilkesi doğrultusunda hareket edilmelidir.

Madde metninde geçen bazı haklardan oluşan ‘çekirdek alan’ ihlal edilmemelidir.

Madde metninden yola çıkarak metinde bizzat geçen bu şartlara uyulmadan yapılan uygulama, şüphesiz ki yasalara aykırı hareket etmiş olma ve bunun sonucuna katlanma sorumluluğunun doğmasının da ötesinde, devletin hukuk devleti anlayışını zedelenmesine neden olacaktır. Bu nedenle kanunlara ve hukuka bağlı kalarak hareket etmiş olmak için, bu saydığımız şartların her birine uyarak temel hak ve hürriyetler durdurulmalıdır. Aksi takdirde hem bireylerin hem de devletin sorumluluğu söz konusu olmaktadır. Önemine kısaca değindiğimiz bu şartları şimdi de kısaca açıklamaya çalışalım.

Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerden birinin olması: Temel hak ve hürriyetlerin durdurulabilmesi için madde metninde yer alan ilk koşul, bu sayılan hallerden birinin olması gerekliliğidir. Bu hallerden herhangi birinin olmadığı durumlarda Anayasa'nın 15. maddesi uygulama alanı bulamayacaktır.

Milletlerarası hukuktan doğan yükümlülüklerin ihlal edilmemesi: Aynı maddenin 1. fıkrasında temel hakların durdurulabilmesi ve Anayasa'daki güvencelere aykırı tedbirlerin alınabilmesi uluslararası hukuk nedeniyle oluşan yükümlülüklerden herhangi birinin ihlal edilmemesi zorunluluğuna bağlıdır. Burada anlatılmak istenen ise, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere aykırı bir uygulamanın yapılamayacağıdır.

Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmeler deyince ilk akla gelen ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesidir(AİHS). Temel hak ve hürriyetlerin belirli koşul ve şartlarda durdurulabileceğini ve sözleşmenin getirmiş olduğu güvencelere aykırı tedbirler alınabileceği Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 15. maddesine paralel olan AİHS'in 15. maddesinde de ifade edilmektedir.

AİHS 15. madde ile Anayasa'nın 15. maddesi arasında içerik olarak da büyük bir benzerlik vardır. AİHS'in bu maddesi de ilerleyen başlıklarda ele alınacağından burada detaylı değinmeyeceğiz. Ancak burada şunu belirtmekte yarar var. 15'inci madde, AİHS'in 15. maddesinin bir tekrarı konumundadır. Bu nedenle olağanüstü hallerde temel hak ve hürriyetlere yönelik sınırlandırmaların 1982 Anayasası'nın 15'inci maddesine uygun olup olmadığı tartışıldıktan sonra bu kararnamelemlerin AİHS 15. maddeye uygunluğunun tartışılması gereksiz olmaktadır (Gözler, 2000: 257).

Anayasa Mahkemesi de 1991 yılında aldığı bir kararla yukarıdaki açıklamaları benimser nitelikte bir karar vermiştir:

"Görüldüğü gibi, Anayasa'nın 15'inci maddesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 15'inci maddesinin hemen hemen bir yinelemesidir. Bu nedenle, olağanüstü yönetime ilişkin bir düzenleme ile hak ve özgürlüklere getirilen bir sınırlandırma Anayasa'nın 15. maddesine uygun görüldüğünde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne de uygun olacağı kuşkusuzdur (Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, 1991a: 97)."

Ölçülülük ilkesine uygun hareket edilmesi: Madde metninde geçen “durumun gerektirdiği ölçüde” tümcesi, uygulamada ölçülülük ilkesinin tarifi olarak kullanılır. Yani temel hak ve özgürlüklerin durdurulmasına ilişkin şartlardan biri de ölçülülük ilkesinin ihlal edilmemesidir.

Bir uygulamanın ölçülülük ilkesinden bahsedebilmek için bazı temel kavramlara da uygun olması gerekmektedir. Yani bir sınırlamanın bu ilkeye uygun olduğunun ifade edilebilmesi için başvuru araç, sınırlama amacının gerçekleştirilmesine uygun olmalı; araç ve amaç ölçüsüz bir oran içinde bulunmamalı ve söz konusu araç sınırlama amacı açısından zorunlu olmalıdır (Sağlam, 1982: 112).

Ölçülülük ilkesine ait bu üç kavramı da içine alacak şekilde bir tanım yapmak gerekirse şöyle bir tanım ortaya çıkmaktadır: Bu ilke araçla amacın ölçüsüz bir oran içinde bulunmamasını, bu aracın sınırlama amacı açısından gerekli olmasını ve sınırlandırmada başvuru aracın sınırlama amacını gerçekleştirmeye elverişli olmasını ifade etmektedir (Özbudun, 2009: 113). Oranlilik ilkesi, elverişlilik ve gereklilik ilkeleriyle birlikte “ölçülülük ilkesi”nin öğelerini oluşturmaktadır (Kaboğlu, 1994: 120).

Ölçülülük ilkesi görüldüğü üzere temelde orantılılık, gereklilik ve elverişlilik şeklinde üç alt ilkeye dayanmaktadır. Bu kavramlara da kısaca bakacak olursak:

Elverişlilik: Söz konusu olan bir hakkın sınırlandırılması konusunda kullanılacak olan aracın, sınırlandırma amacını gerçekleştirmeye olanaklı yani elverişli oluşunu ifade etmektedir. Bunun için ulaşılmak istenen sonuca sınırlamada başvuru tedbirin bir katkısının olması gerekmektedir (Sağlam, 1982: 114). Eğer sınırlama işlemine herhangi bir katkısı bulunmuyorsa o aracın elverişlilik ilkesine uyduğu söylenemez.

Gereklilik: Gereklilik ilkesi, ilgili temel hak açısından sınırlamanın dayandığı amacı gerçekleştirmek için en yumuşak aracın tercih edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu tercih, aynı derecede etkili olan araçlar arasından amaca ulaşmak için gerçekleştirilmelidir. Şayet benzer özellikler taşıyan farklı araçlar bulunuyor ise bu durumda yasa koyucu tarafından söz konusu araçlar içerisinde temel hakkı en az sınırlayan seçilmelidir (Sağlam, 1982: 115).

Yani karşılaştırılacak olan yasal uygulamalar amaç bakımından aynı derecede yoğunluğa sahip olmalıdır. Aksi takdirde gereklilik açısından Anayasa’ya aykırı tedbir olur.

Orantılılık: Bu ilke ise sınırlama durumunda sınırlamaya yönelik alınan tedbir, yani araçla, sınırlama konusunun yani amacın ölçüsüz bir oran içerisinde bulunmaması gerektiğini ifade etmektedir. Orantılılığa göre, sınırlama aracının amaçla ölçülü bir oran içerisinde bulunması gerekmektedir.

Madde metninde geçen bazı haklardan oluşan 'çekirdek alan'ın ihlal edilmemesi: Anayasa'nın 15. maddesinin ikinci fıkrası, temel hak ve hürriyetlerinin kullanılmasının durdurulmasına ilişkindir. Bu fıkra olağanüstü hallerde bile dokunulmayacak birtakım haklardan bahsederek bir çekirdek alan² sınırı çizmiştir. Bu çekirdek alan içerisinde bulunan haklar, olağanüstü dönemlerde dahi hiçbir şekil ve şartlarda ihlal edilemeyecek dokunulamayacak haklardır. Bu maddenin metnine bakarak tersine bir yorum getirecek olursak; maddenin ikinci fıkrasında yer alan çekirdek alana dahil edilmiş haklar dışındaki haklara olağanüstü durumlarda, maddede belirtilen diğer şartlara bağlı kalmak kaydıyla (milletler arası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek ve ölçülülük ilkesine aykırı olmamak kaydıyla) dokunulabilecek, bu haklar aleyhine sınırlandırmalar getirilebilecek ve hatta durdurulabileceklerdir.

Dokunulmaz olan ve hangi durumda olursa olsun mutlaka korunması gereken hak ve hürriyetler şunlardır:

Kişinin savaş hukuku bağlamında yaşanan eylemler neticesinde oluşan ölümler haricinde maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne ve yaşama hakkına dokunulamaz.

Hiç kimse vicdani yükümlülüklerini, din inançlarını, kanaat ve düşüncelerini ifade etmeye zorlanamaz.

Ceza ve suçlar geçmişe dönük bir şekilde yürütülemez.

Hiç kimse mahkeme kararı ile suçluluğu kesinleşinceye kadar suçlu kabul edilemez.

Tüm bu açıklamalar bize şunu belirtmektedir;

Temel hak ve hürriyetlerin olağanüstü dönemlerde durdurulmasının mutlak manada sınırsız olmadığına göstergesi Anayasa'nın 15. maddesinde getirilen kısıtlamalardır. Bu kısıtlamalarla hakların durdurulması önemli ölçüde sınırlandırılmaktadır. Bu ise, yönetenlerin keyfi uygulamalarının önüne geçmekte ve çağdaş demokratik düzenlerin benimsemiş olduğu hukuk devleti ilkesinin bir uygulama alanını teşkil etmektedir.

2.1.2. Daha Önceki Anayasalarda Temel Hakların Durdurulması

Türk hukukunda sıkıyönetim, ilk kez 1876 tarihli Kanuni Esasi ile kabul edilmiş ve düzenlenmiştir (Tanilli, 2002: 457). Böylece olağanüstü rejimler ilk olarak Kanuni Esasi'de yer almış ve 113. maddesinde düzenlenmiştir. Sıkıyönetim ilanı Kanuni Esasi'nin 113. maddesinde öngörülmektedir. Bu madde sakıncalı gördüğü kişilerle ilgili padişaha yurtdışına sürgüne gönderme yetkisi vermektedir (Daver, 1990: 74).

² Çekirdek alan tabiri için bkz: (Gören, 2006:337), (Odyakmaz, Kaymak & Ercan, 2006:61), bu alanın insan haklarının sert çekirdeği olarak nitelendirildiği kaynak: (Kaboğlu, 2002:121). Ayrıca bu kavrama karşı görüş için bkz: (Bilgen, 10-11 Aralık 1994:103)

1876 Kanuni Esası’de “Durdurma” terimi “tatil” olarak geçmekteydi.113. maddede sıkıyönetim (idare-i örfiye) “kava’nin ve nizamati mülkiyenin muvakkaten tatilinden ibaret” olarak tanımlanmıştır (Akıllıoğlu, 1988:55).

1924 Anayasası’nın 86. maddesinde sıkıyönetimin tanımı şu şekilde yapılmıştır: “İdare-i örfiye, şahsi ve ikametgah masuniyetlerinin, matbuat, müraselat, cemiyet, şirket hürriyetlerinin muvakkaten takyit veya taliki demektir.”

Böylece ilk defa Türkiye’nin Anayasalarına sıkıyönetim durumunda sınırlandırılabilir haklar girmiştir. 1945 yılında yapılan değişiklikle “takyyid” ve “talik” kelimeleri, “kayıtlama” ile “durdurma” olarak değiştirilmiştir. Bu maddeye göre sıkıyönetimin olduğu hallerde, ortaklık, dernek, basın ve yayın hakları, konut ve kişi dokunulmazlığı kayıtlanabilir veya durdurulabilir. Ve yine bu maddeye göre sıkıyönetim belirtilen şartlar altında hükümet tarafında ilan edilebilir.

1924 Anayasası’ndan farklı olarak 1961 Anayasası’nda, temel hak ve hürriyetlerin kullanımının olağanüstü hallerde durdurulmasına yönelik bir düzenleme bulunmamakta, hangi hakların sınırlandırılabilirliği belirtilmemektedir. 1961 Anayasası’ndan itibaren sıkıyönetim döneminde bütün hak ve özgürlükler sınırlandırılabilir. 11. maddesinde, genel sınırlama nedenleri sayılmıştır. Sıkıyönetim gerekleri açısından bunların dışında kalan bir kategori göstermek güçtür (Yokuş, 1996: 74). 124. madde 11. maddenin gönderme yaptığı özel sınırlama sebeplerinden biridir ve 11. maddedeki “temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulmayacağı” ilkesi 124. madde için de geçerlidir.

Burada bahsi geçen hakların özünden ne anlaşılması gerektiği, Anayasa Mahkemesinin çokça tartıştığı ve Anayasa Mahkemesinin kararlarından yola çıkarak tanımlanan bir kavramdır. 1961 Anayasasında yer alan “öz” e ilişkin bu hüküm Federal Almanya Anayasasının 19. maddesinin 4. fıkrasından alınmıştır. Orada da aynı tabir geçmektedir (Yılmaz, 2012: 176-177). Örnek bir kararında Anayasa Mahkemesi: “Bir hak ve özgürlüğün amacına uygun şekilde kullanılmasını zorlaştıran veya olanaksızlaştıran sınırlamalar, o temel hak ve özgürlüğün özüne dokunur, öz tahrip edilmiş olur. (Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, 1963: 167)” diyerek, hakkın özüne dokunma deyince o hakkın kullanım olanaklarının tamamen ortadan kaldırılmış olmasının ifade edildiğini belirtmiştir.

1961 Anayasası hakların durdurulmasına ilişkin madde içermemesine karşılık olağanüstü hali öngörmekte ve olağanüstü yönetim ve genel olarak savaş haline ilişkin 124. maddede yer alan şu şekildeki hükümlerle olağanüstü döneme ilişkin yönetim usulünün nasıl ve ne şekilde olacağını göstermiştir: “Sıkıyönetim veya genel olarak savaş halinde, hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği, hürriyetlerin nasıl kayıtlanacağı veya durdurulacağı ve savaş veya

savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi halinde vatandaşlar için konulabilecek hükümler kanunla gösterilir.”

Bunun yanında bu dönemde Anayasa Mahkemesi aldığı bir kararda sıkıyönetim halini hakların sınırlandırılmasının sebepleri konusunda Anayasa'nın 11. maddesinin dışında ve ötesinde, onlardan bağımsız sınırlama sebebi olarak görmüştür. Karara göre:

“Temel hürriyetlere ilişkin özel hükümlerde ve genel olarak da 11. maddede yer alan yasa ile kısıtlama olanakların sıkıyönetim gerekleri ve gerçekleri bakımından da yeterli ve sıkıyönetim yetkilerinde bu kısıtlamalarla sınırlı olduğu kabul edilirse o zaman değişik 124. maddenin son fıkrasında ... hürriyetlerin nasıl kayıtlanacağı ve durdurulacağı deyimi yersiz bir tekrarlama durumuna düşer. Oysa Anayasa koyucunun Anayasa'da yersiz ve gereksiz tekrarlamalara yer vermesi düşünülemez...Anayasa koyucu hürriyetlerin kısıtlanması bakımından özel maddelerinde ve 11. maddedeki olanakları sıkıyönetim isterlerinin aşması ve olanakların bu alanda yetersiz kalması olasılığını düşünmüş ve sıkıyönetimi başlı başına ve özel bir sınırlandırma nedeni olarak ele almayı...düşünmüştür (Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, 1972: 170)”.

Anayasa Mahkemesinin bu kararında da görüleceği gibi burada, sıkıyönetim halinde, Anayasa'nın özel maddeleriyle, hatta genel sınırlama maddesiyle bağlı olmaksızın, hürriyetlerin istendiği gibi sınırlandırabileceğidir (Özbudun, 2009: 120).

Bunun dışında temel hak ve hürriyetlerin durdurulmasına yönelik 1961 Anayasası başka herhangi bir düzenlemede bulunmamıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, temel hakların durdurulmasına ilişkin başlı başına bir maddenin olmaması, olağanüstü dönemlere ilişkin olan 124. maddeden yola çıkarak yapılan yorumlarla hareket edilmesini zorunlu kılmıştır.

1982 Anayasası'nda ise bu eksiklik fark edilerek, olağanüstü dönemlerde temel hak ve hürriyetlerin nasıl kısıtlanıp durdurulacağına ilişkin bir madde ele alınmış ve bu dönemlerde olabilecek muhtemel hak ihlallerini önlemek istemiştir.

2.2. Anayasa Mahkemesi Kararlarında Temel Hak ve Hürriyetlerin Durdurulması

Türkiye'de Anayasa'ya uygunluğun sağlanması, hukuk devleti ilkesinin gereklerinin uygulanması ve demokratik düzenin korunması amacıyla varlığını devam ettiren kurum Anayasa Mahkemesidir. Demokratik sistemlerin en önemli özelliği insan haklarını güvence altına almak, onları maksimum seviyede korumaktır. Olağan dönemlerde olduğu gibi olağanüstü dönemlerde de hakların korunması ve hakların olabildiği ölçüde yaşatılmaya çalışılması, demokratik rejimlerin görevlerinin başında gelmektedir.

Demokratik bir ülke olan Türkiye'mizde, haklar Anayasa ile güvence altına alınmıştır. Olağan dönemlerde olduğu gibi olağanüstü dönemlere ilişkin de

hakların korunması ve yaşatılması için düzenlemelere yer verilmiştir Anayasa’da ve bu güvencelerin sağlanmasının denetimi için Anayasa Mahkemesi tesis edilmiştir.

Anayasa Yargısı hukuk devletinin en önemli denetim araçlarından biridir. 1961 dönemine göre 1982 döneminde bu mahkeme insan hak ve özgürlükleri koruma konusunda gerileme göstermiştir.

Bu gerileme çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenler arasında Anayasa Mahkemesi’nin 1980 askeri darbesi sonrasında hak ve özgürlüklerin korunması konusunda takındığı çekingen tavır, geçiş döneminin etkisinden kendisini kurtaramaması, olağanüstü yönetim usullerinde hak ve özgürlüklerin güvencelerinin kaldırılması, 1982 Anayasası’nın hak ve özgürlükleri sınırlama sistemi, hak ve özgürlüklerin sınırlandırmanın sınırı olarak Anayasa’da “hakkın özüne dokunma yasağının” yerine “ölçülülük” ilkesinin yer alması sayılabilir (Yokuş, 1996: 138). Bu durumu Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu bir karar ispatlar niteliktedir. Bu karar: “1982 Anayasası’nın 2. maddesinde, insan haklarına toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde saygılı olunacağı hükmüne yer vermek suretiyle 1961 Anayasası’na nazaran Devlet ve toplumun çıkarlarına öncelik tanınmıştır (Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, 1985: 173)” şeklindeki ifadesiyle 1982 Anayasası’nın bakış açısını ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede Anayasa Mahkemesinin olağanüstü rejime ve bu rejimlerde hakların durdurulması konusuna yaklaşımını vermiş olduğu kararlardan birkaç örnekle inceleyelim.

Mahkemeye 1985 yılında sunulan bir dava dilekçesine göre; Anayasa'nın 15., 119., 120., 121. ve 128. maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle 3175 sayılı "Köy Kanununun 74 üncü maddesine İki Fıkra Eklenmesine Dair Kanun"un 1. maddesinin iptal edilmesi istenmiştir. İptali istenen hüküm: "Bakanlar Kurulunca tespit edilecek illerde; olağanüstü hal ilanını gerektiren sebeplere ve şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin köyde veya çevrede ortaya çıkması veya ne sebeple olursa olsun köylünün canına ve malına tecavüz hareketlerinin artması hallerinde" diyerek köy ya da çevresinde oluşabilecek olağandışı haller için bir düzenleme yapılmaktadır.

İptal gerekçesi ise özetle, bu madde; Anayasa’ımızda düzenlenmiş olan olağanüstü hal yönetimleri haricinde yepyeni bir sistem ortaya koymaktadır. Bununla birlikte özel kolluk kuvveti konumundaki "Geçici Köy Korucularının nitelikleri, görev ve yetkilerinin böylesine olağanüstü hal durumunda ne olacağı belirtilmemiştir. Bu duruma göre bunların görev ve yetkilerinin saptanması tüzüğe bırakılmıştır. Çünkü Köy Kanununda belirtilen yetkiler olağan zamanlara ait olup sürekli görev yapan köy korucularına aittir. Bu madde Anayasa’ımızda öngörülmemiş bir olağandışı yönetim biçimi düzenlemiş ve bunun yanında "... Kamu hizmeti görevlilerine ne gibi yetkiler verileceğini, görevlilerin durumunda ne

gibi değişiklikler yapılacağı ve olağanüstü yönetim usulleri, Olağanüstü Hal Kanununda düzenlenir" ibaresine aykırılık oluşturmaktadır.

Mahkeme kararında: İptali istenilen kanun maddesi; ilgili kanunun amaç ve kapsamı bölümünde ifade edildiği gibi bazı koşulların oluşması halinde, köylerde bulunan mevcut köy korucularının geçici köy korucularıyla desteklenmesini amaçlamaktadır.

Söz konusu maddede ifade edilen "... Olağanüstü hal ilanını gerektiren sebeplere ve şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin köyde veya çevrede ortaya çıkması veya ne sebeple olursa olsun köylünün canına ve malına tecavüz hareketlerinin artması..." şeklindeki ibareler, böylesi bir yolu tercih etmenin bir şartıdır. Diyerek 15. maddeye aykırılık oluşturmadığını ve ayrıca "Bundan önceki bölümlerde, dava konusu maddenin geçici köy korucularının görevlendirilme koşullarını ve bunlara ilişkin kimi özlük haklarını düzenlediği, yeni bir olağanüstü hal yönteminin ihdasının söz konusu olmadığı açıklanmıştır. Bu durumda konunun, olağanüstü yönetim usullerini düzenleyen, tabii afet ve ağır ekonomik bunalım sebebiyle olağanüstü hal durumuna ilişkin 119., şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebebiyle olağanüstü hal ilanı ile ilgili 120. ve olağanüstü hallerle ilgili düzenleme başlıklı 121. maddesiyle ilişkisi bulunmadığı fazla açıklamaya gerek bırakmayacak kadar açıktır." diyerek 119, 120 ve 121. maddelerine de aykırı olmadığını belirtmiştir (Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, 1982: 260-261).

Anayasa Mahkemesine gelen bir diğer olayda Ramazan ve Kurban Bayramlarının belirli günlerinde basını ve yayını yasaklayan 5953 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun'un 20. ve 28. maddesinin iptali davasıdır.

Bu davada mahkeme: İtiraza konu olan 20. madde birinci fıkrasında yer alan "Günlük gazetelerin Şeker Bayramının ikinci ve üçüncü günleriyle Kurban Bayramının ikinci, üçüncü ve dördüncü günlerinde intişar etmeleri memnudur." ifadesi doğrultusunda yasada belirtilen günlerde günlük gazetelerin yayımlanmaları yasaktır. Söz konusu yasak gazete yazar ve çizerleri açısından düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü (Any. M. 26), gazete okuyucusu açısından haber alma özgürlüğü (Any. M. 28), süreli yayın hakkı (Any. M. 29) ve gazete sahipleri açısından basın özgürlüğüyle (Any. M. 28) doğrudan bağlantılıdır. Belli günlerde gazetelerin yayımının yasaklanması yukarıda ifade edilen bazı hak ve özgürlüklerin durdurulmasına yöneliktir. Gazetelerin yayımlarını yasağın sona ermesinden sonra devam ettirmeleri, belli zamanlarda durdurulmuş olan bazı hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması niteliğinde değildir. Bu açıdan itiraza konu olan 5953 sayılı Yasa'nın 20. maddesi ile getirilmiş olan yasaklamalar düşünceyi açıklama, yayma ve haber alma özgürlüğünün, süreli yayın hakkının ve basın özgürlüğünün

sınırlaması değildir. Bu yasaklar söz konusu hakların geçici olarak durdurulmasına yöneliktir.

1982 Anayasası'nın "Temel Haklar ve Ödevler" başlıklı ikinci bölümünde temel hak ve özgürlüklerin kullanımının durdurulması ile ilgili koşullar ve ölçütler düzenlenmiştir. 15. madde birinci fıkrada "Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir." denmektedir. Temel hak ve özgürlüklerin kullanımı bu maddeye göre sadece olağanüstü hallerde durdurulabilmektedir.

Temel hak ve özgürlüklerin kullanılması Anayasa'da ifade edilen olağanüstü durumlar haricinde asla durdurulamazlar. Bu hak ve özgürlükler tamamen kaldırılamadığı gibi bu tarz olağan dönemlerde sadece sınırlandırılabilirlerdir.

İtiraza konu olan 20. maddenin ilk fıkrasında ifade edilen dini bayramlarının belli günlerinde günlük yayım yapan gazetelerin yasaklanması, olağanüstü durumların olmadığı koşullarda bazı hak ve hürriyetlerin kısıtlanması anlamına gelmektedir. Bu maddede ifade edilen yasalara uymayanlarla ilgili uygulanacak yaptırımlar 28. madde birinci fıkrada ifade edilmektedir. Ancak bu maddenin ilgili fıkrası Anayasa'nın 2. ve 15. maddelerine aykırılık oluşturmaktadır. Açıklanan bu sebepler doğrultusunda 5953 sayılı Yasa'nın değişik 20. maddesinin birinci fıkrasının birinci tümcesi ile bu maddenin yaptırımını oluşturan değişik 28. maddesi Anayasa'nın 15. ve 2. maddelerine aykırılık teşkil ettiğinden iptali gerekmektedir hükmüne ulaşılmıştır (Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, 1993: 220).

Anayasa Mahkemesi olağanüstü dönemlerde hakların durdurulması konusunda temel ilke olan "ölçülülük" ilkesini ise Avukatlık Kanununu 5. maddesinin birinci fıkrasının (a) bendinin Anayasa'nın bazı maddelerine aykırı olduğu yönünde açılan bir davada tarif etmiştir. Bu karara göre: "İtiraz konusu kuralı, amaç ve sınırlama orantısının korunmasıyla ilgili 'ölçülülük' temel ilkesinin alt ilkeleri olan yasal önlemin sınırlama amacına ulaşmaya elverişli olup olmadığını saptamaya yönelik 'elverişlilik' sınırlayıcı önlemin sınırlama amacına ulaşma bakımından zorunlu olup olmadığını arayan 'zorunluluk-gereklilik', ayrıca amaç ve aracın ölçüsüz bir oranı kapsayıp kapsamadığını, bu yolla ölçüsüz bir yükümlülük getirip getirmediğini belirleyen 'oranlılık' ilkeleriyle çatışan bir sınırlama sayan görüşler bu nedenlerle yerinde bulunmamıştır" (Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, 1989: 312).

Anayasa Mahkemesi ölçülülük ile ilgili bir diğer yorumu da 1990 yılında verdiği bir kararda yapmıştır, bu kararda da: Temel hak ve özgürlüklerin olağanüstü yönetimlerde sadece "durumun gerektirdiği ölçüde" sınırlandırılabilceği "ölçülülük ilkesi" olarak ifade edilen bu ölçütün yer aldığı Anayasa'nın 15. maddesi

birinci fıkrasında ifade edilmiştir. Bu ifade ile temel hak ve hürriyetlerin kullanımının durdurulması ya da sınırlandırılması için araçla amacın ölçülü bir oran içinde bulunması, başvuru aracının gerekli ve amacı gerçekleştirmeye elverişli olması anlatılmaktadır (Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, 1991a: 97). Aynı kararda: Söz konusu maddeden anlaşıldığı üzere, temel hak ve hürriyetlerin olağanüstü durumlarda tamamen ya da kısmen durdurulması içinde bulunulan durumun gerektirdiği doğrultuda olabilecektir. Gerekçede bu durum daha net ifade edilmekte ve "Fıkra içinde, öngörülen ağır tedbirlerin ("durdurma" ya da "güvencenin kaldırılması") sınırları da belirtilmiş; böylelikle söz konusu durumların hak ve özgürlükler açısından dayanağı olmayan bir tehdit oluşturmaları engellenmeye çalışılmıştır. "Ezcümle, hak ve hürriyetlerin durdurulması yahut bunlar için öngörülen güvencelere aykırı tedbirler getirilmesinde 'durumun gerektirdiği ölçü içinde kalınacak' yani 'istisna' da orantı korunacak; aynı zamanda, hak ve hürriyetlere getirilecek 'istisnalar' uluslararası hukuktan doğan yükümlülükleri ihlâl etmeyecektir." denilmektedir.

Ayrıca bir diğer kararında Anayasa Mahkemesi uluslararası sözleşmeden doğan yükümlülükler boyutuyla hakların durdurulmasını incelemekte ve şunları ifade etmektedir: "Olağanüstü yönetimlerde, temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının sınırlandırılması ve durdurulması Anayasa'nın 15. maddesine göre yapılabilecektir. Ancak, 15. madde bu konuda sınırsız bir yetki tanımamakta, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına üç ölçüt getirmektedir. Buna göre sınırlandırma: a- Milletlerarası hukuktan doğan yükümlülüklerle aykırı olmamalı, b- Durumun gerektirdiği ölçüde olmalı, c- Maddenin ikinci fıkrasında sayılan hak ve özgürlüklere dokunmamalıdır. Anayasa'nın 15. maddesinin birinci fıkrasına göre, olağanüstü yönetimlerde temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının durdurulması veya bunlar için Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı önlemler alınabilmesi, bunların milletlerarası hukuktan doğan yükümlülüklerle aykırı olmaması koşulu ile olanaklıdır. Milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler içine öncelikle milletlerarası hukukun genel ilkeleri, sonra da Devletin taraf olduğu sözleşmelerden doğan yükümlülüklerin girdiği kabul edilmektedir. Şu durumda, olağanüstü yönetimlerde kişi hak ve özgürlüklerine getirilebilecek sınırlandırmaların önce milletlerarası hukukun genel ilkelerine sonra da Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu sözleşmelere aykırı olmaması gerekir."

Türkiye'nin insan hakları alanında taraf olduğu en önemli sözleşme "İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Korumaya Dair Sözleşme"dir (Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, 1991b: 395).

Anayasa Mahkemesi bunların yanında, olağanüstü döneme ilişkin çıkarılan KHK'lar ile ilgili verdiği bir kararda bu KHK'ların hukuki niteliği ve denetimi konusunda çok geniş bir karar almıştır. Bu kararda mahkeme; Olağanüstü yönetim usullerini, bu durumlarda temel hakların durdurulmasını, bu dönemlerde

çıkartılabilecek KHK’ların konusunu, yer ve zaman unsurlarını ve yargısal denetimini ele almıştır. Mahkemenin bu tür KHK’lar ile ilgili ele aldığı yargısal denetim konusu önem taşımaktadır. Kararın bu kısmında: “Anayasa’nın 121. maddesinin üçüncü fıkrasında; "Bu kararnameler Resmi Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur; bunların meclisçe onaylanmasına ilişkin süre ve usul İttüzükte belirlenir." denmektedir. Onayına sunulan Olağanüstü Hal KHK'ları TBMM tarafından reddedebilmekte, aynen kabul edebilmekte ya da bazı yerleri değiştirilerek de kabul edilebilmektedir. Fakat 121. maddede "Olağanüstü Hal KHK'larının meclisçe onaylanmasına ilişkin süre ve usul, İttüzükle belirlenir." denmesine rağmen bu konu ile ilgili İttüzükte bir düzenleme yapılmamıştır. Dolayısıyla TBMM’de Olağanüstü Hal KHK'larının ne zaman görüşüleceği noktasında bir belirsizlik vardır.

148. madde birinci fıkraya uyarınca "... Olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasa’ya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesine dava açılamaz."

Fakat yasama ya da yürütme organı tarafından yürürlüğe konulan ve Anayasa’ya uygunluk denetimi için getirilen düzenleyici işlemlerin hukuksal niteliğinin Anayasa Mahkemesi tarafından yapılması bir zorunluluktur. Çünkü denetlenmesi istenilen metne verilen isimle Anayasa Mahkemesi kendini bağlı sayamaz. Anayasa Mahkemesi bu sebeple "Olağanüstü Hal KHK'sı" adıyla gerçekleştirilen düzenlemelerin

Anayasa’ya uygunluk denetimine bağlı tutmadığı ve Anayasa'nın öngördüğü gerçek bir "Olağanüstü Hal KHK'sı" nitelikleri gösterip göstermediğini incelemek ve bu nitelikte olmayan düzenlemelerin denetimini yapmak durumundadır. 148. madde sadece Olağanüstü Hal KHK kuralı niteliğindeki düzenlemelerin Anayasa’ya uygunluk denetimine bağlı tutulmalarına engel oluşturur (Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, 1991a: 98-102)." denilerek Anayasa Mahkemesi tarafından yargısal denetim konusunda genel esaslar ortaya koyulmuştur.

Benzer konuyu ele alan mahkemenin başka bir kararında da mahkeme aynı şeyleri tekrar etmiştir. Bu kararında da olağanüstü hale ilişkin ayrıntılı bilgi verilmiş ve KHK’ların yargısal denetimine değinilmiştir (Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, 1991b: 396-400).

Bu kararlara göre, olağanüstü hallerde çıkarılmış olsa bile, Olağanüstü Hal KHK'sı unsurlarını taşımayan bir KHK, olağan dönem KHK'sı gibi değerlendirilecek ve Anayasa Mahkemesinde iptali için dava konusu olabilecektir.

Son olarak, Anayasa Mahkemesine göre olağanüstü yönetim usullerindeki temel ayırım, bu hallerin ilan nedenlerinden kaynaklanmaktadır. Sıkıyönetim ise daha ciddi boyutlardaki durumlar için söz konusu olmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin bu belirlemesi olağanüstü hal açısından değerlendirilecek yorumla; olağanüstü durumlarda ancak sıkıyönetim durumunda hak ve özgürlüklere girebilecek sınırlamalar ile sıkıyönetimde sahip olunabilecek yetkilerin olamayacağı neticesine ulaşılmaktadır.

Olağanüstü yönetim usullerinde ikinci ayırım, görevli ve yetkili organlara yöneliktir. Olağanüstü hallerde sivil makamların yetkileri artarken, sıkıyönetimde kolluklara özgü yetki ve görevler askeri makamlara geçmektedir (Yokuş, 1996: 146). Üçüncü ayırım ise, yargı yetkisine ilişkindir. Sıkıyönetimde kimi suçlar askeri mahkemelerde yargılanırken, olağanüstü hallerde adliye mahkemeleri genel görevlidir.

Sonuç

İnsan hakları, günümüz dünyasının gerek ulusal, gerekse uluslararası arenada en önemli kavramlarından biri haline gelmiştir. İnsan hakları kavramının tarihsel süreci de göz önüne alındığında, zamanın şartlarına göre kapsamı genişleyen bir formda karşımıza çıkmıştır. Günümüzde sınıflandırılması, tanımlanması ya da algılanması ne olursa olsun, insan haklarının yasama/yürütme organlarının tasarrufu ile kolayca kaldırılmayan ve pozitif hukuk tarafından güvence altına alınan kısmına temel hak ve hürriyetler denilmektedir. (Uygun, 1992: 5).

Temel hak ve hürriyetler olağan dönemlerde pozitif hukuk tarafından güvence altına alınmıştır. Bu konuda da Dünya üzerinde gerek ulusal hukuk düzenlemelerinde gerekse de uluslararası hukuk metinlerinde belirli bir mesafe kat edildiği görülmektedir.

Devletlerin olağan uygulamaları ile başa çıkamadığı, olağanüstü uygulamalar barındıran ve geçişi bir süre ilan etmek durumunda kaldıkları olağanüstü dönemlerde, temel hakların korunması meselesi tartışma konusu olarak önümüze çıkmaktadır. Genel olarak olağanüstü yönetim usulleri olarak adlandırabileceğimiz bu durumlarda, olağan dönemlerde olduğu gibi, temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması pozitif hukuk aracılığı ile güvence altına alınmalıdır. İnsan hakları kavramının bu denli önem kazandığı günümüzde, olağanüstü dönemlerde güvence altına alınmayan temel haklar, keyfi saldırılara maruz kalabilecektir. Bu olumsuz durumun önüne geçmenin yolu ise olağanüstü yönetim usullerinin, hukuki bir rejim olarak ele alınmasıdır.

Türkiye Cumhuriyeti, yakın tarihinde yaşamış olduğu gelişmelerden de yola çıkarak, olağanüstü yönetim usullerine pozitif hukuk alanında uzun yıllardan beri yer vermektedir. Olağanüstü yönetim usullerini anayasal düzene yerleştirmiş olan Türkiye, bunun kaçınılmaz bir getirisi olarak da, sadece olağanüstü dönemlerde söz konusu olabilen temel hakların durdurulması konusunu da anayasal zemine oturtmuştur. Böylece temel hakların korunması, sadece olağan dönemlerde değil, olağanüstü dönemlerde de anayasal bir zeminde gerçekleşecektir. Olağanüstü

dönemlerin öngörülmediği sistemlerde doğal olarak bu tip durumlarda temel haklara ilişkin rejim de düzenlenemeyecek, insan haklarının korunmasına ilişkin öngörülemeyecek sıkıntılar baş gösterebilecektir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda olağanüstü yönetim usullerinin ve bu durumlarda insan hakları rejiminin öngörülmüş ve düzenlenmiş olması bu tür sıkıntıların önüne geçmektedir.

Yoğun bir şekilde olağanüstü rejimlere maruz kalan Türkiye’de, temel hakların durdurulmasına ilişkin tartışmaların yaşanıyor olması, hukuk sisteminin olağanüstü dönemlere ilişkin anlayışında daha alması gereken yolların olduğunu göstermektedir. Bu tür tartışmalar her ne kadar hukuk sisteminin daha sağlam bir şekilde çalışmasını sağlama amacı gütsede, tartışmaların uzun sürmesi ve sonuç alınamaması, sistemin tıkanmasına neden olacaktır. Konunun tarihsel sürecine baktığımızda, Türkiye’nin ciddi bir şekilde yol kat ettiğini de göz ardı etmemeliyiz.

Temel hakların durdurulması konusunda bahsi geçmesi gereken bir diğer konu da bu hakların durdurulmasının mutlak olmadığını gösteren en önemli göstergelerden biri olan çekirdek alanı oluşturan hakların hiçbir şekilde ihlal edilmiyor olmasıdır. Devletin kimsenin yaşam hakkına dokunamayacağı gibi ne olağan durumlarda ne de olağanüstü durumlarda, hiçbir şekilde bireylerin din ve vicdan özgürlüğüne aykırı tedbirler almaması gerekmektedir. İşkence yasağının Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda çekirdek alana dahil edilmiş olması da bu yasağın hiçbir surette aşılamayacağını gösterir.

Tüm bunlar dikkate alındığında, Türkiye Cumhuriyeti, olağanüstü yönetim usulleri dönemlerinde, yapacağı uygulamalar konusunda anayasasında yer alan amir hükümlere uymak zorundadır ve bu hükümler detaylı olarak yapılacak olanları ele almıştır. Olağanüstü dönemlerde temel haklar konusunda da hukuk devleti olmasının bir gerekliliği olarak hukuktan doğan yükümlülükler çerçevesinde davranmalıdır.

Kaynakça

Akıllıoğlu, T. (1988). *Temel Hakların Durdurulması*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi. (1963, Nisan 8). E.1963/16, K.1963/83: Sayı:1.

Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi. (1972, Şubat 16). E.1971/31, K.1972/5: Sayı:10 Cilt:15.

Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi. (1982, Aralık 10). E.1985/5, K.1985/23: Sayı:21.

Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi. (1985, Haziran 13). E.1984/14, K.1985/7: Sayı:21.

Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi. (1989, Haziran 23). E.1988/50, K.1989/27: Sayı:25.

Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi. (1991a, Ocak 10). E.1990/25, K.1991/1: Sayı:27 Cilt:1.

Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi. (1991b, Temmuz 3). E.1991/6, K.1991/20: Sayı:27 Cilt:1.

Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi. (1991c, Kasım 12). E.1991/7, K.1991/43: Sayı:27 Cilt:2.

Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi. (1993, Ocak 20). E.1992/36, K.1993/4: Sayı:29 Cilt:1.

Bilgen, P. (10-11 Aralık 1994). İnsan Hakları Sempozyumu. *Sert Çekirdekli Temel Haklar* (S. 101-111). İstanbul: İstanbul Belediyesi Hukuk Müşavirliği Yayınları.

Bilgen, P. (1976). *1961 Anayasasına Göre Sıkıyönetim*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Çelik, C. (2010). *Olağanüstü Hal Ve Temel Hak Ve Hürriyetler*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Çelik, E. (1987). *Milletlerarası Birinci Kitap*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Daver, B. (1990). Olağanüstü Haller Ve İnsan Hakları. 1. *Ulusal İdare Hukuku Kongresi 2. Kitap Kamu Yönetimi*. Ankara.

Dinçkol, A., & Akad, M. (1998). *1982 Anayasası Madde Gereçleri Ve Maddelerle İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları*. İstanbul: Alkım Yayınları.

Erdoğan, M. (1999). *Anayasal Demokrasi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gören, Z. (2006). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Seçkin Kitabevi.

Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi.

Hazır, H. (1991). *Türkiye'de Ve Yabancı Ülkelerde Olağanüstü Hal Rejimlerinde Kamu Hürriyetlerinin Sınırlandırılması (1961 Anayasası)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

Kaboğlu, İ. Ö. (1994). *Anayasa Yargısı Demokrasi Kavramının Dönüşümü Üzerine Etkisi*. Ankara: İmge Kitabevi.

Kaboğlu, İ. Ö. (2002). *Özgürlükler Hukuku, İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı*. Ankara: İmge Kitabevi.

Kapani, M. (1981). *Kamu Hürriyetleri*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını.

Karaosmanoğlu, F. (2008). *Tarihin Başlangıcı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kuzu, B. (1990). *1982 Anayasasının Temel Nitelikleri Ve Getirdiği Yenilikler*. İstanbul: Filiz Yayınları.

Odyakmaz, Z., Kaymak, Ü., & Ercan, İ. (2006). *Anayasa Hukuku İdare Hukuku*. İstanbul: İkinci Sayfa Yayınları.

Özbudun, E. (2009). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayıncılık.

Sağlam, F. (1982). *Temel Hakların Sınırlanması Ve Özü*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.

Soysal, M. (1987). *İnsan Hakları Açısından Temel Hak Ve Özgürlüklerin Niteliği*. Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.

Soysal, M. (1990). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*. Ankara: Gerçek Yayınevi.

T.C 1961 Anayasası. (1961). *T.C Resmi Gazete*. 334: 20 Temmuz 1961.

T.C 1982 Anayasası. (1982). *T.C Resmi Gazete*. 2709: 9 Kasım 1982.

Tanilli, S. (2002). *Devlet Ve Demokrasi*. İstanbul: Adam Yayınları.

Tdk Sözlük. (1988). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Tezcan, D., Erdem, M., Oğuz, S., & Rifat, Ö. (2006). *İnsan Hakları El Kitabı*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Uygun, O. (1992). *1982 Anayasasında Temel Hak Ve Özgürlüklerin Temel Rejimi*. İstanbul: Kazancı Yayınları.

Üskül, Z. (2003). *Olağanüstü Hal Üzerine Yazılar*. İstanbul : Büke Yayıncılık.

Yılmaz, F. (2012). *Türk Anayasa Tarihi 1808-2010*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Yokuş, S. (1996). *Aihs’in Türkiye’de Olağanüstü Hal Rejimine Etkisi*. İstanbul: Beta Yayınları.

CELAL NURİ İLERİ'NİN GÖZÜYLE KADINA YÖNELİK ŞİDDET VE CİDDİ SONUÇLARI

VIOLENCE AGAINST WOMEN FROM CELAL NURİ İLERİ'S POINT OF VIEW AND ITS SERIOUS CONSEQUENCES

HANİFE YASEMİN MUMCU

Prof. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

hanifeyasemin.mumcu@ikc.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0003-3612-3611>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute

S.10, Nisan | April 2020, Erzurum

ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received Date : 11.03.2020

Kabul Tarihi | Accepted Date : 02.04.2020

Sayfa | Pages : 73-87

 : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.132>

www.etusbe.com

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

 iThenticate

CELAL NURİ İLERİ'NİN GÖZÜYLE KADINA YÖNELİK ŞİDDET VE CİDDİ SONUÇLARI*

Hanife Yasemin MUMCU

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S.10, Nisan 2020, Sayfa: 73-87

ÖZ

II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin önemli gazeteci ve yazarlarından Celal Nuri yazdığı çok sayıdaki makale ve kitapta kadınlar üzerinde özellikle durmuş, onlara uygulanan baskının, haklarından mahrum edilmelerinin doğurduğu ve doğurabileceği vahim sonuçlardan bahsetmiştir. Celal Nuri'ye göre, Batı'dan geri kalan ülkenin gelişmesi için ordu ve eğitim alanında yapılması gerekenler ön planda tutulmasına rağmen, en önemli unsur olan kadınlar unutulmuştur. Oysa kadınlar toplumun yarısını oluşturmaktadır ve toplumun temeli de onlardır. Kadınların ıslahı ile ülkenin ıslahı da mümkün olacaktır. İslamiyet'e göre vazifede olduğu gibi hukuk önünde de eşit olan kadından vazifelerini yerine getirmesi beklenirken hakları ellerinden acımasızca alınmıştır. Celal Nuri tarafından 20. yy. başlarında yazılan eserlere dikkatli bir gözle baktığımızda günümüzde gelinen noktanın –en azından Türkiye için- pek de kaçınılmaz olduğu görülecektir. Toplumun yarısını meydana getiren kadına yönelik şiddet bir süre sonra doğrudan veya dolaylı olarak topluma, ülkeye, tüm değerlere yönelik şiddet anlamına gelecek ve bunun geriye dönüşü de olamayacaktır. Bu bildiriyle amacımız, 20. yy. başlarında toplumumuzda var olan kadına şiddetin Celal Nuri tarafından nasıl görüldüğünü/algılandığını ve yazarın, günümüz için de geçerli olabilecek çözüm önerilerini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, şiddet, Celal Nuri

VIOLENCE AGAINST WOMEN FROM CELAL NURİ İLERİ'S POINT OF VIEW AND ITS SERIOUS CONSEQUENCES

ABSTRACT

Celal Nuri was one of the important journalists and writers of the II. Constitutional and Republican periods, and he especially emphasized on women, mentioning the serious consequences of the pressure applied to them and the deprivation of their rights in many articles and books. According to Celal Nuri, although the things to be done in the field of army and education for the development of the country which was not as developed as the Western countries are prioritized, women, the most important factor, have been forgotten. However, women make up half of the society, and they are the foundation of society. The melioration of the country will be possible with the melioration of women. According to Islam, the women are equal before the law as well as in their duties but while they are expected to fulfill their duties, their rights have been brutally taken away. When we carefully check the works written in the twentieth century by Celal Nuri, it can be seen that the point reached today, at least for Turkey, seems to be inevitable. Violence against women, which constitutes half of the society, will mean violence against society, country, and all values directly or indirectly after a while and there will be no return. With this statement, our aim is to reveal how violence against women was perceived by Celal Nuri which existed in our society in the early twentieth century, and the author's suggestions for solutions which may still be valid today.

Keywords: Woman, violence, Celal Nuri

* Bu makale, 5-6 Mart 2020 tarihinde Ege Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (EKAM) tarafından düzenlenen 1. Uluslararası Kadın Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

Giriş

Şiddet, en genel tanımıyla "bir kişinin (veya bazen bir grubun) başka bir insan üzerinde güç ve kontrol kurma çabasıdır." (Dindaş, 2008:1). Tarih boyunca güçlü'nün güçsüzü ezmesinde en çok başvurulan yollardan biri olan şiddet, en çok da kadın erkek ilişkilerinde kendisini göstermektedir. Çünkü sadece ülkemizde değil, dünyanın genelinde (bazı istisnalar hariç) güçlü olan erkek, onun karşısında güçsüz durumda kalan kadındır. Güçlü olan erkeğin yani öznenin karşısında onun sahip olacağı, üzerinde tahakküm kuracağı ancak bir nesne veya "şey" olarak görülen kadın vardır. Özne, nesneye istediği gibi davranmakta özgürdür; çünkü onun yani "şey" in sahibidir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün 1993'te yayımlanan Kadına Yönelik Şiddetin Yok Edilmesi Bildirisine göre kadına yönelik şiddet: "Cinsiyete dayalı ve kadınlarda fiziksel, cinsel, psikolojik herhangi bir zarar veya üzüntü sonucunu doğuran veya bu sonucu doğurmaya yönelik özel ya da toplumsal yaşamda gerçekleşebilen her türlü davranış, tehdit, baskı veya özgürlüğün keyfi biçimde engellenmesi" şeklinde tanımlanmaktadır (Dindaş, 2008:1).

Şiddet türleri herkesin bildiği gibi fiziksel, sözel veya duygusal/psikolojik, cinsel, ekonomik olarak gruplandırılıyor. Çalışmamızda fikirlerinden, görüşlerinden yararlanacağımız Celal Nuri'nin eserlerini bu gözle incelediğimizde genel olarak duygusal/ psikolojik ve cinsel şiddete dikkat çekmek amacıyla olduğu görülmektedir. Hukuk eğitimi almış; ancak kendisine meslek olarak gazeteciliği/ yazarlığı seçmiş olan Celal Nuri, 1882'de başlayıp 1938'de sona eren hayatı boyunca, eserleri üzerinde geniş bir değerlendirme yapmış olan Necmi Uyanık'ın tespitiyle 2244 makale ve 48 kitabın yazarıdır. Bazı yazılarında Afife Fikret müstear ismini kullanan yazar, Ahmet Emin Yalman'ın ifadesiyle "kadınların İNSAN olduğu fikrini yıllardır memlekete yaymaya" çalışan isimdir (Uyanık, 2003:231). Amacı, hep göz ardı edilen kadın konusunu gündeme taşımak, kadınların ve kadınlığın problemlerini, bu problemlerin doğuracağı sonuçları ortaya koymak ve nihayetinde çözüm önerileri sunmaktır. Her ne kadar kendisine meslek olarak gazeteciliği/ yazarlığı seçmiş olsa da ileriki yıllarda Celal Nuri'yi bir hukuk adamı olarak da görmekteyiz. 1922 yılında hukukçu kimliğiyle Kanun-ı Esasi Encümeni Başkanlığı'na getirilmiş olan Celal Nuri "bu komisyondaki çalışmaları ile Kanun-ı Esasi'yi Cumhuriyet'in ilanına hazır hale getiren değişiklikler yapmıştır." (Koyuncu-Yılmaz, 2019:462-463).

Celal Nuri İleri ve Kadın Konusu

Ülkede belli bir oranda da olsa özgür düşünce ortamının oluştuğu II. Meşrutiyet, pek çok aydınımız gibi Celal Nuri'yi de ümitlendirmiş, özellikle nüfusun yarısını oluşturan kadınlar konusunda harekete geçileceğini düşünmüştür. Bu ümidi o yıllar için fazla boşa çıkmayan yazar, 1. Dünya Savaşı sonlarına doğru

kadın meselesinin unutulması nedeniyle hayal kırıklığı yaşar. Kadın meselesi üzerinde konuşmak ve bu konuda fikir yürütmenin sanki uzak durulması gereken bir yasak meyve gibi algılanmasının teessüf verici olduğuna işaret eden yazar, kadınların kafes arkalarında bekleyerek yaşamlarını sürdürmelerini ayıplar ve bu durumun ne İslam âdetlerine ne de Türk milletinin karakter ve faziletine uyduğunu belirtir. Yazara göre kadın meselesi hayati ve toplumsal bir konudur ve bu konuyla uğraşmaktan utanmamak gereklidir (İleri, 2013:120).

Celal Nuri için “harpten sonra unutilan kadın meselesi” hususi değil umumi bir meseledir ve kadınlar “örf ve âdete kurban edilmemeli, onların yetişmesi için gerekenler yapılmalıdır.” (Uyanık, 2003: 230). Her ne kadar harp sonrası kadınlar ve kadın meselesi yine görmezden gelinse de en azından II. Meşrutiyet hareketiyle birlikte okuma-yazma bilen kadın sayısında artış yaşanmış ve bu gelişme kadınların düşünen bir varlık haline gelmelerine vesile olmuştur. Bunun sonucunda bir anlamda kadınların kendilerini artık “şey” olarak değil de özne olarak görmeye başladıklarını söylemek mümkündür. Hiç şüphesiz kadınların “şey” değil de “özne” olarak görülmesi ve onların da hakları olduğunun kabul edilmesi daha önceki yıllarda başlamıştır. Bu konuda Ahmet Mithat Efendi’nin düşüncelerini örnek olarak verebiliriz: “Bir kız her ne olacaksa olmalı, talim ve terbiyesini ikmâl etmiş bulunmalı. ... Bizde kızların talim ve terbiyesine lüzum yoktur demek için bizde erkeklerin talim ve terbiyesine lüzum yoktur diyebilmek cesaretini peyda etmelidir. ... Nisvan dahi cemiyet içinde yaşadıkları medeniyet-i insaniyenin âzâsından tanındıkça erkeklerin talim ve terbiyeye ne kadar ihtiyaçları varsa kadınların da o kadar ihtiyaçları vardır.” (Okay, 1991:97) Gerek kadın gerekse erkek aydınlarımız arasında kadın hareketi II. Meşrutiyet öncesinde başlamakla birlikte meşrutiyetin, bu hareketin canlanmasında önemli bir rol üstlendiği yadsınamaz. Vurgulanması gereken bir diğer nokta ise kadın konusunda erkeklerle kadınların farklı görüş açlarına sahip olmalarıdır. Erkekler kadının gelişmesini en başta kendileri, daha sonra da toplum ve devlet için isterken kadınlar devlet ve toplumla birlikte kendileri için de bir şeyler istemektedir. “Erkekler kadınları iyi anne, iyi eş olarak değerlendirip onların bu özelliklerini mutlaklaştıracak girişimlere gidip, düzenlemelerde bulunmuşlardır. Ama erkeklerin kendi çıkarları doğrultusunda gerçekleştirdikleri çabalar sonuçta kadının toplumsallaşmasına yarayarak onun sadece anne ve ev kadını olma zincirinin kırılmasına yol açmıştır.” (Çakır, 2016:414) Bir başka deyişle erkekler, kendileri için kadın konusunda bazı girişimlerde bulunurken bunun sonucunda kadınların bilinçlenmesi, kendilerini “özne” olarak görmeye başlamaları söz konusu olmuş, bu durum da erkeklerin hoşuna gitmeyecek sonuçlara yol açmıştır.

Türk düşünce tarihinde Batıcılar içinde yerini almış olan Celal Nuri, Abdullah Cevdet’ten önemli noktalarda ayrılır. Kısmi Batıcı olarak kabul edilen Celal Nuri’ye göre Batı örnek alınmalıdır; ancak bu yapılırken bize ait olan, bizi biz yapan değerler

mutlaka korunmalıdır. Bu düşüncesini kendi sözleriyle verelim: “Milletler bazen tarihlerini unutmamakla yükselmektedirler. Kimi zaman da bu tarihlerin unutulması gereklidir. Daha şümüllü bir düstur ile tarihin bir kısmı unutulmuş, diğer bir kısmı da hatırdan çıkarılmayarak terakki yoluna girilmiş olunacaktır.” (Uyanık, 2004:249) Dinî ve kültürel değerlerin genel itibarıyla korunması gerektiğine inanan yazar, düşüncelerinin temeline genellikle İslam dinini almakta, fikirlerini desteklemek için âyet ve hadislerle yeri geldiğinde başvurmuştur. Ona göre İslamiyet gelişmeye engel bir din değildir, yüzyıllardır unutulmuş içtihad kapısı tekrar açıldığında gelişme de kendini gösterecektir.

Farklı yazılarında, uzun bir süredir Osmanlı'nın en büyük sorununun eğitim ve orduda geri kalmışlık olarak görülmesine karşı çıkan Celal Nuri'ye göre terakkiyatta başarılı olmak için işe mektepten veya ordudan değil, kadından başlamak gereklidir. “Bir bina yapılacağı vakit çatıdan başlanmaz. Evvela temel kazılır. Kadın mebnâ-yı beşerin rükn-i rekînidir.” (İleri, 2017:39) Evin, dolayısıyla toplumun temeli öncelikle kadındır.

Celal Nuri İleri'nin Gözünden Kadına Yönelik Şiddet

Osmanlı'yı çöküşe sürükleyen en büyük sebeplerin, istibdat ve cehalet olduğunu, bundan da en büyük zararı kadınların gördüğünü belirten Celal Nuri, hürriyetin Avrupa'da bir hak, İslamiyet'te ise bir vazife olduğunu vurgular. Ona göre kadınlarımızın eğitilmesi, bilinçli hale getirilmesi gerekirken yapılan baskılarla, kendilerine dinin verdiği özgürlüklerin ellerinden alınmasıyla hürriyetten mahrum bırakılmaktadırlar. Bu ise kadınlara düzenlenmiş bir suikasttır (Uyanık, 2003:549).

Her ne kadar şiddet dendiğinde akla ilk gelen fiziksel şiddet olsa da Celal Nuri daha çok kadınlara uygulanan duygusal/ psikolojik ve cinsel şiddet üzerinde durmuştur. Ancak incelediğimiz eserleri arasında, masal ana başlığı altındaki “Aksaray Beyi”nde² iç güveysi olarak bulunduğu konaktan ve karısından kurtularak Beyoğlu'nda özgürce vakit geçirmek isteyen Tevfik Mehmet Bey'in uyguladığı fiziksel şiddetten de kısaca bahsetmek gereklidir. Beyoğlu'ndaki birahanelere alışan damat, eşini boşamak için türlü yollara başvurur. Önce hiç sebepsiz yere karısına surat asar, sonraki gece ayrı yatakta yatar. Daha sonra karısının hiçbir şekilde kabul edemeyeceği ilişki tekliflerinde bulunur, sonra çok ağır hakaretler eder ve nihayetinde iki tokatla başlayan dövme faslı, her akşam artarak devam eder. Kızlarından boşanmasını isteyen aileden, içgüveyi olduğu için nafaka talep etme yüzüzlüğünü dahi gösterir.

Celal Nuri'ye göre İslamiyet açısından erkeğin nâzir ve şeriki, şefik ve refiki olmak üzere yaratılmış olan kadın zulüm üzerine müstenid âdâtımız yüzünden

² Masal metninin tamamı için bkz. *İçtihad*, 30 Mayıs 1329, nr. 68, s. 1482-1485.

erkeklerin emrine âmâde bir hale gelerek öncelikle şahsiyetini kaybetmiştir. Başka bir deyişle bir ülkenin yarısına reva görülen, onların süfliyete mahkûm edilmesidir (İleri, 2017:37). Dolayısıyla nüfusun yarısını oluşturan kadınları bu durumda olan bir ülkenin sağlam temeller üzerine oturtulduğu da hiçbir şekilde iddia edilemez.

Yazara göre ecdadımız, kadınları büyük kervansaraylara benzeyen haremlere kapatmak suretiyle bir anlamda onları, hayatın cazip taraflarından uzak tutarak bir sürü gibi hapsedmiştir. Bunun sonucunda ise kadınların ruhu, aklı, irfanı tam manasıyla hadım edilmiştir. Bunu yapan erkekler ise gönül rahatlığıyla sefalarına bakmaya devam etmektedirler (İleri, 2017:38).

Celal Nuri'nin cinsel şiddet konusunda öncelikli olarak dikkat çekmek istediği husus, kadınların erkekler için bir zevk aracı olarak yaratılmış olduğu düşüncesidir³. Eskiden beri kadınlar bir "alet-i tezevvuk, bir bazıçe-i hevesât" olarak görülmüştür. Kadın, sahip olduğu güzelliği ve erkeğin şehvetini söndürme görevi için yaratılmıştır. Zalim erkekler onlardan ancak bazı hususi durumlarında veya insanlığa hizmet için yaşamak zorunda olduğu gebelik ve lohusalık dönemlerinde uzak durmaktadır. Kadın sanki erkeklerin emrine amade bir refik derecesine düşürülmüştür (İleri, 2017:38). İnsanlığın devamı için yaşadığı gebelik, lohusalık gibi durumlar, aslında kadının sıhhatini, hayatını tehlikeye de sokabilir. Kadın bir anlık zevki için bu tehlikelerle karşı karşıya kalma ihtimali yaşarken erkekler hiçbir zorluk yaşamamaktadır (İleri, 2017:38). Hem hayat, erkekten ziyade kadından fedakârlık talep etmekte hem de erkek kadını kendisinden daha küçük telakki etmektedir (İleri, 2017:42). Celal Nuri kadının yalnız bir zürriyet makinesi, bir kuluçka fırını olmadığını özellikle vurgular (İleri, 2017:112). Kadınlar, en büyük görevleri olan erkeklerin tatmin-i müstehiyatını sağladıktan sonra hastalık veya yaşlılık nedeniyle bu görevlerini yerine getiremeyecek duruma geldiklerinde ya kasaba gönderilen inekler gibi satılır ya da başka bir kocaya verilir. Efendi hazretleri mürüvvet sahibiyse evde bir köşede bırakılırdı. O, bir köşede hayatının sona ermesini beklerken efendi bir, iki, üç, beş, on, kırk kadın daha alır, zevkine bakardı (İleri, 2017:120).

Kadınların sadece bir zevk aracı gibi görülmeleri sonucunda onların haysiyetlerine hanel geldiğini ve kadınların genel itibarıyla kendilerini küçük gördüklerini ifade eden yazara göre kendileri için daha başka vazifeler olabileceğini düşünmeyerek süse fazlasıyla değer veren kadınlar daha ziyade vücutları için yaşamaya başlamaktadırlar. "Ruh ve cesetten mürekkep olan kadında ceset ruhun fevkindedir. Aman Yarabbi! Başkasının fizyoloji ihtiyacı için kendi ömrünü, hayatını, ruhunu, vücudunu hasır ve vakf, şahsiyet-i insaniyeyi ne kadar aşağıya

³ Celal Nuri'nin bahsettiği cinsel şiddet içinde tecavüz, taciz gibi olaylar yer almamaktadır. Ancak kadının sadece erkeğin zevk aracı olarak görevlendirildiği düşüncesi de cinsel şiddet olduğu için burada özellikle üzerinde durulmuştur.

düşürmektedir." Kadın erkeğe nisbetle neyse erkek de kadına nisbetle odur. Aralarında böyle bir denklik varken erkeğin kadın için niçin bezenmediğini soran Celal Nuri artık bu durumun değişmesi gerektiğini düşünmektedir (İleri, 2017:149). Bizde kadının, zevk aracı olarak memur edildiğine inanılmaktadır. Bu ise kadını içtimai derecelerin en sefili yapmıştır. Bu kadar sefil bir derecede olan kadının "şahsiyeti, zatiyeti, izzet-i nefsi, hubb-ı nefsi" de olamayacaktır (İleri, 2017:150). Ne tür olursa olsun "şiddete uğrayan kadınların duygusal olarak etkilenmeleri incelendiğinde kadında bir öğrenilmiş çaresizlik görülür. Öğrenilmiş çaresizlik kadının olaylar karşısında pasif olduğuna, olayları değiştirmek için yapabilecek hiçbir şey olmadığına inanmasını sağlayan süreçtir." (Dindaş, 2008:3).

Kadınlara uygulanan bir şiddet şekli de eş seçiminde kendini göstermektedir. İki tarafın da hayatını etkileyecek bu büyük olay aile büyüklerinin seçimine/onayına bağlıdır. Hele genç kızın söz hakkı hiç yoktur. Kendisini tiksiniyecek bir varlık gibi gören -çünkü buna alıştırmıştır- genç kız bir mal gibi satılmaya itiraz etmemekte, kendisine gelen her izdivaç teklifini düşünmeden kabul etmek zorunda kalmaktadır (İleri, 2017:81). Yazarın evlilikle ilgili dikkat çekmek istediği bir diğer nokta ise eş seçiminde en fazla güzelliğin nazar-ı dikkate alınmasıdır. Zevce seçilirken terbiyeye, ev kadınlığına, bilgiye ve yetiştirilecek çocukların terbiyesi için gerekli meziyetlere sahip olup olmadığına pek bakılmazdı. En güzel, en şuh, en cazibedar ve işvekâr kadın eş olarak seçilirdi (İleri, 2017:120). Bu durum, genç kız ve kadınlarımızın sadece gösteriş/görünüş için yaşamalarını beraberinde getirdi.

Nikâh konusunda dikkat çektiği ve genelde göz ardı edilen bir durum da kadın lehine olan mehirin asla düşünülmeden takdir edilmesidir. "Nikâh usulümüz de istibdadkârâne, mürteciânedir. Nikâh için şer'an caiz kuyûd ve şurûd bizde örfe unutuluyor. ... Mehir asla düşünülmeden takdir ediliyor. ... Kezalik mehakim-i şer'iyede manzur-ı dide-i teessüfümüz olan keşmekeş, perişanlık, ıttırad ve intizam-girizlik nikâh, talak, iddet, hızanee gibi hususatta milletin pek ziyade zararını mucib oluyor. ... Her Osmanlı, akd-i nikâh edilen şehirde hâzır ise, bilâ-vekâlet nüfus memuru huzurunda şuhud-ı resmiye muvacehesinde, mehirin ve şurûtun tayini ile resmen evlenmelidir ki, bu şer'in emrettiği tarz-ı izdivaçtır." (Koyuncu-Yılmaz, 2019:469) Evliliklerinin devamı konusunda tedirginlik yaşayan kadınların zevce tarafından nikâhları düşürüldüğünde geçimleri, dayanakları da olmayacaktır. Bu da kadınlara uygulanan bir şiddettir. Boşanma sonrasında hayatını idame ettirebilmesi için mehir miktarının mutlaka nikâh öncesinde belirlenmesi gereklidir. Celal Nuri Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde kocanın boşanma hakkının sınırlandırılmasını ve kadına mehirin haricinde tazminat ödenmesini de önermiş olmasına rağmen bu

önerileri İslam hukukuyla bağdaşmadığı için kabul edilmemiştir (Koyuncu-Yılmaz, 2019:474)⁴.

Eğitim görmeyen, dünyaya geliş sebebinin sadece bir erkeğe hizmet etmek olduğunu düşünen genç kızlarımız için “evlenmekten başka kariyer” olmaması da bir şiddet biçimidir aslında. “Bir hanım kız gözünü açtığı günden beri zevc-i muhayyel-i müstakbelini düşünür. Hayali, fikri, hissi hep onun şekl-i mefruzuna merbuttur. Sebeb-i hayatı budur.” (İleri, 2017:158) Doğduğu andan itibaren evleneceği günün ve erkeğin hayalini kuran genç kız 20 yaşına geldiğinde kendisine hala bir talip çıkmamışsa büyük bir hayal kırıklığına uğrar. Onun artık mefkûresi işlemez olur. “Hayatta intizam, insicam, lezzet, şetaret, neşe kalmaz.” (İleri, 2017:158) Evlenemeyen yani başka bir deyişle dünyaya geliş görevini yerine getiremediğine inanan genç kızlar için bundan sonra düşüş başlar. Bu düşüşün yani eğitim alamamış, dünyaya geliş amacını yerine getiremediğine inanan genç kızlarımızın veya kadınlarımızın yaşadığı bu düşüşün bir sebebi de Avrupa’nın körü körüne taklit edilmesidir. Bunun sonrasında da cemiyetin dengesi bozulur. Çünkü bilinçsiz taklit toplumda ahlâksızlığı getirir, ahlâkın bozulmasıyla da devlet bozulur. Celal Nuri’ye göre “Ahlâksızlık, gayeleri söndürmekte, hüsn-i milliyi öldürmektedir. Devlet, milleti düzeltebilmek için ahlâkî yapıyı düzeltmeli ve mukaddes emellerle çocukların terbiyesine önem vermelidir.” (Uyanık, 2003:540). Ahlâksızlığın temelinde eğitimsizliğin bulunduğunu düşünen yazara göre “Ahlâkımız okulsuz düzelmez. Bütün kötü ahlâkımıza, çöküşümüze, gerilememize son verecek ve bizi bir gonca gibi yetiştirecek olan, ancak gelecekte uygulayacağımız talim ve terbiye usulleridir.” (İleri, 2013:93). Özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısında kızların da sıbyan mekteplerinin üstünde eğitim alması amacıyla Kız Rüşdiyeleri açılmaya başlanmıştır. 1859’da eğitim vermeye başlayan Kız Rüşdiyesinin açılma gerekçesi hükümet tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: “İlim öğrenmek kadın ve erkeğe farz olup geçinmek için ağır işler gören erkeklerin ev işlerinde rahat etmeleri ancak kadınların dahi din ve dünyalarını bilerek kocalarının emirlerine itaat etmeleriyle ve istemediklerini yapmaktan sakınmalarıyla ve iffetlerini koruyup kanaat ehli olmalarıyla mümkün olacaktır.” (Ağırakça, 2017:58) Bu gerekçede de görüldüğü gibi kızların eğitimi ile asıl hedeflenen kocalarını rahat ettirmeyi, onların emirlerine itaat ederek iffetlerini korumayı öğrenmeleridir. Kadın yine “şey” dir.

Dr. Charles Letourneau’nun kendisinin de paylaştığı fikirlerinden birine göre “Kadın, evvelce alelade hayvandı. Sonra ev hayvanı oldu. Bilahare esir rütbesine terfi etti. Git gide hizmetçi, tâbi, sagîr, mahcur menzelelerini buldu.” (İleri, 2017:109). Garp ve Şark kadınları arasında yaptığı bir mukayesede Avrupa âlemine kadınların

⁴ Zamanı için oldukça ileri görüşlü sayılabilecek bu Kararname çeşitli kesimlerin protestosu ve karşı çıkması sonucu yaklaşık 1,5 yıl yürürlükte kalmış ve 18 Haziran 1919’da kaldırılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Koyuncu-Yılmaz, “Celal Nuri’nin Aile Hukukuna Dair Görüşlerinin Hukuk-ı Aile Kararnamesi’ne Yansımaları”

bir bediiyyet bahşettiğini; Şarkta ise kadının ebedî bir mahcur, bir gayr-i reşid, medeniyetin bir yetimi olarak kabul edildiğini söyler (İleri, 2000:172). Kadınların gayr-i tabii bir hayata tam manasıyla mahkûm edildiğini belirten Celal Nuri bu biçare kadınların kümese hapsedildiğini ve kadınların bu durumunun nev-i beşeri indiren en önemli amillerden biri olduğunu vurgular (İleri, 2017:152). 1913-1921 tarihleri arasında aralıklarla yayın hayatını sürdüren *Kadınlar Dünyası*'nda da bu konuyla alakalı bir yazıda "Bütün milletler kadınlarına bir mevki ayırıp önem verirken, biz zavallı Türkler, hele Türk erkekleri güya kendilerini yükseltmek emeliyle kadınları ayakları altına alıyorlar ki; bu suretle yine kendileri mütezarrır olarak günden güne felaket girdabına yuvarlanıyorlar. ... Kadınlara ehemmiyet vermeyerek onları daima âciz, daima zebun, daima hakir bir halde görmek isteyen erkekler bilmiyorlar ki kendi hayatlarını, kendi refahlarını, kendileri mahvediyorlar. Tahsil ve terbiyeden mahrum, kendi mevcudiyetinden bî-haber bir kadının teşkil edeceği ailenin nasıl olabileceğini hiç düşünemiyorlar." (Çakır, 2016:265-266) denmektedir.

"Biz, tekâmülümüz için, aile esasının daha ziyade yerleşmesine muhtacız. Daha birkaç asır, biz, aile hükümeti altında terakki etmek mecburiyetindeyiz. Binaenaleyh çare-i felahımızı kuvvetli, zalim, sağlam aileler teşkilinde aramalıyız." (İleri, 2017:112) diyerek aileye verdiği önemi vurgulayan Celal Nuri'ye göre "bizim diyarda aile müessesesinin esas-gîr olmasına iki şey mani olmuştur: Talak ve taaddüd-i zevcât" (İleri, 2017:122). Bu iki maninin de erkeklere göre oluşturulduğunu belirten yazar bizde talak usulünün suiistimal edildiğini ve bu suiistimalin İslamiyet'e külliyyen ve katiyen aykırı olduğunu söyler. Bizdeki talak ile Avrupa'daki divorce'u kıyaslayarak divorce'un esbab-ı hakikiyeden dolayı hükm-i hâkim ile nikâhın feshi demek olduğunu, bizdeki talak'ın ise Frenklerin repudiation dedikleri karı kovması olduğunu vurgular (İleri, 2017:122-123). "İslamiyet inzibatsız, sebepsiz talakı, zevcenin zevç tarafından defini nehy" ederken (İleri, 2017:135) bir hiddet, bir menfaat meselesi veya başka bir sebepten dolayı erkeğin iki dudağı arasından çıkacak sözle kendisini boşanmış bir kadın olarak sokakta bulabilecek kadın, aile müessesesine karşı güven duymamaya başlar ve bunun sonucunda da evine, çocuklarına sahip çıkmaz. Torun sahibi zevcelerini kolaylıkla kovan zevclerin on dört yaşında kızları aldıkları ve bütün evlatlarını terk ettikleri görülmemiş şeylerden değildir. Her an tatlık edileceği korkusu yaşayan kadınlar ise aile malına sahip olamıyorlar (İleri, 2017:123). "Celal Nuri, sebepsiz boşanmalara son verilmesini, erkeklerin ancak hâkimce kabul edilebilecek bir sebebe dayanarak eşlerini boşayabilmelerini, bu boşamalarda kadının bir kusuru yoksa sadece mehrin iadesi ile yetinilmeyip uygun bir tazminata da karar verilebileceğini, iki taraf boşanma için anlaşmış olsalar bile, küçük çocukları varsa onların durumlarını dikkate alarak boşanmaya imkan verilmemesini savunmuştur." (Koyuncu-Yılmaz, 2019:474) Kendisinin de hazırlanmasında etkili olduğu ve 1917'de kabul edilen

Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde kabul edilen maddelere göre sarhoş bir erkeğin boşaması geçersiz sayılacak, aile içi anlaşmazlıkları halletmek için bir hakem heyeti oluşturulacak ve kadınlar mahkemeye başvurarak kazai (mahkeme aracılığıyla) boşanma yoluna gidebileceklerdir. Kararnamenin en dikkat çeken maddelerinden biri de kadının evlenirken kocasının evlilik boyunca tek eşli kalma şartını koşabileceğidir (Koyuncu-Yılmaz, 2019:473-474).

Celal Nuri'ye göre boşanmanın bu kadar kolay olması erkekleri baştan çıkarmakta, bir erkek karısından bıkar bıkmaz veya karısı düğün gecesinde haiz olduğu taravet ve şebabeti kaybettikten sonra başka nikâhlar yapmaktadır. Bunun adı ise resmi bir istifraştır, yani odalık almadır. Erkek için en büyük emel, nikâhsız birliktelik olunca aile de olmaz; kapatma ile aile teşkil etmek mümkün değildir (İleri, 2017:123-124). Boşanma çok basit olunca gerçek anlamda, sağlam aileler de oluşmuyor, dolayısıyla milletin temeli de sağlam olamıyor. Celal Nuri için sadece erkeklere verilmiş boşanma hakkı onlar tarafından bu kadar kolay kullanılmamalı, "Bir adam hâkimce kabul olunacak esbâb-ı meşruadan maada hiçbir sebep-i keyfi ve örfi ile zevcesini boşayamamalıdır." (Koyuncu-Yılmaz, 2019:468-469). *Kadınlar Dünyası*'nda konumuzla bağlantılı olarak dikkatimizi çeken bir yazıda da savaşlardaki yenilgilerin sadece erkeklerin izzet-i nefsi-i millisinin eksikliğinden kaynaklandığı düşüncesi eleştirilerek bu duruma gerçek anlamda sebep olanın kadınların esaret ve zilleti olduğu vurgulanmakta, devamında da "Düşünmek istemediler veya düşünmediler ki, her saat adi bir metres gibi zevcin evinden kovulmaya maruz, her gün bin türlü zulüm ve tahkire hedef olan bir validenin yetiştireceği erkek, izzet-i nefis sahibi olamaz. Yine düşünmediler ki, 'ne yapalım, bir lokma ekmek verecek kimsem yok, Allah'ından bulsun, ölünceye kadar çekeceğim' diyen evlatlarının gözü önünde kocasının tekme ve tokatlarına boyun eğen, validesi böyle dayak yerken, babalarının bu zulmüne ancak ağlamakla iktifa ederek yetişen bir evlat, vatanı için eğer mütehassis olabilir ise ağlar ve felaketlerine ancak ağlayacak evlada malik bir vatan da böyle çiğnenir." (Çakır, 2016:290) denmektedir.

Kadına uygulanan şiddetin bir başka uygulaması da aile malları ile ilgilidir. Eski usulde ailenin müşterek malı yoktur. Her şey efendinindir. Kadının aile mallarında iştiraki şöyle dursun, kadın da bizzat zevcinin malıdır (İleri, 2017:124). Hayatının devamı için ümidi olmayan kadın, kullandığı her şeyin bir gün sonra kocası tarafından eve getirilecek bir başka kadın tarafından kullanılma ihtimaline karşılık erkeğin malını elinden geldiğince gereksiz yere harcamaya başlar. Onun tek düşüncesi mümkün olduğu kadar sarf edeyim'dir. Birden fazla eş veya odalığın bulunduğu ailelerde kadınların böyle düşünmeleri çok tabiidir. Çünkü orası bir yuva değil, kâr-hânedir. Fahişelerin en büyük emeli dostundan mümkün mertebe fazla para çekmek, fazla masraf etmek, gereğinden fazla süs yapmak ve çokça eğlenmektir. Bu, eski harem-saraylarda hüküm süren ananedir. Çok kolay boşanmanın yani "sebepsiz, lüzumsuz, hiddet ve gasb üzerine müstenid veya diğer

bir zevce almak için vuku bulan talaklar"ın cemiyet için çok zararlı olduğunu belirten Celal Nuri'ye göre Türk ve Müslüman cemiyet taaddüd-i zevcattan ziyade def-i zevce usulünden şikâyetçidir (İleri, 2017:136). Talak hususunda da İslamiyet esaslarına dönmemiz gereklidir. "Talâk esası kabul olunmakla beraber bu usul taht-ı inzibata alınmalı, suiistimal men edilmeli ve sebepsiz boşanmalara mahal verilmemelidir. ... Gayr-ı muntazam izdivaçlar cereyan ettikçe, gayr-i muntazam talâklar da olur." (İleri, 2017:39) Evliliğin ciddi bir iş olduğunu belirten Celal Nuri'ye göre talâkla ilgili bir çekincesi olmayan gençler artık çok düşünmeden evlenme yolunu tercih etmektedirler. Zevce tebdili memleketimizde artık metres tebdili derecesine inmiştir (İleri, 2017:140).

Celal Nuri'ye göre Avrupa'nın tekâmülünde ailenin büyük bir rolü vardır. Bizde de talak, odalık alma ve birden fazla evlilikle ilgili olarak düzenlemeler getirilmeli, evlilik tarzı ıslah edilmelidir (İleri, 2017:125). "Bir devletin esası millet, onun da temeli ailedir. ... Dakika fevt etmeden evâmîr ve nusûs-ı şeriye muktezasınca bir talâk ve nikâh kanunu yapmalıyız." (İleri, 2017:141)

Birden fazla kadının bulunduğu evlerde kadınların şahsiyeti çok küçüktür, hükümleri yoktur ve kadınlar arası çekişmeler çoktur. Her kadın çocuk sahibi olacağından veya olmak isteyeceğinden evde çok sayıda çocuk olur, bunlar da devamlı bir kavga ve gürültü içinde büyürler (İleri, 2017:128). Anneleri de çok bilinçli olmayan bu çocukların ileride vatanları için yapabilecekleri veya yapmak istedikleri çok fazla şey de olmayacaktır. İslamiyet belli şartlarda dört kadına kadar evlenme hakkı tanımıştır erkeğe; ancak aralarında adaleti sağlamak koşulunu da özellikle getirmiştir. Yazara göre eskiden kadınlar daha saf-derûn, daha cahil, daha kapalı oldukları için aralarında adaleti sağlamak daha kolaydı. Ancak şimdiki kadınlar bir dereceye kadar seviyelerinde terfi ederek şahsiyetlerini anladıkları için eşler arasında adalet ve dengenin sağlanması imkân haricindedir (İleri, 2017:128).

"Kadın meselesi mevzubahis olduğu vakit kuvvetli Müslüman olalım. ... Kadını indiren İslamiyet değil, İslamların istibdat ve cehalet üzerine ve İslamiyet'e mugayir olan âdâtıdır." (İleri, 2017:146) diyen Celal Nuri'ye göre evlenirken eş seçme hakkına hiçbir şekilde sahip olamayan, evlendikten sonra kocası tarafından her an boşanma tedirginliğiyle yaşamaya çalışan, eve ne zaman başka eşler veya odalıklar geleceğini düşünen kadınları böyle olan bir milletin bitmesi/tükenmesi kaçınılmazdır. Bu yaşam biçimi kadınlarımızda "birçok hisleri, pek kıymetli istidatları, kabiliyetleri" söndürdüğü için "neşe ve şetaret, arzu ve emel, hâhiş ve heves, gaye" aramak da mümkün değildir. "Bu tarz-ı hayat kadınlarımızın dimağına kemiyeten de keyfiyeten de tesir" etmektedir (İleri, 2017:153). Kadının bugün bazı uygunsuz ahvalde bulunması kabahatinin kendisinden ziyade içtimai muhitte aranması gerektiğini belirten yazara göre aslında kadınlarımızda büyük bir kabiliyet vardır. Muntazam bir tahsil görmedikleri halde kadınlar arasında iftihar duyacağımız şaireler, edibeler, mütefekkiyeler bulunmaktadır. Bu kadınlara biraz tahsil verilse,

millet biraz da kadınları için çalışsa içimizden çok daha büyük kadınlar çıkacaktır. Kadınları madene benzeten yazar, bu madenden istifade etme yolunun henüz bilinmediğini, kadınlar hazinesinin henüz açılmadığını belirtir (İleri, 2017:178).

Bizde hayattan istifade edilmesi yani hayatın güzelliklerinin yaşanması haram gibidir; dolaylı bir şekilde bakıldığında bu da bir tür şiddettir. İnsanın yaşayabileceği güzel duyguların, eğlencelerin günah olarak addedildiği bir hayat tarzında kadının ruhu da küçülmektedir. “Kadın bizde küçük bir şeydir. Bir kemiyet-i mühmeledir. Eksik etektir.” (İleri, 2017:160)

Kadın gerek eğitim göremediği gerekse bilinçsiz anneler tarafından yetiştirildiği yani tam anlamıyla bir terbiye göremediği için kendi terbiye edici vazifesini de yerine getirememektedir. Bu durumu millet için, ülke için bir felaket olarak nitelendirilen Celal Nuri’ye göre bu durumun müsebbibi de erkeklerin istibdadı, zorbalıkları, cahillikleri ve İslamiyet esaslarından kaçmalarıdır. Tarih mahkemesi önünde Türk kadınlarının içler acısı halinden Türk erkekleri mesul olacaklardır. Bu durumu düzeltmek erkeklerin asli vazifesidir, yıktıklarını tamir onların borcudur (İleri, 2017:160).

Kadının insanlık âleminde, çalışma hayatında bir mevki olduğuna inanan Celal Nuri için tabiat âleminin kadına yüklediği bu yük karşısında kadının da tabii hakları vardır ve bu haklar zaman aşımına uğramaz, aksine zamanla daha büyük önem kazanır. Kadına vazifesini yaptırmamak ve haklarından istifade ettirmemek ancak eski esircilere layık bir zulüm ve istibdattır (İleri, 2017:175). Hem vazifesini yaptırmamak hem de haklarından yararlanmasını önlemek kadına yönelik bir şiddettir. Okuyan, yazan ve hayatını kazanmak için çalışabilen kadınların hayatında boşluk da olmayacaktır ve bu kadınlar sadece izdivacı düşünmeyecek, her müracaat edene dest-i izdivacını uzatmayacaktır (İleri, 2017:186). “Allah erkeğe de kadına da akıl ve eller vermiştir. Buna göre kadın da düşünecek ve çalışacaktır. Hürriyet, kadınların ‘çalışmak, yerleşmek, teali etmek, tanışmak, zevce olmak’ hukukunu talep etmektedir.” (Duymaz, 1991:151)

Kadına şiddet söz konusu olduğunda günümüzün de en büyük problemlerinden biri erkeğin, sahibi olduğu “şey”in yani kadının namusunu da kendine ait görmesidir. Eskiden beri tesettür ile ilgili fermanlar da kadının namusunu korumaya dönük olarak çıkarılmıştır. Kadına ait bir olgunun korunmasını erkekler kendilerine vazife edinmişlerdir. Çağlayan Kovanlıkaya’nın belirttiğine göre “kadınların ev dışına, sokağa çıktıklarında giyecekleri kıyafetlerin kumaşlarından, giysilerin boylarına, rengine kadar” her ayrıntı bu fermanlarda yer almıştır (2014:455). Bu, en basit şekliyle kadın hürriyetinin kısıtlanmasıdır. Kadınlara ilgili en küçük ayrıntıda bile uygulanan baskının sebebini Serpil Çakır şöyle yorumlamaktadır: “Osmanlı kadın hareketi, Batı’daki kadın hareketinden farklı biçimde siyasallaşmıştır. Çünkü İslam toplumlarında kadının konumunun

değişmesi, neredeyse toplum ve devlet yapısının değişmesi demektir. Bu değişmeyi önlemek için devlet, kadının giyiminden gezmesine, seyahat biçimine, toplumsal ilişkilerine, kısaca kadının özel ve kamusal yaşamına karışma hakkını kendinde görmüştür." (2016:411)

"Osmanlı toplumunda kadının din uleması tarafından üstelik din gerekçe gösterilerek baskı altında tutulmasına da karşı çıkan" (Uyanık, 2003:551) ve tazyikin daima aksülameller ve irticalar meydana getirdiğine inanan Celal Nuri'ye göre "Kadın gördüğü cebir ve tazyikten dolayı değil, kurduğu muhakeme neticesinde sahib-i namus ve fazilet olmalıdır. Yoksa korku ve baskı sebebiyle muhafaza edilen namus ve iffet sahte bir namus ve iffettir, ca'lîdir, faidesizdir. Yedi kat kilit altında, harem dairelerinde, hudud-ı cemiyetin, her türlü terbiyenin haricinde bulunan harem ağalarının nezaretleri tahtında olduğundan değil hakikatte namusun mûcib-i haysiyet bir şey olmasından ve cemiyet ancak böyle muhafaza-i kıvam edeceğinden bir kadın, bir kız namuskâr olmalıdır. Bu da sunî tedabir ile olmaz. Kadın ulviyet-i secâyâsı, kadınlığını derk etmesi, haysiyetini bilmesi ile bizzat, bilfiil kendi namusunun nıgehbanı olmalıdır." (2017:37) *Kadınlar Dünyası'*nda yer alan bir yazıda da kadının ahlâklı olması isteniyorsa öncelikle eğitilmiş olması gerektiği vurgulanır. Cehennemî hüküm olarak görülen cehalet, taassub ve esaretin kadınların ruhunu öldürdüğü ve kadınların eğitim haklarının ebeveynleri tarafından ellerinden alındığı belirtilen yazıda eğitilmiş kadınların, kendi namuslarının ne kadar değerli olduğunu anlayacakları için onu korumak uğruna canlarını bile feda edecekleri ifade edilir (Çakır, 2016:305-306).

Devlet teşkilatının millete, milletin de aileye dayandığını belirten yazara göre ailenin sağlam olması da kadının içtimai, iktisadi kudretine dayanmaktadır. (Uyanık, 2003:550) Yani kadın milleti, devleti ilgilendiren her alanda ne kadar özgürse, bilgiliyse, katkı sağlıyorsa o devlet, millet de güçlü olacaktır. Kadının iş hayatına dahil edilmesi gerektiğine inanan Celal Nuri, kadının mutlak surette üretime katılmasını, bunun için de öncelikle özgür olmasını ister. Oysa "Osmanlı'da erkekler bir kadını görünce kulaklarını tavşan gibi dikmektedirler." (Uyanık; 2003:551). Yani özgür bir çalışma ortamı da kadınlar için mümkün değildir. Çünkü orada da karşılaştıkları durum, erkekler tarafından cinsel kimlikleriyle dikkate alınmalarıdır. Toplum hayatında pek çok yenilik görülmesine rağmen Osmanlı Devleti'nin son safhasında dahi muhafazakârlığın baskın olduğunu belirten yazar, değil Sultan Hamid devrinde, Mehmet Reşat devrinde bile bir Müslüman kadının zevciyle beraber İstanbul sokaklarında arabaya binmesinin hoş görülmediğinden yakınır (İleri, 2000:110). Kadın için ideal olarak görülen veya kadına öğretilen kurum ailedir. "Mitchell'e göre doğallık olarak yaşanan aslında ideolojiktir, idealize edilerek yüceltilir. Gerçek kadın ve gerçek aile, huzur ve bolluk imgeleridir, oysa her ikisi de pekala şiddetin ve çaresizliğin yuvası olabilmektedir." (Kovanlıkaya, 2014:446) Bu, Osmanlı ailesinde görülen bir durumdur. Erkekler dünyasından

dışlanan kadının olması gereken yer ailedir; kadın iyi anne, iyi eş olmaya yönlendirilir, kadın için cazip olarak gösterilen/kabul ettirilen bu durum erkekler için huzur ve bolluğu, kadın içinse şiddet ve çaresizliği doğurabilir ki doğurmaktadır da. Kızlar için hazırlanmış olan “Kızlara Mahsus Terbiye-yi Ahlakiye ve Medeniye” ders kitaplarının erkekler tarafından yazılmış olması da dikkat çekicidir. Bu tür kitaplarda vurgulanan ana düşünce genç kızların iyi anne, iyi eş olarak yetiştirilmeleri gerektiğidir.

Celal Nuri'nin medeniyet tanımı bile kadına ne kadar önem verdiğinin güzel bir göstergesidir: “Medeniyet, erkeklerin yalnız bir kadınla yaşaması ve kadının medenî hukuka sahip olmasıdır.” (İleri, 2000:257)

Sonuç

Bir kişinin veya bir grubun başka bir insan üzerinde güç ve kontrol kurma çabası olarak tanımlanabilecek şiddet kendisini en çok kadın- erkek ilişkilerinde göstermektedir. Türk düşünce tarihinin önemli isimlerinden Celal Nuri İleri çok sayıdaki makale ve kitaplarında, II. Meşrutiyet döneminde ciddiye ve dikkate alınıp I. Dünya Savaşı sonrasında unutulmuş kadın meselesi üzerinde fazlasıyla durmuş, şahsi değil umumi ve hayati olduğuna inandığı bu meseleyi derinlemesine irdelenmiştir. Bir “özne” değil de bir “şey” gibi görüldüğü yıllarda kadının “insan” olduğunu göstermeye, vurgulamaya çalışan Celal Nuri, “şey” olarak görülen insan'a erkekler tarafından farklı şekillerde uygulanan şiddeti de sık sık dile getirmiştir.

Celal Nuri'ye göre kadınlarımız sadece bir zevk aracı olarak görülmektedir. Doğduğu andan itibaren kendisini değersiz olarak görmesi sağlanan genç kız/kadınlarımızın tek gayesi yaratıldıklarına inandıkları vazifeyi yerine getirebilmektir. Evlenirken, evlilik süresince veya boşanma aşamasında herhangi bir söz hakkı bulunmayan kadınlarımızın elinden alınan her hak, aynı zamanda onlara uygulanan şiddetin bir göstergesidir. Eşini seçme özgürlüğünden tamamen yoksun olan kadın, evlendikten sonra da sadece zevcinin malı olacak, üzerine getirilecek başka zevceler veya odalıklara hiçbir şekilde itiraz edemeyecektir. Çünkü bilir ki zevcinin hoşuna gitmeyen bir davranışta bulursa veya itirazda bulursa hiçbir gerekçe gösterilmeden boşanmış bir kadın haline gelebilecektir.

Kadının asli görevlerinden biri de anne olmaktır. Bazen ölümle sonuçlanabilecek gebelik ve lohusalık döneminde kadın sıkıntılarla yine kendisi baş etmek durumundadır. Zevcesinden sadece bu dönemlerde ayrı kalmaya razı olan zevc, hayatına yine istediği şekilde devam etmektedir. Kadın, evlendiği günkü gençliğini, güzelliğini kaybettiği anda da eşi tarafından terk edilme ihtimaliyle karşı karşıyadır.

Toplumun temelini oluşturan ve nüfusun yarısını teşkil eden kadınlar İslamiyet nazarında erkeğin refikidir, şerikidir; ancak bizde zulme dayalı bazı örf ve âdetler

nedeniyle kadın şahsiyetini kaybetmiş, süfli bir hayata mahkûm edilmiştir. Kısaca temel sağlam bir şekilde atılmadığında bu temel üzerine inşa edilecek bina da sağlam olmayacaktır. Temelin sağlamlığını izale eden sebeplerden biri de hayattan koparılarak bir sürü gibi hapsedilen kadınların bu suretle ruh, akıl ve irfanlarının hadım edilmiş olmasıdır. Bu, yine ülkenin gücünü büyük ölçüde azaltan bir durumdur.

Boşanma hakkının -istisnai durumlar hariç- erkeğe verildiği Osmanlı toplumunda aldığı terbiyeye, ileride kendi çocuklarına terbiye verip veremeyeceğine bakılmaksızın sadece görünüşe göre yapılan eş seçimleri, kadınların da bu konuya daha fazla yönelmelerine sebep olmuş ve genç kızlar/kadınlar görünüş için yaşamaya başlamışlardır. Bu ise beraberinde ahlâksızlığı doğurabilecek durumlara sebep olmuştur. Oysa bir toplumu ayakta tutan en önemli dinamiklerden biri olan ahlâk, -ona kadından çok sahip çıkıyor görünmelerine rağmen- erkeklerin davranışı nedeniyle bozulmaktadır.

Kadınlar tarafından yapılan yanlışların en çok eğitimsizlikten kaynaklandığını sık sık dile getiren Celal Nuri'ye göre burada hata yine erkeklerdedir. Çünkü okuma yazma öğrendiğinde kızlarının mektup yazarak namuslarını kaybedeceklerini düşünen ebeveynler yüzünden kızlar eğitimsiz kalmakta, kendilerine dayatılan erkek odaklı vazifeleri için yaşamaya zorlanmaktadırlar.

Celal Nuri'nin kadınla ilgili görüşlerinden yola çıkarak şöyle bir sonuca varmak mümkündür: Hakları elinden alınan, insan olarak bile bir değer verilmeyen kadınların bu durumu toplum için domino taşlarının yıkılmasına benzer bir sonuç doğurmaktadır. Kadın önce kendi yıkılır; çünkü izzet-i nefsinin, haysiyetini kaybetmiştir; bu durumdaki bir kadının yetiştireceği çocuklar da iyi birer vatan evladı olamayacaktır. Bu kadınlar evlerine, çocuklarına sahip çıkmayacak; böylece bir toplumun temelini teşkil eden aile yapısı bozulacaktır. Eşi tarafından değer görmeyen ve evden uzaklaştırılan kadın, bilinçsiz Avrupa taklidinin de etkisiyle hayatını devam ettirebilmek için kötü yollara düşebilecektir. Kısaca ülke nüfusunun yarısını oluşturan kadınlara hakları, hürriyetleri teslim edilmediği, kendilerine insan gibi davranılmadığı sürece güçlü bir Osmanlı toplumu/ülkesi olmak da mümkün olmayacaktır.

Osmanlı- Türk toplumundaki kadın hareketlerinden mutlaka haberdar olmamız gerekiyor. Kadınların kendileri, hemcinsleri için istedikleri/yaptıkları mutlaka günümüz kadını tarafından bilinmelidir. Tarihi bilinçli bir şekilde öğrendiğimizde Fatma Aliye Hanım'ın 1896'da kaleme aldığı *Ünlü İslam Kadınları* adlı incelemesinde 13. yy'da erkeklere eğitim veren yüze yakın kadın profesörün varlığından veya Fatma bint-i Abbas'ın bir tekkede kocası tarafından kovulan, kötü muamele gören, herhangi bir nedenle aciz duruma düşen kadınları karşılık beklemeden barındırdığını öğrenmek bizi hem şaşırtacak (Çakır, 2016:417) hem de

kim olduğumuzu ve gücümüzü anlamamızı, günümüz imkânlarıyla neler başarabileceğimizi gösterecektir.

Kaynakça

Ağırakça, G.P. (2017). İnas Rüşdiyelerinde (Kız Ortaokullarında) Ahlâk Dersleri –“Kızlara Mahsus İlm-i Ahlak” Ders Kitabı Örneği- *Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1). 56-77.

Çakır, S. (2016). *Osmanlı Kadın Hareketi* (5. Baskı). İstanbul: Metis Yay.

Dindaş, H. (2008). *Kadına Yönelik Eş Şiddetinin Durum ve Yaşam Kalitesi ile İlişkisi*. Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Konya.

Duymaz, R. (1991). *Celal Nuri İleri ve Âti Gazetesi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi. İstanbul.

İleri, C.N. (2000). *Türk İnkılâbı*. (Haz: Recep Duymaz) (1. Baskı). İstanbul: Kaknüs Yay.

İleri, C. N. (2013). *Osmanlı'nın Çöküşü*. (Haz: Halil Altıparmak) (1. Baskı). Ankara: Akademisyen Kitabevi.

İleri, C.N. (2017). *Kadınlarımız* (Haz: Halit Erdem Oksaçan-Abdullah Musab Şahin). (1. Baskı). İstanbul: Kaknüs Yay.

Kovanlıkaya, Ç. (2014). Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Kadın Yurttaşın İnşasında Ataerkil Zihniyet Şiddeti. Güney Çeğin- İbrahim Şirin (Ed.) *Türkiye'de Siyasal Şiddetin Boyutları*. 435-475. İstanbul: İletişim Yay.

Koyuncu, N.- Yılmaz, Y. (2019). Celal Nuri'nin Aile Hukukuna Dair Görüşlerinin Hukuk-ı Aile Kararnamesi'ne Yansımaları. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 27(3), 459-477.

Okay, O. (1991). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi* (2. Baskı). İstanbul: MEB. Yay.

Uyanık, N. (2003). *Siyasal Düşünce Tarihimizde Batıcı Bir Aydın Olarak Celal Nuri (İleri)*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi. Konya.

Uyanık, N. (2004). Celal Nuri İleri ve Tarih Anlayışı. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 15, 239-258.

**ANADOLU VE SPOR LİSESİ ÖĞRENCİLERİNİN BEDEN EĞİTİMİ VE
SPORA İLİŞKİN TUTUMLARININ İNCELENMESİ**
A STUDY ON THE ATTITUDES OF STUDENTS AT ANATOLIAN AND
SPORTS HIGH SCHOOLS TOWARDS PHYSICAL EDUCATION AND
SPORTS CLASS

SERKAN DUMAN

Beden Eğitimi Öğretmeni, Muş, Malazgirt-Beşçatak Köyü Ortaokulu

srkndmnkou@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-9299-4668>

ELİF KARAGÜN

Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Rekreasyon Bölümü

ekaragun@kocaeli.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0003-1974-4117>

SABİT SELVİ

Kocaeli Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi

sabitselvi@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-5858-2558>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute

S.10, Nisan | April 2020, Erzurum

ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received Date : 05.03.2020

Kabul Tarihi | Accepted Date : 02.04.2020

Sayfa | Pages : 89-103

 <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.133>

www.etusbe.com

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

 iThenticate

ANADOLU VE SPOR LİSESİ ÖĞRENCİLERİNİN BEDEN EĞİTİMİ VE SPORA İLİŞKİN TUTUMLARININ İNCELENMESİ*

Serkan DUMAN, Elif KARAGÜN, Sabit SELVİ

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S.10, Nisan 2020, Sayfa: 89-103

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, Anadolu Lisesi ve Spor Lisesinde öğrenim gören öğrencilerin beden eğitimi ve spora ilişkin tutumlarını belirlemektir. Belirlenen bu tutumların da sosyo-demografik değişkenler, lisanslı spor yapma, spor dışı bir etkinliğe katılım ve ailesinde spor yapan olup olmamasına göre farklılık gösterip göstermediğini değerlendirmektir.

Bu amaç doğrultusunda gerekli izinler alındıktan sonra Anadolu Lisesi ve Spor Lisesinde araştırma hakkında öğrencilere bilgilendirme yapılmıştır. Araştırmaya gönüllü katılmak isteyenlere Demirhan ve Altay (2001) tarafından geliştirilen Beden Eğitimi ve Spor Tutum Ölçeği, 58 spor lisesi ve 82 anadolu lisesi olmak üzere toplam 140 öğrenciye uygulanmıştır. Veriler SPSS 16.00 Paket programında analiz edildiğinde normal dağılım gösterdiğinden parametrik testlerle analiz edilmiştir. Sonuçta; 10. sınıftakiler, düzenli spor dışı etkinliğe katılanlar, 15-16 yaş grubunda olanlar, Spor Lisesinde okuyanlar lehine beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlar anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Yaşanan yerin özelliği, anne ve baba eğitimi, gelir düzeyi, okul başarısı, cinsiyet, lisanslı spor yapma değişkenleri açısından ise istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Beden eğitimi ve spor, Tutum, Anadolu lisesi, Spor lisesi

A STUDY ON THE ATTITUDES OF STUDENTS AT ANATOLIAN AND SPORTS HIGH SCHOOLS TOWARDS PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS CLASS

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the attitudes of the students who are studying at Anatolian and Sports High Schools towards physical education and sports. In addition, this study also aims to evaluate if these attitudes differ according to socio-demographic variables, doing a licensed sport-branch, participation in a non-sportive activity or having someone in the family doing sports. In accordance with this aim, after necessary permits were taken, the students at Anatolian High Schools and Sports Schools were informed about the study. PE and Sports Attitude Scale, which was developed by Demirhan and Altay (2001), was applied to 140 high school students in the study, 58 of whom were from Sports high school and 82 of whom were from Anatolian high school. The data was analysed with parametric tests because they reveal a normal distribution when they are analysed with SPSS 16.00 package programme.

In the study; the results were found significant in favour of those in the 10th grade, and those who participate in a non-sportive activity, those aged between 15 and 16, and those who study in sports high schools. However, the results were found insignificant for according to the place where they live, parents' educational background, parents' income level, success at school, doing a licensed sport or gender.

Keywords: Physical Education And Sports, Attitude, Anatolian High School, Sports High School

* 1.Beden Eğitimi, Spor, Rekreasyon ve Dans Kongresi'nde poster bildiri olarak sunulmuştur.

Giriş

Türk Dil Kurumu (2019) sözlüğünde beden eğitimi; vücudu güçlendirici ve sağlığı korumada araçlı araçsız hareket etme ve beden eğitimi açıklanmalarını içine alan bir tanımlama yapılmıştır. Günümüzde pek çok olumlu kazanımlarından söz edilen spor kavramı ise; bedensel, sosyal, zihinsel açıdan iyi olmayı sağlayan, sağlığı geliştiren, motorsal özellikleri arttıran ve becerileri geliştiren biyolojik, pedagojik ve sosyal bir durum olarak tanımlanmıştır (Yetim, 2014:165). Beden eğitimi farklı olarak da sporun içerisinde rekabet olduğundan söz edilmiştir (Tanrıverdi, 2012: 1073-1075). Biyolojik, sosyal ve fiziksel yönden olumlu kazanımları olduğu belirtilen sporun; sağlığa katkısı, hem akademik yayınlarda hem de günlük yaşantıda dile getirilmektedir. Literatürde sporla ilgili farklı örneklerle yapılan betimsel ve deneysel araştırmalar olduğu görülmektedir. İnsan yaşamı için farklı yararları olduğundan söz edilen spor, okullarda beden eğitimi ve spor dersi içerisinde yerini almaktadır. Beden eğitimi ve spor dersi; sosyal, ruhsal ve bedenen dengeli bir kişilik kazanılması, mutlu ve nihayetinde de sağlıklı bir insan yetişmesi açısından gerekli bir ders olduğu ileri sürülmüştür (Gökalp, Şahenk ve Türkmen, 2011: 23-31; Karagün, 2016: 396). Sağlıklı kişilik gelişiminde katkı sunan beden eğitimi ve spor dersine yönelik öğrencilerin olumlu tutum içerisinde oldukları da belirtilmiştir (Özkara, Kalkavan ve Çavdar, 2015: 342). Tutum; bir düşünceye, duruma, insana ilişkin olumlu veya olumsuz açıdan oluşan tepki gösterme eğilimi, bu eğilimin de duygusal seviyesi olarak tanımlanmıştır (Klausmaier ve Goodwin, 1966). Hareket etmeyi ve hareketler yoluyla öğrenmeyi amaçlayan beden eğitimi, genel eğitimin vazgeçilemez bir parçası olarak amaçlarına da destek verdiği ileri sürülmüştür (Kangalgil, Hünük ve Demirhan, 2006: 130). Teknolojik gelişmelerle birlikte yaşam algısı da değişmektedir. Yaşam algısı değişen çocukların hayata, olaylara ve okula bakış açısı ve tutumları değişmektedir. Tutum, bireyin kendine ya da çevresindeki herhangi bir nesne, toplumsal konu ya da olaya karşı deneyim ve bilgilerle; zihinsel, duygusal ve davranışsal bir tepkinin ön eğilimi şeklinde de tanımlanmıştır (İnceoğlu, 2004:19). Rosenberg ve Howland'an aktarıldığına göre, bir tutumun bilişsel, duyuşsal ve edimsel olmak üzere üç bileşeni olduğu belirtilmiştir. Bunlardan, bilişsel yönü; beden eğitimi ve spor dersinin insan sağlığı açısından önemini kavrama gibi durumları içeren düşünce ve inançları kapsadığı belirtilmiştir. Duyuşsal yönü, beden eğitimi ve spor dersini sevip sevmeme, sevmeme, kabullenme ya da reddetmeye yol açan duyguları içerdiği açıklanmıştır. Edimsel yönün ise; beden eğitimi ve spor dersine sürekli katılma gibi birtakım davranışları gösterme, bazı hareketlerde bulunmayı içerdiği belirtilmiştir (Demirhan ve Altay, 2001: 11).

Tutumların oluşmasında; ailenin, çevrenin ve kişilerin kendi deneyimlerinin etkisi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bireyin içinde bulunduğu yaşın da tutum oluşmasında önemli rol oynadığı ileri sürülmüştür. Özellikle çocukluk döneminde

6-12 yaşları arasında çoğu tutumların da; anne ve babayı taklit ederek oluştuğu, ergenlik döneminde (12-21 yaşları arasında) de tutumların şekillendiği, ilk yetişkinlik devresinde (21-30 yaşları arası) ise, bu tutumların giderek kristalleştiği veya kemikleştiği bildirilmiştir. Sears (1969)'dan aktarıldığına göre; tutumların şekillendiği ve kristalleştiği 12-30 yaşlar arasındaki bu süreye, kritik dönem dendiği (Morgan, 2000) ve bu dönemde edinilen tutumların da kolay kolay değişmediği açıklanmıştır (Güllü ve Güçlü, 2009).

Genel eğitim içinde büyük öneme sahip olan beden eğitimi ve sporun temel amacı, çocukların fiziksel etkinlikler yolu ile eğitimini sağlayarak her öğrencinin hareket kapasitesinin en üst düzeye çıkmasına yardımcı olmak olduğu ifade edilmiştir (Çöndü, 2004). Spor yapmanın da beden eğitimi dersine karşı tutumda rol oynadığından söz edilmiştir (İmamoğlu, 2011).

Diğer alanlarda olduğu gibi okul ortamında öğrenciler tarafından beden eğitimi ve spor dersine karşı tutumlar oluşturulduğu, bu derse karşı öğrencilerin olumlu tutum geliştirmeleri dersin verimli işlenmesini sağlayarak öğretmeni de güdülediği belirtilmiştir (Kangalgil vd. 2006:130).

Bu çalışmada da spor yapan ve yapmayan öğrencilerin pek çok yararlı etkisinden söz edilen beden eğitimi ve spora karşı tutumlarının değişip değişmediği karşılaştırılmak istenmiştir. Literatüre bakıldığında (Taşgın ve Tekin, 2009; Tavlaş, 2012; Yanık ve Çamlıyer, 2015) bu değerlendirmeler yapılsa da Spor Lisesi ve Anadolu Lisesi açısından karşılaştıran çalışmalara ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Spor Lisesine yetenek sınavı ile yerleştirme olduğu, ayrıca beden eğitimi ve spor dersinin de öğrenciler tarafından ilgilenilen bir ders olduğu da göz önüne alındığında; lise düzeyinde sporu meslek olarak tercih eden ve spor yapan Spor Lisesi öğrencileri ile farklı meslekleri tercih etme potansiyeli olan ve spor yapmayan Anadolu Lisesi öğrencilerinin spora karşı tutumları belirlenerek karşılaştırılması amaçlanmıştır. Ayrıca belirlenen bu tutumların da; yaş, cinsiyet, gelir durumu, anne-baba eğitimi, eğitim alınan sınıf düzeyi, okul başarısı, okul dışında düzenli spor yapma, lisans olup olmaması, ailede spor yapan birinin olup olmamasına göre de farklılaşp farklılaşmadığı belirlenmek istenmiştir.

1.Yöntem

1.1. Araştırma Grubu

Betimsel bir çalışma olan araştırmanın evreni, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Kocaeli İli Merkez İlçede bulunan liselerden oluşmaktadır. Örneklem ise; seçkisiz olmayan örnekleme yönteminden uygun örnekleme yöntemi (Büyüköztürk, 2012) kullanılarak ulaşılabilir olduğu için Mimar Sinan Anadolu Lisesi ile Hayrettin Gürsoy Spor Lisesi araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırmanın örneklem grubu ise; bu liselerde 9-10 ve 11. Sınıfları temsilen seçilen sınıflarda araştırma hakkında bilgilendirme yapıldığında gönüllü katılmak isteyen öğrencilerden oluşmaktadır.

Tek bir Spor Lisesi olması nedeniyle bir Anadolu Lisesi alınmıştır. Mimar Sinan Anadolu Lisesi 100, Hayrettin Gürsoy Spor Lisesinden 100; toplamda da 200 öğrenci araştırmaya dahil edilerek başlanmıştır. Ancak dağıtılan ölçek formları incelendiğinde, boş bırakılan veya hatalı doldurulan ölçekler elenmiştir. Yapılan kontrolde; Mimar Sinan Anadolu Lisesinden 82, Hayrettin Gürsoy Spor Lisesinden 58 ölçek yönergeye uygun doldurulduğu, geçerli olduğu için toplam 140 ölçek formları dikkate alınmıştır. Ayrıca 12. Sınıflar okula devam etme oranı düşük ve üniversite sınavına girmeleri nedeniyle araştırmaya dahil edilmemişlerdir. Araştırma, gönüllü katılan 63'ü kız 77'si erkek olmak üzere toplam 140 öğrenciden oluşmuştur.

1.2 Veri Toplama Araçları

Bilgi Anketi: Literatür bilgileri ışığında ve araştırmacılar tarafından oluşturulan; öğrencilerin cinsiyet, sınıf düzeyi, yaşadıkları yer, gelir düzeyi, anne ve babanın eğitim düzeyi, spor yapıp yapmadıkları, okul başarısını belirlemeye yönelik 12 sorudan oluşan Kişisel Bilgi formu kullanılmıştır.

Beden Eğitimi ve Spor Tutum Ölçeği (BESTÖ): Öğrencilerin beden eğitimi ve spora karşı tutumlarının ölçülmesi için Demirhan ve Altay (2001) tarafından geliştirilen "Beden Eğitimi ve Spor Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0.82 olarak hesaplanan 12'si olumlu, 12'si olumsuz olmak üzere toplam 24 maddeden oluşan Ölçekten toplam puanlar üzerinden alınabilecek en düşük puan 24, en yüksek puan 120'dir. "Tamamen katılıyorum, Katılıyorum, Kararsızım, Katılmıyorum, Tamamen Katılmıyorum" şeklinde olan 5'li likert tipinde hazırlanmış ve verilerin girişinde, olumlu ifadeler "Tamamen katılıyorum" seçeneğinden başlayarak 5,4,3,2,1 şeklinde olumsuz ifadeler ise 1,2,3,4,5 şeklinde puanlanmaktadır (İmamoğlu, 2011).

1.3 Verilerin Analizi

Elde edilen veriler bilgisayar ortamında SPSS 16.0 paket programında analiz edilmiş, manidarlığı 0,05 düzeyinde sınanmıştır. Lise öğrencilerinin kişisel özelliklerini betimleyici frekans ve yüzde dağılımları çıkarılmıştır. Yapılan normallik sınavasında Sonrasında verilere parametrik ve non-parametrik testlerin hangisinin uygulanacağını belirlemek amacıyla normallik analizlerinden Skewness ve Kurtosis uygulanmıştır. Tabachnick ve Fidell (2013)'e göre -1.5 ve 1.5 arasında çıkan normality test sonuçlarının da normal dağılım gösterdiği kabul edilebilmekte olduğu için; ikili küme karşılaştırmaları için bağımsız grup-t testi, üç veya daha fazla küme karşılaştırmaları için tek yönlü varyans analizi (One Way ANOVA) kullanılmıştır.

2. Bulgular

Lise öğrencilerinin Beden eğitimi ve spor dersine karşı tutumlarının değerlendirilmesinin yanı sıra, sosyo-demografik özellikleri içeren; cinsiyet,

okudukları sınıf, yaş, yaşadıkları yerin özelliği, anne ve babanın eğitim düzeyleri, gelir düzeyi, spor yapma durumu ile lisans durumlarını gösteren yüzdeler dağılımları tablo 1 ve 2’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Sosyo Demografik Özelliklerine İlişkin Yüzdeler Dağılımları

Parametreler	N	%	Toplam	
Cinsiyet	Erkek	77	55,0	140
	Kadın	63	45,0	
Yaş	15-16	91	65,0	140
	17-18	49	35,0	
Yaşanılan Yer	İl	99	70,7	140
	İlçe-Kasaba	32	22,9	
	Köy	8	5,7	
Okul Türü	Anadolu Lisesi	82	58,6	140
	Spor Lisesi	58	41,4	
Sınıf Düzeyi	9. Sınıf	59	42,1	140
	10. sınıf	28	20,0	
	11. Sınıf	53	37,9	
Okul Başarısı	Çok İyi	20	14,3	140
	İyi	53	37,9	
	Orta	62	44,3	
	Zayıf	5	3,6	
	Çok Zayıf	-	-	
Düzenli Katıldığınız Okul dışı Spor Etkinliği	Var	82	58,6	140
	Yok	58	41,4	
Lisans Durumu	Var	70	50,0	140
	Yok	70	50,0	

Tablo 1’de araştırma kapsamına alınan lise öğrencilerinin 77 (%55,0)’i erkek, 63 (%45,0)’i kız, 15-16 yaş aralığında 91 (%65,0) öğrenci, 17-18 yaş aralığında ise 49 (%35,0) kişi, bu öğrencilerin devam ettiği sınıflara bakıldığında ise; 9.sınıf 59 (%42,1), 10.sınıf 28 (%20,0), 11.sınıf 53 (%37,9) okudukları görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin okul başarı düzeylerini; çok iyi 20 (%14,3) kişi, iyi 53 (%37,9) kişi, orta 62 (%44,3) kişi, zayıf 5 (%3,6) kişi şeklinde belirtmiştir.

Yine Tablo 1’e baktığımızda lise öğrencilerinden 82 (%58,6) kişi Mimar Sinan Anadolu Lisesi, 58 (%41,4) kişi Hayrettin Gürsoy Spor Lisesinde okumaktadır. Öğrencilerinin düzenli olarak katıldığı spor etkinliği 82 (%58,6) öğrenci var, 58 (%41,4) öğrenci yok olarak cevapladığı görülmektedir. Bu öğrencilerden 70 (%50,0) kişi lisanslı spor yaptığını, 70 (%50,0) kişi de spor yapmadığını belirtmiştir.

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Öğrenci Ailelerinin Sosyo Demografik Özelliklerine İlişkin Yüzdelerle Dağılımları

Parametreler		N	%	Toplam
Anne Eğitim Durumu	Okuryazar	4	2,9	140
	İlkokul Mezunu	79	56,4	
	Lise Mezunu	46	32,9	
	Üniversite	11	7,9	
Baba Eğitim Durumu	Okuryazar	5	3,6	140
	İlkokul Mezunu	57	40,7	
	Lise Mezunu	56	40,0	
	Üniversite	22	15,7	
Ailenin Aylık Geliri	1000 TL Altı	10	7,1	140
	1001-1500 TL	33	23,6	
	1501-2500 TL	55	39,3	
	2501 ve üzeri	42	30,0	
Ailede Spor Yapan Var mı?	Evet	56	40,0	140
	Hayır	84	60,0	
Aileniz Spor Yapmanıza İzin Veriyor mu?	Evet	124	88,6	140
	Hayır	1	,7	
	Kısmen	15	10,7	

Tablo 2'ye bakıldığında araştırma kapsamına alınan lise öğrencileri annelerinin eğitimini; 4 kişi (%2,9) okuryazar, 79 kişi (%56,4) ilköğretim, 46 kişi (%32,9) lise, 11 kişi de(%7,9) üniversite mezunu olarak yanıtlamışlardır. Baba eğitimini ise; 5 kişi (%3,6) okuryazar, 57 kişi (%40,7) ilköğretim, 56 kişi (%40,0) lise, 22 kişi de(%15,7) üniversite mezunu olarak belirtmişlerdir. Aile gelir durumunu ise 10 kişi (%7,1) 2000 tl ve altı, 33 kişi (%23,6) 2001-2500 tl arası, 55 kişi (%39,3) 2501-2500 tl arası, 42 kişi(%30,0) 2501 tl ve üzeri olduğunu açıklamıştır.

Tablo 2'ye bakıldığında lise öğrencilerinin ailesinde spor yapan var mı? Sorusuna; 56 kişi (%40,0) var derken, 84 kişi (%60,0) ailesinde spor yapan olmadığını belirtmiştir. Ayrıca lise öğrencilerine aileleriniz spor yapmanıza izin veriyor mu? Sorusuna; 124 kişi (%88,6) evet derken, 1 kişi (%7) hayır, 15 kişi de (%10,7) kısmen olarak yanıt vermiştir.

Tablo 3: Sosyo-Demografik Özelliklere Göre Tutum Ölçeği Varyans Analizi Sonuçları

Parametreler		N	ORT±Ss	P
Yaşanılan Yer	İl	99	93,23±17,84	,829
	İlçe-Kasaba	33	93,84±18,28	
	Köy	8	89,50±20,55	
Okuduğunuz Sınıf	9	59	94,05±18,89	,017*
	10	28	99,57±13,31	
	11	53	87,64±19,60	
Anne Eğitim Durumu	Okuryazar	4	100,25±11,02	,559
	İlkokul Mezunu	79	92,48±19,92	
	Lise Mezunu	46	91,10±17,05	
	Üniversite	11	98,54±17,61	
Baba Eğitim Durumu	Okuryazar	5	95,00±18,68	,910
	İlkokul Mezunu	57	92,57±17,83	
	Lise Mezunu	56	91,78±20,49	
	Üniversite	22	95,00±16,57	
Ailenizin Aylık Geliri	1000 TL Altı	10	97,40±17,28	,771
	1001-1500 TL	33	94,27±18,56	
	1501-2500 TL	55	91,65±17,59	
	2501 ve üzeri	42	91,80±20,62	
Okul Başarınız	Çok İyi	20	97,80±20,38	,072

	İyi	53	95,64±18,92	
	Orta	62	89,66±17,15	
	Zayıf	5	79,60±18,51	
	Çok Zayıf	-	-	
Aileniz Spor Yapmanıza İzin Veriyor mu?	Evet	124	93,41±18,08	
	Hayır	1	88,00	,486
	Kısmen	15	87,40±23,20	

*p<0.05

Tablo 3'e bakıldığında; okudukları sınıf düzeyi içerisinde en fazla puanın 10. Sınıflarda (99,57±13,31), sonrasında 9. Sınıflar (94,05±18,89) ve ardından 11. Sınıflar (87,64±19,60) şeklinde anlamlı şekilde (p=,017, p<0.05) giderek düşme gösterdiği bulunmuştur. Sosyo-demografik değişkenlerden; ailesinde spor yapan olup olmaması, okul başarı durumu, aile gelir düzeyi, anne-baba eğitim düzeyi, yaşanılan yer gibi değişkenler açısından ise anlamlı bir farklılaşma olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 4: Sosyo Demografik Değişkenler ile Lise Türü Açısından Puanların Analizi
T Testi Sonuçları

Parametreler		Ort±Ss	p
Cinsiyet	Erkek	94,93±18,51	,122
	Kız	90,03±18,56	
Düzenli Katıldığınız Okul Dışı Spor Etkinliği	Var	95,75±16,30	,022*
	Yok	88,44±20,90	
Lisansınız Var Mı?	Var	95,24±17,00	,111
	Yok	90,21±19,93	
Ailede Spor Yapan Var Mı?	Evet	90,30±19,67	,210
	Hayır	94,34±17,84	
Yaşınız	15-16	95,45±18,04	,018*
	17-18	87,67±18,84	
Lise Türü	Anadolu Lisesi	89,92±20,85	,034*
	Spor Lisesi	96,68±14,19	

*p<0.05

Tablo 4'e bakıldığında lise öğrencilerinin sosyo-demografik özelliklerinden; cinsiyet, yaş, spora katılım durumu, lisansı olup olmadığı, ailesinde spor yapan kişi olup olmadığı ve okuduğu okul türüne göre beden eğitimi ve spora karşı tutumların farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin puan ortalamaları görülecektir. Bu karşılaştırmada, cinsiyet, ailede spor yapan olması durumu ve lisansı olup olmamasına göre anlamlı bir farklılık oluşmamıştır. Ancak yaş, okul türü ve düzenli olarak spora katılım durumuna göre anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bu farklılığın da; spor yapanlar (95,75±16,30), spor lisesinde okuyanlar (96,68±14,19), 15-16 yaş grubunda olanlarda (95,45±18,04) beden eğitimi ve spora ilişkin tutum puanlarının anlamlı derecede daha yüksek olduğu görülmüştür ($p<0.05$).

3. Tartışma

Yapılan çalışmada lise öğrencilerinin son 5 yıldır ikamet ettiği yerleşim yerine göre bakıldığında sonuç anlamsız görülse de, köyde yaşayanların tutumları kent ve kasabaya göre daha düşük bulunmuştur. Her ne kadar sonuç anlamlı olmasa da köyde yaşayanların bedensel aktivitede bulunma olanaklarının olması kentte yaşayanların ise tersine apartman yaşantısı içinde olması ve beden eğitimi ve spor dersinin kentte yaşayanlara bir tür hareket imkanı sunmasından kaynaklanmış olabileceği düşünülmüştür. Literatüre bakıldığında da; araştırma bulgularımızı destekler şekilde öğrencilerin ikamet ettikleri bölgeye göre beden eğitimi ve spora ilişkin tutumları anlamsız bulunmuştur (Gürbüz, 2011; Sivrikaya ve Kılçık, 2017).

Ayrıca öğrencilerin okuduğu sınıfa göre tutum puanları incelendiğinde 10. Sınıf öğrencilerin tutum puanları diğer sınıf düzeylerine göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Literatürde sınıf düzeyine göre, özellikle lise 10. Sınıf öğrencilerinin beden eğitimi ve spora yönelik tutumlarını anlamlı bulan çalışmalar da mevcuttur (Taşgın ve Tekin, 2009; Tavlaş, 2012). Bu çalışmaların aksine öğrencilerin devam ettiği sınıf düzeyine göre beden eğitimi ve spora ilişkin tutumları anlamsız bulan çalışmalara da rastlanmaktadır (Göksel ve Caz, 2016). Bizim çalışmamızda beden eğitimi ve spora ilişkin tutum puanları diğer sınıflara göre 10. sınıflarda yüksek çıkmıştır. Bunun nedeni olarak; 9 sınıfta öğrencilerin okula ve derse uyum sürecinde olmaları, 11. Sınıflarda artık üniversite sınavına yönelik çalışmanın başlaması, 10 sınıfta okula uyum sağlanması ve henüz üniversite hazırlık çalışmalarının başlamamasından kaynaklanmış olabileceği düşünülmüştür.

Her ne kadar sonuçlar anlamlı olmasa da anne eğitim düzeyine göre beden eğitimi ve spora yönelik tutumların annesi okuryazar ve üniversite mezunu olanlar lehine sonuçlar alındığı görülmüştür. Anne eğitim düzeyinde olduğu gibi sonuçlar anlamlı bulunmasa da babası okuryazar ve üniversite mezunu olanlarda beden eğitimi ve spora yönelik tutumların daha yüksek olduğu görülmüştür. Yine sonuçlar anlamlı görülme de; düşük gelire sahip olanların beden eğitimi ve spora yönelik olumlu tutum puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Literatürde

gelir açısından fark bulan çalışmaların olduğu da görülmüştür. Bu çalışmalarda; gelirin yüksek olması, yaşam doyumunu yükselttiği böylece spora yönelimi arttırdığı ve tutumları da olumlu yönde değiştirdiği ileri sürülmüştür. (Acar, 2009; Belli, Bedir ve Turan, 2019; Kızılkaya, 2009).

Okul başarısı açısından bakıldığında; lise öğrencilerinin başarısı yükseldikçe tutum puanlarını da arttırdığı, ancak bu puanlar arasındaki farkların anlamlı olmadığı bulunmuştur.

Ailenin spora izin verip vermemesi spora yönelik tutumda etkili olup olmadığı merak edilerek sorgulanmış fakat anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Literatüre bakıldığında da; bu bulguları destekleyen çalışmaların olduğu görülmüştür (Shajie et al., 2014). Ancak yapılan çalışmalarda ailesi tarafından spor yapmaları desteklenen öğrencilerin beden eğitimi ve spora yönelik tutumlarının olumlu olduğu, bunun nedeni de aile desteğinin spordaki başarı durumunu etkilemesinden kaynaklı olabileceği açıklamaları yapan araştırmalar da mevcuttur (Elçi ve Mülazimoğlu- Ballı, 2014; Sivrikaya ve Kılçık, 2017).

Yaptığımız çalışmada cinsiyet açısından beden eğitimi ve spora yönelik tutum değişikliği görülmemiştir. Literatüre bakıldığında da benzer şekilde spora yönelik tutumun cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığı ve cinsiyetin sportif tutum üzerinde ayırt edici bir değişken olmadığı bulunmuştur (Belli vd., 2019; Göksel vd., 2017; Göksel ve Caz, 2016; Gürbüz ve Özkan, 2012; Keskin, 2015; Koçak, Tuncel ve Tuncel, 2015; Van Wersch, Trew & Turner, 1992; Yanık ve Çamlıyer, 2015). Bu sonuçların aksine yapılan bazı çalışmalarda cinsiyet değişkenine göre erkeklerin kadınlara oranla daha fazla spora yönelik pozitif bir tutum sergiledikleri belirlenmiştir (Balyan, Balyan ve Kiremitçi, 2012; Çelik ve Pulur; 2011; Kangalgil vd., 2006; Koçak, 2014; Şiko ve Demirhan 2002; Tavlaş, 2012; Türkeli vd., 2017; Türkmen vd., 2016).

Lise öğrencilerinin okul dışında katıldıkları herhangi bir etkinliğin olup olmaması sorgulandığında, ders dışı etkinliklerle katılanların beden eğitimi ve spora ilişkin tutum puanları anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Literatüre bakıldığında ise; konuyla ilgili detaylı çalışmalara rastlanılmasa da öğrencilerin en çok beden eğitimi dersinde değişik aktivitelerden hoşlandıkları, sonrasında eğitiminin davranışlarına bakarak karar verdikleri bildirilmiştir (Ryan, Fleming & Maina, 2003). Nitekim spor yapmanın bedensel, sosyal, ruhsal kazanımları göz önüne alındığında; beden eğitimi öğretmenlerinin gerek ders içerisinde gerek ders dışında öğrencileri farklı etkinliklere yönlendirmesi, beden eğitimi ve spora yönelik olumlu tutum geliştirilmesi açısından önemlidir.

Lisanslı spor yapanlar lehine beden eğitimi ve spora yönelik tutumların olumlu yönde farklılaştığı görülmüştür. Literatüre bakıldığında; spor yapmanın beden eğitimi ve spora yönelik tutumları etkilediği, Elit sporcuların, elit olmayanlara göre

daha fazla yaşam doyumuna sahip olduklarını ve dolayısıyla spora yönelik tutumun da olumlu yönde değiştiği söylenmiştir (Belli vd., 2019; Kangalgil vd., 2006; Toros, 2001). Bu çalışmaların aksine; lisanslı ve lisanssız spor yapan öğrencilerin tutumları arasında herhangi bir farklılık bulmayan çalışmalara da rastlanmaktadır (Alpaslan, 2008).

Ailesinde spor yapanlar olup olmaması durumuna göre beden eğitimi ve spora yönelik tutumların anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmüştür. Ancak literatüre bakıldığında ailesinden herhangi birinin spor yapıyor olması beden eğitimi ve spora yönelik tutumu olumluylaştıran bir faktör olarak görülmektedir (Clement, Brooks & Wilmoth, 2009; Çelik ve Pulur, 2011; Sivrikaya ve Kılçık, 2017).

Yaptığımız çalışmada 15-16 yaş grubu öğrencilerde beden eğitimi ve spora yönelik olumlu tutumlar anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Literatüre bakıldığında da; yaş değişkeninin beden eğitimi ve spora yönelik tutum açısından farklılaşma yaratan bir etken olduğu bulunmuştur (Belli vd., 2019; Toros, 2001). Yaş açısından beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarda olumlu yönde ve anlamlı sonuç bulan çalışmaların aksine yaş ile ilişkili olmadığını bildiren çalışmalar da mevcuttur (Göksel vd., 2017; Göksel ve Caz, 2016; Keskin, 2015; Türkmen vd., 2016).

Araştırma bulgularımız literatürde yer alan ergenlik döneminde tutumların şekillendiğine ve sonraki süreçte bu tutumların kemikleştigiine ilişkin (Güllü ve Güçlü, 2009; Morgan, 2000) bilgilerle yorumlandığında; lise hatta lise öncesi dönemde beden eğitimi ve spora ilişkin tutumların çalışılması önemli görülmüştür. Özellikle günümüzde hareketsiz yaşamın getirdiği, bedensel, sosyal ve ruhsal olumsuzluklar ve bu olumsuzlukların giderilmesinde spor yapmanın önemli olduğu da göz önüne alındığında erken yaşta spora katılım sağlanması açısından olumlu tutum geliştirilmesi gerekli görülmüştür.

Tutum, herhangi bir duruma yönelik bilişsel, duygusal bir tür eğilim olarak düşünüldüğünde bu çalışma bulgularında Spor Lisesi okuyanların beden eğitimi ve spor dersine ilişkin eğilimlerinin Anadolu Lisesine oranla anlamlı derecede yüksek olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmalar incelendiğinde her ne kadar Spor Lisesi ile Anadolu Lisesi karşılaştıran araştırmalar olmasa da, Meslek Lisesi ile Anadolu Lisesi karşılaştırıldığından lise türü açısından beden eğitimi ve spora yönelik tutumlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Çelik ve Pulur, 2011). Aldığımız sonuç; Spor Lisesi öğrencilerinin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda bu okula girdikleri de göz önüne alındığında; mesleki yönelimleri ve zaten spora yönelik yetenek sınavından geçenlerin girdiği Spor Lisesinde bu sonuç beklenen bir durumdur. Ayrıca literatürde beden eğitimi derslerinin içeriği ve öğretim yöntemlerinin öğrencilerin tutumlarını etkilediği (Subramaniam & Silverman, 2000)

bilgileriyle bakıldığında, Spor Lisesinde ders içeriklerinin Anadolu Lisesine göre daha yapılandırılmış olmasından kaynaklı olabileceği düşünülmüştür.

Kaynakça

Acar, M. (2009). *Zihinsel ve fiziksel özürlü çocuğa sahip anne ve babaların yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Alpaslan, S. (2008). *Ortaöğretim öğrencilerinin beden eğitimi öğretmenlerinin sergilediği öğretim davranışlarına karşı algıları ve öğrencilerin bu derse karşı geliştirdikleri tutumları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Balyan, M., Balyan, K. Y. ve Kiremitçi, O. (2012). Farklı sportif etkinliklerin ilköğretim 2. kademe öğrencilerinin beden eğitimi dersine yönelik tutum, sosyal beceri ve öz yeterlik düzeylerine etkileri. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 14(2), 196-201.

Belli, E., Bedir, F. ve Turan, M. (2019). Üniversite öğrencilerinin spora yönelik tutumları ile yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)*, 9, 89-103.

Büyükoztürk, Ş. (2012). Örneklem yöntemleri. 10. 04. 2020 tarihinde <http://w3.balikesir.edu.tr/~msackes/wp/wp-content/uploads/2012/03/BAY-Final-Konulari.pdf> adresinden alındı

Clement, D., Brooks, D. & Wilmoth, B. (2009). Parental attitudes towards physical activity: A preliminary analysis. *Fitness Society of India*, 5(2), 1- 11.

Çelik, Z. ve Pular, A. (2011). Ortaöğretim öğrencilerinin beden eğitimi ve spora ilişkin tutumları. *VAN/YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi Özel Sayısı*, 115-121.

Çöndü, A. (2004). *Beden Eğitimi Ve Sporda Özel Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Demirhan, G. ve Altay, F. (2001) Lise birinci sınıf öğrencilerinin beden eğitimi ve spora ilişkin tutum ölçeği. *H.Ü. Spor Bilimleri Dergisi*, 12 (2), 9-20.

Elçi, G. ve Mülazımoğlu-Ballı, Ö. (2014). Ebeveynlerin çocuklarının serbest zaman aktiviteleri ve spora katılımlarıyla ilgili görüş ve beklentileri. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 6(1), 36-46.

Gökalp, M., Şahenk, S. S. ve Türkmen, M. (2011). Beden eğitimi derslerinde uygulanabilecek çok kültürlü oyun örnekleri. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 23-31.

Göksel, A. G., Çağdaş, C. A. Z., Yazıcı, Ö. F., ve İkizler, H. C. (2017). Farklı bölümlerdeki öğrencilerin spora yönelik tutumlarının karşılaştırılması: Marmara üniversitesi örneği. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 123-134.

Göksel, A., G. ve Caz, Ç. (2016). Anadolu lisesi öğrencilerinin beden eğitimi dersine yönelik tutumlarının incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-9.

Güllü, M. ve Güçlü, M. (2009). Orta öğretim öğrencileri için beden eğitimi dersi tutum ölçeği geliştirilmesi. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 138-151.

Gürbüz, A. (2011). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerin beden eğitimi ve spor dersine ilişkin tutumlarının belirlenmesi (Muğla il örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Gürbüz, A. ve Özkan, H. (2012). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin beden eğitimi ve spor dersine ilişkin tutumlarının belirlenmesi (Muğla il örneği). *Pamukkale Journal of Sport Sciences*, 3(2),78-89.

İnceoğlu M.(2004) *Tutum, Algı, İletişim*. Ankara: Kesit Tanıtım Ltd. Şti.

İmamoğlu, C. (2011) *Aktif olarak spor yapan ve spor yapmayan lise öğrencilerinin beden eğitimi dersine karşı tutumlarının karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kangalgil, M., Hünük, D. ve Demirhan, G. (2006). İlköğretim, lise ve üniversite öğrencilerinin beden eğitimi ve spora ilişkin tutumlarının karşılaştırılması. *H.Ü. Spor Bilimleri Dergisi*, 17 (2), 48-57.

Karagün, E. (2016). Gençlik Dönemi Ruh Sağlığı Açısından Beden Eğitimi ve Spor Dersi. A. Görgün Baran, M. Çakır (Ed.) *İnter-Disipliner Yaklaşımla Gençliğin Umudu Toplumun Beklentileri* içinde (ss.391-412). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Keskin, Ö. (2015). *Ortaokul öğrencilerinin beden eğitimi dersine yönelik tutumlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi: Sakarya ili örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Klausmaier, H.J. & Goodwin , W.(1966). *Leaming and human abilities*. Newyork: Harper and Row.

Kızılkaya, A. (2009). *Lise öğrencilerinin spora katılımında ailenin etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

Koçak, F., Tuncel, S. ve Tuncel, F. (2015). Spor alanında öğrenim gören üniversite öğrencilerinin sporda sürdürülebilirliğe ilişkin tutumlarının belirlenmesi. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 13(1), 29-39.

Koçak, F. (2014). Üniversite öğrencilerinin spora yönelik tutumları: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 12(1), 59-69.

Morgan, C. T. (2000). *Psikolojiye giriş* (Çev. S. Karakaş). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları.

Özkara, A. B., Kalkavan, A. ve Çavdar, S. (2015). Spor bilimleri alanında eğitim alan üniversite öğrencilerinin yaşam doyum düzeylerinin araştırılması. *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*. July: Special Issue, 3, 336-346.

Ryan, S., Fleming, D. & Maina, M. (2003). Attitudes of middle school students toward their physical education teachers and classes. *Phys Educ*, 60(2), 28-42.

Şişko, M. ve Demirhan, G. (2002). İlköğretim okulları ve liselerde öğrenim gören kız ve erkek öğrencilerin beden eğitimi ve spor dersine ilişkin tutumları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 205-210.

Şhajie, K., Raouf, M., Nayerabadi, M., & Houshyar, K. (2014). Effect of parental attitude toward physical activity on sport participation of their children in school. *Advances in environmental Biology*, 2211-2216.

Sivrikaya, Ö. ve Kılçık, M. (2017). İlköğretim okulları 2. kademe öğrencilerinin beden eğitimi ve spor dersine ilişkin tutumlarının belirlenmesi (Düzce Örneği). *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 12 (1), 1-15.

Subramaniam, P.R. ve Silverman, S. (2000). Validation of scores from an instrument assessing student attitude toward physical education. *Meas Physical Educ Excer Sci*, 4, 29-43.

Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S.(2013). *Using Multivariate Statistics*. Boston: Pearson Education Limited.

Tanrıverdi, H. (2012). Spor ahlakı ve şiddet. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 5(8),1071-1093.

Taşgın, Ö. ve Tekin, M. (2009). Çeşitli değişkenlere göre ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin beden eğitimi ve spor dersine ilişkin tutum ve görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17 (2), 457-466.

Tavlaş, S. (2012). *Erzurum ilindeki ortaöğretim öğrencilerinin beden eğitimi dersine ilişkin tutumlarının incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Türk Dil Kurumu (2019). *Beden eğitimi*. 15 Ekim 2019 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/>. adresinden alındı.

Toros, T. (2001). *Elit ve elit olmayan erkek basketbolcularda hedef yönelimi, güdüsel (motivasyonel) iklim ve hedeflerin özgünlük ve güçlük derecesi özelliklerinin yaşam doyumuna etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

Türkeli, A., Hazar, Z., Tekkurşun-Demir, G. ve Namlı, S. (2017). Beden eğitimi ve spor alanında pedagojik formasyon alan öğrencilerin öğretmen özyeterlikleri ile mesleğe yönelik tutumlarının incelenmesi. *İnönü Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi (İÜBESBD)*, 4(3), 01-11.

Türkmen, M., Abdurahimoğlu, Y., Varol, S., ve Gökdağ, M. (2016). İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin spora yönelik tutumlarının incelenmesi (Bartın Üniversitesi örneği). *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 48-59.

Van Wersch A. K., Trew, E. & Turner, I. (1992). Post-pri mary school pupil's interest in physical education: age and gender differences. *British Journal of Educational Psychology*, 62(1),56-72.

Yanık, M. ve Çamlıyer, H. (2015). Ortaöğretim 9. sınıf öğrencilerinin beden eğitimi ve spora ilişkin tutumları ile okula yabancılaşma düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Uluslararası Spor Egzersiz ve Antrenman Bilimi Dergisi*, 1(1), 9-19.

Yetim, A. (2014). *Sosyoloji ve Spor*. (6. Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi.

**KADINLARIN YOKSULLUKLA MÜCADELESİNDE SOSYAL YARDIMLARIN
ROLÜ: ERZURUM'DA BİR UYGULAMA**
**THE ROLE OF SOCIAL ASSISTANCES IN WOMEN'S STRUGGLE AGAINST
POVERTY: A CASE STUDY ON ERZURUM**

EMİNE DEMET EKİNCİ HAMAMCI

Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

emine.hamamci@erzurum.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0003-2808-2186>

KÜBRA ANIK

Yüksek Lisans Mezunlu, Erzurum Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

kubraanik1@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-3544-9807>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute

S.10, Nisan | April 2020, Erzurum

ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 27.03.2020
Kabul Tarihi | Accepted Date : 15.04.2020
Sayfa | Pages : 105-131
 <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.134>

www.etusbe.com

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

 iThenticate

KADINLARIN YOKSULLUKLA MÜCADELESİNDE SOSYAL YARDIMLARIN ROLÜ: ERZURUM'DA BİR UYGULAMA *

Emine Demet EKİNCİ HAMAMCI, Kübra ANIK

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S.10, Nisan 2020, Sayfa: 105-131

ÖZ

Birçok toplumda kadınlar istihdam, çalışma koşulları, eğitim imkânları, sosyal yaşama katılım vb. hususlarda erkeklere nazaran daha kötü koşullara sahiptir. Bu durum ise kadınların yoksulluktan daha fazla etkilenmesine ve yoksulluğa karşı daha büyük bir mücadele vermesine yol açmaktadır. Bu mücadelede kadınlara birçok sosyal yardımlaşma kurumu da yardımcı olmaya çalışmaktadır. Ancak "Sosyal yardımlardan kadınlar haberdar mı?" ve "Verilen destekler kadınların sorunlarını çözüme kavuşturabilmekte mi?" sorularını cevaplandırmak önem arz etmektedir. Bu doğrultuda çalışmada farklı kurumlar tarafından verilen sosyal yardımların yoksulluk ile mücadeledeki rolünü ve kadınların bu kurumlara bakış açısını tespit etmek amaçlanmıştır. Çalışmada Erzurum ilinde ikamet eden görece yoksul (ilk %10'luk dilim) 200 kadın ile bir anket çalışması yürütülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre kadınlar hibe şeklinde yardım almaktan hoşlanmamakta ve sosyal yardım kuruluşlarının yardımlarından haberdar olmada sıkıntı yaşamaktadır. Ayrıca parasal destekler sadece günlük ihtiyaçları karşılayabilmektedir. Bunun yerine katılımcılar mesleki yeterlilik kazanabilecekleri imkânlar yakalayarak istihdama katılmak istemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Yoksulluğu, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Sosyal Yardımlar, Erzurum

THE ROLE OF SOCIAL ASSISTANCES IN WOMEN'S STRUGGLE AGAINST POVERTY: A CASE STUDY ON ERZURUM

ABSTRACT

In many societies, women have worse conditions in matters as employment, educational opportunities, participation in social life, etc. than men. This problem causes women to be more affected by poverty and to struggle against it. Many social assistance organizations also try to help women in the struggle against poverty. But at this point, it is important to answer some questions as "Are women aware of social assistances?" and "Could these supports solve women's problems?". The aim of this study is to determine the role of social assistances aid given by different institutions in the struggle against poverty and women's perspective on these institutions. In the study, a questionnaire has been conducted with 200 relatively poor women (first 10%) residing in Erzurum. According to the results, women do not like to receive benefits in the form of grants and have difficulties in being aware of the social assistances. In addition, monetary supports could only meet daily needs. Instead, the women desire to participate in employment by capturing some opportunities to enhance their professional competence.

Keywords: Women poverty, Struggle against poverty, Social assistances, Erzurum

* Bu çalışma, "Kadınların Yoksullukla Mücadelesi: Sosyal Yardımlaşma Kurumlarının Rolü" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Giriş

Yoksulluk kısaca; günlük temel ihtiyaçların tamamını veya büyük bir kısmını karşılayacak yeterli gelire sahip olamama durumudur. Fiziksel, psikolojik ve sosyal kısıtlılık hali olan yoksulluk; bireylerin karınlarını doyuramamaları, barınacak yer bulamamaları, eğitim ve sağlık ihtiyaçlarını karşılayamamaları, temiz suya ulaşamamaları vb. olarak tanımlanabilmektedir. Yoksulluğun nedenleri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Hatta bir ülke içerisinde ikamet edilen bölgeye, yaşa, dini inanca, ırka, dünya görüşüne, eğitime, gelir düzeyine göre de farklılaşmaktadır. Bundan dolayı yoksulluğun nedenleri üzerinde ortak fikir birliği bulunmamaktadır. Ancak ülkeler yoksulluğu yok etmek ya da en azından minimum düzeye indirmek amacıyla gerek ulusal gerekse uluslararası bazda mücadele etmekte ve yoksullukla mücadele stratejileri geliştirmektedir.

Yoksullukla mücadele stratejileri; hibe şeklindeki yardımlardan, kişinin girişimcilik ruhunu geliştirerek daha kalıcı çözüm getirmeye kadar geniş bir yelpazeyi içermektedir. Bu nedenle belli kalıplar içerisinde sınıflandırılmamaktadır. Ancak gerçekleştirilen etkinlikler sorunun sürekli gündemde tutulmasına ve farklı bakış açılarına sahip stratejilerin geliştirilmesine olanak sağlamaktadır.

Yoksulluğun var olduğu her yerde kadınlar başta yer almakta, maddi ve manevi sıkıntılara maruz kalmaktadır. Neredeyse tüm toplumlarda cinsiyet ayrımcılığı ile karşılaşan kadınlar istihdam, çalışma koşulları, eğitim imkânları, sosyal yaşama katılım vb. birçok hususta erkeklere nazaran daha kötü koşullara sahiptir. Bu durum ise kadınların yoksulluktan daha fazla etkilenmesine yol açmaktadır. Ancak kadınlar başta çocukları olmak üzere ailesinin yüzleştiği yoksulluğu gidermek için yoğun çaba harcamaktadır. Yapılan araştırmalar kadınların yoksullukla mücadelede erkeklere göre daha büyük savaş verdiklerini göstermektedir. Bu sebeple kadınların yaşadığı yoksulluğu ve söz konusu yoksulluğa karşı verdikleri mücadeleyi anlamak önem teşkil etmektedir. Böylece yapılacak doğru tespitler ile ileriye dönük doğru çözüm yollarını bulabilmek mümkün olabilecektir.

Çalışmada Erzurum ilinde ikamet eden yoksul kadınların yoksulluğa karşı verdikleri mücadele ve bu mücadelede sosyal yardımların rolünü tespit etmek amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda Erzurum il merkezine bağlı üç ilçe belediyesinde (Yakutiye, Palandöken, Aziziye) ikamet eden ve görece olarak daha düşük gelir grubunda (ilk %10'luk dilimde) yer alan 200 kadın ile bir anket araştırması yürütülmüştür.

Çalışmanın devamı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yoksullukla mücadele politika ve stratejileri ele alınarak Türkiye'de yoksullukla mücadele eden kurum ve kuruluşlar ile ilgili kısa bilgiler verilmektedir. Çalışmanın ikinci kısmında

ise Erzurum'da yoksul kadınlar ile yapılan anket araştırmasının sonuçları aktarılmaktadır.

2. Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Yardımların Mücadeledeki Yeri

Tarihin her döneminde toplumlar çeşitli nedenler ile ortaya çıkan dar ya da geniş boyutta yoksulluk problemi ile karşı karşıya kalmışlar ve bu problemin çözümü için mücadele etmişlerdir. Ancak yoksulluğun neden ve sonuçlarına ilişkin ilk sistematik çalışmalar 17. yy.de İngiltere'de yaşanan ekonomik ve sosyal dönüşümler sonucu ortaya çıkmıştır (Akçiçek, 2016). Söz konusu dönüşümleri tetikleyen en önemli unsurlardan biri coğrafik keşiflerdir.

Coğrafik keşifler özellikle Batı Avrupa ülkelerinin daha geniş bir coğrafyaya hükmetmesine ve bu coğrafyaların servetinde söz hakkına sahip olmalarına imkân tanımıştır. Bu dönemde hüküm süren Merkantilizm ise sürecin ekonomik dayanağını oluşturmuştur.

Merkantilizm 15. yy. ortasından 18. yy. kadar Batı Avrupa'da iktisadi yapıyı şekillendiren sistemdir. "Merkantilizm'e göre değerli madenlere sahip olmak bir ülkenin zenginliğinin kaynağıdır" (Ersoy, 2012: 135-136). Söz konusu değerli madenlere sahip olmanın yolu ise ticarettir. Merkantilistler, bir başka topluluğun yoksulluğuna neden olsa da sömürü ile ülkelerin zenginliğini arttırmayı doğal bir yöntem olarak kabul etmişlerdir.

17. yy.de mülkiyet hakları tartışması ile siyasal bir kuram olarak gelişmeye başlayan liberalizm, merkantilizmin aksine yoksulları dışlamayan bir yaklaşımdır. Dönemin liberalleri bir yandan özel mülkiyet haklarını savunurken öte yandan bu hakkın, yoksul yardımlarını önlememesi gerektiğini ve kişisel refah gibi sosyal refahın da önemli olduğunu savunmuşlardır (Şenses, 2014: 32). Liberal akımın öncüleri olan bu aydınlar Fizyokratlar olarak adlandırılmıştır. Fransa'da yaygınlaşan yoksulluk ve sefaleti önlemeye yönelik bazı çözümler üretmeye çalışan Fizyokratlar için yoksulluk ile mücadelede tek kaynak toprağın insana verdikleri, yani tarım sektörüdür (Ersoy, 2012; Özgüler, 2014).

18. ve 19. yy.de sanayileşmeye dayalı kapitalizm yaygınlaşınca bilim adamları bölüşüm ve yoksulluk problemi ile daha çok ilgilenmişlerdir. "Ekonomi biliminin kurucusu sayılan Adam Smith ülkeler zenginleşirken yoksulluğun artmasını ciddi bir çelişki olarak gündeme getirmiştir. Smith'e göre fertlerinin önemli bir kısmı yoksul olan ülkeler, refah içinde olamazlar ve bu sebeple çalışan yoksullar için daha yüksek ücretler ödenmelidir. Diğer önemli bir iktisatçı Marshall ise yoksulluğun sebebini istihdam ile ilişkilendirmiş ve başkalarının lüks yaşamaları için bazılarının çalışıp çabalamalarının doğanın bir emri olmadığını savunmuştur" (Şenses, 2014: 33-34). 20. yy. sonlarına gelindiğinde ise yaşanan ekonomik krizler sonucu yoksulluk daha yaygın bir hale gelmiştir (Burkett, 1990). Özellikle Soğuk Savaş'ın

sona ermesi ve küreselleşmenin tüm dünyayı kuşatması, yoksulluğu tüm ülkelerin başlıca problemlerinden biri yapmıştır.

Yoksullukla mücadele stratejileri/politikaları ülkelerin uyguladığı ekonomik sistemin bir sonucudur ve sistemin genel bakış açısını yansıtmaktadır. Bu doğrultuda ülkelerin uyguladığı stratejileri liberal yaklaşım ve sosyal devlet anlayışı şeklinde iki alt başlıkta ele almak mümkündür.

Liberallere göre yoksulluk probleminin kaynağı genellikle devlettir ve yoksulluğun çözümünde devletin etkili olması mümkün değildir (Karagül, 2011). Devlet yalnızca liberal bir ortam oluşturmalıdır. Müdahaleler ve nakit yardımları piyasanın işleyişini bozacaktır.

Liberaller devletin düşük gelirli bireylere yardım etmesinin onları daha erken evliliğe yönlendireceğini, bu nedenle nüfus artışına sebep olacağını belirtmektedir. Ayrıca yüksek gelir elde edenlerin tasarrufları azalacak ve ekonomik büyüme hızı yavaşlayacaktır. Liberaller ekonomik büyümeyi, yoksulluk ile mücadelede en etkin yöntem olarak değerlendirmiş ve ekonomik büyüme gerçekleştiğinde elde edilecek faydaların yoksul bireylere az miktarda da olsa ulaşabileceğini savunmuştur (Kaya, 2009: 89).

Sosyal refah devlet düşüncesi, liberal bakış açısının aksine, yoksulluğun giderilmesinde devletin etkin rol üstlenmesinin gerektiğini savunmaktadır. Devletin örgütlenmesinin sermaye sahiplerinin çıkarlarını korumaktan ziyade, sayıca daha fazla olan düşük gelirli bireylerin çıkarlarını korumak şeklinde olmalıdır. Bu yaklaşıma göre esas amacı kârını arttırmak ve sermaye birikimini sağlamak olan özel sektörü destekleyici ve önünü açıcı politikalarla sosyal içerikli politikaları aynı anda yürütebilmek mümkün değildir (Karagül, 2011: 114). Devlet, yoksulluk problemini çözmek için maliye politikalarını (vergi ve harcama politikaları vb.) etkin olarak kullanmalıdır. Yoksullukla mücadelede devlete önemli rollerin düşeceği ve gelirin yeniden dağıtımı ile yoksulluk probleminin çözüleceği savunulmaktadır.

Yukarıda kısaca ifade edilen bu birbirine tamamen zıt düşünce sistemleri temel alınarak yoksulluğa yönelik dolaylı ve doğrudan şeklinde iki yaklaşım ortaya çıkmıştır.

Dolaylı yaklaşım, büyümenin hızlandırılmasını ve gerçekleşen büyüme ile yoksul bireylerin gelirlerinde ve yaşam standartlarında iyileşmeyi sağlamayı amaçlamaktadır. Büyümenin yoksul bireylerin yaşam standartlarını yükselteceği ve gelir düzeylerini arttıracacağı görüşü ortaya çıkmaktadır. Büyüme hem yoksullukla yakın ilişkisi olan eğitim, sağlık gibi temel hizmetleri sunma kapasitesini ve istihdam olanaklarını arttırırken hem de gelir dağılımını etkileyecektir (Şenses, 2014: 221-222). Ancak ülkelerin büyüme hızları kadar bu büyümenin dezavantajlı kesimlere (kadınlar, çocuklar vb.) yayılımı da önemlidir. Büyümenin olduğu

yörelere gelir dağılımı adil bir şekilde gerçekleşmezse yoksulluğun azaltılması yönünde meydana gelen pozitif gelişmelerin faydaları azalacaktır (Şenses, 2014: 223).

Ekonomik büyüme yoksulluğu azaltmada önemli olmakla birlikte, bazen yeterli gelmemekte ve değişik toplum kesimlerini farklı derecelerde etkileyebilmektedir. Bu noktada doğrudan yaklaşım bireylerin ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmadığını ele alarak kıyaslama yapmaktadır. Doğrudan yaklaşım, kamu temel araçlarını (eğitim, sağlık politikaları, vergi vb.) kullanarak gelirin ikincil dağılımına etkin bir şekilde müdahil olmaktadır (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011). Bu yaklaşıma göre yoksul bireyler diğer bireyler ile eşit bir şekilde kamu hizmetlerine ve kaynaklara ulaşabilirse yoksulluk önemli ölçüde azaltılabilir.

Yoksullukla mücadelede doğrudan mücadelenin etkin olması için;

- Yoksul kitlenin doğru bir şekilde belirlenmesi,
- Yoksullukla mücadelenin kamuoyu tarafından öncelikli bir hedef olarak benimsenmesi ve uygulanacak politikaların halk tarafından desteklenmesi,
- Her kademede hızlı karar alabilecek bürokratların olması ve uygulamanın saydam işlemesi gerekmektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 72).

Yoksullukla mücadelede her ülke kendisine ait bir sistem oluşturarak farklı yapılanmalara gitmiştir. Bazı ülkeler yoksullukla mücadeleyi devlet politikası olarak benimseyip merkezi ve yerel teşkilatını görevlendirirken bazı ülkeler ya Sivil Toplum Kuruluşlarına süreci devretmiş ya da uluslararası çapta kurumlardan (Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Para Fonu vb.) destek almıştır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi yoksullukla mücadelede çok çeşitli araçlar bulunmaktadır. Ancak bu araçlar içerisinde özellikle sosyal yardımlar oldukça yaygındır. Sosyal yardımlar, temel ihtiyaçlarını karşılayabilme olanaklarından yoksun olan kişilere yönelik bir sosyal güvenlik yöntemidir (SYDGM, 2006). Sosyal yardımlar kalıcı çözüm getirmeye yönelik uygulamalar değildir. Bu yardımlarda amaç, temel ihtiyaçlarını bile karşılamada zorlanan bireylerin yoksulluğunun hafifletilmesi ve geçici olarak giderilmesidir (Güneş, 2012). Bu doğrultuda sosyal yardımlar genellikle barınma, yakacak, gıda, giysi, eğitim, sağlık vb. temel ihtiyaçların karşılanması şeklindedir. Yardımlar, doğrudan nakit yardımı olacağı gibi dolaylı olarak temel ihtiyaçların karşılanması şeklinde de olabilir.

Sosyal yardımlara bakış açısı, uygulanış biçimi, organizasyon yapısı ve yarattığı etkisi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir (Gough, 2010). Farklılığı yaratan en önemli neden ise ülkelerin sahip olduğu sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerdir. Sonuçta her ülke kendine has bir sosyal yardım düzenlemesine gitmektedir.

Tüm dünya gibi ülkemizde de yoksulluk ciddi bir sorundur. Bu nedenle hem kamu hem de özel birçok kurum ve kuruluş yoksulluk ile mücadele amacıyla çalışmalar yapmakta ve sosyal yardımlarda bulunmaktadır. Bu kurum ve kuruluşlar

arasında Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı vb. merkezi teşkilat ile yerel yönetimler, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Türk Kızılay'ı önemli bir yere sahiptir.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesindeki Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü ile yoksullukla mücadelede ülkenin en önemli yapısını oluşturmaktadır. Söz konusu Müdürlük, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDF) aracılığıyla tüm il ve ilçelerde teşkilatlanmıştır. Bakanlığın aile yardımları, yaşlı ve engellilere yönelik yardımları, eğitim-sağlık yardımları vb. sosyal yardım programları bulunmaktadır (<https://ailevecalisma.gov.tr/sygm>). Bireylerin sosyal ve ekonomik hayata katılımlarının artırılması, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın önüne geçebilmek için bakanlığın fon kaynakları ile yaptığı proje destek programları da mevcuttur.

Ülkemizde Millî Eğitim Bakanlığı maddi açıdan sıkıntı çeken bireylere burs ve öğrenim kredisi vermektedir. Aynı zamanda nüfusun en yoksul %6'lık kesiminde yer alan ve ekonomik koşullar nedeni ile çocuklarını okula gönderemeyen ailelere çocuklarının okula devam etmeleri şartıyla eğitim yardımları yapmaktadır (<https://ailevecalisma.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyalyardimprogramlarimizi>). Sağlık Bakanlığı da ödeme gücü bulunmayan bireylere sağlık hizmeti imkânı sunmaktadır.

Merkezi yönetimin yanı sıra yerel yönetimler de kendi belediye sınırları içerisinde yaşayan yoksul vatandaşlara yönelik yardım ve destek programları düzenlemektedir. Bu doğrultuda yoksul bireylere gıda yardımı, giyecek, yakacak ve eşya yardımı yapmaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) ise muhtaç aylığı, VGM bursları, vakıf evi hizmetleri, aşevi ve kuru gıda yardımı gibi sosyal hizmetleri yerine getirerek yoksul bireylere yardım etmektedir. Yoksullukla mücadelede Kızılay'ın etkinliği de yadsınamayacak ölçüdedir. Kızılay sosyal dayanışmayı artırmak ve muhtaç bireylere (gıda, barınma ve sağlık hizmetleri) yardım sağlamak için kurulan gönüllü sosyal hizmet kuruluşudur. Bunun yanı sıra Kızılay uluslararası yardım, afet, kan, sosyal hizmetler, eğitim vb. alanlarda da etkin bir kuruluş niteliğindedir (<https://www.kizilay.org.tr/neler-yapiyoruz>).

3. Erzurum'da Kadınların Yoksullukla Mücadelesinde Sosyal Yardımların Rolü

3.1. Literatür Özeti

Türkiye'de yoksulluk ve sosyal yardımlarla ilgili çalışmaları genel olarak ikiye ayırmak mümkündür. Birinci grupta ulusal ya da uluslararası nitelikteki kurum ve kuruluşlar (Türkiye İstatistik Kurumu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı vb.) tarafından yapılan çalışmalar yer almaktadır. Bu çalışmalarda

istatistiki veriler ile durum tespitinin yapılması söz konusudur. İkinci grup çalışmalar ise bilimsel araştırmalardır. Bu araştırmalarda yoksulluk ve sosyal yardımlar arasındaki ilişki çoğunlukla teorik olarak tartışılmaktadır. Bununla birlikte sosyal yardımları düzenleyen ve dağıtan kurumlar ile bu yardımlardan yararlanan kişiler üzerine yapılmış ampirik araştırmalarda mevcuttur. Bilimsel araştırmaların odak noktasında sosyal yardımlara bakış açısı, yardımların organizasyon yapısı, karşılaşılan problemler ve yarattığı etkiler gibi konular yer almaktadır.

Türkiye’de sosyal yardımlar, genellikle hayırseverlik anlayışına dayalı bir sistem ile bütünleşmiştir ve bu durum literatürde tartışılan önemli konulardan biridir. Aslında Türkiye 1960’lardan itibaren sosyal devlet anlayışını anayasal olarak kabul etmiş ve takip eden yıllarda yardımları düzenleyecek organizasyon yapıları oluşturmuştur. Özellikle SYDV aracılığıyla tüm ülkeye il ve ilçe boyutunda yaygınlaşmıştır. Ancak günümüzde Türkiye’de sosyal yardımlar doğrudan kamu kaynaklarından finanse edilmek ile birlikte, yardımların gönüllülük esasına dayandığı da görülmektedir (Metin, 2011).

Buğra (2011) bu bakış açısını “iç içe geçmiş devlet-hayır kurumu ilişkisi” modeli olarak ifade etmektedir. Modelde devlet sosyal yardımları gönüllülük esasına dayandırarak biçimlendirmektedir. Güneş (2012) böyle bir anlayışın devletin yoksulluğu önleme politikalarını kısmi ve süreksiz yaptığını, böylece sorunlu bir alan yaratıldığını iddia etmektedir. Bu sorunlu alan içerisinde yetkili kamu kurumu tam olarak bilinmemekte ve bunun sonucunda koordinasyon eksikliği oluşmaktadır. Ayrıca özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yetersiz kalmaktadır (Çakar ve Yılmaz, 2010). Ancak yardımlar konusundaki tek sorun bu değildir. Özellikle ampirik araştırmalar sosyal yardımların çok çeşitli problemlere sahip olduğunu ve bu nedenle etkinlik kaybına uğradığını vurgulamaktadır (İlter, 2009; Apaydın, 2011; Uçar, 2011; Aca, 2018; Gülşen; 2019).

Literatürde yoğun olarak tartışılan bu problemlerden bazıları yoksul bireylerin bilgilerinin bulunduğu bir veri tabanının eksikliği, yardım miktarlarının yetersizliği, istihdama teşvik eden sosyal yardım programlarının yetersizliği, sosyal hizmet temelli çalışmalara verilen desteğin yetersizliği, sosyal yardımlar için nesnel bir yoksulluk kriterinin olmayışı, yardımdan faydalananların yardımları suiistimali ve yardımların ulaştığı nüfusun kısıtlılığıdır (Çakar ve Yılmaz, 2010: 3-4).

Sosyal yardımlar sosyal güvenlik sisteminin bir tamamlayıcısı olarak görülmekte ve sistem dışında kalan bireylere dönük tasarlanmaktadır (Koray, 2000). Bu nedenle düzenli bir işi olan sosyal güvenceye sahip kişiler, yardımların kapsamına girememektedir. Ancak Türkiye’de 2019 Eylül ayı yoksulluk sınırı dört kişilik bir hane için yaklaşık 6.725 ₺ olarak hesaplanmıştır (TÜRK-İŞ, 2019). Bu sonuç Türkiye’de düzenli bir işi olan ve sosyal güvenlik sistemi içerisinde yer alan büyük

bir yoksul kitlenin var olduğunu göstermektedir. Bu nedenle çalışanların dışlandığı bir sosyal yardım yaklaşımının, yoksullukla mücadelede yeterince faydalı olamayacağı kabul edilmektedir (Güneş, 2012). Diğer taraftan kıt olan sosyal yardımlar, yardıma başvuran kişi sayısı arttıkça daha fazla yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle yoksulluğun ve yoksulun nesnel tanımlamasının yapılması gerekmektedir. Böylece doğrudan kaynak transferi olan sosyal yardımlar doğru kişilere ulaştırılabilecektir (Apaydın, 2011).

Literatürde önemli tartışma konularından biri de yardımların yoksullara yansımalarıdır. Çalışmalarda Türkiye’de sosyal yardımların gerekliliğine ilişkin genel bir kanaat bulunmakta ve yardım politikalarının devamlılığı savunulmaktadır. Sosyal yardımların yoksulluğun çözümü için yeterli olmadığı, ancak yoksulluğun kontrol edilmesinde önemli etkiler oluşturduğu belirtilmektedir. Örneğin; Buğra ve Keyder (2002) belirli bir gelir seviyesinin altında gelire sahip yoksullara sağlanacak ek gelir desteğinin onların daha istikrarlı yaşamalarına ve geleceğe güven ile bakmalarına imkân sağlayacağını belirtmektedir. Apaydın (2011) küreselleşen dünya ile birlikte, devletlerin yoksullukla mücadeleyi sosyal devlet olmanın gereği saydıklarını, bu mücadelenin yönteminin de sosyal destekler olduğunu ileri sürmektedir. Yaşar ve Açıkgöz (2011) ise kent varoşlarına vurgu yaparak yoksul kişilerin yoğunlaştığı bu alanlarda yapılacak sosyal yardım ve hizmetlerin sosyal ve siyasi bütünleşmeyi sağlayacağını ifade etmektedir.

Yukarıda belirtilen olumlu görüşlere karşın sosyal yardımların bizzat kullanıcılarının hayatına yansımaya ve etkilerine ilişkin sınırlı bilgi mevcuttur. Çünkü Türkiye’deki sosyal yardım araştırmaları çoğunlukla tedarikçi kurumlara odaklanarak bu kurumları örneklemlerine dâhil etmektedir.

Yardımlardan faydalanan kişiler üzerine yapılan araştırmaların sonuçları farklılık göstermektedir. Bir kısım çalışmalar, sosyal yardımların yoksulların hayatında herhangi bir etki oluşturmadığını belirtirken diğerleri ise yardımların kalıcı çözümler oluşturamamakla birlikte, yoksulların hayatına olumlu katkı yaptığını vurgulamaktadır. Örneğin; Aca (2018) tarafından yapılan araştırmada Bursa Valiliği’nin düzenlediği sosyal yardımlar ele alınarak bu yardımlardan beklenen faydalar ve yardım alanların refahındaki yükselme durumu araştırılmıştır. Araştırmada kamu desteği ile yapılan sosyal yardımların beklenen amaca ulaşmadığı ve beklenen sosyal refah etkisini gerçekleştirmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Kula ve Kula (2007) ise Afyonkarahisar’da yer alan Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) kadın yoksulluğu ile mücadeledeki rollerini ve gerçekleştirdikleri faaliyetlerin yoksulluğa etkisini incelemişlerdir. Sonuçlara göre STK’nın kadın yoksulluğu ile mücadelede en çok tercih ettiği yöntem aynı ve nakdi yardımlar düzenlemek ve

dağıtmaktır. Ancak bu yöntem geçici çözümler yaratmakta, kadınların sorunlarını kalıcı olarak çözümleyememektedir.

Apaydın (2011) tarafından yapılan araştırmada Altındağ SYDV aracılığıyla yapılan sosyal yardımların yoksullukla mücadeledeki rolü irdelenmiştir. Sonuçlara göre sosyal yardımlar; yardım alanlar üzerindeki sosyo-psikolojik etkiler ve yapılan yardımların yarattığı bağımlılık gibi konularda problemlere sahiptir. Bununla birlikte sosyal yardımlar, kişilere yoksullukla mücadelede yine de önemli bir destek sağlamaktadır.

İlter (2009) araştırmasında sosyal yardımların öneminden bahsederek Türkiye’de yoksulluğun kuşaktan kuşağa aktarılmadığı sonucuna ulaşmıştır. Uçar (2011) ise çalışmasında sosyal yardımların kadın yoksulluğunu önlemedeki rolünü araştırmıştır. Bu amaçla SYDV’den yardım alan 13 kadınla bir anket araştırması yürütmüştür. Araştırma sonucunda cinsiyet konusunda eğitimler ile farkındalığın artırılmasının toplumsal bütünleşme sağlayacağı ve kadınların konumlarını iyileştireceği sonucuna ulaşılmıştır. Böylece kadınların sosyal yardımlara bağımlılığı da azaltılacaktır.

Bir başka çalışmada Alptekin ve Aksan (2010) Konya’da resmi kurumlar ve STK’lardan yardım alan 500 yoksul kadın ile bir araştırma yürütmüşlerdir. Yoksulluğu kader olarak gören kadınlar sosyal yardımların hanelerinin geçiminde önemli bir yere sahip olduğunu belirtmişlerdir. Güneş (2014) ise Eskişehir’de 300 kadının katılımıyla yaptığı araştırmasında hanelerde erkeğin çalışmamasının sosyal yardımlara bağımlılığı artırdığını, ayrıca kadınları da enformel sektörlerde çalışmaya yönlendirdiği sonucuna ulaşmıştır.

3.2. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Hipotezleri

Araştırmada erkekler ile kıyaslandığında göreceli olarak yoksulluğu daha derinden hisseden kadınların yoksulluklarının boyutlarını, yoksulluğa karşı verdikleri mücadeleyi ve bu mücadelede özellikle sosyal yardımların rolünü tespit etmek amaçlanmaktadır. Sosyal yardımlara başvuru süreci, alınan yardımların türleri ve oluşturduğu etkiler araştırmanın temel konusu olmakla birlikte, kadınların yardımına başvurabileceği kendisinin ve eşinin ailesi, özel şahıs/vakıflar ile mahalleli gibi alternatif yollar da araştırmada irdelenmiştir.

Araştırma, Erzurum il merkezine bağlı üç ilçede (Yakutiye, Aziziye ve Palandöken) ikamet eden ve görece olarak daha düşük gelir grubunda yer alan kadınlar ile yürütülen bir anket çalışmasıdır. Araştırmanın kapsamı iki kıstasa dayanmaktadır. Birincisi katılımcıların kadınlardan oluşması, diğeri ise toplam hane gelirine bir üst limit belirlenmesidir.

Kadınların sadece çalışma kapsamına dâhil edilmesinin altındaki en önemli neden toplumdaki genel kanaattir. “Toplumsal bakış açısında kadınların yoksul olması ve yardım istemesi ayıplanmazken erkeklerin yoksul olması, başkasının

yardımlarına muhtaç olması ayıplanmaktadır. Bu nedenle yoksul ailelerde sosyal yardımlar, erkeklere göre genellikle kadınlar tarafından alınmakta ve kadınlar yardımların peşinden koşmaktadır” (Şener, 2010: 18). Bu nedenle araştırma kadınlar ile sınırlı tutulmuştur.

Hane geliri belirlenirken TÜİK’in 2017 yılı eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre sıralı yüzde 10’luk gruplar itibariyle ilk %10’luk dilimde yer alan hanehalkı kullanılabilir fert gelir dağılımı dikkate alınmıştır. Bu veriye göre Erzurum alt bölgesinde %10’luk dilimdeki hane geliri yaklaşık ortalama 5.600 ₺’dir. Bu veriye dayandırılarak toplam hane geliri için 5500 ₺ eşik değer belirlenmiş ve bu değer altında hane gelirine sahip kadınlar ile araştırma yürütülmüştür.

Araştırmanın hipotezleri iki temel husus üzerinden şekillendirilmiştir. Bu hususlar katılımcıların kendilerini yoksul hissetmeleri ve sahip oldukları toplam hane geliridir. Araştırmada bu iki husus ile yoksul kadınların farklı kişi/kurumlardan maddi yardım alması arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmektedir.

Araştırmanın hipotezleri Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1: Araştırmanın Hipotezleri

H₁: Katılımcıların maddi yardım alması ile kendini yoksul hissetmesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_{1A} Katılımcıların kendi ailesinden maddi yardım alması ile kendisini yoksul hissetmesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_{1B} Katılımcıların eşinin ailesinden maddi yardım alması ile kendisini yoksul hissetmesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_{1C} Katılımcıların mahalleliden maddi yardım alması ile kendisini yoksul hissetmesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_{1D} Katılımcıların özel şahıs/vakıflardan maddi yardım alması ile kendisini yoksul hissetmesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_{1E} Katılımcıların resmi kurum/kuruluşlardan maddi yardım alması ile kendisini yoksul hissetmesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₂: Katılımcıların maddi yardım alması ile toplam hane geliri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_{2A} Katılımcıların kendi ailesinden maddi yardım alması ile kendisini yoksul hissetmesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_{2B} Katılımcıların eşinin ailesinden maddi yardım alması ile kendisini yoksul hissetmesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_{2C} Katılımcıların mahalleliden maddi yardım alması ile toplam hane geliri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_{2D} Katılımcıların özel şahıs/vakıflardan maddi yardım alması ile toplam hane geliri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_{2E} Katılımcıların resmi kurum/kuruluşlardan maddi yardım alması ile toplam hane geliri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri

Çalışmada veri toplamak için anket araştırması yürütülmüştür. Anket kapalı uçlu sorulara dayanmaktadır. Bununla birlikte konuya dair daha ayrıntılı bilgi edinmek amacıyla katılımcılara açık uçlu sorular da yönlendirilmiştir. Anket şablonunun oluşturulması için ikincil veri kaynaklarından (Batur, 2011; Emir, 2009; Yusufoglu, 2010; Öztürk, 2008; Berber, 2016) yararlanılmıştır. Ayrıca araştırma konusu ile ilgili yasal düzenleme ve uygulamalar da incelenerek anket soruları çeşitlendirilmiş ve özellikle yüz yüze görüşmelerde açık uçlu sorulara yön verebilmek için kullanılmıştır.

Anket iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda katılımcının demografik özellikleri ve hanehalkının yapısını tespit etmeye yönelik sorular yer almaktadır. İkinci kısımda ise katılımcıların herhangi bir maddi destek alıp almadıklarını, alıyorlarsa bu yardımların niteliğini ve aile ekonomisine katkısını tespit etmeye yönelik sorular bulunmaktadır. Bu kısımda özellikle katılımcıların sosyal yardım kuruluşlarından haberdarlıklarının ve yararlanıp yararlanmadıklarının belirlenmesi ile bu kuruluşlara yönelik duygu ve düşüncelerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Anket sorularında katılımcıların anlayabilirlik oranını artırabilmek için mümkün olduğunca sade ve kısa ifadelerle yer verilmiştir. Ayrıca cevaplandırmada likert ölçeği yerine daha basit olan evet ve hayır şeklinde ikili bir tercih sunulmuştur.

Anketlerin uygulanmasına geçilmeden önce pilot çalışma gerçekleştirilmiş ve eksiklikler tespit edilerek ankete nihai şekil verilmiştir. Anketin uygulanması Mart-Mayıs 2019 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bilgilerin tasnif edilmesi ve analizlerinde SPSS 21.0 (Statistical Program For Social Sciences) bilgisayar paket programından yararlanılarak istatistiki analizler yapılmıştır.

3.4. Araştırmanın Ana kütlesi ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın ana kütlesini Erzurum il merkezine bağlı üç ilçede (Yakutiye, Palandöken ve Aziziye) ikamet eden ve görece olarak daha düşük gelir grubunda (ilk %10'luk dilimde) yer alan kadınlar oluşturmaktadır.

Yoksulluk tanımlanması ve ölçülmesi zor bir kavram olduğu için yoksul insanların tespit edilmesi de oldukça zordur. Bu kısıttan dolayı ana kütle sayısı net olarak hesaplanamamaktadır. Ancak yaklaşık bir ana kütle sayısı belirleyebilmek

için TÜİK'e ait 2017 yılı nüfus, hanehalkı ve hanehalkı kullanılabilir gelir verilerinden yararlanılmıştır. Bu verilerin yardımıyla Erzurum il merkezinde ilk %10'da yer alan hane sayısı yaklaşık olarak 6382 olarak hesaplanmıştır. Her hanede de en az bir kadın olduğu varsayılarak Erzurum il merkezinde %10'luk dilimde yoksul kadın sayısı yaklaşık 6382 olarak kabul edilmiştir. Bu sayı araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. %5 hata payına göre araştırmanın örneklem sayısı ise 362 olarak hesaplanmıştır (<http://www.surveysystem.com/sscalc.htm>).

Örnekleme ulaşabilmek için Erzurum'daki Sosyal Yardımlaşma Kurumları ile görüşülmüş ve yardımlardan faydalananların çoğunlukla yaşadıkları mahalleler tespit edilmiştir. Araştırmada sadece sosyal yardım alan kadınlara değil, yardımlardan yararlanmayan kadınlara da ulaşmak hedeflenmiştir. Bu nedenle kurumlardan sadece genel bilgi alınmış ve kentin göreceli olarak daha yoksul hanelerinin yaşadığı mahalleler belirlenmiştir.

Mahalleler tespit edildikten sonra sosyal ilişkiler ve ağlar kullanılarak kartopu yöntemi ile 200 kadın katılımcıya ulaşılmış ve yüz yüze görüşmeyle anket süreci tamamlanmıştır. "Kartopu örneklem, araştırma devam ederken eklenen olaylardan veya deneklerden oluşur. Bu örneklem bilinebilir ve ulaşılabilir bir veya birkaç denek veya olaya bağlı olarak başlar. Bu teknik, özellikle alışılmış biçimde diğerlerini etkileyen kişilerin olduğu alt-kültürlerin örneklenmesi için kullanılır" (Özen ve Gül, 2007: 413).

3.5. Araştırmanın Bulguları ve Tartışma

Araştırmada öncelikle ankette yer alan soruların güvenilirlik analizi Cronbach's Alfa Güvenirlilik Katsayısı kullanılarak yapılmıştır. Cronbach's alfa, modellerin iç tutarlılığının ölçüsüdür (Yıldız ve Uzunsakal, 2018:19). Yapılan analiz sonucu Cronbach's Alfa değeri 0,707 olarak tespit edilmiştir.

Araştırmada her bir sorunun frekans dağılımı incelenmiş ve hipotezler χ^2 bağımsızlık testi ile analiz edilmiştir. İki değişken arasındaki ilişkiyi belirleyen χ^2 bağımsızlık testi, parametrik olmayan test yöntemlerinden biridir. Test, verilerin normal dağılım özelliği göstermemesi veya homojen olmaması halinde kullanılmaktadır (Eymen, 2007: 148). Araştırmada bu testin seçilmesinin nedeni verilerin yapılan analizler sonucunda homojen (Homojen Vary. Testi: $p>0,05$), ancak normal dağılım (One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test: $p<0,05$) göstermemesidir.

Tablo 2'de katılımcıların demografik özellikleri verilmektedir. Buna göre katılımcıların %30'u 35-44, %25'i 45-54 ve %18,0'ı 25-34 yaş aralığında yer almaktadır. Doğum yerleri incelendiğinde katılımcıların %56,0'mın (112 kişi) Erzurum il merkezi doğumlu olduğu görülmektedir. %44,0'ı (88 kişi) ise Erzurum il merkezine Erzurum'un diğer ilçelerinden ya da çevre illerden göç etmiştir. Göç etmelerinin başlıca nedeni evliliklerdir. Eğitim durumlarına ait dağılımda katılımcıların %16,0'ı okuryazar değil, %43,5'i ilkokul, %10,0'ı okuryazar ve %4,0'ı üniversite

mezunudur. Üniversite mezunu katılımcılar bekâr olup yoksul hanelerde yaşamaktadır. Ayrıca bu katılımcılar iş aradıklarını, ancak eğitimleri doğrultusunda iş bulamadıklarını belirtmişlerdir. Medeni durumları açısından katılımcıların, %62,0'ı resmi nikâhlı ve %17,5'i bekârdır. %4,5'i ise boşanmıştır. Boşanmış katılımcıların önemli bir kısmı geçim sıkıntısı nedeniyle evliliklerini sonlandırdıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 2: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Özellikler	N	%	
Yaş	15-24	33	16,5
	25-34	36	18,0
	35-44	60	30,0
	45-54	50	25,0
	55-64	10	5,0
	65 ve üstü	11	5,5
	Toplam	200	100,0
Doğum Yeri	Erzurum	112	56,0
	Diğer	88	44,0
	Toplam	200	100,0
Eğitim Durumu	Okuryazar Değil	32	16,0
	Okuryazar	21	10,5
	İlkokul	87	43,5
	İlköğretim	16	8,0
	Mesleki/Tekn. Lise	19	9,5
	Genel Lise	17	8,5
	Üniversite	8	4,0
	Toplam	200	100,0
Bekâr	35	17,5	

Medeni Durum			
Evli-Resmi Nikâhlı		124	62,0
	Evli-İmam Nikâhlı	8	4,0
Eşi ölmüş		24	12,0
Boşanmış		9	4,5
Toplam		200	100,0

Anketin yapıldığı esnada katılımcıların %87,5 (178 kişi)'si çalışmadıklarını ifade etmiştir. Çalışmadığını belirten katılımcıların iş dünyasına dâhil olmama/ayrılmalarında etkili olan başlıca nedenler kendi tercihleri ile çalışmak istememeleri (%22,9), eğitim yetersizliği (14,9) ve uygun iş bulamama (14,3)'dür. Çalıştığını belirten 7 kadın kamu ya da özel sektörde işçi olarak istihdam edilmektedir. Bu kadınlar sosyal güvenceye de sahiptir. Diğer çalışan 18 kadın ise enformel sektöre ait farklı iş kollarında (gündelikçi, çocuk bakıcısı vb.) çalışmaktadır. Çalışan katılımcıların %24,0'ı 500 ₺ ve altı aylık gelir elde ettiklerini söylerken %20,0'ı 501-1000 ₺, %24,0'ı 1001-1500 ₺, %16,0'ı 1501-2000 ₺ ve %16,0'ı 2001-2500 ₺ aralığında gelir elde ettiğini belirtmiştir. Katılımcıların çalışma durumlarına ilişkin bilgiler Tablo 3'de verilmektedir.

Tablo 3: Katılımcıların Çalışma Durumlarına İlişkin Bilgiler

Çalışma Durumu	N	%
Hiç çalışmamış olanlar	166	83,0
Daha önce çalışıp şu an çalışmayanlar	9	4,5
	Formel Sektörde çalışanlar	7 3,5
Çalışanlar	Enformel çalışanlar	Sektörde çalışanlar 18 9,0
Toplam	200	100,0

Katılımcıların yaklaşık %80'inden fazlası çekirdek aile yapısına sahiptir. Kadınların %78,5'i (157 kişi) çocuk sahibidir. Bu kadınların %21,0'ının 3 çocuğu varken %15,5'inin 5 ve üstü çocuğu vardır. Katılımcıların %75,2'sinin (118 kişi) çocukları öğrencidir. 125 kadının (%79,6) çocukları herhangi bir işte çalışmazken 32 (%20,4) kadının çocukları çalışmaktadır.

Anketin yapıldığı anda evli (resmi ya da dini nikâhlı) olduğunu belirten kadınların %77,3 (102 kişi)'nin eşi çalışırken %22,7 (30 kişi)'nin eşi işsizdir. Eşi

çalışan katılımcıların %34,3'ünün eşi özel sektörde işçiyken %17,6'sının kamuda işçidir. Katılımcıların eşlerinin %35,3'ü 1501-2000 ₺ ve %26,5'i 2001-2500 ₺ aralığında gelir elde etmektedir. Eğitim durumuna göre katılımcıların eşlerinin %59,0'ı ilköğretim, %13,5'i ilköğretim ve %12,8'i lise mezunudur.

Hanesinde en az bir sigortalı çalışanın olduğu katılımcıların oranı %42,5 (85 kişi) iken hiç sigortalı çalışanın olmadığı katılımcı oranı %57,5 (115)'dir.

Tablo 4'de katılımcıların toplam hane gelirlerine ait bilgiler sunulmaktadır.

Tablo 4: Toplam Hane Gelirine ait Bilgiler

Gelir Aralığı	N	%
≤ 750 ₺	29	14,5
751-1500 ₺	42	21,0
1501-2250 ₺	67	33,5
2251-3000 ₺	40	20,0
3001-3750 ₺	15	7,5
3751-4256 ₺	7	3,5
Toplam	200	100,0

Toplam hane geliri üst limiti 5.500 ₺ olarak belirlenmesine rağmen 4.000 ₺'nin üzerinde hane gelinine sahip katılımcı araştırmada bulunmamaktadır. Tablo 4'e göre katılımcıların %33,5'inin 1501-2250 ₺, %21'inin 751-1500 ₺ ve %20'sinin 2251-3000 ₺ arasında toplam hane geliri mevcuttur. Katılımcılar sahip oldukları hane gelirini en çok gıda (%70,5) borç yükü (%11,0) ve faturalara (%10,5) harcamaktadır.

Katılımcılara sahip oldukları koşullar ile kendilerini yoksul hissedip hissetmedikleri sorulduğunda %78'inin (156 kişi) kendini yoksul hissettiği, %22'sinin (44 kişi) hissetmediği cevabı alınmıştır. Kendini yoksul hisseden katılımcılar işsizliği (%60,9), düşük ücreti (%14,7) ve eğitim yetersizliğini (%10,3) yoksulluklarının başlıca nedenleri olarak görmektedir.

Tablo 5'de katılımcıların şahıs ya da kurum/kuruluşlardan (kendi ailesi, eşinin ailesi, mahalleli, özel şahıs/vakıflar ve resmi kurum/kuruluşlar) yardım alıp almadıklarına dair dağılımlar verilmektedir.

Tablo 5: Katılımcıların Şahıs ya da Kurum/Kuruluşlardan Yardım Alma Durumları

	Seçenek	N	%
Kendi ailesinden yardım alma	Evet	39	19,5
	Hayır	161	80,5
	Toplam	200	100,0
Eşin ailesinden yardım alma	Evet	21	10,5
	Hayır	144	72,0
	Boş	35	17,5
	Toplam	200	100,0
Mahalleliden yardım alma	Evet	4	2,0
	Hayır	196	98,0
	Toplam	200	100,0
Diğer şahıs/vakıflardan yardım alma	Evet	22	11,0
	Hayır	178	89,0
	Toplam	200	100,0
Kurum ve kuruluşlardan sosyal yardım alma	Evet	133	66,5
	Hayır	67	33,5
	Toplam	200	100,0

Tablo 5'e göre katılımcıların %19,5'i kendi ailesinden, %10,5'i eşinin ailesinden, %2,0'ı mahalleliden, %11,0'ı diğer şahıs/vakıflardan maddi yardım almaktadır. Bununla birlikte katılımcıların en fazla yardım almak için başvurdukları yol %66,5 ile sosyal yardım dağıtan kurumlardır.

Katılımcıların farklı kişi ve kurumlardan yardım alması ile kendini yoksul hissetmesi arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı χ^2 bağımsızlık testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 6: Katılımcıların Maddi Yardım Alması ile Kendisini Yoksul Hissetmesi arasındaki İlişkilere ait χ^2 Analiz Sonuçları

Karşılaştırılan Değişkenler	N	χ^2	P
Kendi ailesinden maddi yardım alması	200	1,087	0,297
Eşinin ailesinden maddi yardım alması	200	3,263	0,071**
Mahalleliden maddi yardım alması	200	1,151	0,283
Diğer şahıs/vakıflardan maddi yardım alması	200	2,401	0,121
Resmi kurum/Kuruluşlardan maddi yardım alması	200	7,069	0,008*

* %5 önem düzeyine göre istatistiki olarak anlamlıdır.

** %10 önem düzeyine göre istatistiki olarak anlamlıdır.

Tablo 6'ya göre kişinin kendi ailesi, mahalleli ve diğer şahıs/vakıflardan yardım alması ile kendini yoksul hissetmesi arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Buna bağlı olarak H_{1A} , H_{1C} ve H_{1D} hipotezleri reddedilmiştir.

" H_{1B} : Katılımcıların eşinin ailesinden maddi yardım alması ile kendisini yoksul hissetmesi arasında anlamlı bir farklılık vardır." hipotezi istatistiki olarak %10 önem düzeyinde kabul edilmiştir. İlgili sonuç incelendiğinde kendini yoksul hisseden katılımcıların (156 kişi) %90'ının eşinin ailesinden yardım almadığı, sadece %10'unun yardım aldığı görülmektedir. Buna karşılık kendini yoksul hisseden kadınların %18'i kendi ailesinden ve %13'ü diğer şahıs/vakıflardan yardım kabul etmektedir. Kendini yoksul hisseden katılımcıların en düşük oranda yardımlarına başvurdukları ise %3 ile kendi mahallelerindeki insanlardır.

Kentli yoksul insanlar genellikle gecekondü bölgelerinde ve kent içi yoksul mahallelerde bir arada yaşamaktadır (Adaman ve Keyder, 2006). Benzer ekonomik koşullara sahip olan yoksul mahalle sakinlerinin birbirlerine maddi olarak destek sağlaması zorlaşmaktadır. Bu nedenle kendini yoksul hisseden katılımcıların mahallelerinden yardım alma imkânının çok fazla olması beklenmemektedir. Ancak katılımcılar eşlerinin ailesinden de yardım almamakta ya da alamamaktadır. Bu durumun altında muhakkak ki birçok husus etkilidir. Örneğin; eşinin ailesinin ekonomik koşulları yardım için yeterli gelmeyebilir. Ancak kadınlar kendi ailelerinden ya da yabancı üçüncü kişilerden eşinin ailesine göre daha fazla yardım almaktadır. Bu sonuç, literatürde de yoğun olarak vurgulanan erkeklerin yardım istemekte daha çekingen kaldığı sonucu ile ilişkili olabilir.

Tablo 6'da görüldüğü gibi katılımcıların kendini yoksul hissetmesi ile farklı resmi kurumlardan sosyal yardım alması arasında %5 önem düzeyinde anlamlı bir

farklılık tespit edilmiştir. Böylece H_{1E} "Katılımcıların resmi kurum/kuruluşlardan maddi yardım alması ile kendisini yoksul hissetmesi arasında anlamlı bir farklılık vardır." hipotezi kabul edilmiştir Kurum/kuruluşlardan yardım alan kadınların %87,1'i kendini yoksul hissederken %12,9'u kendini yoksul hissetmemektedir. Bu sonuca bağlı olarak kendini yoksul hissedenlerin yoğunluklu olarak kurumların sosyal yardımlarına başvurdukları belirtilebilir.

Katılımcıların farklı kişi ve kurumlardan yardım alması ile toplam hane geliri arasındaki ilişkiyi araştırmak amacıyla χ^2 bağımsızlık testi yapılmıştır. Sonuçlara göre katılımcıların toplam hane geliri ile eşinin ailesinden, mahalleliden ve diğer kişi/vakıflardan yardım alması arasında ilişki bulunmamaktadır. Bu sonuçlara bağlı olarak H_{2B}, H_{2C} ve H_{2D} hipotezleri reddedilmiştir. İlgili sonuçlar Tablo 7'de aktarılmaktadır.

Tablo 7: Katılımcıların Maddi Yardım Alması ile Toplam Hane Geliri arasındaki İlişkilere ait χ^2 Analiz Sonuçları

Karşılaştırılan Değişkenler	N	χ^2	P
Kendi ailesinden maddi yardım alması	200	26,644	0,000*
Eşinin ailesinden maddi yardım alması	200	5,341	0,376
Mahalleliden maddi yardım alması	200	3,541	0,617
Diğer şahıs/vakıflardan maddi yardım alması	200	7,056	0,216
Resmi kurum/Kuruluşlardan maddi yardım alması	200	26,339	0,000*

* %5 önem düzeyine göre istatistiki olarak anlamlıdır.

Tablo 7'ye göre kendi ailesi ve resmi kurum/kuruluşlardan yardım alması ile katılımcının toplam hane geliri arasında ise %5 önem düzeyinde anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Böylece "H_{2A}: katılımcıların kendi ailesinden maddi yardım alması ile toplam hane geliri arasında anlamlı bir farklılık vardır" ve "H_{2E}: Katılımcıların resmi kurum/kuruluşlardan maddi yardım alması ile toplam hane geliri arasında anlamlı bir farklılık vardır" hipotezleri kabul edilmiştir.

Hananın toplam geliri azaldıkça kadınların resmi kurum/kuruluşlardan daha fazla sosyal yardım aldıkları görülmektedir. Bu beklenen bir sonuçtur. Çünkü sosyal yardımların öncelikli amacı en temel ihtiyaçlarını bile karşılamakta zorlanan çok düşük gelirli bireylerin yoksulluğunu hafifletmektir. Bu nedenle hane geliri düştükçe insanlar daha fazla sosyal yardımlara yönelmektedir. Ancak katılımcıların hane geliri ile kendi ailelerinden yardım alması arasında böyle bir orantısal dağılım bulunamamıştır. Örneğin 1500 ₺ ve altı geliri olan hanelerde toplam 71 kadının %22'si kendi ailesinden yardım alırken 2251-3000 ₺ aralığında geliri olan kadınların

(40 kişi) %42,5'i ailesinin yardımına başvurmaktadır. 3000 ₺ üstü geliri olan hanelerde ise kadınların (22 kişi) sadece %9'u kendi ailesinden yardım almaktadır.

2251-3000 ₺ aralığında toplam hane gelirine sahip katılımcılar irdelendiğinde 13 kadının bekâr olduğu belirlenmiştir. Bekâr kadınlar kendi ailelerinden maddi destek alıyor olabilirler. Buna karşılık 22 kadının eşlerinin ağırlıklı olarak özel sektörde asgari ücrete tabi işçi olduğu tespit edilmiştir. Ülkemizde sosyal yardımlar öncelikli olarak sosyal güvenlik sistemi içerisinde yer almayan düşük gelirli kişilere yönlendirilmektedir. Düşük gelirli, ancak sistem içerisinde yer alan kişiler ise yardımlardan çok fazla yararlanamamaktadır. Bunun sonucunda sosyal yardım alamayan kadınlar, kendi ailelerinin yardımlarına ihtiyaç duyuyor olabilir.

“Sosyal yardımlardan nasıl haberdar oluyorsunuz?” sorusuna katılımcıların %75'i eş/dost aracılığıyla cevabını vermiştir. Yaklaşık %19'u ise medya aracılığıyla yardımlardan haberdar olmaktadır. “Yardımlardan haberdar olmanız için yapılanlar yeterli mi?” sorusuna ise %72'si hayır cevabını vermiştir.

Erzurum'da farklı kurumlar tarafından verilen sosyal yardımlardan katılımcıların haberdarlıklarına ilişkin bilgiler Tablo 8'de verilmektedir. Buna göre katılımcıların %95,5'i Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün muhtaç yardımından ve %94,0'ı ise kuru gıda yardımından yararlanmamaktadır. Benzer şekilde katılımcıların %80,0'ı belediyenin gıda yardımından ve %95,5'i giysi yardımından faydalanmamaktadır. Ayrıca kadınların 171'i belediyenin çalışmayan vatandaşlara kariyer merkezinde iş bulduğundan haberdar değildir. Katılımcıların %62,5 Sosyal Yardım ve Dayanışma Vakfı'ndan, %77,0'ı Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'nün ve %95,5'i ise Kızılay'ın yardımları hakkında bilgi sahibi değildir.

Bu bilgiler ışığında katılımcıların en fazla haberdar oldukları sosyal yardım kurumunun %45 oranla Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı olduğu görülmektedir. Ancak katılımcıların neredeyse tamamı diğer kurumlar tarafından verilen sosyal yardımlardan haberdar değildirler. Bu noktada “yoksul bireyler neden yardımlardan haberdar değil?” ve “yoksullar nasıl yardımlar hakkında bilgilendirilebilir?” sorularını cevaplandırmak önem teşkil etmektedir. Çünkü sosyal yardımlar ile bireylerin yoksulluklarının hafifletilmesi için taşra teşkilatı ve yerel yönetimler bir çaba göstermekte, ancak çaba yoksul kişilere ulaşamamaktadır.

Tablo 8: Kurum/Kuruluşların Sosyal Yardımlarından Haberdarlık Durumuna ait Bilgiler

Kurumlara ait Yardımlar		N	%
Vakıflar genel müdürlüğü'nün “Muhtaç Yardımı”ndan yararlanıyor musunuz?	Evet	9	4,5
	Hayır	191	95,5
	Toplam	200	100,0

Vakıflar genel müdürlüğünün aşevi ve kuru gıda yardımı hizmetlerinden yararlanıyor musunuz?	Evet	12	6,0
	Hayır	188	94,0
	Toplam	200	100,0
Belediyenin gıda yardımlarından yararlanıyor musunuz?	Evet	40	20,0
	Hayır	160	80,0
	Toplam	200	100,0
Belediyenin giysi yardımlarından yararlanıyor musunuz?	Evet	9	4,5
	Hayır	191	95,5
	Toplam	200	100,0
Belediyenin çalışmayan vatandaşlara kariyer merkezinde iş bulduğundan haberdar mısınız?	Evet	29	14,5
	Hayır	171	85,5
	Toplam	200	100,0
Sosyal yardım ve dayanışma vakfından haberdar mısınız?	Evet	75	37,5
	Hayır	125	62,5
	Toplam	200	100,0
Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'nün yardımlarından haberdar mısınız?	Evet	46	23,0
	Hayır	154	77,0
	Toplam	200	100,0
Kızılay'ın yardımlarından haberdar mısınız?	Evet	9	4,5
	Hayır	191	95,5
	Toplam	200	100,0

Sosyal yardımlardan yararlandığını belirten 133 katılımcının yaklaşık %65'i sürekli yardım almaktadır. %73,7'si (98 kadın) yardım başvurusunu bizzat kendisi yapmaktadır. Bu sonuç literatür ile benzerdir. Literatürdeki bulgulara göre kadınlar erkeklere kıyasla yardım istemekte daha az çekingen kalmaktadır. Bu durumun altındaki neden ise kadın ve erkeğe yüklenen toplumsal rollerin farklı olmasıdır. Kadınlar hane içindeki bireylerin özellikle çocuklarının gıda ya da giyim gibi temel

ihtiyaçlarını karşılamada kendilerini daha fazla sorumlu hissetmekte ve bu sebeple yardım istemekten çekinmemektedir.

Katılımcıların ne tür yardım aldıklarına ilişkin bilgiler Tablo 9'da verilmektedir.

Tablo 9: Katılımcıların Yardım Aldıkları Alanlara ait Bilgileri

Yardım Türleri	%
Nakit para	27,5
Yakıt	27,1
Gıda	22,1
Giyecek	5,0
Eğitim	3,1
Konut	2,3
Diğer	12,9
Toplam	100,0

Tablo 9'a göre katılımcıların en çok aldıkları yardım türleri nakit para, yakıt ve gıda yardımlarıdır. Katılımcıların bu yardımlar sonucu haneye sağladıkları parasal katkı ise %55,3'ü için 301-600 ₺ ve %30,6'sı için 300 ₺ ve altı aralığındadır.

Yoksul kadınların %79,7'si yardım alırken herhangi bir zorlukla karşılaşmadığını belirtmiştir. Zorlukla karşılaşan katılımcılar, bürokratik işlerin ağır olması, kurumların menfi tavırları, okuma-yazma bilmediklerinden dolayı yardım alırken doldurulan evraklarda güçlük çekme gibi nedenlerden dolayı zorluk çektiklerini ifade etmişlerdir. Yoksul kadınların %50,4'ü yardım aldığı kuruluşun imkânlarını yeterli bulurken %49,6'sı yeterli bulmamaktadır.

Yardımlardan faydalanan kadınların %80,5'i aldığı yardımları çevresindeki kişilere önerirken %19,5'i önermemektedir. Katılımcıların %84,2'si alınan yardımlarla sosyal aktivitelerinde bir değişikliğin olmadığını belirtirken %15,8'i artış sağladığını dile getirmiştir.

Katılımcıların %83,5'i yardımları geleceğe umutla bakmak için yeterli bulmazken %16,5'i yeterli bulmaktadır. Katılımcıların %94,9'u düzenli bir işi olsa yardım almayacaklarını söylerken %5,1'i düzenli bir işi olsa dahi yardım alacağını söylemiştir.

Tablo 10'da tüm katılımcıların sosyal yardımlar ile ilgili genel görüşlerine ait bilgiler verilmektedir.

Tablo 10: Katılımcıların Sosyal Yardımlara ait Genel Görüşleri

		N	%
Yardım alan herkesin ihtiyaç sahibi olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet	91	45,5
	Hayır	109	54,5
	Toplam	200	100,0
Yardımların adil bir şekilde dağıtıldığını düşünüyor musunuz?	Evet	48	24,0
	Hayır	150	76,0
	Toplam	200	100,0
Süresiz yardımlar insanları tembelleğe alıştırıyor mu?	Evet	163	81,5
	Hayır	37	18,5
	Toplam	200	100,0
Toplumun diğer kesimleri yoksullara yardım etmeli mi?	Evet	184	92,0
	Hayır	16	8,0
	Toplam	200	100,0
Eğitim durumu arttıkça alınan yardımların azalacağını düşünüyor musunuz?	Evet	154	77,0
	Hayır	46	23,0
	Toplam	200	100,0

Tablo 10'a göre katılımcıların %54,5'i (109 kişi) yardım alan herkesin ihtiyaç sahibi olmadığını düşünürken %76,0'ı (150 kişi) yardımların adil dağıtıldığına inanmamaktadır. Katılımcıların %81,5'i süresiz yardımların insanları tembelleğe alıştırdığına ve %92,0'ı toplumun diğer kesimlerinin yoksullara yardım etmesi gerektiğine inanmaktadır. Ayrıca katılımcıların %77,0'ı eğitim durumu arttıkça alınan yardımların azalacağını ifade etmiştir.

Sonuç

Günümüzde kadınların cinsiyet eşitsizliğine karşı verdikleri mücadelede seslerini daha fazla duyurabilmeleri, eşit eğitimden eşit ücrete kadar çeşitli haklar elde etmeleri ve daha fazla istihdam olanağı yakalamaları gibi olumlu gelişmeler

yaşanmakta, ancak bu gelişmeler kadın yoksulluğunu ortadan kaldırmaya, hatta azaltmaya yetmemektedir. Böylece kadınlar karşı cinslerine göre yoksulluktan daha fazla etkilenmekte ve yoksulluğa karşı daha fazla mücadele etmektedir. Yoksullukla mücadelelerinde kadınlara birçok sosyal yardımlaşma kurumu da yardımcı olmaya çalışmaktadır. Ancak “Sosyal yardımlardan kadınlar haberdar mı?” ve “Verilen destekler kadınların sorunlarını çözüme kavuşturabilmekte mi?” sorularını cevaplandırmak önem teşkil etmektedir. Bu doğrultuda çalışmada farklı kurumlar tarafından verilen sosyal yardımların yoksulluk ile mücadeledeki rolünü ve kadınların bu kurumlara bakış açısını tespit etmek amaçlanmıştır

Çalışmada Erzurum il merkezine bağlı üç ilçe belediyesinde (Yakutiye, Palandöken, Aziziye) ikamet eden ve görece olarak daha düşük gelir grubunda (ilk %10'luk dilimde) yer alan 200 kadın ile bir anket araştırması yürütülmüştür.

Araştırma sonuçlarına göre kadınlar; aileleri, çevreleri ya da özel vakıf/şahısların yardımlarından ziyade, farklı resmi kurumlar tarafından verilen sosyal yardımlara daha fazla yönelmektedir. Özellikle hane geliri azaldıkça kadınların sosyal yardımlara ihtiyacı daha fazla artmakta ve daha fazla kadın yardımlardan yararlanmak için başvuru yapmaktadır. Örneğin; 1500 ₺ ve altı gelire sahip kadınların %66'sı sosyal yardım alırken bir üst gelir grubunda (1501-3000 ₺) yardım alanların oranı %33'e düşmektedir. Bu sonuç hane geliri düştükçe en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamayan insanlar için sosyal yardımların ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir. Yardımlar sayesinde kadınlar az miktarda da olsa hanelerine ek bir gelir sağlamaktadır. Araştırma bulgularına göre yardımlardan faydalanan katılımcıların bu yolla ailelerine sağladıkları gelir ortalama 300-600 ₺ aralığındadır. Söz konusu miktar sorunları çözmekte, ancak gıda, yakıt gibi en temel ihtiyaçlarında kadınlara katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte kadınların farklı kurumlar tarafından düzenlenen sosyal yardımlara ilişkin bilgi düzeyi oldukça düşüktür.

Sonuçlara göre katılımcıların %45'i Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nın düzenlediği yardımlardan haberdardır. SYDV Türkiye'nin il-ilçe boyutunda tamamına yayılmış en temel sosyal yardım kuruluşudur. Kurum daha fazla yoksul insana ulaşırken yoksullar da söz konusu kuruma daha kolay ulaşabilmektedir. Ancak diğer kurumlar tarafından verilen yardımlardan katılımcıların neredeyse tamamı haberdar değildir. Bu sonuç, sosyal yardımlar ile bireylerin yoksulluğunu hafifletmeye çalışan diğer taşra teşkilatı ve yerel yönetimlerin çabalarının yoksul kişilere ulaşamadığını göstermektedir. Bu nedenle farklı kurumların kendi tüzel kişilikleri ile yardım dağıtmak çabası yerine, SYDV'ye destek olmaları ve tek bir çatı altında yardımları düzenlemeleri daha fazla kişiye ulaşma olanağı yaratacaktır. Ancak bu noktada diğer önemli bir problem de Türkiye'de yardımların başvuru esasına göre ve düzensiz bir biçimde verilmesidir.

Başvuru esaslı, çeşitli kanallarla yardımlara ilişkin bilgiye ulaşan kişileri kapsamaktadır (Şener, 2010). Araştırma sonuçlarına göre kadınlar genellikle eş-dost aracılığıyla yardımlardan haberdar olmaktadır. Ancak bu bilgi paylaşımı yeterli gelmemektedir. Başvuru esasına göre verilen sosyal yardımların adil dağıtımını gerçekleştirebilmek mümkün değildir. Bu nedenle yoksul kişileri ve haneleri tespit edip onlara düzenli yardım ulaştıracak bir ağ yapısının oluşturulması gerekmektedir. Böylece hem yardımların sürekliliği sağlanabilecek hem de kadınlarda oluşan “yardımlar gerçek ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıyor” yargısı kırılabilecektir.

Araştırmadan elde edilen bir başka önemli bulgu da kendini yoksul hisseden, ancak herhangi bir sosyal yardım almayan kadınlar ile ilgilidir. Araştırmada kendini yoksul hisseden, ancak yardım almayan katılımcıların oranı yaklaşık %53’ dır. Bu katılımcıların neredeyse tamamının eşi düzenli bir işe (memur, işçi, esnaf, emekli vb.) ve gelire sahiptir. Bu yüzden söz konusu katılımcılar sosyal yardımlardan yararlanamamaktadır. Çünkü Türkiye’de sosyal yardımların büyük bir çoğunluğu, işgücü piyasası dışında kalan düşük gelirli bireylere yöneliktir. Böyle bir uygulamada çalışan kişilerin yeterli gelir elde ettikleri varsayılmaktadır. Ancak bulgulara göre söz konusu katılımcılar 1500-4000 ₺ arasında değişen gelire sahiptir ve bu gelir düzeyi Türkiye’deki dört kişilik bir hane için yoksulluk sınırının oldukça altındadır. Üstelik düzenli bir işe sahipse kişi ailesinden ya da çevresinden yardım istememekte ya da isteyememektedir. Çünkü sadece devlet değil, toplumda çalışan kişiyi ve onun ailesini yoksul olarak görmemektedir. Bu nedenle yoksulluğun ve yoksulun nesnel bir tanımlanmasının yapılması önem teşkil etmektedir. Böylece doğrudan kaynak transferi olan sosyal yardımlar doğru kişilere ulaştırılabilecektir.

Sonuç olarak kısa vadede bir çözüm yolu olan sosyal yardımlar gıda, yakacak, eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamayan bireylere önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Ancak günümüzde yoksullukla mücadelede bu tarz maddi yardımlar giderek önemini kaybetmeye başlamıştır. Günü kurtarmayı amaçlayan yardımların yerine daha kalıcı çözüm yollarının aranması gerekmektedir. Örneğin; kişilerin mesleki yeterliliklerinin geliştirilmesi ve istihdam olanaklarının yaratılması ya da kişilere kendi iş imkânlarını oluşturacak sermayenin sağlanması vb. uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle emek arzı ve talebi arasında uyum sağlayan ve talebin istekleri doğrultusunda emeği hazırlayan aktif bir işgücü politikasının oluşturulması önem teşkil etmektedir.

Kaynakça

Aca, Z. (2018). Türkiye’de Kamusal Sosyal Yardımların Yapabilirlik Yaklaşımı Çerçevesinde Etkinliği Analizi: Bursa Örneği. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa.

Adaman, F. & Keyder, Ç. (2006). Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf.

Akçiçek, A. (2016). Dünyada Yoksullukla Mücadele Yaklaşımları ve Temel Politikalar. <http://www.hurfikirler.com/dunyada-yoksullukla-mucadele-yaklasimlari-ve-temel-politikalar> (Erişim Tarihi: 15.04.2019).

Alptekin D., & Aksan G. (2010). Yoksulluk ve Kadın: Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma. Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler Bildiriler Kitabı (ss. 413-426). T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.

Apaydın, A. (2011). Social Assistance as a Poverty Alleviation Strategy: Case of Altındağ Social Assistance and Solidarity Foundation. ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, . Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Arpacıoğlu, Ö. & Yıldırım, M. (2011). Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 4 (2), 60-76.

Batur, E.B. (2011). Nevşehir’de Kadın Yoksulluğu. Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir.

Berber E., S. (2016). Muşun Güneyik Köyü’nde Kadın Yoksulluğu ve Suya Erişim. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

Buğra, A. (2011). Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika. İstanbul: İletişim Yayınları.

Buğra, A., & Keyder, Ç. (2002). Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru. İstanbul: İletişim Yayınları.

Burkett, P. (1990). Poverty Crisis In The Third World -The Contradictions of World Bank Policy. Monthly Review Archives, 42 (7), 20-32.

Çakar Yakut, B. & Yılmaz, V. (2010). Gelir Hakkı Neden Sol Bir Talep?. Türk-İş Dergisi, 386, 1-13.

Emir, İ. (2009). Van İli Erdemir Merkez Sağlık Ocağı Bölgesinde Kadınların Toplumsal Cinsiyeti Nasıl Yaşadığı ve Bu Durumun Kadın Yoksulluğuna Etkisinin Değerlendirilmesi. Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van.

Ersoy, A. (2012). İktisadi Düşünceler Tarihi (1. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Eymen. U. E. (2007). SPSS 15.0 Veri Analiz Yöntemleri. İstatistik Merkezi Yayın.

Gough, I. (2010). Güney Avrupa’da Sosyal Yardım. Sosyal Politika Yazıları içinde (231-260). İstanbul: İletişim Yayınları.

Gülşen S. (2019). Veri Zarflama Analizi Tekniği ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının Gerçekleştirdiği Sosyal Yardımların Etkinlik Ölçümü: Arıcak Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Vakfı Örneği. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

Güneş, F. (2014). Yoksullukla Başa Çıkma Stratejileri, Kaynakların Yoksulluğu mu? Kadın Emeği Merkezli Eleştirel Bir Analiz. Yoksulluk ve Kadın, 29-128.

Güneş, M. (2012). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Bir Kamu Yönetimi Politikası Olarak Sürdürülebilirliği. SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12 (24), 149-184.

İlter, O. (2009). Sosyal Yardım Alanında SYDV ve STK İş birliği, Sorunlar, Çözüm Önerileri. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.

Karagül, M. (2012). Dünya Ekonomisi. Ankara: Nobel.

Kaya, E. (2009). Yoksullukla Mücadelede Avrupa'nın ve Türkiye'nin Sosyal Yardım Modeli. SYDGM, Uzmanlık Tezi, Ankara.

Kızılay. Neler Yapıyoruz. www.kizilay.org.tr/neler-yapiyoruz (Erişim Tarihi: 23.04.2019).

Kızılay. www.kizilay.org.tr/Kurumsal (Erişim Tarihi: 24.04.2019).

Koray, M. (2000). Sosyal Politika. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Kula, D. N. & Kula, S. (2007). Kadın Sorununa Yönelen Sivil Toplum Örgütlerinin Kadınların Yoksulluğu Konusuna Eğilimleri. A. Akdemir vd. (Ed.). IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı Küresel Yoksulluk (ss. 461-479). Ankara: Pozitif Yayıncılık.

Metin, O. (2011). Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi: Sosyal Yardım Alanında Yaşananlar. Çalışma ve Toplum Dergisi, 1 (28), 179-200.

Özen, Y. & Gül, A. (2007). Sosyal ve Eğitim Bilimleri Araştırmalarında Evren-Örnekleme Sorunu. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 0 (15), 394-422.

Özgüler, V. C. (2014). Gelir, Servet ve Yoksulluk (1.Baskı). İstanbul: Cinius.

Öztürk, Ş. (2008). Kırsal Yoksulluk. A. Duru Salıcı (Ed.). Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları (ss. 265-299). İzmir: Yakın Kitabevi.

Sample Size Calculator. (2019). <http://www.surveysystem.com/sscalc.htm>

SYDGM (2006). 2006 Yılı Faaliyet Raporu.

Şener, Ü. (2010). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İş Gücü Politikaları. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Politika Notu, 2-22.

Şenses, F. (2014). Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk. İstanbul: İletişim Yayınları.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Eğitim Yardımları. <https://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/egitim-yardimlari> (Erişim Tarihi: 20.04.2019).

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Proje Destekleri. <https://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/proje-destekleri> (Erişim Tarihi: 21.04.2019).

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Sosyal Yardım Programlarımız. <https://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/sosyal-yaritim-programlarimiz> (Erişim Tarihi: 20.04.2019).

T.C Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2018). 2017 Yılı Maliyet Raporu.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (2017). Milli Eğitim İstatistikleri. T.C. Milli eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.

T.C. Resmi Gazete (2005). Belediye Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf> (Erişim Tarihi: 17.04.2019).

T.C. Sağlık Bakanlığı (2015). Görev ve Yetkileri. www.saglik.gov.tr/TR,11464/gorev-ve-yetkiler.html (Erişim Tarihi: 16.04.2019).

T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü (2018). 2017 Faliyet Raporu.

Türkiye İstatistik Kurumu (2017). İstatistiklerle Kadın. www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 26.08.2018).

Türkiye İstatistik Kurumu (2018). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması. www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 11.04.2018).

TÜRK-İŞ, (2019). Eylül 2019 Açlık ve yoksulluk Sınırı. <http://www.turkis.org.tr/EYLUL-2019-ACLİK-ve-YOKSULLUK-SINIRI-d290748>.

Uçar, C. (2011). Kadın Yoksulluğu ile Mücadelede Sosyal Politika Araçları ve Etkinlikleri. Ankara: Afşaroğlu Matbaası.

Uzunsakal, E. & Yıldız, D. (2018). Alan Araştırmalarında Güvenilirlik Testlerinin Karşılaştırılması ve Tarımsal Veriler Üzerine Bir Uygulama. Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (1), 14-28.

Yaşar, R. & Açıkgöz, R. (2011). Yoksullukla Mücadelede Bütüncül Bir Politika: İnsani Gelişme ve Yardım Merkezi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (6), 405-429.

Yusufoğlu, Ö. (2010). Kadın Yoksulluğu Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma Elazığ Örneği. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

SİYASİ YÜKÜMLÜLÜK OLMADAN ZİMNİ RIZA
TACIT CONSENT WITHOUT POLITICAL OBLIGATION

Yazar, JAMES FURNER

Çevirmen, YUNUS BADAM

Yüksek Lisans Öğrencisi, University of Bahri, Felsefe Bölümü

yubadam@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-6695-5700>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
S.10, Nisan | April 2020, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Çeviri Makale | Translated Article
Geliş Tarihi | Received Date : 26.02.2020
Kabul Tarihi | Accepted Date : 02.04.2020
Sayfa | Pages : 133-161
 <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.135>

www.etusbe.com
<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

 iThenticate

SİYASİ YÜKÜMLÜLÜK OLMADAN ZİMNİ RIZA*

James FURNER

Çevirmen: Yunus BADAM

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S.10, Nisan 2020, Sayfa: 133-161

ÖZ

'Zımnî Rıza', uzun zamandır siyasi düşünceler tarihçilerinin ve siyasal felsefecilerin ilgisini çeken bir konu olmakla beraber, buna dair ince detaylar hala değerlendirilmemiştir. Kökeni Roma hukuk kavramındaki 'Zımnî irade beyanına' dayanmaktadır. Bu kavramın açıklanması, 'Zımnî rıza beyanı' olarak adlandırdığım yeni bir zımnî rıza kavramının belirmesine olanak tanır. Zımnî rıza beyanı, hem ortak akla dayanan görüşlerinin önemsizliğini hem de Hobbes'ın beyanındaki zayıflığı önler. Diğer çağdaş felsefi görüşlerin aksine, kurgulardan kaçınır ve niyetliliği yerine getirir. Ayrıca, daha radikal bir eleştiriyi gün yüzüne çıkarırken zımnî rıza temelli siyasi yükümlülük teorisinin savunucuları tarafından sunulan iddia türlerinin anlaşılmasına da olanak sağlar. Zımnî rıza temelli siyasi yükümlülük teorisi sadece uygulamada sınırlı değil, aynı zamanda savunulamaz niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Locke, Siyasi Yükümlülük, Sessizlik, Zımnî Rıza

TACIT CONSENT WITHOUT POLITICAL OBLIGATION

ABSTRACT

'Tacit consent' has long interested historians of political thought and political philosophers, but its nuances nevertheless remain unappreciated. It has its roots in the Roman law concept of a 'tacit declaration of will'. Explicating this concept allows a new conception of tacit consent to be proposed, which I term the 'tacit declaration of consent'. The tacit declaration of consent avoids both the triviality of common sense views and a weakness in Hobbes' account. Unlike other contemporary philosophical accounts, it avoids fictions and meets the condition of intentionality. Furthermore, it also advances understanding of the sorts of claim offered by proponents of a tacit consent-based theory of political obligation, whilst facilitating a more radical critique. The tacit consent-based theory of political obligation is not simply limited in application, but indefensible. It unwarrantedly transposes onto tacit consent the potentially fictional character of declarations of will.

Keywords: Locke, Political Obligation, Silence, Tacit Consent

* James Furner, Johannesburg Üniversitesi'nde Siyasal Düşünce alanında doktorasını yapmış bir araştırmacıdır. Doktora derecesini Alman-İngiliz ve Amerikan Siyaset Felsefesi alanında Sussex Üniversitesi'nden almıştır. James Furner tarafından kaleme alınan bu makale, *Theoria: A Journal of Social and Political Theory*, Vol. 57, No. 124 (September 2010), pp. 54-85'te yayımlanmıştır. Yazardan tercüme için izin alınmıştır.

Giriş

Zımni rıza fikri uzun zamandır devam eden bir tartışma konusu olmuştur. Locke, yazarların yasalara uyma zorunluluğunun sebebini belirli ortak hareketlerin listelenmesi için zımni rıza çağrısında bulunmuş ve bu yasalara uyma zorunluluğunun önemini büyük bir kısmını 'Hükümet Üzerine İkinci İnceleme' kitabına borçludur. (Locke, 2003: 119). Locke'un üzerindeki geleneksel odağa rağmen, zımni rıza fikri siyasi yükümlülüğü açıklama girişimi ile ilişkilendirilmemelidir. Aslında, kökeni Roma hukukundaki 'zımni irade beyanname'si' kavramına dayanır. Bu kavramı açıklamak, entelektüel olarak ikna edici bir zımni rıza ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, zımni rıza temelli siyasi yükümlülük beyanının çağdaş destekçilerine daha radikal bir meydan okumaya yol açmaktadır.

Her şeyden önce, çağdaş siyasi felsefede zımni rızanın tartışıldığı olağan bağlamı düşünün. Bu bağlam iki inanç varsayımı ve bir onaylama ile belirlenir: kimsenin, rıza göstermediği sürece yasalara uyma yükümlülüğünün olmadığı inancı; siyasal teorinin vatandaşların rıza gösterme koşullarını belirlemeye çalışması gerektiği inancı ve son olarak, çok az sayıda vatandaşın açıkça bu tür bir rızayı kabul gördüğü gerçeğidir.¹ Rızanın genel olarak verilip verilmediğini gösterirken; bu bağlam, potansiyel bir tehlike içeren zımni rıza fikrine ağır bir yük getirmektedir. Tehlike şudur ki, bir zımni rıza eyleminin eşiği olarak sayılan şeyin, şu anda rızanın temel bir özelliği olarak kabul edilen niyetlilik şartının altına gizlice indirgenmesidir.²

Bir an için, 'iradenin zımni beyanı' terimini incelemenin potansiyel kazancı hakkında düşünün. Hukuki bir terim olarak, keskin bir şekilde tanımlanmış kavramlar alanında yer alan çeşitli işlem türlerinde bulunmaktadır. Bu nedenle, sistematik bir düşünce topluluğu içindeki yerini ifade etmek, daha kesin ve ilginç bir zımni rıza kavramının oluşturulmasını kolaylaştırmaya yardımcı olabilir. Bu, F. K. Von Savigny'nin *Modern Roma Hukuku Sistemi* adlı on dokuzuncu yüzyıl Romen hukukunun meşhur bir Alman dili eserine danışmanın faydalarından biridir. Buna ek olarak, Savigny'nin yerini tekrar tekrar tanımladığı terimlerin, daha az sistematik bir şekilde, Hobbes ve Locke'un çağdaş rıza temelli siyasi yükümlülük hesaplarının başlangıç noktası olarak kabul ettiği pasajlarda olduğunu hayal edin. Bu durumda, Savigny'nin sistemine danışmak da yeni bir sorun ortaya çıkaracaktır.

Siyasi yükümlülüğü açıklamak için müşteriye özel zımni rıza yerine, rıza fikrinin, doğru şekilde detaylandırıldığında, rıza temelli siyasi yükümlülüğün zımni rıza temelli hesaplarını baltalamaya nasıl hizmet ettiği düşünülebilir. Bunlar bu bildirinin ortak amaçlarıdır.

Bildiri, zımni rızaya sahip olanların ortak akla dayanan görüşlerini içeren bir şüpheyile başlar. Zımni rızayı sözsüz yollarla ya da sessiz kalarak rıza göstermek ile

eşdeğer saymak söz konusu olamaz (bölüm I). Dahası, Hobbes'in çıkarım gerektiren işaretlerin rızası olarak zımni rıza beyanı, ortak akla dayanan görüşlerine tatmin edici bir alternatif sunmak için çok karışıktır (II). Savigny'nin Roma hukuku kavramındaki iradenin beyanı görüşü daha sonra açıklanır (III), ve iradenin açık ve zımni beyanları arasındaki ayrım incelenir (IV). İradenin zımni beyanlarının, irade beyanlarının diğer sınıflandırmalarına olan ilişkisini açıklayarak, daha önceki ortak akla dayalı vurgulanan sorunlardan ve Hobbessçu zımni rıza görüşlerinden kaçınılabılır ve zımni beyan kurgudan ayırt edilebilir (V). İrade beyanları ile rıza beyanları arasındaki farklar daha sonra not edilir ve yeni bir zımni rıza anlayışı önerilir (VI). Daha sonra bu anlayışın entelektüel olarak tutarlı olduğunu iddia ediyorum, çünkü niyetlilik durumunu tatmin ediyor, zımni rızaya olan ilgisi, siyasi bağlamda muhtemel istihdamıyla yapılandırılan çağdaş hesaplar değildir, çünkü bu durumu tatmin etme girişimlerinde başarısız olurlar (VII). Son olarak, teorinin genellikle kabul edildiği gibi, yalnızca dar bir şekilde uygulanabilir olmadığını iddia etmeden önce, Locke'un konumunu daha doğru bir şekilde yansıtan siyasi yükümlülüğe zımni rıza temelli yaklaşımı yeniden şekillendirmek için bu anlayışın özelliklerini detaylandırıyorum (VIII).

I. Zımni Rızanın Ortak Akla Dayanan Anlayışı

Mevcut öneriye en temel itiraz türü, zımni rızayı açıklığa kavuşturmak için Romanist bir terim olan 'zımni irade beyanını' kullanmak onu gereksiz olarak kabul etmeyi öngörürdü ki aslında ortak akla dayanan ve bize zımni rızanın karakteri hakkında bilmemiz gereken her şeyi söylüyor.

Ortak akla dayalı yapılan itirazlar aslında iki ayrı zımni rıza görüşünün oluşturulmasına yol açmıştır. Zımni rızanın ortak bir bakış açısı, yakın zamanda Mark Murphy tarafından belirtilmiştir. Murphy şöyle diyor: "zımni" kavramının temel anlamı dil olmadan ifade edilen şey demektir (Murphy, 2006: 98).³

Sözlü olmayan rızayla bu zımni rızanın denklemi Jeremy Bentham ve John Austin'e kadar uzanır. Bentham şöyle belirtiyor: "irade şartlı tahliye ifadesi sözcük denilen işaretlerle aktarılandır... İradenin zımni bir ifadesi de, herhangi bir başka işaret tarafından iletilendir" (Bentham, 1977: I, 12, 6-7). Bu arada Austin, Bentham'ın kavram formüllerini komuta hukuk teorisine uyacak şekilde adapte ediyor: "eğer arzu davranışla (ya da kelimeler olmayan herhangi bir arzu işaretiyle) belirtilirse, emir zımnidir" (Austin, 1861: 24). Austin'in hukuk komuta teorisi, zımni komutlar da dâhil olmak üzere, H. L. A. Hart'ın Hukuk Kavramı üzerine klasik çalışmasıyla iyi bilinmektedir (Hart, 1994: 45, 49). Bu çalışmanın odak noktası belki de bu ortak akla dayanan görüşünü benimseyen Locke'a tabii olan veya olmayan yorumcu sayısının hesaplanmasına yardımcı olur. John Bennett şöyle ifade eder: 'zımni rıza en basit haliyle kelimeler olmadan verilen rızadır' (Bennett, 1979: 227). Paul Russell onu doğrular nitelikte: "Locke'un rızadan kastı sözlü rızadır" (Russell, 1986: 295)⁴

A. J. Simmons tarafından zımni rızanın ikinci bir ortak akla dayanan görüşü (sadece ilk aşamada) önerilmektedir. Simmons şöyle diyor: “sessiz ve pasif kalındığı takdirde rıza zımni olarak adlandırılır” (Simmons, 1979: 80).⁵ Aynı şekilde Plamenatz; 'zımni rıza', ağız sözüyle ifade edilemez, ne yazılı olarak, ne de başka bir eylemle değil, aksine eylemsizlikle ifade edilir' (Plamenatz, 1968: 8). Zımni rızanın bu ikinci ortak akla dayanan görüşü ilkinden daha kısıtlayıcıdır. Zımni rızayı, sabit ve sessiz kalmayı içeren sözlü olmayan rıza eylemlerine indirger.

Şimdi, eğer zımni rızanın bu iki ortak akla dayanan görüşünden biri tatmin ediciyse, zımni rızanın zımni karakteri hakkında daha teknik bir tartışmaya gerek yoktur. Bu nedenle, ilk meydan okuma, Roma hukuku kavramından ilham alan bir teknik tanımın savunucuları için, zımni bir irade beyanının ortak akla dayanan görüşlerinin yetersiz olduğunu iddia etmektir. Zımni rızanın ortak akla dayanan görüşlerinin ötesine geçmek için gerekli motivasyon, tamamen kendileri için önemsiz olmalarıdır. Oldukça açık ki, insanlar bedensiz sesler değildir. Çeşitli yollarla hareket edebilir ve rıza gösterebilirler. Bazı yollar diğerlerinden daha az belirsiz, bazıları diğerlerinden daha geleneksel olabilir. Ancak, belirli bir eylem türüyle belirli bir yasal sonucun ortaya çıkması sosyolojik olarak ilgi çekici olsa da (örneğin, bir kızın sessizliğinin bir kez onun nişanı için yeterli olduğunu), rızanın çeşitli yollarla işaret edilebileceği genel durum, genel yasal veya felsefi bir çıkar değildir. Yasada, rızanın iletildiği biçimin, sınırlandırılma derecesi ile genel bir ilişkisi yoktur.

Sözlü olmayan rıza eylemleri, bir kişiyi sözel eşdeğerlerinden daha fazla veya daha az bağlamaz. Ayrıca, rızanın iletildiği form, rızanın ne olduğu veya ne tür düzenlemeleri haklı çıkardığına dair felsefi tartışmalarda hiçbir rol oynamaz.

Mesele, ortak akla dayanan rıza eylemlerinin ayırt edilebileceği yolları önerme yeteneği konusunda şüphe uyandırmak değildir. Aksine, sürdürdüğü tipolojiler teorik olarak ilgi çekici değildir.

Elbette, önemsiz olmayan iddiaların, zımni rızaya dair yukarıda belirtilen ortak akla dayanan görüşlerinden birine itiraz ile ileri sürülebileceği kabul edilmelidir. Ancak buradaki cevap, bu tür iddiaların, sahip oldukları yasal veya felsefi ithalatın oldukça bağımsız bir ayrıma borçlu olmasıdır.

İlk örnekleme olarak, belirli bir yasal işlemin ancak belirli bir biçim alırsa geçerli olduğunu belirten bir yasal kural olduğunu düşünün. Böyle bir kural nedeniyle, öngörülen formu gözlemlemeyen rıza eylemleri yasal olarak hiç bağlayıcı olmayabilir. Şimdi, zımni rızanın ortak akla dayanan görüşleri, açık ve zımni rıza arasındaki çizgiyi çizebilir, böylece bu ayrım, yasal olarak geçerli olmayanlardan yasal olarak geçerli olan rıza eylemlerini ayıran sınır çizgisine denk gelir. Eğer öyle olsaydı, zımni rızanın bağlanmadığı önemsiz ve gerçek olmayan ifadeyi yapmak için zımni rızanın ortak akla dayanan görüşü kullanılabilirdi. Ancak bu tesadüfi

senaryo sadece bu tür görüşlerin genel analiz için uygun olmadığını göstermektedir. Daha genel olarak kullanıldığında, bu görüşler rızanın verildiği forma yanlış ya da ayırt edilmeyecek bir şekilde dikkat çekecektir. Burada gerekli olan genel ayırım, bağlayıcı olmak için yasal olarak öngörülen bir prosedüre uyması gereken rıza eylemleri ile iletilen her türlü biçimde yasal olarak bağlayıcı olabilecek rıza eylemleri arasında yapılmalıdır. Bunun için, zımni/açık ayırımın ortak akla dayanan görüşlerinin bir faydası yoktur.

İkinci bir vaka türü, Simmons'un aşağıdaki senaryo hakkındaki yorumu ile gösterilmiştir:

Düşünün: Başkan Jones, şirketin yönetim kurulu toplantısının kapanışında duyuruyor, "Kurulun, perşembe günü saatimizden ziyade salı günü saat 8:00'de katılımın zorunlu tutulacağı bir toplantı yapılacak. Herhangi bir itirazı olan var mı?" Yönetim kurulu üyeleri sessiz kalıyor. Sessiz ve hareketsiz kalarak, başkanın program değişikliği yapma önerisine zımnen razı oldular (elbette, üyelerin hiçbirinin uyumadığını veya duymadıklarını varsayarak vb.). Sonuç olarak, Başkan'a toplantıyı yeniden planlamak için (normalde sahip olmadığı) hakkı verdiler ve yeni zamanda katılma yükümlülüğünü üstlendiler. (Simmons, 1979: 79-80).⁶

Buradaki en önemli sorun, yönetim kurulu üyelerinin onay vermeleri gereken çelişkili önerilerdir. Başkanın normalde bu hakka sahip olmadığı şeklindeki ima ile 'yeni zamanda katılmak' için onay vermeleri ya da zorunlu yönetim kurulu toplantılarını yeniden düzenlemek için hakkı' devretmeleri gerekiyor mu? Cevap her ikisi de olamaz. Zorunlu yönetim kurulu toplantılarına katılmak, yönetim kurulu üyeliğinin görevlerinden biridir. Uygun prosedürlere göre bir tarih değişikliği yapılırsa, görevlerinin bir parçası olarak yeniden planlanan zamanda katılmak, Yönetim Kurulu üyelerinin görevidir. Başkanlarının zorunlu toplantıları yeniden planlama ve yeniden düzenleme hakkı varsa, Yönetim Kurulu üyeleri yeni zamanda katılmakla yükümlüdürler. Kendileri için herhangi bir rıza işlemi gerekmez. Gerçekten de, Yönetim Kurulu üyeleri başkanlarına yeniden planlama hakkını vermeye razı olursa, bu konuda şüphe duymazlar ve bu nedenle, bu rızanın uygunsuz olduğunu bildikleri için, katılmalarına izin veremezlerdi. Bu nedenle, burada mümkün olan tek rıza, Yönetim Kurulu üyelerinin zorunlu Yönetim Kurulu toplantılarını yeniden düzenleme hakkını devretme rızasıdır. Bu açıklamanın yapılması için gereken genel ayırım, bireylerin özel bir ilişki ışığında (örneğin, işte) görevlerini yerine getirme durumları ile özel görevlerin olmadığı durumlar arasında (örneğin, sokaktaki insanlar arasında) olmalıdır.⁷ Açık ve zımni rıza arasındaki ortak akla dayanan ayrımları ile özel görevlerin birbirine karıştırılması sadece konuyu karıştırır.

Üçüncü bir dava türü, katılımcılara belirli soru türlerine cevap olarak kendilerini beyan etme konusunda özel bir görev verilmesi durumunda özel ilişkiler ortaya çıktığında belirir. Örneğin, bir başkan ile aynı Kurulun diğer üyeleri arasındaki özel ilişkinin bir özelliği, bu önerilerin Yönetim Kurulu üyeleri olarak görevleriyle ilişkili olması ve uygun kanallar aracılığıyla yükseltilmesi koşuluyla, Yönetim Kurulu üyelerinin Başkan önerilerine cevap verme görevine sahip olmalarıdır. Biri bunu tamamen makul kabul edebilir ve yine de, kişisel özgürlük temelinde, yoldan geçenlerin, mallarını satın almalarını teklif eden bir sokak satıcısının davetsiz gelişmelerine cevap verme yükümlülüğünün bulunmadığını doğrulayabilir. (Gross & Söhnlein, 1993: 45). Savigny'nin belirttiği gibi burada gerekli olan genel ayırım; bir başkasının 'hakkını' kabul etmediğimde olumlu bir çelişki yaratmaya çalışmaktır '(Savigny, 1841: 132) ve diğerlerinin böyle bir hakkı olmadığı senaryoları arasında yer alan özel ilişki türleri arasındaki ayırımdır.⁸ Bu konuda açık ve zımni rıza arasında ortak bir duyu ayırımının yapılması yararsızdır.⁹

Sessizlik, beyan etme görevinin yokluğunda rıza gösterebilir, beyan etme görevi ise sessizliği bağlayıcı hale getirir, ancak yükümlü olarak rıza göstermez. Şu anda, zımni rızanın ortak akla dayanan tanımları kullanılarak söylenen ve genel ilgi alanı olan herhangi bir şey, bu tanımlamalar olmadan daha fazla hassasiyet ve daha az kafa karışıklığı ile söylenebilir.

II. Çıkarımla Rıza Olarak Zımni Rıza

Zımni rızanın ortak akla dayanan kavramlarının içsel önemsizliği, zımni rızanın ne olduğuna dair daha sofistike bir teorik bakış açısına duyulan ihtiyacı vurgular. Savigny'in irade beyanına ilişkin ifadesinden daha yakın olan, zımni rıza görüşlerine dair teorik bir alternatiften, bazen Hobbes'un sözleşmeye bağlı işaret türleri arasındaki ayırımından çıkarılabilir olduğu düşünülmektedir (Murphy, 1994: 85). Hobbes şöyle ifade ediyor:

“Sözleşme işaretleri ya açık ya da çıkarım yoluyla. İfade denilen şey, işaret edilen veya belirtilen şeyi anlamakla konuşulan kelimelerdir; ... Çıkarımla işaretler bazen kelimelerin sonucudur, bazen sessizliğin sonucu, bazen eylemlerin sonucu, bazen bir eylemden vazgeçmenin bir sonucudur ve genellikle herhangi bir sözleşmenin çıkarımıyla ilgili bir işaret, yüklenicinin iradesini yeterince belli eder niteliktedir (Hobbes, 1998: 14, 13-14)”.

Sözleşme hesabından bir onay hesabı geliştirmek tehlikelidir. Yine de, Hobbes'in sözleşmeli 'çıkarımla işaretler' hesabı, 'Yüklenicinin iradesi' olarak atıfta bulunduğu sürece, gerçek bir niyeti belirtmek için zımni bir rıza hesabı geliştirmek için kullanılabilir. Bu yorumda Hobbes, sözel ifadelerin 'sonucu' olarak çıkarımla işaretleri tanımladığında veya özellikle akılda sonuçları amaçladığında, bu nitelik, yasal sonuçları olan kasıtlı eylemler ile yasal sonuçları amaçlanan kasıtlı eylemler

arasında ayırım yapma ihtiyacına işaret eder. 'İrade beyanı' teriminin incelenmesi bu konuda yardımcı olur. Ancak burada vurgulanması gereken ayrı bir sorun var. Çıkarım gerektiren işaretlerin rızası olarak zımni rızayı görüntülemeyle ilgili asıl sorun, 'çıkarm işaretleri'nin önemli bir ayırımı karıştırmasıdır. Her ikisi de işlev türünden birbiriyle çok farklı olmasına rağmen çıkarım ışığında rıza belirtileri sağlamak için sözlü veya sözel olmayan eylemlerin yapılabileceği gerçeğini gizler. Tek bir işlev, tek bir yükümlülüğü üstlenmek anlamına gelen bir eylemin koşullarını netleştirmek için çıkarımın kullanılmasından ibarettir. Örneğin bir sözleşmeye girme niyeti ile tartışmasız yapılan sözlü veya sözlü olmayan eylemler yine de belirsiz, karışık veya muğlak bırakabilir.

Birkaç elmayı işaret ederken, ya da 'bu elmaları bir Avro için alabilirsin' diyerek bile, hangi elmanın teklif edildiğine ya da kaç elmanın sunulduğu konusunda belirsizlik olabilir ve kesin türlerini veya sayılarını belirlemek için bir tür çıkarım için çağrı yapabilir. Ancak, 'çıkarmıyla işaretler' kategorisi, çıkarımlar ışığında çok farklı bir işleyle rıza işaretleri sağlamak için yapılan sözel veya sözel olmayan eylemleri de kapsar. Çıkarımlar, zaten kesin bir yasal veya ahlaki anlamı olan bir eylemin, bir çıkarımın başlangıç noktası olarak hizmet ettiği zaman, ikinci bir işleve hizmet eder. Bu durumlarda, çıkarımın işlevi, bir eylemin ikinci yasal veya ikinci ahlaki anlamını sağlayan bir yükümlülüğün üstlenilmesini ortaya çıkarmaktır. IV. bölümde, Savigny'nin Roma medeni hukukunda tanımladığı örnekleri, hâlihazırda kurulmuş bir yasal anlamı olan eylemlerin, ayrı bir yasal yükümlülüğün üstlenilmesini ortaya çıkarmanın bir nedeninin olduğunu ve eylemi iki kat yasal önemle sağlamanın başlangıç noktası için sağladığı örnekleri sunuyorum. Burada, Locke tarafından gündeme getirilen bir durumu düşünmek yeterli olabilir. Locke'a göre, 'şimdi oturduğum evde kalmak için iki yüz euro ödemeyi kabul ediyorum, bu gecedan başlayarak bir haftalığına' kabul ediyorum gibi bir ifade yasaya uyma onayının 'çıkarm işareti' olarak hizmet edecektir.¹⁰ İşte Hobbes'un kategorisi, tam da bu iki tür vakayı bir araya getiriyor.

Hobbes'un savunmasında, İkinci tür işlevi olan çıkarımlarla hiçbir zaman karşılaşmadığı için Hobbes'in kafasının karışmamış olması öngörülebilir. Ancak bununla birlikte, kavramsal açıklık, farklılıkları sessizce asimile eden terimlerle sunulmaz. Zımni rızanın doğası, iki farklı çıkarım işlevinin birbirine sessizce asimile edilmesine izin vererek açıklığa kavuşturulmaz. "Çıkarm yoluyla" rıza belirtileri kategorisi, birbirinden oldukça farklı iki eylem türünü bir arada gruplamak için kullanılabilirdiğinden, üzerinde zımni bir rıza hesabı oluşturmak için çok karışık bir kategori kullanılmaktadır. Bu iki farklı işlev türünü üstlenme çıkarımı olasılığını teorik olarak yapabilen bir hesap incelemenin zamanı geldi.

III. İrade Beyanı

Daha az bilinen ancak kavramsal olarak zımni rıza göstermenin daha sağlam bir yolu, Savigny'nin Sisteminin üçüncü cildindeki "irade beyanı [Willenserklärung]" konusundaki tartışmasını incelemektir. Stefan Riesenfeld haklı olarak bu çalışmayı "Savigny'nin özel hukuk yapı taşlarının tanımlanmasında kalıcı katkı veren çalışmalardan biri" olarak adlandırdı (Riesenfeld, 1989: 3). Bu terim çağdaş Alman hukuk ekolünün merkezinde kalır.

İrade beyanı, kişilerin haklarını ve görevlerini belirli bir tür eylemden dolayı değiştiren bir tür yasal gerçektir. Bu iki bileşen açısından analiz edilebilir: 'iradenin kendisi' ve 'iradenin beyanı' (Savigny, 1841: 114). İlk bileşen olan, "iradenin kendisi", düşünülebilecek birkaç karardan bir seçenek olarak, değişik şekillerde hareket etme kararıdır (Savigny, 1841: 114).

Daha açık bir ifadeyle, irade, 'belki de sadece yasal olmayan amaçlara bile yol açsa bile, yasal ilişkinin başlamasına veya sonlandırılmasına yönelik olmalıdır' (Savigny, 1841: 104). Bu iradeyi açıklamak gerekirse, artan karmaşıklık sırasına göre, bir kararın ürünü olabilecek veya olamayacak hareketleri; yazarları için yasal sonuçları olabilecek veya olmayacak olan kasıtlı eylemleri ayırt etmeye yardımcı olur.

En basit haliyle, bazı hareketler kasıtlı, diğerleri değildir. İmzalanmış bir sözleşmenin fiziksel eyleminin bile kasıtlı olması gerekmez. Aynı bedensel hareket, bir davetsiz misafirin uyuyan birinin eline bir kalem yerleştirmesi ve elini sözleşmeli bir belge üzerinde yönlendirmesi durumunda ortaya çıkabilir (Savigny, 1841: 114, 134). Bu tür hareketler bir irade beyanı teşkil etmez, çünkü ikincisi kasıtlı bir eylemdir.

İkinci olarak, bazı kasıtlı eylemler yazarları için yasal sonuçlar doğururken, diğerleri bunu yapmaz. Eylemlerin yasal sonuçları olsa bile, yalnızca bunları gerçekleştirenler dışındaki kişilerin haklarını ve/veya görevlerini değiştirebilirler. Savigny, 'özgür eylemler' yapan kişiler için yasal sonuçları olan kasıtlı eylemleri şart koşar (Savigny, 1841: 104)

Üçüncü olarak, kasıtlı bir eylem gerçekleştirerek kişilerin maruz kaldığı bazı yasal sonuçlar, başkalarının yapmadığı halde, yasayı yasal haklarını ve/veya görevlerini değiştirme niyetinde olmalarını gerektirir. Sözleşmeler, ikincisinin bir türü olan (Savigny, 1841: 104) 'işgal yoluyla mülkiyet' edinimi¹¹ olan bir türdür, örneğin vahşi hayvanların avcılar tarafından işgali gibi. Avcılar, hayvanlar üzerinde tevkif ve sahip olma istekleri olduğu sürece mülk edinirler. Bunun dışında mülkiyet hakları elde etmek niyetinde olamazlar: 'mülk edinme konusunda özel bir irade öngörülmemektedir' (K.-H. Gursky et al. 2004: 958, 5). Aynı şekilde, hırsızlık yapanlar, bu tür eylemlerin yasal sonuçlarından haberdar olsalar bile, bu eylemlerin tabi olduğu yasal sonuçları düşünmezler. (Savigny, 1841: 104) İrade beyanının

gönüllü bileşeni, birinin yasal haklarını ve/veya görevlerini değiştirme niyetidir. Bununla birlikte, eşlik eden sebep önemsizdir ve satın alınan bir ürünün kullanımı gibi 'yasal' olmayabilir. İrade beyanlarının ikinci bileşeni olan beyanname, 'görünen dünyada bir sudur olarak' iradenin varlığıdır (Savigny, 1 841: 130). Savigny şöyle diyor: 'sadece içsel, görünmez bir olay olduğu için başkalarının tanıyabileceği bir işarete ihtiyaç duyan iradenin kendisi tek önem ve etki olarak düşünülmelidir'.

Beyanname, iradenin açığa vurulduğunun işaretidir '(Savigny, 1841: 134). Kişinin yasal haklarını ve/veya görevlerini değiştirildiğine dair bir işaret gereklidir, çünkü bir işaret olmadan (sözel veya sözel olmayan, pozitif aktif veya ihmal olsun), diğerleri bunun verildiğini bilmedikleri için sadece bir kişinin izniyle hareket edemezler. Ancak irade beyanlarının istemli yönü yine de son derece önemli ve etkilidir. Ve beyanın geçerliliğinin tek temelini oluşturur. Yasal sonuçların ortaya çıkması için bir deklarasyon gerekebilir, ancak bunları deklarasyona bağlamayı haklı kılan bir niyetin varlığıdır.

IV. Zımnî İrade Beyanı

Savigny'nin beyanına göre, irade beyanı kişinin yasal haklarını ve/veya görevlerini değiştirme niyetinin bir işaretidir ve açık veya zımnî olabilir. Bu ayrımı şöyle açıklıyor:

İradenin kendisi, içsel bir gerçek olarak, sadece dolaylı olarak ve makul bir şekilde algılanabilir bir gerçek ile bilinebilir. Bu bilgi aracı iki çeşit olabilir. Genellikle, sadece bir irade işareti olarak hizmet etmenin tek sorumluluğuna sahiptir; ancak yine de iradenin ifadesini içerecek [selbständige Bestimmung]; şekilde bağımsız kararlılığa sahiptir. İlk durumda, irade beyanı açık olarak adlandırılır [ausdrücklich]; ikinci durumda ise zımnî olarak [stillschweigend] (Savigny, 1841: 131).

Bir irade beyanı, yalnızca 'iradenin işareti olarak' hizmet eden bir eylem tarafından sağlanırsa, bu durumda kişinin yasal haklarına ve/veya görevlerine tek bir değişiklik yapma niyetini işaret etmekten başka yasal bir önemi yoktur. Örneğin, bir sözleşmeyi imzalamak, yasal olarak bağlayıcı bir sözleşme yapma niyetini belirtmekten başka hiçbir yasal öneme sahip değildir. Öte yandan, daha belirgin bir 'bağımsız kararlılık' veya sonuç veren bir eylem tarafından bir irade beyanı sağlanırsa, bu beyan 'zımnî' olur. Ancak birincil sonuç da yasal olmalıdır. Hiçbir irade beyanı, herhangi bir yasadışı sonuç vermeden gerçekleşmez ve bir kanunun yasal ve yasadışı boyutlarını hükmetmek yasal bir çıkar oluşturmayabilir. İradenin zımnî beyanlarını sağlayan eylemler böylece iki kat yasal öneme sahip olurlar.¹²

Bu tür işlemlerin yasal olarak önemi, zımnî beyan ve birincil sonuçlarının nasıl ilişkili olduğu sorusunu gündeme getirmesidir. Ancak Savigny, bu soruya verilen kısa cevaplarla noktayı koydu. Sadece Roma medeni hukukunda belgelenen bazı davalara işaret ediyor:

(1) Eğer bir mirasın düştüğü kişi mülkün işlerini yönetirse, o zaman, kural olarak, bu 'pro hedere gestio' aracılığıyla, o kalıtım içine girer. Bununla birlikte, böyle bir eylemin yorumu, açık bir karşı bildirimde, hatada veya kanıtlanmış diğer niyetlerle reddedilebilir. (2) Ehliyetsiz davalar zımni bir uzatma olarak sayılmadan önce gönüllü olarak davada yer almak, davalarda görünmenin yargı yetkisi ile ilgili bir hata ile hariç tutulmasına rağmen, zımni bir uzatma olarak sayılır. (3) Kim, kendi başına başkalarının komisyonsuz olarak yaptıkları bir davaya devam ederse, böyle bir durumda diğerinin önceki usul müzakerelerini onaylamış olur. (4) Eğer bir alacaklı gelecek bir dönem için faiz kabul ederse, bu sürenin bitiminden önce sermayeyi talep etmeyeceği sözünü verir. (5) Biri sözleşmede olmayan bir şey vaadinde bulunursa ve mal sahibi teminat belgesini imzalarsa, teminat için zımni bir anlaşma yapılır. (6) eğer bir müşterek mirasçı, miras alınan tüm arazileri satarsa ve kalan müşterek mirasçılar da anlaşarak, satıştan elde edilen paranın paylarını da kabul ederlerse, paylarının zımni satıcıları olarak kabul edileceklerdir. (Savigny, 1841: 131, numaralandırma eklendi).

Bu örneklerdeki eylemlerin hepsinin aynı ilişki türünü gösterdiğini iddia ediyorum; yani, iradenin zımni beyanı birincil sonuç ile yasal zemin sağlamaya yardımcı olur. Bu iddiayı desteklemek için (4) ve (6) örnekleri göz önünde bulundurabiliriz. Bu iki örneği anlamak için, Roma hukuku ve modern Alman hukuku gibi bazı hukuk sistemlerinin, mülkiyetteki değişikliklerin birden fazla işlemin tamamlanmasını gerektirmesini sağlayan bir ayrılık ilkesini benimsediğini tanımak önemlidir.¹³ Satış sözleşmesi olan bir işlem, içeriği sözleşmede olan iki irade beyanından oluşur.

Örnek olarak A: 'Bu gazeteyi bir euro karşılığında satın almak istiyorum' diyerek B'ye bir teklifte bulunur ve B: 'Bu gazeteyi bir euro karşılığında satmak istiyorum' diyerek kabul eder. Bu işlemin sonucu, her iki tarafın da mülkiyet haklarını kendi kalemlerine devretme yükümlülüğü getirmesidir. Bununla birlikte, her bir malın devri, malın fiziksel olarak tesliminin yanı sıra, A ve B'nin mülkiyet devri ile ilgili vasiyetname beyannameleri arasındaki ilave anlaşmadan oluşan ayrı bir işlemdir. Her iki transferinde sonucu, A ve B'nin her birinin, diğerinin eski mülkiyeti olan bir eşyaya sahip olma hakkına sahip olmasıdır.

Şimdi, ayrılma ilkesi, mülkün el değiştirmesi için iki ayrı yasal işlem türünün gerekli olduğunu belirlerken, her iki işlem türüne ait irade beyanları yine de bir ve aynı eylemde gerçekleştirilebilir (Brüt & Söhnlein, 1993: 49; Martinek, 2004: 433ff, 88). Kararlaştırıldığı gibi mal alma kanunu ayrıca bir satış sözleşmesi sonuçlandırmak için zımni bir beyanda bulunabilir. Günlük bir senaryoyu almak

gerekirse, satış sözleşmesinin teklifi, insanlı bir kiosk'dan geçen, masaya bir euro koyan ve bir gazete alan biri tarafından açıkça ilan edilebilir. Benzer bir hikâye Savigny'in bir satıştan faiz veya para kabulü ile ilgili örnekleri için de geçerlidir. Kanunun doğrudan hukuki sonucu, yasal bir devri tamamlamaktır, ancak yasa ayrıca bunun dışında bir sözleşme imzalama isteğini ilan etmeyi de sağlar. En önemlisi, devir ve sözleşme arasında sıkı bir ilişki var. Sözleşme geçerli olduğu takdirde devir güvenlidir. Bu nedenle, (4) ve (6) durumlarında zımni beyanname, birincil işlemin sonucu için yasal bir zemin oluşturan bir işleme aittir. Zımni beyan ve birincil sonuç arasındaki benzer bir ilişki, kalan örneklerin her birini karakterize eder. Örnek (1) ele alalım: 'eğer bir mirasın düştüğü kişi mülkündeki işleri yönetirse, zımni bir mirasa girmiş olur'. Bir mülkün işlerini yönetme eylemi, bunun yanında, bir mirasa girme kararını işaret etmek için hizmet edebilir, böylece ikincisi mülkle uğraşmanın yasal zeminini sağlar. Ya da (2)'yi göz önüne alalım, ehliyetsiz bir dava da yapılan işlemlerde gönüllü olarak katılma, zımni bir protesto olarak sayıldığı durumları düşünün. Mahkemede görünme eyleminin birincil hukuki sonucu bir dava yürütmektir; ancak mahkemede görünme eylemi, bunun yanı sıra, ehliyetsiz bir yargıcın yargı yetkisini genişletmek için de hizmet edebilir ve böyle bir durumda, zımni beyan, kanunun birincil sonucuna yasal zemin sağlamış olur. Örnek (3)'te, kendisi tarafından bir başkasının komisyonsuz yaptığı bir davayı sürdüren' davacı, kendi nezaketinde kendi davalarını yürütme rolünü üstlenecek bir eylem gerçekleştirmiştir. Ancak, eski vekilin davacı tarafından onaylanmamış olması halinde, bu işlem, vekilin kendi adına yaptıkları önceki eylemleri zımni bir şekilde doğrulamasına hizmet edebilir; ve bu teyit olmadan dava devam edemez. Son olarak, örnek (4): Biri sözleşmede olmayan bir şey vaadinde bulunursa ve mal sahibi teminat belgesini imzalarsa, teminat için zımni bir anlaşma yapılır. Bir teminat belgesi imzalamanın ilk yasal sonucu, iki taraf arasındaki bir tanışın varlığıdır. Burada, tanışın temin verilen malın sahibi 'olduğu durumlarda, teminat belgesinin imzalanması aynı zamanda rehinle yapılan anlaşmanın kesin bir beyanı olarak da kabul görülebilir; ve mal sahibinin onayı olmadan, teminat sahibine tanıklık etmek yasal bir dayanaktan yoksundur. (Buradaki sahte zımni beyanın sözlü bir şekilde yapıldığını unutmayın.) Zımni beyanname ve birincil sonuç arasındaki önerilen ilişki bu nedenle bu gibi çeşitli davalarda daha genel olarak ele alınır. Zımni beyan, yasal yükümlülüğe karşı savunmasızlığını açığa çıkararak, eylemin birincil sonucunu yasal bir zemin ile destekler (veya başka bir işlemin bir parçası haline getirir).

Zımni beyan ile birincil sonuç arasındaki ilişkinin bu tanımını desteklemek için, alternatif bir yorum getirmek istiyorum. Zımni beyan, birincil sonuç kanıtında gerekli bir bileşen olarak düşünülmemelidir, ya da başka bir şekilde, bir zımni beyanın performansını belirtmek için ikincisinin kanıtı olarak kullanılmamalıdır. Bu yorumu göz ardı etmek için, ayırma ve soyutlama ilkesi arasındaki farkı düşünün.

Ayrılma ilkesini benimseyen bazı yasal sistemler de soyutlama ilkesini benimser. (4) ve (6) Örneklerinin açıklanmasının anahtarı olan ayırma ilkesi, mülkiyet sahipliğindeki değişikliklerin farklı yasal işlem türlerinin tamamlanması gerektiğini bildiren ilkedir. Soyutlama ilkesi, diğer taraftan, ayrılma ilkesi ile ayrılan işlemlerin yasal sonuçlarının birbirinden bağımsız olarak gerçekleştiği ilkedir. Örneğin, bir soyutlama ilkesi, geçerli bir satış sözleşmesinin kanıtı yokluğunda mülkiyet devrinin hukuki uyumsuzluklarının feshedilmemesini sağlar. Bir Mülkiyet devri, yasal zeminden yoksun olsa bile yürürlüğe girer, bu durumda yasal zorluğa karşı savunmasız kalır (örneğin, haksız bir zenginleştirme olarak) (Maurer, 2001; Beale et.al. 2002: 20-1, 29-31).

Zımni beyan ve birincil sonuç arasındaki ilişkiyi, zımni beyanın birincil sonuç kanıtında gerekli bir bileşen olduğu şeklinde yorumlamak, birazdan belirteceğimiz hataya düşmektir. Bu yanlış, bir özelliği, yalnızca yasal sistemlerde, bir ayırma ilkesi ile soyutlama ilkesi olmaksızın, kendisine beklenmedik bir şekilde bağlı olan iradenin zımni beyanına atfetmektir.

Zımni bir irade beyanı oluşturmak için, aşağıdaki nitelikteki bir yargılama gereklidir.

İlk olarak, bir eylem, beraberindeki koşulların ışığı altında, birincil yasal sonucunu tespit etmek için incelenir. İkinci olarak, irade beyanı yasal zemininde tanımlanır. Üçüncü olarak, eyleme eşlik eden tüm koşullar dikkate alınarak incelenir ve daha fazla beyan için gerekli olan iradenin psikolojik varlığı ortaya çıkarılır. Savigny şöyle diyor: 'zımni bir deklarasyonun varsayımı her zaman, kendisine eşlik eden tüm koşullarla ilgili bireysel eylemin gerçek bir yargısına dayanır' (Savigny, 1841: 131).

Özellikle yanılı ve itiraz, bu çıkarımı dışlar. (Savigny, 1841: 131).¹⁴ Bu nedenle, iradenin zımni beyanı, kendine özgü özelliklerini iki şarta borçludur: (i) söz konusu davalarda olduğu gibi, bir eylemin iki ayrı ama yakından ilişkili şekilde yasal öneme sahip olma ihtimali; ve (ii) zımni deklarasyonun yasal sonuçlarına maruz kalmak için gerçek bir niyetin kesin kanıtının varlığı. Savigny'nin irade beyanı görüşünü detaylandırdıktan ve belgelediği davalarla gösterilen kuramlaştırılmamış ilişkiyi ortaya çıkarmak için yorumun biraz ötesine geçtikten sonra, artık iradenin zımni deklarasyonunu tanımlamak mümkündür. İradenin zımni beyanı, kişinin yasal haklarını ve/veya görevlerini, meydan okumadan korunmaya yardımcı olan ayrı bir yasal sonuçla ortaya koyan bir eylemle değiştirme niyetinin bir işaretidir. Bu tanım, Roma medeni hukuk davalarından ilham alabilir, ancak Alman hukuku gibi bazı modern hukuk sistemlerinde ayrılık ilkesinin varlığı, modern özel hukukta vasiyetname beyannameyi uygulamasının sürekli uygulanmasını garanti eder.

V. İrade Beyanlarının Diğer Sınıflamaları

Zımni beyanların belirli özelliklerinin önemi vurgulanarak, açık ve zımni beyanları arasındaki farkın, diğer farklı sınıflandırmalar ile nasıl ilişkili olacağı göz

önünde bulundurulur, diğerleri eklenmiş veya hariç tutulmuştur. Buradaki amaç, belirli ayrımların alternatif zımni rıza beyanlarında yaşadıkları çöküşten korumaktır. İlk olarak, iradenin açık ve zımni beyanları arasındaki ayrımı, 'resmi' ve 'gayri resmi' beyanlar ile tanımlanamaz (Savigny, 1841: 130). Bildirimler, etkileri, yalnızca bu iradenin bir ifadesi olarak sayılacak olan, pozitif olarak belirlenmiş bir eylem tarzının izlenmesine tabi olduğunda resmidir. (Savigny, 1841: 130). Eğer birinin yasal haklarını ve/veya görevlerini, böyle bir niyetin sinyalinin nasıl verileceğine ilişkin (örneğin, uygun görevlilerden önce) yasal kurallara uymayan bir şekilde değiştirme niyetini işaret etmesi gerekiyorsa, amaçlanan yasal sonuçlar doğmaz.

Bu durumda, irade resmi beyanları, formu 'vekili serbest bırakmayı amaçlayan' 'bilgi' beyanlarına aykırıdır (Savigny, 1841: 130). Şimdi, resmi bir vasiyetname beyanı yapmak kendi kendini yenilgiye uğratmak olur. Bunu yapmak için, milletvekillerinin hâlihazırda yasal bir görünüme sahip olan bir eylemin performansını tanımlamaları gerekir. Bu durumda, resmi bir prosedürün çeşitli avantajları - katılımcılara, maruz kaldıkları hukuki sonuçlara özel bir fikir vermeleri için sunduğu teşvik; beyanın yapıp yapılmadığının belirlenmesinde anlaşmazlık olması durumunda nispi kolaylığı sağlar. Bu eylemi gerçekleştirmek için yeterli bir neden olmakla beraber bir kişi sadece performansından başka bir irade beyanı içerdiği sonucuna varamayacaktı. Tüm zımni beyannameler gayri resmidir, ancak bu durum onları zımni yapan şey değildir. İkincisi, açık/net ayrımcılığın, 'iradenin dış sonuçlardan çıkarımlı mı yoksa çıkarımsız mı olabileceği' üzerinde durup durmadığı 'kesin değildir.' (Savigny, 1841: 131).

İsteğe bağlı zımni beyannamelerin tespiti için çıkarımlarda bulunulmalı, ancak beyannameler söz konusu olduğunda bunlar hariç tutulmamalıdır. Açık bir beyanda, eğer işaret belirsiz veya karışık ise çıkarımlar dâhil olmak üzere yorumlama gerekebilir. Ancak bununla birlikte, daha ince bir ayrım yapılabilir. Çıkarım yalnızca, tek bir beyanın kesin şartlarını açıklığa kavuşturmak için açık beyanlar durumunda, bir eylemin ikinci bir yasal anlamı olup olmadığını belirlemek için yapılan zımni beyanlar durumunda gerekir. Açık ve zımni beyanlarda çıkarsama işlevindeki bu fark, her tür bildirim tanımlanma şekliyle kaynaklanmaktadır. Savigny'nin beyanı böylece Hobbes'un aklını karıştıran şeyi ayırır.

Üçüncüsü, iradenin açık ve zımni beyanları her iki türden de 'gerçek' bir beyanı ve 'ibareyi istediklerimizin mevcut bir gerçek olduğunu açığa vuracağımız' beyanlardır (Savigny, 1841: 133). Gerçek beyanlarla birlikte, kurgusal beyannamelerin tersine gerekli niyetin psikolojik bir olgu olduğunu kanıtlandığı ve pozitif bir hukuk kuralının vasiyetname beyannamesinin gücüne atfedildiği bir gerçektir. Kurgu, yanlış olduğu bilinen bir varsayımdır ve yasal bir kurgu, yasal

etkisi olan ve yanlış olduğu bilinen bir varsayımdır. Bu durumda, yanlış olduğu bilinen varsayım, 'isteğin bir gerçek olduğu iddiasıdır'.

İradenin varlığı kanıtlanmış olarak alınır, böylece bir irade beyanı yapmanın yasal sonuçları ortaya çıkar, ancak iradenin varlığının kanıtlanmadığı bilinir. Bir yargıç, bir bildirim gerçeğe geçtiğini kabul ettiğini belirten yasal bir kural uyarınca belirli bir tür davranış sergiler. Örneğin, bir hâkimin, davanın tam anlamıyla kanıtlanmadığını bilmesine rağmen, bir hediye kabul ettiği varsayılabilir.¹⁵ Bu yüzden kurgular, açık veya zımnî irade beyannamelerinde olduğu gibi, bir dava koşullarının gerçek irade endeksleri sağladığı tartışmasını gereksiz kılmaktadır. Kurgusal bir bildirim geçerliliğinin temeli, iradenin psikolojik varlığı değil, kurgusal varlığıdır.

Bir kurgunun farklı nedenlerle yanlış/sahte olduğu biliniyor olabilir. Bir tanesi bile 'gerçek bir iradenin bile mümkün olmadığı' durumlarda, karşı eylemde bulunabilmesidir (Savigny, 1841: 133). Bu gibi durumlarda, iradenin varlığının ispatlanmadığı bilinir çünkü iradenin var olmadığı bilinmektedir, "örneğin, alıcının hediye bilmediği tespit edilmesi gibi". Alternatif olarak, 'bir şekilde iradenin bir işareti olarak yorumlanabilecek tek bir hareket bile' isteminin lehine tam bir kanıt eksikliği olabilir (Savigny, 1841: 133). Üçüncüsü, 'varsayılmış veya varsayılan olarak nitelendirilebilecek olan bir iradenin genel olasılığı üzerine kurulmuş olan davalar' (Savigny, 1841: 133), 'genel olasılık' kanıtı olarak yeterli olmadığından kurguya da dayanır. Hibe sahiplerinin elindeki işlerin ispatlanması gereken kararlar oldukları için genellikle, bir işte kurgu olabilecek şekilde teslim edilir. (Fuller, 1967: 43, 46).

Buna karşılık, 'iradenin zımnî beyanı... Her zaman gerçek bir irade beyanıdır' (Savigny, 1841: 133). Kesin bir irade beyanı için, dava koşullarının kişinin haklarını ve/veya görevlerini değiştirmek için gerçek bir niyete dair kesin kanıt sağladığını iddia etmek gerekir. Şimdi yukarıda verilmiş olan taktik ilanının ilk tanımını değiştirmek mümkündür. Kesin bir vasiyetname beyanı, eşlik eden şartlar ışığında, güvence altına alınmasına yardımcı olduğu kesin bir yasal kanıtla, bir kanundan doğan yasal haklarını ve/veya görevlerini değiştirme yükümlülüğünün gayri resmi bir işaretidir.

VI. Zımnî Rıza Beyanı

Şimdi, "zımnî irade beyannamesi" olarak adlandırılan yasal terimin incelenmesiyle, en sonunda zımnî rıza vermeden önce, zımnî rızanın irade beyanından ne kadar farklı olduğu göz önünde bulundurulma zamanının gelmiş olduğunu gösterir. Zımnî irade beyanı ve zımnî rıza, öncekiler aracılığıyla sonuncuya yaklaşma hükmüyle yeterince yakın olmakla birlikte, üç farklılık da kayda değer özel bir noktadır.¹⁶

İrade beyanları ve rıza beyanları arasındaki en belirgin fark, birincisinin bir tür “yasal gerçek”, yani “yasal ilişkilerin başlangıcını veya sonunu getiren olaylar” olmasıdır (Savigny, 1841: 104).

Öte yandan, rıza beyanları tamamen ahlaki olabilir. Boş zaman aktiviteleri için ücretsiz asansör temin etme sözü veren arkadaşlar, kendilerini yasal olarak bağlama niyetinde değildirler sadece ahlaki olarak bağlama niyetindedirler. Burada, yine özel olarak yasal veya ahlaki bir gerekçe yoktur. Bazı tanıdıklar, karşılığında bir şeyler umduklarından vaatte bulunurlar.

İkincisi, bir irade beyanı gerçek veya kurgusal olabilirken, rızaya istekli olma ruhsatının psikolojik gerçeğinin kesin bir kanıtı bulunmalıdır. Bireylerin başkalarının özel izinleri için saygısız davranıp davranmadıklarını tespit etmenin alakasız olup olmadığına dair ahlaki bir teoriye izin vermek gerekmez. Koşulların böyle bir konuyla ilgisiz kalması durumunda, kişi onamdan (izin, rıza) bahsederek meseleleri süslememelidir.

Örneğin, kocalar eşlerine tecavüz etmekten suçlu bulunamazlarsa, bu eşlerin her zaman birbirleriyle cinsel ilişkiye rıza gösterdiğinin kanıtı değildir.¹⁷ Rıza, irade beyanının aksine, her zaman gerçek ve asla kurgusal değildir. Üçüncüsü, gerçek bir irade beyanı, bir kişinin yasal haklarını değiştirme niyetinde olduğu sürece, yasal görevlerini değiştirmesini gerektirmez.

Örneğin, birinin yasal görevlerini değiştirme niyeti gerektirmeyen bir tür gerçek irade beyanı, bir kişinin otobüse gazete bırakması gibi mülkiyet hakkından vazgeçme niyetini işaret eden bir inkâr etme eylemidir. Aksine, bir onay beyanı her zaman bir yükümlülüğün üstlendiğine işaret eder.¹⁸ Eğer geçerliyse, her zaman belirli bir kişiye başka bir korelasyon hakkı verir. Bu hesaba göre, rıza ahlaki ve/veya yasal bir yükümlülük üstlenme niyetinin bir işaretidir. Açıkça yapılan rıza beyanı, beraberinde getirdiği koşulların ışığında, gelişmesine yardımcı olduğu çok açık bir hukuki veya ahlaki ifadeyle, bir eylemden çıkarılan bir yükümlülüğü yerine getirme niyetinin gayri resmi bir işaretidir.

Şu andan itibaren, bu zımni rıza kavramına yapılan atıflar, 'zımni rıza beyanı' terimi kullanılarak, diğer zımni rıza kavramlarından ayrılacaktır.

VII. Neden Zımni Rıza Beyanı?

Rızanın açıkça beyan edilmesi, niyetin koşulunu yerine getirerek, genel rıza anlayışımızın tutarlılığını korur. Bir yükümlülük üstlenmek gerçek bir niyeti içerir ve gerektirdiği çıkarım ise, protesto da dâhil olmak üzere, beraberindeki tüm koşulların dikkate alınmasına izin vermelidir. Yasanın sonuç olarak ortaya çıkmasının karşılığı, kesin bir rıza beyanının verildiği sonucunu gerektirmez. Rıza beyanı, kasıtlılık koşulunu yerine getirdiği için, kasıtlılık şartının, rızanın onayının önemsiz olmayan kullanımını engellemediğini göstermektedir.

Bütün rızanın kasıtlı olduğunu ve önemsiz olmayan bir zımni rıza kavramını onayladığını söylemek mümkündür. Ek olarak, rızanın açıklanma beyanının entelektüel olarak diğer rızanın kabul edilme anlayışlarından üstün olduğunu iddia ediyorum. Bu iddiayı desteklemek için, zımni rızanın önemsiz rakip beyanları tartışılmalı ve istekli bulunmalıdır.

Burada, zımni rıza temelli siyasi yükümlülük hesabının savunulmasında öne çıkan iki zımni rıza kavramını inceliyorum: Murphy'nin Hobisi, çıkarım gerektiren işaretlerle rıza olarak zımni rızayı ve Simmons'ın geleneksel rıza hükmünü açıklar. Burada ileri sürülen her iki hesaba itiraz, her iki yazar da rızanın kasıtlı olduğunu kabul etmesine rağmen, zımni rıza beyanlarının aslında bu şartı yerine getirmediği yönündedir.

Genel rıza niyetlerini kabul ettikleri ile bu kritere uymayan başarısız özel davranış biçimleri arasında bir arabuluculuk vardır.

Her şeyden önce, zımni rızayı anlama önerisine çıkarım gerektiren işaretlerle rıza gösterir. Murphy'nin Hobbes'ı yorumlaması: "Sözleşmenin belirtilerini açıkça ifade etmek, acentenin iradesini açıkça ifade edenlere aittir; zımni sözleşme işaretleri, aracının gerçekleştirme isteğine sahip olmamızın gerekçesini vermemizi gerektiren asıl şeydir. (Murphy, 1994: 85) Diyelim ki, II. Bölümde ortaya çıkan bir kargaşanın ışığında, Murphy'nin, 'gerçeğe sebep olma çabalarının' özellikle tek bir işleme ait bir eylemin anlamını ortaya koymaya yönelik olduğu açıklığına cevap vereceğini varsayalım.

Böyle bir açıklama yapıldığında, Murphy'nin, savunulabilir bir zımni rıza beyanını yeniden inşa etmeyi istiyorsa, 'gerçekleştirme isteğinin' kesin bir kanıtı oluşturmak için yeterli bir çıkarım ilkesini belirtmesi gerekmektedir (Murphy, 1994: 73). Murphy'nin önerdiği ilke "anlaşılabilirlik ilkesi" dediği şeydir. "Anlaşılabilirlik ilkesi", "eylemlerin sadece vekil için bir miktar teminat sağlamayı amaçladığı ölçüde anlaşılır" olduğu anlamına gelir (Murphy, 1994: 86), burada "iyi" olan "kişinin kendi kendini koruması"dır. (Murphy, 1994: 84) Daha sonra şunu sorar:

Yüklenicinin, gerçekleştireceği iradesinin açık bir belirtisi bulunmadığı teklif edilen bir sözleşmeyi düşünün. Ayrıca, böyle bir sözleşmeye girmemenizin, kendisi (kız ya da erkek) için bir fayda sağlayacak şekilde görülemediğini varsayalım. Böyle bir durumda, en uygun yorumlama, anlaşmalı tarafın yapacağı belirtilerini gerçekleştirmeye istekli olduğunun işaretleri olduğu anlamına gelmez mi? Bu yorumlayıcı ilke, Hobbes'in sözleşmelerdeki hesaplarından destek almış gibi görünüyor. Belli bir performans istemediğinizi ve bunun sizde bir felakete neden olacağını bilirsem ve bunun da doğru olduğunu bildiğinizi düşünmek için iyi bir nedenim varsa, yaptığınız işaretlerin neredeyse tümünü isteksiz olduğunuza bir işaret olarak

yorumlamak için bir gerekçem var. Eylemlerinizi bu şekilde yorumlamazsam, davranışınızın tamamen anlaşılmasız olması muhtemeldir (Murphy, 1994: 86).

Şimdi, eğer “anlaşılabilirlik ilkesi”, Murphy'nin önerdiği gibi, bireylerin onayladığı şeyleri ortaya koymaksa, yalnızca onay vermenin amacının her zaman bir kişi için “fayda” elde etmesi olduğu durum bu olmamalıdır. Bireyler böyle bir avantaj elde edebilecekleri zaman gerçekten onay vermelidirler.¹⁹

Yine de, Hobbes'un yorumlaması adına, bireylerin yalnızca kendi kendilerini korumayı amaçladıklarını ve yanlış anlaşılmaların veya eşitliklerin, anlaşılabilirlik ilkesini uygulayanlar için bir sorun teşkil etmediği varsayılsa bile, bu varsayım problemlidir. Bu sorunun nedeni, anlaşılabilirlik ilkesinin bir müvekkilin işaretleri üzerinde baskılanmasının nedeni, ölüm de dâhil olmak üzere potansiyel olarak dezavantajlı bir sonucun farkında olmanın ve bunu önlemek için gerekli düzenlemelere yönelik sinyal anlaşmasının durdurulmasının mümkün olmasıdır.

Belli bir dezavantajdan kaçınmak için belirli bir sözleşmenin gerekli olduğu düşünüldüğü halde, daha faydalı bir teklif beklentisiyle, bir dezavantajın birinin isteğini, o zaman ve oradaki düzenlemeye ve bunun yerine beklemesine işaret etmeyi gerekli kılabilecek kadar yakın olmadığına inanılabilir.

Bu gibi durumlarda anlaşılabilirlik ilkesi kullanılmışsa, 'düşüneceğim' veya 'yeterince teklif etmiyorsunuz' gibi ifadeler iradenin belirtileri olarak yorumlanmalıdır. Bunu yapmak bir kurguya dayanmak olacaktır, bu da karşılıklı yarar sağlayan bir teklifin masaya konması üzerine pazarlık olasılığını önleyen bir kurgudur.

Öyleyse, böyle bir anlaşılabilirlik ilkesinin temel sorunu,- bir zamanlar büyütülen Hobbes dili varsayımları gevşetince, rızanın potansiyel bir 'faydadan' çıkarılamamasıdır. Kabul edilirse, anlaşılabilirlik ilkesi, bir yargıcın bir kurguyu kullanırken dikkat etmesi gereken kötü bir ilke olamaz. Ancak, rızanın gerektirdiği iradenin psikolojik varlığını tanımlamaması, onaydan anlam çıkarmaya çalışması onu tamamen geçersiz kılar.

Murphy'nin zımni rıza ifadesi, sözleşmelerin potansiyel olarak kurgusal niteliğini rızaya istemeden aktarır. Son olarak, A. J. Simmons tarafından savunulan alışılmış taciz onay iznini dikkate alın. Bu son beyanda Simmons şöyle diyor:

Smith'in rızası, Smith'in kasıtlı ve uygun bir şekilde başka bir Smith'in niyetini, dolayısıyla yeni haklara karşı ve/veya diğerlerine yeni haklar devretme niyetiyle iletişim kurmasıdır. Yani, düşündüğüm şey Locke'un rıza anlayışının kendi başına oldukça makul bir anlayış olduğudur.

Locke'un beyanında açık rıza, (bir sinyal veya dalga gibi) sözlü veya yazılı bir söz veya yemin ya da kabul görmeyi açıkça belirten olumlu

ancak sözsüz bir davranış gibi, doğrudan ve açıkça geleneksel olanın rıza vermesi gereken bazı doğrudan ve açık türlerin olumlu eylemleriyle verilir. Aksine, zımni rıza, Locke'un söylediği gibi "açık" olmadan verilen rızadır - yani, sözlü veya başka türlü doğrudan ve açıkça olumlu davranışlar olmadan olan rıza. Zımni rıza, amacı sadece rıza göstermeyen eylem türleridir - yine de, yükümlülükleri yerine getirme ve/veya hakların yerine getirilmesi için bir seçim yapma şartı olarak sayılan başka türlü eylemler tarafından kabul edilen bir şeydir. Zımni rıza davranışı, açık, serbest seçim durumlarına belirleyici tepkiler vermesi nedeniyle, ahlaki açıdan önemli bir kararın geleneksel olarak beklendiği veya uygun olduğu bir durumdur (Simmons, 2001: 166).

Zımni rıza tanımının bu olup olmadığına dair ilk şüphe, Simmons'ın rızanın kasıtlı olarak onaylanması ile tutarlı kaldığına dair bir şüphe, "seçim yapma olarak sayılan şartlar", "seçim olarak sayma" ve "seçim belirten tepkileridir.

Yasal ve/veya ahlaki sonuçların kasıtlı olarak 'yeni yükümlülükler üstlenme ve/veya yeni haklar devretme niyeti' olmasa bile davranışlarda bulunmalarına neden olduğu durumları tanımlamak için kullanılabilirliğinden bu ifadeler belirsizdir. Örneğin, Gordon Brown altındaki İngiliz hükümetinin bir kimlik kartının çıkarılmasını pasaport başvurusu yapmayı şart koşmasının bir nedeni, vatandaşın kimliğinin çıkarılması için onay vermesi gereken bir senaryodan kaçınmaktır. Simmons'ın zımni rıza tanımının, hâlihazırda iyi bir şekilde kamuya açıklandığı sürece, bu tür önlemleri hariç tutacağı çok açık değildir.

Simmons'ın zımni rızası varsa ve rıza niyetinin şu anki karakteristiğini yerine getirme şansına sahipse, III-VI. Bölümlerde geliştirilenlere yaklaşan bu ifadelerin sırasıyla "niyet işareti", "rıza sinyali" ve "beyan sinyali" ile değiştirilmesi mümkün olmalıdır. Simmons'ın tanımının böyle bir revizyona izin verdiğini varsayarsak, zımni onay veren bir eylemin bir onay belirtisi olarak hizmet etmekten başka bir 'noktası' olduğunu varsayın.

Bundan sonra, bir bireyin rızayı işaret etmek yerine başka bir işlemi yapmak için bir nedeni olabileceği varsayılır. Bu nedenle, sadece bu sebeple gerçekleştirilirse, müvekkil rıza gösterme niyetini işaret etmeyeceğinden rıza göstermez. Bazı gerçekler, kanunun gerçek dayanağına ek olarak, aynı zamanda bir rıza kanunu olduğu iddiasını haklı çıkarmak için de gereklidir.

Simmons, 'açık, özgür seçim durumu' gerçeğinin yeterli olduğunu düşünüyor ve kesinlikle bu durumun açık olması gerektiğini düşünüyor. Kişi neyi onayladığının ve nasıl yapılacağına farkında olmadığı sürece kimseye rıza veremez. Ancak 'açık, özgür seçim durumu' yeterli değildir. Herhangi bir rıza gösterme niyetinden bağımsız olarak bir tür eylem gerçekleştirme nedeni varsa, hiçbir genel

kriter rıza gösterme niyetinin böyle bir eylemin her belirtecine eşlik ettiği iddiasını ortaya atamaz.

Böyle bir genel kriter olarak 'açık, özgür seçim durumunun' inşası yeterli olamaz. Simmons, "açık, serbest seçim durumu"nun "geleneksel olarak beklenen veya uygun olan" kriterleriyle birleştiğinde onay verilmesini sağlayabileceğini öne sürerek bu itiraza yanıt verebilir. Bu argüman çizgisinde, belirli seçimlerin nasıl rıza izniyle gösterileceğine dair mevcut prosedürlere uygun hareketlerde bulunmak doğrudur.

Bununla birlikte, buradaki belirleyici cevap, x'in bağımsız bir amacı v olsa da, x'in bağımsız bir v'ye sahip olmasına rağmen, z'nin gerçekleştirilmesi için herhangi bir rıza gerekmediğine dair ahlaki ya da yasal bir sonucun olmadığı kanaatidir. 'Serbest hareket' (Savigny'nin terimini kullanmak için) yeterlidir. Bu cevabın azalması durumunda, eylemler veya eylemsizlik kasıtlı olarak kullanıldığında bağlayıcı rıza gösterilebileceği konusunda ısrar eder. Bir eylemin "net, özgür seçim durumunda" olduğu gibi z sonucuna sahip olduğunu bilmek, onu amaçlayanı söylemek değildir. Özgür bir eylemi bir rıza eyleminden ayıran boşluk, herhangi bir farkındalıkla ihlal edilemez.

Sadece birinin yükümlülüklerini değiştirme niyeti ile ihlal edilebilir. Böyle niyetin yokluğunda, bir kurgunun çağrılması gerekecektir, bu sayede bir eylemin sonucunun 'farkındalığı' sanki onu yapmak olduğu niyeti ortaya çıkacaktır. Bir kişi bu tür bir kurgunun kullanımı için yasal düzenleme kursa da, tanıtımı için bize rıza göstermeye daha fazla yaklaştırmayacaktı. Kurgusal rıza bir çelişkidir. Simmons'ın zımnî rıza gösterme ifadesi, Murphy'nin yaptığı gibi, haklı olarak ısrar ettiği rızanın niyetini koruyamamaktadır.

Murphy ve Simmons'ın zımnî rıza tanımlama girişimleri "özgür seçim durumu", yalnızca genel prensipler veya genel çevre tutumlarıyla rıza göstermeye çalıştıkları anda, niyetin koşulunu kirletme yükümlülüğe sahiptirler. Bu, gerçek bir iradenin psikolojik varlığını tespit etmek amacıyla bireysel bir durumun koşullarının gerekli incelemesini engeller. Genel rıza niyetine olan bağlılıklarını iyi yapmak için hem Murphy hem de Simmons alternatif bir zımnî rıza beyanına ihtiyaç duyar. Niyetliliğin koşulunu karşılayan başka herhangi bir zımnî rıza beyanının olmaması durumunda, burada önerilen zımnî rıza kavramını benimsemeleri gerekir.

VIII. Zımnî Rıza Ve Siyasi Yükümlülük Beyanı

Zımnî rızanın karmaşıklığı ve kasıtlılığını geri kazanmak, siyasi yükümlülüğün açık rızasıyla ilgili iki tür iç görü sağlar. İlk olarak, zımnî rıza beyanı, siyasi yükümlülük beyanına dayanan bir zımnî onay istemcisinin, zımnî onay üzerine siyasi yükümlülüğü temellendirmek için yapmış olduğu ve yapması gereken iddiaların niteliğinin altında olduğumuzu açıklar. İkincisi, bununla birlikte, zımnî

onay beyannamesi, zımni onay temelli siyasi yükümlülük teorisinin bütününün savunuculuğunu sorgulamaktadır. 'Zımni rıza temelli siyasi yükümlülük teorisi' ile belirli bir devletin sınırları içindeki kişilerin, zımni bir rızayla, daha önce hükümet tarafından ilan edilen kurallara uymak için ahlaki bir yükümlülük kabul ettikleri fikrine katılıyorum.²⁰ Genel olarak tanımlanmış belirli davranış türlerini rapor edin veya yazınız.

İlk noktayı incelemek için, siyasi yükümlülük esaslı açık bir mutabakata dayalı iddialara ait niteliği, Locke'un Hükümet Üzerine İkinci İncelemesinde zımni rıza için yapılan temyiz başvurusunu göz önünde bulundurun:

Herhangi bir hükümetin kanunlarına tabi kılmak için bir erkeğin rızasının yeterli bir beyanı olduğu anlaşılmalıdır. Mevcut durumu ilgilendiren açık ve zımni bir rızanın ortak bir ayrımı vardır. Hiç kimsenin şüphesi olmamakla beraber, herhangi bir topluma giren bir erkeğin açık rızası, onu o hükümetin konusu olan toplumun mükemmel bir üyesi yapar. Zorluk, zımni bir rıza olarak görülmesi gereken şey ve ne kadar bağlandığıyla, yani, herhangi bir kimsenin rıza göstermesi için ne kadar bakılması gerektiği ve bu nedenle hiçbir ifade vermemiş olduğu herhangi bir hükümete sunulmasıdır. Buna diyorum ki, herhangi bir hükümetin egemenliğinin herhangi bir kısmına sahip olan bir mülkiyete veya eğlenceye sahip olan her insan, bu nedenle zımni rıza göstermez ve bu hükümetin yasalarına itaat etmek zorunda kalır. Bu zevk sırasında, altındaki herhangi biri; Bu mülkün mülkiyeti toprak, kendisine ve mirasçılara sonsuza dek mi, yoksa sadece bir haftalığına mı kalacak; veya karayolunda zorlukla seyahat edip etmediği; ve aslında, o hükümetin sınırları içerisinde herhangi birinin varlığına kadar uzanır (Locke, 2003: 119).

Öncelikle, yukarıda sayılan sahte rıza izninin hiçbirinin bu sahte rıza itirazına dair tatmin edici bir iç görüş sağlamadığına dikkat edin. Burada Locke'un zımni rıza olarak ve hala sessiz kalmanın rızası olarak kabul ettiği önerisi bariz olmayan bir başlangıçtır. Locke'un örnekleri asıl şartı yerine getirmiyor (otoyolda özgürce seyahat ediyor). Dahası, örnek olarak listelediği tüm eylemlerin sözsüz olarak yapılabileceği doğru olsa da, bu gözlem Locke'un haklı olduğu yerde bazı zorluklar ortaya koymaktadır.

Bunu yapmak için, zımni bir rızanın verildiği eylemler sınıfının en genel tanımını, yani bir hükümetin topraklarında herhangi birinin varlığına kadar ulaşan eylemleri ele almak gerekir. Bu son söz, onayın, kelimelere dökülür dökülmez zımni olmaktan vazgeçtiği anlamına gelmez ve Murphy'nin, zımni onayının çıkarılan işaretin "ikamet" veya "kamu malları" kullanımını içermesi gerektiği iddiasını geçersiz kılar. (Murphy, 2006: 97-101).

Kuşkusuz bu söz, kendi başına, Hobbes'in zımni rızanın çıkarım gerektiren işaretler tarafından onaylandığı yönündeki önerisini dışlamaz. Ancak gördüğümüz

gibi, bu öneri, Locke'un gerektirdiği çıkarımın kendine özgü işlevi hakkında yeterince şey söylemez.

Son olarak, Simmons 'zımni rızanın' sadece rıza göstermeyen eylem türleri 'tarafından rıza gösterdiğini de düşünerek, davranış sınıfı kucaklayan bir kişi Locke'un böyle bir seçimi hesaba katabilecek bir yorum arayışında metni araştırdığında kesinleşir.

Kısa bir süre sonra, Locke 'herhangi bir hükümete ait topraklara girmeyen ve statüsünde olmayan herkese bağlı yerel bir koruma ve saygı' anlamına geldiğini söyler. (Locke, 2003: 122).²¹ Bu yorum, Locke'un, bir devletin sınırları içerisinde bu sınır içerisinde kalmasını önerme sebebinin, öncelikle bu davranışların özel olarak ahlaki bir noktaya sahip olduğunu öne sürdüğünü söylemektedir.

Bu da Devletten “korunmanın “haklı” olmasını sağlarlar.²² Yorum, ikinci olarak, yasaya uymak için eşzamanlı olarak yapılan onay bildiriminin bir hükümetin bu sayede korunma hakkını göz ardı etmesini yanlış olduğunu öne sürüyor. Bu düşünce, yalnızca “savaş” ilanında protesto uygulayanların, korunma hakkının güvence altına alınmaması gereken bir protesto eylemi yapanlar olduğunu ifade eder. Locke'un, zımni rızanın ilanını çağırdığını düşünmesi, bu iki düşünceyi kaydetmenin tek yoludur.

Metinsel yorumlamanın ötesine geçerek, onay izninin açık beyanının, ilerlemenin herhangi bir asıl rızasını içeren bir siyasi yükümlülük teorisi savunucusu olduğunu kabul ettiği iddiasını göz önünde bulundurun. Birincisi, bir devletin sınırları içindeki insanlar tarafından gerçekleştirilen bir sınıf davranışı ve yalnızca bu davranışların hükümete karşı belirli bir ahlaki davranış olduğu fikrini savunmaları gerekir.

İkincisi, bir kişinin yasaya uyma izninin bir hükümetin bunu ihlal etmesini engellediğini iddia etmesi gerekir. Üçüncüsü, bu ahlaki ifadeye sahip olmasının yanı sıra, onları oluşturan kişi sayısı, yukarıda belirtilen eylemler sınıfının, aynı zamanda genel olarak ya da bunları uygulayan herkes tarafından ya da önemli bir sayıda yasaya uyması için zımni bir onay verilmiş olduğu bir davranış sınıfı olduğunu iddia etmek zorundadırlar.

Siyasi yükümlülük yaklaşımı, ilk iki tür iddiayı ilerletmeye çalışırsa, yalnızca siyasi yükümlülüğe yönelik zımni bir onay temelli yaklaşım olarak nitelendirilir. Siyasi yükümlülüğe yönelik zımni bir rıza temelli yaklaşım, bütün bir kişi sınıfı veya bir kısmı önemli ölçüde, yalnızca mevcut veya akla gelebilecek bir toplumda, üçüncü iddianın doğru olduğu, yani yasaya uyma izninin genel olarak bu şekilde zımni ilan edildiği durumlarda, siyasi yükümlülük teorisi unvanını hak eder. Bu dağılım göz önüne alındığında, bu iddiaları ilerletmek için hangi sınıfların seçileceği açıktır.

Teorinin amacı, hükümete karşı yasaya uyma iznini işaret eden zımni bir rıza gösterme eylemini tespit etmektir. Bu nedenle, herhangi bir savunmanın, yasalara uyma izniyle güvence altına alınan ahlaki açıdan bir eylemler sınıfı seçerek başlaması gerekecektir. Bu özel ihtiyaç, adayların alanını önemli ölçüde daraltmaktadır.

Birincisi, asıl sonucu ahlaki bir görev varsayımı olan hareket sınıflarını dışlar. Bu tür davranış sınıfları uygun değildir, çünkü sonuçlarının bir görevi yerine getirme taahhüdünü güvence altına almaları için bireylerin taktik olarak onay vermeleri için çok az motivasyona sahip olacaktır.

İkincisi, asıl ahlaki değeri vatandaşlık hakkının kazanılması olan hareket sınıflarını içermez. Siyasi hakların elde edildiği bir hareket sınıfı seçmek uygun değildir, çünkü yasaya uyma izninin bu hakların güvence altına alınmaması gerektiğini; yasalara uymayı kabul eden turistlerin oy kullanma haklarının olmaması gerektiğini savunur. Bu, sadece bir seçenek, yani kişilerin, bir toplumun korunma hakkını, yani siyasal toplum içinde, diğerlerinin yaralanmasına ve teşebbüslerine karşı, 'yaşam, özgürlük ve mülk alma hakkı' kazanma eylemi seçilmesini sağlar. Burada, hükümetin yanlış yaptığı ve yasaya uymaya razı olan bir kişi tarafından tutulan bir koruma hakkını ihlal ettiği için yanlış bir iddia yapılabilir.

İlginç bir şekilde, bu sonuç alışılmış uygulamalara aykırıdır; bu nedenle zımni rıza analizi eksikliğinin, yasaya uyma rıza göstermeye uygun olabilecek hareket türleri için öfkeli bir arayışa eşlik ettiği görülmektedir. Zımni rıza teorik olarak anlaşıldığı zaman, önemsiz ortak akla dayalı terimler yerine zımni rıza beyanı olarak sadece bir aday vardır.

Bununla birlikte, bu iddiaları ve gerekli başlangıç noktalarını belirlemek, kesin bir rıza temelli siyasi yükümlülük teorisinin başarılı olabileceğini kabul etmek değildir. Öncelikle, bu teorinin zımni onayını tutan en belirgin iki versiyonunu ele alın, genellikle, Locke ve Simmons'ın versiyonları verilir. Locke'un "yerel korumanın" tadını çıkarma eylemini değerlendirmenin anahtarı, yasalara uymak için kesin bir onay vermesidir. Zımni rıza, o hükümetin toprakları içinde herhangi birinin varlığına kadar uzanır '

Locke'un ifadesinin genelliği, bir bildirim gerçeğinin gerçekleştiğini varsaydığı şartı altında bir davranış türü ortaya konduğunda, gönderilen kararın sağlandığı varsayımını ortaya koymaktadır. Belirli bir vakanın koşullarının incelenmesi önemsizdir.

Aksine herhangi bir kanıtın sergilenmesi (savaş ilanının yanı sıra) yasaktır. Ancak bu, niyetin koşullarını ihlal eden bir kurguya dayanmaktadır. İkincisi, Simmons'ın niçin zımni rızanın "geniş çapta uygulanabilir olmasa bile, siyasi yükümlülük teorisini" olarak savunulabilir bir rol oynamasına neden olduğu üzerine Hume'n sonrası argümanı ele alalım (Simmons, 2005: 341).

Hume'ten bu yana, zımnî rıza temelli siyasal yükümlülük teorisi karşıtları, eleştiriler ileri sürdü; örneğin, itaatın uyguladıkları şeylerle ilgili olarak, potansiyel rızaların açıkça seçildiğine dair açık bir inanç eksikliği gibi muafiyet ilanında zorluklar ve maliyetler ve dış koşulların belli başlı konuları üzerinde durdu. (Hume, 1875: 451).

Siyasi yükümlülüğün temelini atmada zımnî rıza kullanımına yönelik bu itirazlar, sadece Simmons'ın "açık, özgür seçim durumu" olarak adlandırdığı şeyin, zımnî rıza olarak belirli eylem türlerini saymak için gerekli arka plan olarak henüz mevcut olmadığını reddetmektedir. Simmons'a, koşulların hem 'açık' hem de 'özgür' bir durum yaratacak şekilde uygun şekilde değiştirilebilmesi durumunda, bu eylemlerin yasalara uymak için zımnî bir rıza olarak sayılacağına cevap vermeleri için yetki verilir.

Simmons'ın, yukarıda belirtilen iki türün iddialarıyla açık, özgür seçim durumu 'fikrini desteklediğini, böylece görüşünün siyasal yükümlülüklerle yönelik zımnî bir rızaya dayalı bir yaklaşım olarak sayılabileceğini, yani, insanların karşı karşıya geldiğini' varsayalım. Hükümetin ihlali durumunda hareket etse bile, rızası olmayanların hiçbir sıkıntı çekmemesine rağmen, belirli bir devletin sınırları içerisinde kalan açık ve özgür seçim, bu şekilde bir koruma hakkı elde etmelidir. Locke aleyhindeki eleştiriler hala geçerli olurdu. Simmons, bütün bir aktör sınıfının, yasaya uyma izninin bir hükmü ile sınırlandırıldığının temel tezini iyi yapmak için yeterince genel olan bir rıza belirleme kriterini benimsemesi gerektiğinden, bir kurgu uygulamaya koyma niyetinin ihlal edilmesine mecbur bırakılmıştır.

Noktayı göstermek için: barışçıl eylemler, bireyler itaatın bir seçimin sonucu olduğu inancına sahip olsalar bile ve girişleri olmayan, yasal formdan bağımsız olarak, daha ileri bir seçime sahip bir toplum olsalar bile, tam anlamıyla rıza göstermezlerdi. Kısıtlanmış ve yerlileri olmayan, kendilerini yok etmeleri için bütün bir maddi teşvikler paketi ve sosyal ve psikolojik destek sistemleri sunmuştur. Meseleleri değiştiren eski ülke, topraklarında açık ve barışçıl olarak varlığını 'rıza' olarak kabul eden bir yasa çıkardı. Kanıt, yasaya uyma yükümlülüğünü yerine getirmek için gerçek bir niyetten yoksundur.

Son olarak, zımnî rızaya dayalı siyasal yükümlülük teorisinin daha az kapsamlı bir versiyonunu düşünün. Bu versiyonda, üçüncü iddia, hükümet bölgelerinde kalarak ahlaki bir korunma hakkı üstlenen kişilerin önemli bir kısmının bu şekilde yasalara uymalarına izin vermesidir. Fakat teorisinin bu versiyonu bile çözülemeyen bir zorlukla karşı karşıyadır. Bunu rahatlatmak için, yasal bir bağlamdan alınmış daha önceki açıklamalı rıza beyanı örneklerini düşünün. Bu örneklerde, birincil yasal vekiller kendi irade beyanlarının sonuçlarıdır. Gerekçeli olarak kesin bir onay beyanına gerekçelendirilmesinin sebep olduğu eylem ve buna eşlik eden eylemler,

aracının bir tür yasal işlem yapma, örneğin yasal bir devir işlemi tamamlayan bir irade beyanı gibi bir niyetini zaten içermektedir.

Zımni rızaya itiraz eden siyasi temyiz aynı eylemden başlayamaz. Belirli bir devletin sınırları içerisinde kalma sürecinde korunma hakkının varsayılması, serbest bir hareketten daha fazlası değildir.

Hükümetle ilgili olarak, öncelikle serbest bir eylem olan ve esasen ahlaki bir niyetten yoksun olan bir eylemden gönderilen gizli bir beyanname çıkarımı yapmak gerekir. Bu çekingenlik, henüz kurguya uygun olmayan bir çare istemeyecekse, mutsuz bir sonuçla birleşir. Zımni rıza temelli yaklaşımın savunucularını yalnızca siyasi bir yükümlülük teorisi olmadan değil, aynı zamanda hükümetin çok sayıda olmayan bir kişiyi koruma hakkına aykırı davranması durumunda rıza gösteren kişilerin yanlış yapmayacağını kabul etmek zorunda bırakıyor.

IX. Sonuç

Bu yazının ilk amacı, daha entelektüel bir şekilde ikna edici bir zımni onay iznini sağlamaktır. Bu görevi, tam bir rıza beyanı kavramı oluşturarak sürdürdüm. Açıkça yapılan rıza beyanı, eşlik eden çevre davranışları ışığında, karara varmasına yardımcı olan belirgin bir hukuki veya ahlaki ifadeyle, bir eylemden çıkarılan bir yükümlülüğü yerine getirme niyetinin gayri resmi bir işaretidir. Bu zımni rıza kavramı, zımni rızanın ortak akla dayanan görüşlerinin önemsizliğinden muaf ve zımni rızanın önemsiz olmayan rivayeti anlayışlarına göre üç avantajı vardır. Öncelikle ve en önemlisi, onay izninin açıklanması, rızanın rakip tasavvurlarını savunanların genel bir özelliği olarak kabul ettiği, ancak zımni rızanın onayına saygısızlıkta bulunma koşulunu yerine getirir. Pratik olarak, izin belgesinin açıklanması, örneğin bir ayrılık ilkesini benimseyen özel hukuk sistemlerinde, yasada bir dereceye kadar destek içerir. Teorik olarak, zımni bir rıza temelli siyasi yükümlülük teorisinin savunucularının yapmış olduğu ve yapması gereken iddiaların niteliğini aydınlatır. İkinci bir ilgili amaç ise zımni rıza temelli siyasi yükümlülük teorisinin yenilmezliğini göstermektir. Bu teoriye karşı yapılan geleneksel itirazlar, yalnızca uygulanabilirliğini sınırlayan dışsal hususları gündeme getirmektedir. Avukatlarının, yaygın olarak uygulanabilir olmasa bile, prensipte savunulabilir olduğuna yanıt vermesine izin verir. Bu cevabın gerekçesi şimdi kaldırılmıştır. Locke ve Simmons benzeri teorisinin geniş versiyonları, bir kurgunun istihdamına yol açan yükümlü bir rıza oluşturmak için genel kriterler kabul etmeye mecburdur ve kurgusal rıza, saçmalıkların niyetini ihlal ettiği için saçmadır. Bu tür beyanlar sadece teşhisi gerektirir. Savigny'nin Sistemini araştırmakla izin verilen teşhis, istemeden beyan edilebilecek potansiyel olarak kurgusal bir karakter olan rızaya müsaade etmeden müracaat ettikleri veya başka rıza beyanları ile serbest hareketleri karıştırdıklarıdır. Yaklaşımın daha az kapsamlı versiyonları bile benzer bir çare bulmak için hiçbir teori sunmuyor. Sonuç olarak, zımni rıza beyanının

onaylandığını doğrulamak mümkündür ve içgüdüselidir, ancak siyasi yükümlülüğü zımnî onay yoluyla açıklamak imkânsızdır. Zımnî rıza temelli siyasi yükümlülük teorisinin eleştirilenlerinin artık tüm rivayet konuşmaları önemsiz olarak görülmemelidir. Adayları, kullanımlarını gözden geçirenler olmalıdırlar.

Notlar

Önerileri ve eleştirileri için Timo Juetten'e ve bazı anonim hakemlere teşekkür ediyorum.

1- Bu, zımnî rızanın siyasi tartışmaları için 'olağan bağlam' tanımının ilk unsuru Knowles'ın pozisyonunu açıklamaz. (Knowles, 2010: 106-107). Knowles, açık veya zımnî olsun ya da olmasın, yasalara uyma yükümlülüğünü üstlenmek için yeterli ancak gerekli olmayan bir koşul olarak kabul eder. Rıza temelli siyasi yükümlülük hesaplarını yalnızca, bireylerin rıza göstermeleri durumunda (ve rıza göstermeyenlerin de böyle bir yükümlülüğü üstlenmediğini) yasalara uymak için ahlaki bir yükümlülük üstlendiklerini iddia ettiğini söyler (Knowles, 2010: 52). Bu nedenle anlaşılan, rıza bazlı beyanlar, bireylerin yasalara uymak için ahlaki yükümlülükleri olduğu gerekçesiyle diğer sayılarla birleştirilebilir. Ancak yazar, verilen bir yükümlülüğün kabulünde gönüllü ve istemsiz gerekçelere eşzamanlı olarak nasıl önem vermenin mümkün olduğunu açıklamamaktadır. Simmons'ın ifadelerinde, rıza teorisyeni kaçınılmaz yararlar veya çıkarların korunmasına ilişkin bireysel bağlılık tercihini ortaya koymaktadır '(Simmons, 1979: 69; benim vurgum). Bu konuya yeterince dikkat gösterilmemesi durumunda (bkz. Knowles, 2010: 69), Knowles'ın konumunun, zımnî onayın siyasi tartışmaları için olağan bağlam olabileceğine inanmaya devam eder.

2- Zımnî rızanın, bazen iznin esasen kasıtlı olduğunu reddetmek için kullanılan siyasi bir bağlam içerisindeki tartışmaları (bakınız, Snare, 1975: 34; Simmons, 1993: 229-230). Ancak, Bölüm VII'de araştırıldığı gibi, Simmons şimdi rızanın esasen kasıtlı olduğunu savunuyor (Simmons, 2001: 166, 177). Bu anahtar, kasıtlı olduğuna dair rızayla ilgili mevcut araştırmada daha geniş bir fikir birliğinin göstergesi olarak kabul ediyorum (bkz. Beyleveld ve Brownsword 2007). Her durumda, eleştirdiğim yazarlar, Murphy ve Simmons, öyle olduğunu kabul ediyorlar.

3- Bölüm VII'de, Murphy'nin siyasi yükümlülüğe yönelik zımnî bir onay temelli yaklaşımı savunurken farklı bir zımnî onay anlayışı benimsediğini görüyoruz.

4- Benzer şekilde, Julian Franklin şöyle iddia ediyor: '[t] "zımnî rızası" terimi, rıza ifade etmek için "sessiz" bir eşdeğer anlamına geldiği için yanıltıcıdır' (Franklin, 1996: 421).

5- Ayrıca bakınız Simmons, 1976: 279. Bu erken aşamada, Simmons siyasi yükümlülüklerle yönelik zımnî rıza yaklaşımını reddetmeye devam etti. Simmons'ın şu anki, konvansiyonel taciz izniyle ilgili siyasi görüşlerine ilişkin mevcut savunmaya dayalı yaklaşımını savunmasıyla birlikte tartışıyorum Bölüm VII.

6- Ayrıca bakınız, örneğin (Beran, 1987: 8)'deki bu örneğin çeşitli uyarlanmış versiyonları adapte edilmiştir; Horton, 1992: 29 ve Knowles, 2010: 106.

7- 'Özel İlişki' terimi Hart, 1955: 183, 187'den alınmıştır.

8- Bu eserden ve diğer Alman edebiyatından çeviriler yazara aittir (yayınlanmış çeviriler yoktur).

9- Simmons bir keresinde siyasal olmayan metinlerde durmadan ve sessiz kalmanın, (1) durumun doğasını anlamadaki başarısızlıktan (2) uygun işlemlerin anlaşılmasından kaynaklanmadığı zaman rıza göstermesi gerektiğini veya (3) ne kadar süre karar verilir verilmeyeceğine karar verilmesi gerektiğine dair bir yanlısı anlama olduğunu öne sürdü. Ayrıca bkz. '(Simmons, 1979: 81; Simmons 1976: 279). Bu öneri, sadece herhangi bir sokak satıcısının uygun bir adım atmakta ustaca yetkinliğini güçlendirmekle kalmayacak, aynı zamanda sonucu rıza dilinde de süsleyecektir.

10- Bu bölüm hakkında daha fazla tartışma için bakınız bölüm VIII.

11. Kurgular tanıtıldıktan sonra, sözleşmelerin kişilerin yasal haklarını ve/veya görevlerini değiştirme niyetiyle karşılık gelen eylemleri yapmalarını veya bu tür eylemleri yerine getirme düşüncesiyle hareket etmeleri gerektiği söylenmelidir. Vasiyetnameye ilişkin beyannamelerin, Bölüm V'teki vasiyetname beyanlarının gerçek ve kurgusal ilanlarına sınıflandırılmasını tartışırım. Fuarın bu aşamasında önemli olan nokta, irade süreleri ile özgür eylemler arasındaki ayrımın, her ikisinin de kurgusal olabileceği gerçeğinden taviz vermemesidir. Yasal sonuçların kurgusal bir irade beyanına bağlandığı ve gerçek veya kurgusal olan herhangi bir irade beyanına atıfta bulunulmaması gereken bir karar arasında bir fark vardır. Örneğin, izleyen tarafın neyin uygun olduğuna karar verebileceği konusundaki düşüncelere hitap eden bir karar arasında bir anlaşmanın yasal olarak uygulanabilir olduğu sonucuna varmak için (diğer tarafın gerçekten bağlamayı amaçlamamasına rağmen bir fark vardır. Kendileri) ve vahşi bir hayvanın işgalini tesis etmek için sadece tutuklama ve sahip olma isteği gibi serbest davranışlara itiraz eden bir yargılama vardır. Savigny sayfa 134'te bu makul beklentileri tartışmaktadır. Ana hatlarıyla belirttiğim beyanname ve irade arasında "doğal ilişki"nin "bozulması" olduğu zaman potansiyel olarak anlamlıdır. (Savigny, 1841: 134). Bu yorumlar Savigny'yi Beyleveld ve Brownsword'un "iddia edilen rızası olan müvekkil tarafından bakıldığında öznellikçi bir yaklaşım" olarak savunduğuna benzer bir şeyi taahhüt eder (Beyleveld ve Brownsword, 2007: 190).

12- Govert Den Hartogh şöyle yazıyor: "Öncelikle başka bir noktaya sahip olan ancak geleneksel olarak bir yükümlülük üstlenmeye yönelik içgüdüyü ifade etmek için alınan bir şeyi yaparsam zımni rıza gösteriyorum. Bir kadeh şarap alarak, şişenin parasını ödemeye izin verebilirim. Bu açık bir rıza hareketi değildir, çünkü hiç kimse şarabı ilk etapta alabileceğimi inkâr etmek istemez, çünkü hoşuma gider.

'(Den Hartogh, 2002: 64). Bu, tek bir irade beyanı için bir gerekçenin, bir eylemin iki yönlü yasal önemini doğrulamasıyla karıştırır. Yasal hakları ve/veya görevleri değiştirme niyeti, bildirim zımni olup olmamasına bakmaksızın yasal olmayan bir nedeni olabilir.

13- Reinhard Zimmermann şöyle bildirir: “Zorunlu eylem ve nakil arasındaki Roman ayrımı birçok modern hukuk sisteminde hala korunmaktadır” (Zimmermann, 1990: 271). Örneğin, Alman Medeni Kanunu’nun 433 ve 929’uncu maddelerine bakınız.

14- (1) ve (2)'deki hataya ve (1) ve (6)'daki protestolara açık referanslara bakınız.

15- Bu örnek, Fuller, 1967: 41'den uyarlanmıştır.

16- İki farklı fark, onay beyanlarının gönüllü ve bilinçli niteliği ile ilgilidir. Bazı irade beyanları zorlanabilir veya yanlış şekillenmiş olabilir, ancak bu zorlama ve aldatma onların iptali için zemin sağlamıştır. Aksine, onay beyanları esas olarak isteğe bağlıdır ve yanlış bilgi içermez. Rızanın gönüllü ve bilgilendirilmiş karakteri rıza hakkındaki mevcut literatür tarafından iyi araştırılmıştır (bkz. Beyleveld ve Brownsword, 2007.)

17- Bu durum ve iznin kasıtlı niteliği hakkında daha ayrıntılı bir tartışma için, bkz. Beyleveld ve Brownsword, 2007: 1-3.

18- Bana önerilen bir karşı örnek, cinsel derse rıza gösterme eylemidir. Ancak burada, bir rıza eylemi, artık rıza göstermediği takdirde ve diğerine bildirmek için ahlaki bir yükümlülük yaratır.

19-Aslında bu bölüm, bir sözleşmenin önceden doğacak vekille aynı konumda olacağı durumlarda bile zımni rızanın verildiğini öne sürmektedir (“girmemek, hiçbir şekilde bir fayda sağlayamaz”). Ancak bu öneri, eylemlerin 'bir miktar iyiliği sağlamayı amaçladığı' anlaşılabilirlik ilkesine aykırı olduğu için bunu görmezden geliyorum.

20- Makalenin bu bölümünde amaç, zımni rıza temelli siyasi yükümlülük teorisini değerlendirmektir. Bu nedenle iki tür kısıtlamaya tabidir. Birinci tür kısıtlama, diğer herhangi bir siyasi yükümlülük teorisini değerlendirmeyi amaçlamamasıdır. Özellikle, faydaların elde edilmesinde siyasi yükümlülüğü temel alan teorileri tartışmaz, çünkü bu faydaların elde edilmesi için rızaya gerek yoktur. İkinci tür kısıtlama, , bu rızaya dayalı teorilerin temelini attığı gibi siyasi yükümlülüğün başka bir yönünü tartışmayı amaçlamamasıdır. Bu ikinci kısıtlamanın iki sonucu vardır. Birincisi, dikkatin, insanların devlet komutlarına uymalarının ahlaki yükümlülüğe odaklanmasıdır. Kişilerin (veya vatandaşların daha özel olarak) özgürlüklerini veya yetkilerini belirli şekillerde kullanma (örneğin kendilerini bir aile evinde belirli şekillerde kullanma veya oy kullanma haklarını kullanma) gibi ahlaki bir yükümlülük olduğu iddialarını inceleme çabası yoktur. İkinci bir sonuç, dikkatin, kişilerin ilan edilen genel kurallar biçiminde devlet

emirlerine uyma ahlak yükümlülüğüne odaklanmasıdır. Kişilerin (veya vatandaşların daha özel olarak) bu formu almayan devlet emirlerine uyma konusunda ahlaki bir yükümlülüğü olduğu iddialarını inceleme girişimi yoktur (bkz. Locke, 2003: 42 ve 87).

21- Ayrıca bakınız, Hobbes, 1998: 451.

22- 'Hürmet'e eşlik eden referans, Locke'un zımni rızaya itirazını yorumlamamda hiçbir rol oynamaz. Hürmet ödemesi, kesinlikle sadece 'sakinlerden ve/veya mülk sahiplerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, bir devletin 'topraklarında' gerçekleştirilen tüm eylem sınıfının ahlaki bir sonucu olarak saymak yeterince genel değildir. Ayrıca, korumanın tümü "nedeniyle" olduğu için, zımni rızaya itirazın, Knowles'ın önerdiği gibi, bir ahlaki koruma hakkı varsayımına yol açtığını unutmayın (Knowles, 2010: 110, 133). Korece karşılık veren yasal koruma hakkının belirli bir hak sahibine fayda sağlayacak şekilde yönetilip yönetilmeyeceği ampirik bir konudur. Düzgün bir rıza temelli siyasi yükümlülük teorisinin savunucularının, bunun kanıtı olduğunu göstermeleri gerekmez.

Kaynakça

- Austin, J. (1861). *The Province of Jurisprudence Determined*. London: Murray
- Beale, H, et al. (2002). *Contract Law*, Portland: Hart.
- Bennett, J. G. (1979). "A Note on Locke's Theory of Tacit Consent". *The Philosophical Review*, 2, 224-234.
- Bentham, J. (1977). A Fragment on Government in J. H. Burns and H. L. A. Hart (eds) *The Collected Works of Jeremy Bentham*. London: Athlone Press.
- Beran, H. (1987). *The Consent Theory of Political Obligation*. London: Croom Helm.
- Beyleveld, B. and R. Brownsword. (2007). *Consent in the Law*. Oxford: Hart.
- Franklin, J. H. (1996). "Allegiance and Jurisdiction in Locke's Doctrine of Tacit Consent". *Political Theory*, 24, 407-422.
- Fuller, L. L. (1967). *Legal Fictions*. Stanford: Stanford University Press.
- Gross, W. and W. Söhnlein (eds). (1993). *Bürgerliches Recht 1*. Wiesbaden: Gabler.
- Gursky, K.-H. A. Pfeifer, and W. Wiegand. (2004). J. Von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Drittes Buch, Sachenrecht, ss. 925-984. Berlin: Sellier-de Gruyter.
- Hart, H. L. A. (1955). "Are There Any Natural Rights?". *The Philosophical Review*, 64:2, 175-191.
- Hart, H. L. A. (1994). *The Concept of Law*. Oxford: Clarendon Press.
- Den Hartogh, G. (2002). *Mutual Expectations: A Conventionalist Theory of Law*, The Hague: Kluwer.
- Hobbes, T. (1998). *Leviathan*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Horton, J. (1992). *Political Obligation*. Basingstok: Macmillan Press.
- Hume, D. (1875). Of the Original Contract in T. H. Green and T. H. Grose (eds) *The Philosophical Works of David Hume*, Longmans. III. London: Longmans.
- Knowles, D. (2010). *Political Obligation*. London: Routledge.
- Locke, J. (2003). *Second Treatise on Government*. New Haven: Yale University Press.
- Martinek, M. (ed). (2004). J. Von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Zweites Buch, Recht der Schuldverhältnisse, ss. 433-487. Berlin: Sellier - de Gruyter.
- Maurer, J. (2001). *Die Prinzipien der Abstraktion, Kausalität und Trennung, insbesondere bei Verfügungen*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Murphy, M. C. (1994). *Hobbes on Tacit Covenants*. Hobbes Studies 7, 69-94.
- Murphy, M. C. (2006). *Natural Law in Jurisprudence and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Plamenatz, J. P. (1968). *Consent, Freedom and Political Obligation*. Oxford: Oxford University Press.
- Riesenfeld, S. 1989. "The Influence of German Legal Theory on American Law". *American Journal of Comparative Law*, 37, 1-7.
- Russell, R. (1986). *Locke on Express and Tacit Consent*. *Political Theory* 14, 291-306.
- Von Savigny, F. K. (1841). *System des heutigen römischen Rechts* Band 3. Berlin: Veit und Comp.
- Simmons, A. J. (1976). *Tacit Consent and Political Obligation*. *Philosophy and Public Affairs* 5, 274-291.
- Simmons, A. J. (1979). *Moral Principles and Political Obligations*. Princeton: Princeton University Press.
- Simmons, A. J. (1993). *On the Edge Of Anarchy*. Princeton: Princeton University Press.
- Simmons, A. J. (2001). *Justification and legitimacy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Simmons, A. J. (2005). "Consent Theory for Libertarians". *Social and Philosophy and Policy*, 22, 330-356.
- Snare, F. (1975). "Consent and Conventional Acts in John Locke". *Journal of the History of Philosophy*, 13, 27-36.
- Zimmermann, R. (1990). *The Law of Obligations*. Cape Town: Juta

YAZIM KURALLARI VE YAYIN İLKELERİ
AUTHOR GUIDELINES AND EDITORIAL PRINCIPLES

YAYIN İLKELERİ

- ETÜSBED'e gönderilen yazılar, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş, akademik standartlara uygun ve orijinal olmalıdır. Yayımlanmak üzere gönderilen yazı daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bir bildiri ise bu durum, makalede belirtilmeli ve dergi editörlüğü haberdar edilmelidir. Ayrıca dergide derleme, çeviri ve kitap tanıtımlarına da yer verilebilir.
- Derginin dili Türkçedir. İngilizce ve Almanca kaleme alınmış çalışmalar da yayımlanabilir.
- Dergi, Bahar ve Güz (Nisan ve Ekim) döneminde olmak üzere yılda iki kez yayımlanır. Gerekli hallerde Yayın Kurulu'nun kararıyla Özel Sayı olarak da yayımlanabilir. Bir yazarın bir sayıda birden fazla yazısı yayımlanamaz.
- Dergiye gönderilen yazılar, önce dergi yayın ilkelerine uygunluk açısından, konu, sunuş tarzı ve teknik bakımdan Yayın Kurulu'nca incelenir. Yayımlanmaya uygun bulunanlar, bilimsel açıdan incelenmeleri için alanında eser ve çalışmalarıyla kabul görmüş iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarından birinin olumlu diğerinin olumsuz olması hâlinde ise yazı, üçüncü bir hakeme daha gönderilir. Hakem raporlarının olumlu olması hâlinde yayımlanır. Hakemler raporlarında bazı hususların düzeltilmesini istemişlerse düzeltmelerin yapılması için makaleler yazara geri gönderilir. Hakemlere yazar adı, yazarlara hakem adı açıklanmaz ve hakem raporları 5 yıl süreyle saklanır.
- Dergiye gönderilen tüm makaleler, hakem süreci bitiminde tarafından kontrol edilmekte çalışmada intihal olup olmadığı ve alıntılarının ilmî usullere uygun yapıp yapılmadığı belirlenmektedir. İntihal oranının %30'ün (**alıntılar dahil/kaynakça hariç**) üzerinde olması halinde makale süreçten çıkarılır. Bunun dışında dergide yayımlanmış herhangi bir makalede etik ihlal yapıldığı **kanıtları ile** tespit edilir veya bildirilirse söz konusu makale yayımlanmış bile olsa dergiden çıkarılır.
- Yazıların bilim ve dil sorumluluğu tamamen yazarlarına aittir. Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarını bağlar, dergimizin ve kurumumuzun görüşlerini yansıtmaz. Yazarların Türk Dil Kurumu'nun imlâ kılavuzuna uyulması tavsiye edilir. Fakat yine de yazılardaki imlâdan yazarlar sorumludur.
- Makalelerde ulusal ve uluslararası geçerli olan araştırma ve yayın etiğine uyulmalıdır.
- **Sisteme yüklenen makalelerin alttaki yazım ve referans kurallarına uygun olmaması halinde editör, yayım kurulunun onayına sunmadan makaleyi reddecektir.**

- Makale sistemine yüklenen belgede **kesinlikle** yazar ismine/isimlerine, yazarları tanıttak bilgilere yer verilmemelidir.

YAZIM KURALLARI

- **Makale Metni:** Yazılar **10.000** kelimeyi geçmemeli, MS Word dosyası olarak hazırlanmalı, bazı çalışma alanlarının özel durumları dışında yazı tipi olarak mutlaka **Book Antiqua** fontu kullanılmalıdır. Makalede kullanılan özel bir font varsa mutlaka makale ile birlikte gönderilmelidir. Makale, **Giriş** bölümü ile başlamalı, bu bölüm yazının hipotezi, kapsamı ve amacı üzerinde durulmalı; ara ve alt başlıklarla desteklenebilecek **Gelişme** bölümü veri, gözlem, görüş, yorum ve tartışmalarla desteklenmeli; **Sonuç** bölümünde ise çalışmada varılan sonuçlar, önerilerle desteklenerek açıklanmalıdır. Zorunlu hâller dışında makalelerin yazımında mutlaka Türk Dil Kurumu'nun güncel Yazım Kılavuzu esas alınmalıdır.
- **Başlık:** Yazılara önce Türkçe hemen altına da İngilizce olmak üzere **iki başlık** konulmalıdır. Başlıklar en fazla **12 (on iki) sözcükten** oluşmalı ve tamamen **BÜYÜK HARF** ile yazılmalıdır. Metin içerisindeki başlıkların TAMAMI ise ilk harfi büyük olacak şekilde **bold** yazılmalıdır.
- **Yazar adı ve adresi:** Makaleler, hakemlere doğrudan sistem üzerinden (yazarın yüklediği dosyada değişiklik yapılmadan) yönlendirilmektedir. Makale üzerinde yazar-hakem gizliliğini sağlama adına, makalenin sahibini tanımlayıcı **herhangi bir bilgi** olmamalıdır. Bu nedenle gerek makale içerisinde gerekse dosya adında **yazar isim / isimlerine** yer verilmemelidir.
- **Öz:** Makalede, çalışmada bahsedilen tüm hususları en kısa ve öz şekilde ifade eden, **kesinlikle** 150-180 kelimeyi geçemeyecek şekilde Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Her iki özeti altında **en fazla 4 (dört)** anahtar sözcüğe ve bunların İngilizcelerine yer verilmelidir. **Öz** ve **Abstract** kısımları 9 punto ve tek satır aralığı ile yazılmalıdır.
- **Makale İçi Başlıklar:** Makalede, konunun işlenişine göre rakam-harf sistemi esas alınarak ana ve alt başlıklar oluşturulmalıdır.
- **Fotoğraf, Harita ve Tablolar:** Metnin içinde kullanılan fotoğraf, plan ve tabloların sayfa yapısının dışına çıkılmaması hususunda dikkat edilmelidir. Bu tür belgeler baskı tekniğine uygun çözünürlükte olmalı ve birden fazla ise numaralandırılmalıdır. Tablo, Fotoğraf ve Harita numaraları ortalı ve **bold** olmalıdır. (Örnek: **Tablo 1: Eserdeki Vezinler**)
- Beş satırdan kısa alıntılar ya " " içinde ya da *italik*, beş satırdan uzun alıntılar satırın sağından ve solundan 1 cm içeride, 10 punto ve *italik* yazılmalıdır.
- Makalelerde sayfa düzeni şu şekilde olmalıdır:

Sayfa Boyutu	Kenar Boşlukları	Satır Aralığı	Paragraf Aralığı	Paragraf Girinti	Satır Aralığı	Metin Boyutu	Dipnot Boyutu
A4	Üst: 5,2 cm Alt: 4 cm Sağ: 4 cm Sol: 4 cm	1,15	Üst: 6 nk Alt: 3 nk	1 cm	1,15	10,5	9

ATIF SİSTEMİ

- Dergimizde **APA Atıf Sistemi** uygulanmaktadır. Bunun dışındaki hiçbir atıf sistemi kabul edilmeyecektir.
- **APA Atıf Sistemi**'nde kaynak başvurusu paragraf içinde ilgili yerde parantez içinde yazarın soyadı, eserin baskı tarihi ve sayfa numarası şeklinde verilir: (**Bilgegil, 1989: 34**). Birden çok ciltli eserlerde sayfa numarasından önce Romen rakamlarıyla cilt numarası da verilir: (**Pakalın, 1993: II/706**). Kaynak iki yazarlı ise iki yazarın da soyadları belirtilir (**Çavuşoğlu & Tanyeri, 1984: 45**). Kaynak üçten fazla ve en fazla beş yazarlı ise ilk atıfta tüm yazar adları yazılır (**Topaloğlu, Yavuz & Çelebi, 1998: 35**), sonraki atıflarda ise ilk yazarın adı yazılır ondan sonra "ve diğerleri" anlamına gelen "vd." kısaltması konulur: (**Topaloğlu vd., 1998: 35**). Eğer kaynak altı veya daha fazla yazarlı ise sadece ilk yazarın adı kullanılır "ve diğerleri" anlamına gelen "vd." kısaltması konulur (**Harris vd., 2001: 42**). Eğer metinde birden fazla kaynağa gönderme yapılmışsa bunlar aynı parantez içinde gösterilmeli ve aralarına noktalı virgül konulmalıdır (**Çavuşoğlu & Tanyeri, 1984: 45; Akyüz vd., 1958: 50**). Aynı yazarın birden fazla çalışmasına başvuru yapılması durumunda, eğer bu çalışmalar farklı yıllara aitse yukarıda belirtilen sistem uygulanır. Parantez içine soyadından sonra yazılan yıl farklı olduğu için hiçbir karışıklık olmayacaktır. Ancak bir yazarın aynı yıl yayımlanan birden fazla çalışması varsa, bunları ayırt etmek üzere baskı yılının sonuna a, b, c... gibi küçük harfler konulabilir: (**Çelebioğlu, 1975a: 33**) ve (**Çelebioğlu, 1975b: 46**). Eklenen bu küçük harfler sona konulacak olan Kaynaklar listesinde de gösterilmelidir.
- Metinde paragraf içinde gösterilen başvuru kaynaklarının tümü, makalenin sonunda bibliyografya/kaynakçada verilmelidir. Yararlanıldığı hâlde metinde yer verilmeyen kaynaklar bibliyografyada gösterilmemelidir. Kaynaklar yazar soyadına göre alfabetik olarak biçimde verilmelidir.
- Yukarıda ifade ettiğimiz tüm bilgilerin hem metin içinde hem de kaynakçada nasıl uygulanacağı aşağıda örnekleriyle gösterilmiştir.

- Belirtilen bu kurallara uymayan makaleler, hakem sürecine geçmeden **reddedilecektir**.

APA ATIF SİSTEMİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ

- **Tek yazarlı Eserler**

Metin İçinde: (İnalçık, 2017: 41)

Kaynakçada: İnalçık, H. (2017). *Osmanlı imparatorluğu klasik çağı (1300-1600)* (24. baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- **2 Yazarlı Eserler**

Metin İçinde: (Tekeli & İlkin, 2009: 45)

Kaynakçada: Tekeli, İ., & İlkin, S. (2009). *Savaş sonrası ortamında 1947 Türkiye iktisadi kalkınma planı* (1. baskı). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

- **3 - 5 Arası Yazarlı Eserler**

Metin İçinde: İlk atıfta tüm yazar adları yazılır: (Topaloğlu, Yavuz & Çelebi, 1998: 35). Sonraki atıflarda ilk yazarın adı yazılır ve "vd." ifadesi kullanılır: (Topaloğlu vd., 1998: 35)

Kaynakçada: Topaloğlu, B., Yavuz, Y. Ş., & Çelebi, İ. (1998). *İslam'da inanç esasları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

- **6 ve Daha Çok Yazarlı Eserler**

Metin İçinde: Sadece ilk yazarın adı kullanılır ve "vd." ifadesi kullanılır: (Harris vd., 2001: 42)

Kaynakçada: Harris, P., Said, M., Kellner, P., Kennedy, M., Taylor, A. & Becker, Z. (2011). *Cultural diplomacy in Africa*. Oxford: Oxford University Press.

- **Kitap Bölümü**

Metin İçinde: (Özbudun, 2010: 25)

Kaynakçada: Özbudun, S. (2010). Bir İktidar Dizilimi Sahnesi Olarak 'Cumhuriyet' Törenleri. M. K. Kaynar (Ed.), *Resmi tarih tartışmaları-10: Rejim ve ritüelleri içinde* (ss. 33-52). İstanbul: Özgür Üniversite.

- **Çeviri Yayınlar**

Metin İçinde: (Gellner, 1998: 34)

Kaynakçada: Gellner, E. (1998). *Milliyetçiliğe bakmak* (Çev. S. Coşar, S. Özertürk & N. Soyarik). İstanbul: İletişim Yayınları.

- **Akademik Dergi**

Metin İçinde: (Oral, 2017: 21)

Kaynakçada: Oral, Ö. (2017). Osmanlı-Venedik diplomatik ilişkileri tarihine bir katkı: 1763 tarihli Cezayir-Venedik Antlaşması. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2(6), 103-130.

- **Basılı Kurumsal Yayınlar**

Metin İçinde: (Devlet Planlama Teşkilatı, 2002: 35)

Kaynakçada: Devlet Planlama Teşkilatı. (2002). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (2000-2005)*. Ankara.

- **Elektronik Dergi Makaleleri (e-Journal)**
Metin İçinde: (Shubs, 2008: 133)
Kaynakçada: Shubs, C. H. (2008). Transference Issues Concerning Victims of Violent Crime and Other Traumatic Incidents of Adulthood. *Psychoanalytic Psychology*, 25(1), 122-144. Erişim Tarihi: 15 Ocak 2019,
<http://ovidsp.uk.ovid.com/spb/ovidweb.cgi>
- **Kişi ya da Organizasyon İnternet Siteleri**
Metin İçinde: (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2019)
Kaynakçada: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. (2019). *Enflasyon Verileri: Tüketici Fiyatları*. Erişim Tarihi: 12 Ocak 2020,
<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/>
- **Yazarı Belli Basılı Gazete Yazısı**
Metin İçinde: (Kahraman, 2018: 4)
Kaynakçada: Kahraman, H. B. (2018, 9 Kasım). Büyük Tıkınma ya da Edebiyatı Edebiyatımsılarla Öldürüş. *Sabah Gazetesi*, ss. 4.
- **Yazarı Belli Online Gazete Yazısı**
Metin İçinde: (Kahraman, 2018)
Kaynakçada: Kahraman, H. B. (2018, 9 Kasım). Büyük Tıkınma ya da Edebiyatı Edebiyatımsılarla Öldürüş. *Sabah Gazetesi*. Erişim Tarihi: 29 Ocak 2020,
<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/kitap/kahraman/2018/11/09/buyuk-tikinma-ya-da-edebiyati-edebiyatimsilarla-oldurus>
- **Yazarı Belirsiz Basılı Gazete Yazısı/Haberi**
Metin İçinde: (Dünya Gazetesi, 2020: 7)
Kaynakçada: Dünya Gazetesi. (2020, 29 Ocak). *Honda ve Toyota, Çin'deki üretimlerini durdurdu*. ss. 7)
- **Yazarı Belirsiz Online Gazete Yazısı/Haberi**
Metin İçinde: (Dünya Gazetesi, 2020)
Kaynakçada: Dünya Gazetesi. (2020, 29 Ocak). *Beyaz eşya sektörü ÖTV muafiyeti istiyor*. Erişim Tarihi: 30 Ocak 2020, <https://www.dunya.com/ekonomi/beyaz-esya-sektoru-otv-muafiyeti-istiyor-haberi-461445>
- **Youtube**
Metin İçinde: (Harvard University, 2019)
Kaynakçada: Harvard University. (2019, 28 Ağustos). *Soft robotic gripper for jellyfish* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=guRoWTYfxMs>
- **Twitter**
Metin İçinde: (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020)
Kaynakçada: T.C. İçişleri Bakanlığı [@TC_icisleri]. (2020, 15 Ocak). *Yabancı Terörist Savaşçıların (YTS) ülkelerine iadelerine devam edilmektedir. Bu kapsamda bugün Almanya vatandaşı 3 yabancı Terörist Savaşçı, ülkesine sınır dışı edildi. Kamuoyuna saygıyla duyurulur* [Tweet]. Twitter.
https://twitter.com/TC_icisleri/status/1217510258601533443

Kısaltmaların Diğer Dillerdeki Akademik Çalışmalarda Karşılıkları		
Türkçe	İngilizce	Almanca
ss.	p.	S.
vd.	et al.	u.a.
Çev.	Trans.	über. v.
baskı	edition	Auflg.